

V. URBUTIS

Baltų Etimologijos Etiudai

B
EE

VINCAS URBUTIS

Baltų
Etimologijos
Etiudai

Vilnius □ „Mokslas“ □ 1981

81.2
Ur 36

BALTŲ ETIMOLOGIJOS ETUDAI
БАЛТИЙСКИЕ ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЭТЮДЫ
BALTISCHE ETYMOLOGISCHE STUDIEN

Recenzavo filol. dr. A. SABALIAUSKAS

4602010000
U $\frac{70101-064}{M 854(08)-81}$ 149-81

© Leidykla „Mokslas“, 1981

Pratarmė

Kada ir iš kur atsirado mūsų vartojami žodžiai? Kaip aiškinti žodžius, kurie dabar rodosi esą visiškai vieniši, izoliuoti, nepadaryti iš kitų žodžių? Kodėl pavadinta taip, o ne kaip nors kitaip? Tokie ir panašūs klausimai kyla ne vien kalbininkams. Žmonių platesnio domėjimosi žodžių kilmė akivaizdi apraiška yra vadinamoji liaudies etimologija – dėl jos vieniši žodžiai perdirbami, priartinami prie kitų, tariamai giminiškų žodžių, ja remiasi padavimai apie žodžių (ypač vietovardžių) ir pačių pavadinamųjų objektų kilmę. Senoji etimologija, kokia ji pažįstama nuo antikos iki XIX a. pradžios, dar nebuvo aiškiai atsiskyrusi nuo liaudies etimologijos. Kartu su lyginamąja istorine kalbotyra susiformavusi dabartinė etimologija, stengdamasi moksliskai atsakyti į žmogų nuolat lydinčius žodžių kilmės klausimus, nėra nustojusi savo aktualumo ir patrauklumo nė šiaandien, nors jau kelintas dešimtmetis, kai istoriškas kalbos tyrinėjimas vis labiau užgožiamas sinchroniško jos struktūros aprašymo ir aiškinimo.

Jau patys pirmieji indoeuropiečių etimologijos kūrėjai, ieškodami iš prokalbės paveldėtų bendrų žodžių, į savo tyrinėjimus įtraukė baltų – lietuvių, latvių ir prūsų – leksiką. Nuo to laiko praėjo pusantro šimto metų. Išaugo turtinga baltų etimologijos literatūra. Galima būtų minėti šimtus daugelio kraštų kalbininkų, tai specialiai atsidėjusių baltų etimologijos studijoms, tai tik pakeliui kliudžiusių atskirų baltų žodžių kilmę kitų indoeuropiečių kalbų tyrinėjimuose. Tačiau labiausiai nusipelnę baltų etimologijai yra du didieji pačių baltų sūnūs – Kazimieras Būga ir Janis Endzelynas. Iš vėlesnių darbų svarbiausias, be abejo, yra E. Frenkelio lietuvių kalbos etimologijos žodynas – tikras kompasas etimologijos literatūros jūroje.

Nors baltų etimologija dabar jau toli pažengusi į priekį ir pelnytai gali didžiulis daugybe nuostabių atradimų, dideli darbai dar jos laukia ir

ateityje. Yra likę gerokai žodžių visai be kilmės aiškinimo – arba todėl, kad nesiryžta, neturint pakankamai duomenų, leisti į jokių spėliojimus, arba todėl, kad ankstesniems etimologams tie neaiškūs žodžiai iš viso dar nebuvo žinomi. Dar daugiau tokių žodžių, kurių aiškinimai tebėra labai hipotetiniai, neargumentuoti, neretai prieštaraujantys vienas kitam.

Šie etimologijos etiudai kaip tik skiriami pirmiausia tokiems baltų kalbų žodžiams, kurie lig šiol neturėjo patenkinamo arba ir jokio kilmės aiškinimo. Šiaipjau kitu kuo tie etiudai labai įvairūs. Vienuose iš jų apžvelgiamos reikšmė ar kilme susijusių žodžių grupės ar šeimos, kituose nagrinėjami tik atskiri žodžiai. Vienur tiriamuoju objektu pasirenkami bendrieji baltų žodžiai, kitur – pažįstami tiktai vienai kuriai kalbai indigenūs žodžiai, dar kitur – skoliniai. Tai norima parodyti ir pačiais knygos skyrių pavadinimais, nors vieno kito etiudo priskyrimas tam, o ne kuriam kitam skyriui yra perdėm reliatyvus. Chronologiškai etiudai irgi nevienodi, rašyti įvairiais metais per gerus du dešimtmečius (anksčiau lingvistiniuose leidiniuose jau skelbti dalykai čia pakartojami be žymesnių pakeitimų).

Be pagrindinio tikslo – pagal išgales prisidėti prie baltų etimologijos tolesnės pažangos, prieš akis dar turėtas ir kitas, šalutinis, – atsižvelgiant į gyvą visuomenės domėjimąsi žodžių kilme, konkrečiais etimologizavimo pavyzdžiais padėti platesniam skaitytojų ratui arčiau sueiti į pažines su moderniąja etimologija. Kad nespecialistas skaitytojas iš karto nepasijustų per staigiai ir be reikiamo pasirengimo atsidūręs baltų etimologijos plėšiniuose, įžanginiame rinkinio straipsnyje bendrais bruožais supažindinama apskritai su etimologijos metodais, principais ir uždaviniais, parodoma skirtingiems pagal kilmę leksikos sluoksniams priklausančių žodžių etimologizavimo specifika.

Sutrupinimai

1. Šaltiniai ir literatūra

- ABSl**=Acta Baltico-Slavica. – Białystok, 1964–.
- AfslPh**=Archiv für slavische Philologie. – Berlin, 1876–1929, Bd. 1–42.
- Alminauskis DLL**=Alminauskis K. Die Germanismen des Litauischen. T. 1: Die deutschen Lehnwörter im Litauischen. – K., s. a.
- APh**=Archivum Philologicum. – K., 1930–1939, kn. 1–8.
- B**=Brodowsky J. Lexicon Germanico=Lithvanicum et Lithvano=Germanicum. (Vok.–lie. dalies rankraštis, rašytas apie 1740 m.)
- B** (tik rodyklėse)=Blt (žr.).
- BB** = Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen / Hgb. von A. Bezenberger. – Göttingen, 1877–1906, Bd. 1–30.
- Blese LPV** = Blese E. Latviešu personu vārdi un uzvārdi studijas. – Rīga, 1929, 1. sēj.
- Blt** = Baltistica. – V., 1966–.
- BM** = Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski, hgb. von F. Specht. – Leipzig, 1920–1922, Bd. 1–2.
- Brückner SEJP** = Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1957. (Pirmą kartą išsp. Kraków, 1927.)
- Brugmann Grdr I²** = Brugmann K. Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. 2. Aufl. – Straßburg, 1897, Bd. 1.
- Buck DS** = Buck C. D. A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. – Chicago, 1949.
- Būga AS** = Būga K. Aistiški studijai. – Peterburgas, 1908, d. 1.
- Būga RR** = Būga K. Rinktiniai raštai / Sudarė Z. Zinkevičius. – V., 1958–1961, t. 1–3.
- BzB** = Bezenberger A. Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts. – Göttingen, 1877.
- BzF** = Bezenberger A. Litauische Forschungen. – Göttingen, 1882.
- BŽ** = Baronas J. Rusų lietuvių žodynas. 2 leid. – K., 1933.
- BŽ I², II²** = Rusų–lietuvių kalbų žodynas / Sudarytas, panaudojant spausdintą ir rankraštinę medžiagą, kurią surinko J. Baronas. – V., 1967, t. 1–2.
- C** = [Pretorijus F. ?] Clavis Germanico–Lithvana. (XVII a. antros pusės rankraštis dviejų tomų žodynas.)

- CB = Commentationes Balticae. — Bonn, 1954 —.
- Ch = Chilinskis S. B. Biblia... — Londonas, 1660—1662. (Sen. testam., cituojama iš LKŽ kartotekos išrašų.)
- Ch¹ = Biblia litewska Chylińskiego. Nowy Testament. T. 2: Tekst. — Poznań, 1958.
- Cp = Cappeller C. Kaip senėji Lėtuvininkai gyveno. — Heidelberg, 1904.
- DP = Daukšos Postilė. Fotografuotinis leidimas. — K., 1926.
- DŽ = Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. — V., 1954.
- E = Elbingo žodynėlis (XIV a. prūsų kalbos paminklas, skaičius rodo žodžio eilės numerį).
- EH = Endzelins J., Hauzenberga E. Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai. — Rīga, 1934—1946, 1.—2. sēj.
- Endzelin LG = Endzelin J. Lettische Grammatik. — Rīga, 1922.
- Enzelins DI = Endzelins J. Darbu izlase. Rīga, 1971 —.
- Endzelins LVG = Endzelins J. Latviešu valodas gramatika. — Rīga, 1951.
- Endzelins SV = Endzelins J. Senprūšu valoda. — Rīga, 1943.
- Fick VWIS II^a = Fick A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. 3. Aufl. — Göttingen, 1876, Bd. 2.
- Fr = Frischbier H. Preussisches Wörterbuch. — Berlin, 1882—1883, Bd. 1—2.
- Fraenkel LEW = Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. — Heidelberg, 1962—1965, Bd. 1—2.
- Frisk GEW = Frisk H. Griechisches etymologisches Wörterbuch. — Heidelberg, 1960—1972, Bd. 1—3.
- G = Geitler L. Litauische studien. — Prag, 1875.
- GGA = Göttingische gelehrte Anzeigen. — Göttingen, 1739 —.
- Gerullis AO = Gerullis G. Die altpreußischen Ortsnamen. — Berlin und Leipzig, 1922.
- H = Haack F. W. Vocabularium Lithuanico—Germanicum et Germanico—Lithuanicum. — Halle, 1730.
- Holub, Kopečný ESJČ = Holub J., Kopečný F. Etymologický slovník jazyka českého. — Praha, 1952.
- IF = Indogermanische Forschungen. — Straßburg, 1892—1916, Bd. 1—37; Berlin, 1917 —.
- J = Юшкевич А. Литовский словарь... с толкованием слов на русском и польском языках. — Санктпетербург, 1897—1904, вып. 1—2; Петроград, 1922, вып. 3.
- JbL = Jablonskis K. Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje. — K., 1941, d. 1.
- JP = Język Polski. — Kraków, 1913—.
- JV = Lietuviškos svotbinės dągnos, užrašytos par Aņtana Juškėvičę ir išspausdintos par Jona Juškėvičę. — Petropylė, 1883.
- K = Kurschat F. Littauisch—deutsches Wörterbuch. — Halle a. S., 1883.
- K I, II = Kurschat F. Deutsch—littauisches Wörterbuch. — Halle a. S., 1870—1874, T. 1—2.
- K (tik rodyklėse) = Klb (žr.).
- Klb = Kalbotyra. — V., 1958—.

- Kluge EWDS⁹⁰** = Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 20. Aufl. bearb. von W. Mitzka. — Berlin, 1967.
- KlvK** = Kalwaitis W. Lietuwiszku Wardu Klétele. — Tilžė, 1910.
- Knz** = [Kuncmanas J. H. ?] Auszüge aus Herrn Pfarrer Kunzmanns geschriebenen Lexicon zu Completirung dsj.: N. Rubigs. (XVIII a. antros pusės rankraštis žodynėlis.)
- Kos** = Kossarzewski A. Litvanica czyli Wiadomości o Litwie. (XIX a. rankraštis, cituojama iš LKŽ kartotekos išrašų.)
- KZ** = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen/Begr. von A. Kuhn. — Berlin, 1852–1885, Bd. 1–27; Gütersloh, 1887–1907, Bd. 28–40; Göttingen, 1907 — .
- L I^a** = Lalis A. Lietuviškos ir angliškos kalbų žodynas. 2 leid. — Chicago, 1905, d. 1.
- L II** = Lalis A. Angliškos ir lietuviškos kalbų žodynas. — Chicago, 1905, d. 2.
- Lebedys SLT** = Lebedys J. Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a. — V., 1956.
- Leskien A** = Leskien A. Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen. — Leipzig, 1884. (Abhandlungen d. K. Sächs. Gesellsch. d. Wissensch., Bd. 21.)
- Leskien B** = Leskien A. Die Bildung der Nomina im Litauischen. — Leipzig, 1891. (Abhandlungen d. Sächs. Gesellsch. d. Wissensch., Bd. 12, Nr. 3.)
- Lex** = Lexicon Lithuanicum. (1653 m. D. Kleino rankraštinio žodyno nuorašas?)
- LKA I** = Lietuvių kalbos atlasas. T. 1: Leksika. — V., 1977.
- LKK** = Lietuvių kalbotyros klausimai. — V., 1957 — .
- LKT** = Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija. — V., 1970.
- LKŽ** = Lietuvių kalbos žodynas. — V., 1941, t. 1; K., 1947, t. 2; V., 1956–, t. 3–.
- LKŽ I^a–II^a** = 2 leid. — V., 1968–1969, t. 1–2.
- LL** = Lalis A. Lenkų ir lietuvių kalbos žodynas. — V., 1922.
- LP** = Lingua Posnaniensis. — Poznań, 1949 — .
- M** = Miežinis M. Lietuviszkai–latviszkai–lenkiskzai–rusiszkas žodynas. — Tilžė, 1894.
- Machek ESČS** = Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. — Praha, 1957.
- Machek ESJČ** = Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. — Praha, 1968.
- MA Darbai** = Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A. — V., 1955 — .
- Mayrhofer KEWA** = Mayrhofer M. Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. — Heidelberg, 1956–1980, Bd. 1–4.
- ME** = Mülenbachs K. Latviešu valodas vārdnīca. Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. — Rīga, 1923–1932, 1.–2. sēj.
- Mit** = Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft. — Heidelberg, 1883–1912, Bd. 1–6.
- MŽ** = Mielcke Ch. G. Littauisch–deutsches und Deutsch–littauisches Wörter-Buch. — Königsberg, 1800. (MŽ I = Littauisch–deutsches Wörter-Buch. MŽ II = Deutsch–littauisches Wörter-Buch.)

- N = Nesselmann G. H. F. Wörterbuch der Littauischen Sprache. – Königsberg, 1851.
- NdŽ = Lietuvių rašomosios kalbos žodynas. Lietuviškai-vokiška dalis. – Heidelberg, 1932–1968, t. 1–5.
- Otrębski GJL I = Otrębski J. Gramatyka języka litewskiego. – Warszawa, 1958, t. 1.
- Otrębski WNT = Otrębski J. Wschodniolitewskie narzeczce twereckie. Cz. 1. Gramatyka. – Kraków, 1934; cz. 3. Zapożyczenia słowiańskie. – Kraków, 1932.
- PBB = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur/Begr. von H. Paul u. W. Braune. – Halle a. S., 1874 – .
- Pokorny IEW = Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – Bern, 1959–1969, Bd. 1–2.
- Q = Vadinamasis Krauzės vok. – lie. rankraštinis žodynas iš XVII a. vidurio, saugomas Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne.
- Q¹ = Rankraštinis žodynas, artimas Q (cituojiama iš LKŽ kartotekos išrašų).
- R = Ruhig Ph. Littauisch–Deutsches und Deutsch–Littauisches Lexicon. – Königsberg, 1747. (R I = Littauisch–Deutsches Lexicon. R II = Deutsch–Littauisches Lexicon.)
- Rtr = Ryteris J. Lietuviškai–latviškas žodynas. – Rīga, 1929.
- RŽ = Lietuvių kalbos rašybos žodynas. – K., 1948.
- Sadnik, Aitzetmüller VWSS = Sadnik L., Aitzetmüller R. Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen. – Wiesbaden, 1963 – , Lf. 1–.
- SD¹ = Pirmasis K. Sirvydo žodynas (apie 1620 m.); plg. SD^{3,5}.
- SD^{3,5} = Szyrwid C. Dictionarium trium linguarum... Tertia editio... – Vilnae, 1642; Quinta editio... – Vilnae, 1713.
- Ser = Sereiskis B. Lietuviškai–rusiškas žodynas. – K., 1933.
- SJP = Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W. Słownik języka polskiego. – Warszawa, 1900–1927, t. 1–8.
- Skardžius LKŽD = Skardžius P. Lietuvių kalbos žodžių daryba. – V., 1943.
- Skardžius SLA = Skardžius P. Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen. – K., 1931.
- SLA = Skardžius SLA (žr.).
- Slav = Slavia. – Praha, 1922 – .
- Sławski SEJP = Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków, 1952 – .
- SLK = Senoji lietuviška knyga. – K., 1947.
- Specht UID = Specht F. Der Ursprung der indogermanischen Deklination. – Göttingen, 1947.
- StB = Studi Baltici. – Roma, 1931 – .
- StngŽ = Gerullis J., Stang'as Chr. Lietuvių žvejų tarmė Prūsijoje. – K., 1933.
- Š = Šlapelis J. Lietuvių ir rusų kalbų žodynas. – V., 1921.
- TDr = Tautosakos darbai. – K., 1935 – 1940, t. 1–7.
- Trautmann AS = Trautmann R. Die altpreussischen Sprachdenkmäler. – Göttingen, 1910.

- Trautmann BSW = Trautmann R. Baltisch-slavisches Wörterbuch. – Göttingen, 1923.
- TŽ = Tauta ir žodis. – K., 1923–1931, kn. 1–7.
- UEV = Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas. – V., 1963.
- Vasmer REW = Vasmer M. Russisches etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg, 1953–1958, Bd. 1–3.
- Vries AEW^a = Vries J. de. Altnordisches etymologisches Wörterbuch. 2. verbesserte Aufl. – Leiden, 1962.
- Walde – Hofmann LEW = Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbuch. 4. Aufl. – Heidelberg, 1965, Bd. 1–3.
- Walde LEW^a = Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbuch. 2. Aufl. – Heidelberg, 1910.
- Walde – Pokorny VWIS = Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen/Hgb. und bearb. von J. Pokorny. – Berlin, 1928–1933, Bd. 1–3.
- WP = Ischguldimas Evangeliju per wisus mettus... 1573. (Volfenbiutelio bibliotekos rankraštinė postilė; cituojama iš V. Gaigalaičio publikacijų leidinyje MLLG.)
- ZfslPh = Zeitschrift für slavische Philologie. Leipzig, 1924–1950, Bd. 1–20; Heidelberg, 1951–.
- Zinkevičius LD = Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. – V., 1966.
- ZsPW = Ziesemer W. Preussisches Wörterbuch. – Königsberg, 1935–1944, Bd. 1–2.
- БРС = Беларуская–рускі слоўнік. – М., 1962.
- ВСЯ = Вопросы славянского языкознания. – М., 1954–1963, вып. 1–7.
- Преображенский ЭСРЯ = Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка. – М., 1958.
- РФВ = Русский филологический вестник. – Варшава, 1879–1916, вып. 1–76.
- СБГІ = Слоўнік беларускіх гаворак паўночназаходняй Беларусі і яе пагранічча. – Мінск, 1979, т. 1.
- Топоров ПЯ (а–d), (е–h) = Топоров В.Н. Прусский язык. Словарь. – М., 1975, А–D; 1979, Е–H.
- Фасмер ЭСРЯ = Фасмер М. Этимологический словарь русского языка./Перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачева. – М., 1964–1973, т. 1–4.

2. Kalbos ir tarmės

a. = aukštaičių, aukštaitiškai	br. = baltarusių, baltarusiškai
air. = airių, airiškai	bulg. = bulgarų, bulgariškai
alb. = albanų, albaniškai	č. = čekų, čekiškai
ang. = anglų, angliškai	da. = danų, daniškai
arm. = armėnų, armėniškai	dab. = dabartinės (kalbės)
auk. = a. (žr.)	e. = estų, estiškai
av. = Avestos, avestiškai	germ. = germanų
bendr. = bendrinės (literatūrinės) kalbos	go. = gotų, gotiškai

gr. = graikų, graikiškai
i. = indų, indiškai
ide. = indoeuropiečių
isl. = islandų, islandiškai
isp. = ispanų, ispaniškai
it. = italų, itališkai
kur. = kuršininkų
kurš. = kuršių, kuršiškai
la. = latvių, latviškai
le. = lenkų, lenkiškai
lie. = lie.uvių, lietuviškai
lo. = lotynų, lotyniškai
luž. = lužičėnų (lužicų, sorbų)
n(auj). = naujųjų laikų, naujosios (kalbės)
norv. = norvegų, norvegiškai
ol. = olandų, olandiškai

pr. = prūsų, prūsiškai
pranc. = prancūzų, prancūziškai
r. = rusų, rusiškai
s. = senovės, senosios (kalbės)
s.-ch. = serbų – chorvatų
sen. = s. (žr.)
sl. = slavų
slov. = slovėnų, slovėniškai
slovk. = slovakų, slovakiškai
šv. = švedų, švediškai
toch. = tocharų, tochariškai
trm. = tarmių, tarminis, tarmiškai
ukr. = ukrain(iečių), ukrain(iet)iškai
v(id). = vidurinių laikų, vidurinės (kalbės)
v(ok). = vokiečių, vokiškai
ž(em). = žemaičių, žemaitiškai

Etimologija

Etimologija tikrąja to termino reikšme – tai kalbos mokslo šaka, tirianti žodžių kilmę, nors nė kiek ne mažiau įprasta taip vadinti dar ir pačią žodžio kilmę bei jos vienokį ar kitokį aiškinimą. Pagrindinis tyrinėjimo metodas čia yra lyginamasis istorinis; papildomai dar taikomi vidinės rekonstrukcijos, lingvistinės geografijos ir kiti metodai. Etimologijai lygiai svarbios abi žodžio pusės – tiek raiška (fonetinė ir morfologinė sandara), tiek turinys (reikšmė), o jų nagrinėjimas remiasi lyginamosios istorinės fonetikos nustatytais garsų dėsniais bei garsų atliepiniais, istorinės žodžių darybos (ir apskritai morfologijos) duomenimis ir semasiologijos konstatuotomis reikšmių raidos tendencijomis.

Tikruoju tyrinėjimo objektu eina tiktai tie žodžiai, kurių kilmė synchroniškai nėra aiški. Neabejotini dariniai – jie sudaro didesnę dalį viso žodyno, plg. *augimas*, *baldžius*, *ištobulėti*, *paūkštvanagis* – priklauso ne etimologijai, o synchroninei žodžių darybai. Pasitaiko, tiesa, kad iš paviršiaus aiškūs dariniai irgi turi savo kilmės paslapčių. Iš Neselmano ir Kuršaičio žodynų žinomas lėlio pavadinimas *ožkamelžė* (vėlesni žodynai dar duoda *ožkamelžys*) akivaizdžiai remiasi žodžiais *ožkà* ir *mélžti*, tačiau ne iš karto matyti, kodėl šis naktinis paukštis, nors ožkų niekad nemelžiantis, pramintas jų melžėju. Pasirodo, kad tai tik vertinys arba iš kaimynų vokiečių *Ziegenmelker* (žinomo tokia reikšme nuo XVIII a. vidurio) ar gal lenkų *kozodój* (nuo XVII a.), arba tiesiog iš lotynų kalbos (ir dabar ornitologai tą paukštį moksliskai vadina *Caprimulgus europaeus* L.). Lo. *caprimulgus*, paskatinęs daugelį kalbų lėlį pavadinti ožkų melžėju (plg. *capra* „ožka“ ir *mulgēre* „melžti“), reikšme „lėlys“ (ne „ožkų melžėjas, piemu“) pats yra vertinys iš graikų *αἰγοθήλας* „lėlys“, kuris veikiausiai ožkų melžėju (žindėju) virto dėl liaudies etimologijos, atitinkamai perdirbus neaiškų *αἰγίθαλλος* „zylė“; kartu su keistuoju

paukščio pavadinimu pasklido po Europą prietaras, kad lėlys savo plačiais žabtais naktimis melžiantis galvijus. Dar labiau tariamas, pavyzdžiui, žodžio *žiógspiros* „pjuvenos“ aiškumas: savo kilme tai ne vertinys, o tikras skolinys iš vok. *Sägespäne* „pjuvenos“ tarminės lyties (plg. buv. Rypr. *zôgšpêner*), tik dėl liaudies etimologijos taip perdirbtas, kad rodosi esąs lietuviškiausias dūrinys iš *žiogas* ir *spirà*. Išskyrus tokius ypatingesnius atvejus, aiškūs dariniai etimologus šiaipjau domina tik tiek, kiek jie padeda nušviesti pamatinius paprastuosius žodžius. Pavyzdžiui, *lasýti*, *lasióti* „rinkti, rankioti“, formaliai būdami dažniniai veiksmažodžiai šalia paprastojo *lèsti*, rodo, kad jo reikšmė seniau irgi bus buvusi daug platesnė – ne „snapu imti maistą, kirsti“, o „rinkti“, ir tai jau pašalina semantinio pobūdžio abejones dėl *lèsti* tapatumo su germanų atsakančiu veiksmažodžiu, plg. go. *lisan*, sen. isl. *lesa*, vok. *lesen* „rinkti; skaityti“ ir kt.

Etimologizuojant labai svarbu išaiškinti, ar žodis yra savo pačių (indigenus), ar iš kurios kitos kalbos paimtas (skolinys). Kokie santykiai – senos giminytės ar skolinimo – sieja gretimų giminiškų kalbų panašius žodžius, galima spręsti tik atsižvelgiant į visus jau anksčiau išryškėjusius indigenių ir skolintinių žodžių kategorijų skirtumus (fonetinio atliepimo, darybos bei morfologinės sandaros, semantikos, lingvistinės geografijos, realiųjų istorijos ir kt.). Skolinimo santykių jungiami du žodžiai paprastai yra tarpusavy panašesni negu būdami giminiški, plg. vok. *Diele* (vid. vok. auk. *dil*, *dille*) „lenta“ su germanizmu *dýlè* (*dilè*) „(stora) lenta“ ir giminišku *tilès* „lentelių klojinys valties dugne“; rusų *служѣть* (baltarusių *служѣць*) „tarnauti“ su slavizmu *slŕžyti* „tarnauti“ ir giminišku *slau-gýti* „prižiūrėti ligoņi“. Skolinio kilmę jau galima laikyti išaiškinta, kai pavyksta parodyti, iš kurio kitos kalbos žodžio jis yra išriedėjęs. Kokia skolinio prototipo – to kitos kalbos žodžio, kuris eina mums rūpimo skolinio šaltiniu – tolesnė kilmė, paprastai paliekama spręsti anos kalbos etimologijos specialistams. Susipažinti su jų tyrinėjimo rezultatais vis dėlto naudinga: pasitaiko atvejų, kai tolesnio etimologizavimo išgalės padeda geriau nušviesti patį skolinimą ir jo kryptį. Ilgą laiką, pavyzdžiui, nebuvo sutariama, kurios krypties skolinimą įžiūrėti tarp lietuvių *laivas* (*laivà*, *laivè*), latvių *laiva* ir Pabaltijo suomių kalbų laivo pavadinimo – suomių *laiva*, estų *laev* ir pan. Pagaliau buvo gana patikimai parodyta, kad Pabaltijo suomių tai žodį galėję pasiskolinti iš germanų **flauja-*, kurio tęsinys galintis būti sen. isl. *fley* „laivas; plaustas“ (tą pačią šaknį turi lietuvių *pláuti*); **flauja-* dėsningai davęs (dėl būtinos metatezės) suomių

laiva (ne **lauja*). Toks aiškinimas beleidžia kalbėti tik apie baltų skolini-
mąsi iš Pabaltijo suomių, o ne atvirksčiai.

Indigenūs žodžiai gali būti dvejopi – arba paveldėti iš prokalbės (va-
dinamieji veldiniai), arba susidarę jau atskiro tiriamosios kalbos gyvavi-
mo laikais (tad lyginamojoje kalbotyroje vadinami tos kalbos naujadarais).
Kadangi antrojo būrio žodžiai neturi leksinių atliepinių giminiškose
kalbose, jų pirmykštis susidarymas (jau spėjęs kiek išblėsti) aiškinamas,
iš esmės remiantis tiriamąja kalba. Vien lietuviams pažįstamas žodis *ark-
llys* veikiausiai yra pasidarytas iš veldinio *árklas* (kaip *vandēnis* „vandens
kipšas“ iš *vanduō* ar *žirklys* „toks vabzdys, auslinda“ iš *žirklēs*), o ne tie-
siai iš *árti* (nors ir tokia daryba įmanoma, plg. *rykllys* iš *rýti* ar *žuklys* iš
žúti „žvejoti“), ir pradžioje gal tevertotas arklo traukikams, į arklą kinko-
miesiems arkliams vadinti; dabartinę bendresnę reikšmę *arkllys* įgijo, pa-
mažu išstumdamas veldinį **ešvas* (**ašvas*) „arklys“ (sen. raštuose dar
pasitaiko *ašva*, ret. *ešva* „kumelė“). Žodžio *elgeta* daryba su priesaga *-eta*
iš veiksmazodžio *elgtis* tampa iš sykio akivaizdi, kai iš senųjų raštų suži-
nom pastarąjį anksčiau turėjus „išmaldos prašyti“ reikšmę. Žodį *kėpenos*
nesunku palaikyti *kėpti* vediniu, tokią darybą dar paremti paralelėmis –
trm. *kepsniai* „kepenys“: *kėpti*, r. *пéчень* „kepenys“: *печь* „kepti“. Taip
darosi suprantamas ir pats naujo žodžio pasirodymas šalia jau turėto vel-
dinio *jėknos*: seniau juo, matyt, tevadintos keptos jeknos, o pirmykštė
reikšmė galėjo būti net apskritai „(vidurių) kepsnys“. Tačiau tokia reikš-
mė iš karto atveria kelią toliau tapatinti žodį *kėpenos* su la. trm. *čepę-
nas* „keptuvėje likę skrudėsiai“ (ypač įsidėmėtina junginio *čepęnas cept*
reikšmė „vidurių germes kepti“; la. ret. *ķepęnas* „kepenos“, kaip rodo
ķ-, yra lituanizmas). Vadinas, reikia patikslinti, kad *kėpenos* – ne atski-
ros lietuvių, o bendrosios lietuvių – latvių (arba rytų baltų) epochos veldi-
nys iš veiksmazodžio, tad iš tiesų lietuvių kalbos atžvilgiu jis jau skirtinas
ne prie jos naujadarų, o prie veldinių. Panašių specifinių (ekskliuzyvinių,
išskirtinių) lietuvių ir latvių bendrybių yra daug; vien šalia seno veldinio
siėti – la. *siet* (pirminis „rišti“ reikšmės veiksmazodis su indoeuropiečių
šaknimi **sēi-* yra išlaikytas tik baltų, indų – iranėnų ir hetitų) yra atsiradę
saistyti – *sàistīt*; *sielis* – *siel(i)s*; *sijà* – *sija*; *siena* – *siēna* (jo santykis su
veiksmazodžiu visai įmanomas, žinant, kad senovinė *siena* ar bent drėb-
tinės sienos griaučiai – tai tik pintinė tvora, plg. ir vok. *Wand* „siena“:
winden „vyti, pinti“), gal ir būdamas kiek senesnis (iš baltų **seinā* yra
suomių *seina*, estų *sein*), dėl skirtingo prūsų veldinio *seydis* „siena“ irgi

tinka į šią grupę. Toliau eina specifiniai bendrieji visų baltų žodžiai, plg. *lābas* – la. *labs* – pr. *labs*, *mālka* – *malka* – *malko* (užrašyta *nalko*), *šaknis* – *sakne*, *sakn(i)s* – *sagnis* (šalia senesnio veldinio *šakà*), *turėti* – *turēt* – *turīt*, *turrettwey* (šalia *tvėrti*). Už baltų kalbų ribų išeinantys veldiniai pagal tai, kiek plačiai (kuriuose kitose indoeuropiečių kalbų grupėse) žinoma jų tikslių atliepinių, irgi nėra vienodi. Daugiausia specifinių leksikos bendrybių baltai turi su slavais, plg. *liēpa* (la. *liēpa*, pr. *lipe*) – slavų **lipa* (r. *lúna*, le. *lipa*, bulg. *luná* ir t. t.) iš baltų bei slavų **leipā* (toliau gal susijęs su plačiau pažįstamais *lipti* „kibti“ šeimos žodžiais), *rāgas* (la. *rags*, pr. *ragis*) – sen. sl. *rogъ* (r., bulg. *poz*, le. *róg* ir t. t.), *vākaras* (la. *vakars*) – sen. sl. *večerъ* (r., bulg. *вечер*, le. *wieczór* ir t. t.) iš baltų bei slavų **vekeras* (toliau dėsningsai suvesti į bendrą prolytę su kitų indoeuropiečių panašiais vakaro pavadinimais nebeižmanoma, plg. lo. *vesper* ir kt.). Baltus, slavus ir germanus jungiančių bendrybių pavyzdžiais gali eiti *rugỹs* – sen. r. *рѹжьб* (dab. *рожьб*) – sen. isl. *rugr*, *strēlĕ* (*strēlà*) – sen. sl. *strēla* – sen. vok. auk. *strāla*. Tai, kad žodis palyginti neplačiai, vos iš vienos kitos kalbų grupės, pažįstamas, žinoma, dar ne visada rodo jo vėlesnį atsiradimą. Tarp tokių žodžių gali būti ir pačių senųjų veldinių, siekiančių indoeuropiečių bendrystės laikus, tad savo amžiumi nė kiek nenusileidžiančių tiems, kuriems palankesnis likimas lėmė išsilaikyti daugelyje kalbų.

Veldinys dėl nevienodos fonetinės raidos skirtingose kalbose kartais yra tiek pasikeitęs, kad tarp etimologų siejamų žodžių sunku bežiūrėti panašumą. Tačiau specialistai, nustatydami žodžių bendrumą ar giminybę, remiasi ne išoriniu panašumu, o garsų dėsnų bei atliepinių pažinimu, todėl, pavyzdžiui, ne tik *du*, sen. indų *dvā*, hetitų *dā* (žodyje *dā-yuga-* „dveigys, dvimetis“) lyginamuoju istoriniu požiūriu fonetiškai visiškai sutampa (visi jie dėsningsai išvedami iš tos pačios indoeuropiečių prolytės **duō*), bet dar ir armėnų *erku* „du“ (bent jo pagrindinė dalis *-ku*, o nukrypimas nuo dėsningos raidos, galiausiai davęs *er-*, gali būti paaiškintas trijų pavadinimo analogija). Svarbu ir reikšmės rekonstrukcija. Semantinio pobūdžio argumentai, pavyzdžiui, leidžia manyti, kad baltai bus turėję, be jau minėto **leipā*, dar kitą, senėlesnį, to paties medžio paveldėtinį pavadinimą **lentā*, gerai išsilaikiusį lietuvių kalboje, bet tik vėlesne reikšme. Senąją „liepos“ reikšmę tebeturi fonetiškai tikslūs mūsų žodžio *lentā* atliepiniai germanų kalbose – sen. isl. *lind*, sen. vok. auk. *linta* ir kt., kartu pažįstami „(liepinio) skydo“ (vadinasi, ginamosios *len* tos)

reikšme; ji iš dalies matoma ir giminiškuose slavų žodžiuose – r. *lym* „liepos karna, lunkas“ (baltarusių dar ir „liepaitė“), *lymbě* „jaunas liepynas, tinkamas lunkams plėšti“ ir kt.; pačioje lietuvių kalboje senąją reikšmę bene rodo hidronimai *Lentōkas* (ežeras, dėl darybos plg. *Ėgliōkas*) ir *Leñtupė* (upė, plg. *Liepupė*, *Liepūpis*); bet gal labiausiai nusveria Pabaltijo suomių baltizmų reikšmė, plg. suomių *lännys* „liepa“ (su -s iš prasuumių *läntä) kartu su vediniu *läntymys* „melžtuvė, liepinė“ ir kt. Liepos žievė buvo ypač tinkama lunkams, o minkšta mediena – lentoms plėšti (lentos senovėje tegalėjo būti plėštinės, plg. senųjų žodynų *derna* „stora lenta“: *dirti* ir panašiai sudaryto lenkų *dranica* paaiškinimą Sirvydo žodyne – „drėkstinė, plėštinė lenta“), todėl reikšmės pasikeitimas „liepa“ > „lunkas, karna; lenta“ lengvai suprantamas (dėl pastarųjų dviejų reikšmių tarpusavio sąsajos dar plg. la. trm. *luba* „karna, žievė, maukna; lenta“).

Net pačius senuosius veldinius tiriant, atliepinių susekimas giminiškose kalbose dar nėra galutinis etimologijos tikslas. Kiekvieno indigenaus žodžio kilmę galima laikyti visiškai išaiškinta tik tada, kai parodomas jo susidarymas iš kito žodžio (ar dviejų kitų žodžių, jeigu aiškinamasis yra dūrinys). Dėl žodžio *lentā „liepa“ manoma, kad jis remiasi būdvardžiu *lento-s „lankstus“ – lo. *lentus* „lankstus; tąsus, lipnus; lėtas, ramus“, da. *lind* „lankstus; minkštas, švelnus“ (tad *lentā veikiausiai tėra sudaiktavardėjusi to būdvardžio moteriškosios giminės forma, kaip kad iš vyriškosios giminės formos, matyt, yra sen. isl. *linnr*, sen. vok. auk. *lind*, *lint* „gyvatė“). Ežio pavadinimas *eġhjo-s, išlaikytas baltų ir slavų (lie. *ežys*, la. *ezis*, r. *ѣж*, le. *jež*, bulg. *еж* ir t. t.), gal dar frygų (jei užrašymas εξις = εζις), tikriausiai yra -*jo-* vedinys iš *eġhi-s „gyvatė“ (gr. *ἐχίς*), iš kurio su kita priesaga -*ino-* dar yra *eġhino-s „ežys“ (graikų *ἐχίνοσ*, gal ir germanų pavadinimas – sen. vok. auk. *igil* ir t. t., jei su *l* vietoj *n*); tad *ežys* savo darybos reikšme būtų „gyvatinis, gyvatininkas“ (ežiai ėda gyvates!). Vietoj to indoeuropiečių gyvatės pavadinimo, kurio šaknis atpažįstama mūsų ežio pavadinime, baltai ir slavai turi išlaikę formaliai panašų kitą senovinį, nors gal kiek vėlyvesnį, gyvatės vadinamąjį žodį **angw(h)i-s* – lie. *angis*, la. *uōdze* (*uodzs*), pr. *angis*, slavų *qъb (r. *уж*, le. *wąż* ir t. t.), su kuriais visai identiškas lo. *anguis* (ne tokių tikslų ar abejotamų atliepinių randama ir kitose kalbose). Ir vieno, ir kito senovinio gyvatės pavadinimo daryba, deja, skendi nežinios rūke – rimtas etimolo-

gizavimas čia, kaip ir ne vienu kitu atveju, nutrūksta pusiaukelėje, baigdamasis atliepinių išryškiniu. Nors modernioji etimologija nuo savo susiformavimo XIX a. pirmojoje pusėje iki šiol yra pasiekusi išpūdingų laimėjimų, net intensyviausiai tyrinėtų šeimų, tarp jų ir indoeuropiečių, kalbose dar apstu neišaiškintos, ginčijamos ar tik iš dalies išaiškintos kilmės žodžių.

Teorinių ar šiaip bendresnio pobūdžio darbų, kuriems bent iš dalies galėtų tikti etimologijos įvado vardas, kol kas pasaulinėje lingvistineje literatūroje labai nedaug. Norintiems arčiau susipažinti su etimologija keletą tos rūšies knygų gal nebus pro šalį šioje vietoje nurodyti:

Erhart A., Večerka R. Úvod do etymologie. (Pro bohemisty i ostatni lingvisty.) — Brno, 1975.

Etymologie / Hgb. v. R. Schmitt. — Darmstadt, 1977. (Rinkinys apima 18 žymesnių teorinių etimologijos straipsnių iš XX a.)

Guiraud P. L'étymologie. 3e éd. — Paris, 1972.

Malkiel Y. Etymological Dictionaries. A tentative typology. — Chicago, 1976. (Apžvelgiama per 400 leksikografinio pobūdžio etimologijos darbų.)

Pisani V. L'etimologia. 2 ed. — Brescia, 1967. [Vok. vert.: Die Etymologie. — München, 1975; rus. vert. — iš 1 leid. (Milano, 1947): Пизани В. Этимология. — М., 1956.]

Ross A. S. C. Etymology. With especial reference to English. — London, 1958.

Zamboni A. L'etimologia. — Bologna, 1976.

Белецкий А. А. Принципы этимологических исследований. (На материале греческого языка). — Киев, 1950.

Житников В. Ф. Основы этимологии. Методическая разработка по спецкурсу и спецсеминару для студентов-заочников. — Свердловск, 1969.

Откупщиков Ю. В. К истокам слова. Рассказы о науке этимологии. Изд. 2-е. — М., 1973. (Populiarizacija.)

Mūsų kalba, 1977, Nr. 4, p. 53—58.

BENDRESNIO POBŪDŽIO BALŲ LEKSIKOS GRUPĖS IR ŽODŽIŲ ŠEIMOS

Baltų kalbų garnio pavadinimai

Etiude apžvelgiami visi baltų kalbose vartojami ar seniau vartoti pilkojo garnio (*Ardea cinerea* L.) pavadinimai, kurie tik yra žinomi autoriui. Svarbiausias tikslas – išsiaiškinti pavadinimų etimologiją bei nustatyti baltų kalbose pasireiškiančius garnio nominacijos principus. Tai verčia kartu bent kiek pasidomėti aiškinamųjų pavadinimų istorija (vartojimu senuosiuose raštuose) ir geografija (paplitimu dabartinėse tarmėse). Pirmiausia kalbama apie tuos labiau žinomus pavadinimus, kurie jau anksčiau etimologų buvo daugiau ar mažiau patikimai aiškinti (1–5 skirsn.); toliau pereinama prie retesnių, iš kurių pradžioje minimi tie, kurie bemaž savaime aiškūs (6–9 skirsn.), ir tik po jų ilgiau sustojama ties išsamesnio ir dažniausiai visiškai naujo etimologizavimo reikalaujančiais pavadinimais (10–14 skirsn.); paskutiniai paliečiami skoliniai (15–16 skirsn.).

1. Lie. *garnỹs*, *jũodgarnis*, la. *gãrnis* (*gãrnis*); (*zivju*) *kãrnis*, *zivkãrnis*; (rš.) *karons*. Lie. *garnỹs* (vn. gl. *gañņi*, rečiau *gãrnį*), dabartinės lietuvių bendrinės kalbos įprastinis paukščio *Ardea cinerea* L. pavadinimas, tarmėse, atrodo, apyreičiai šia reikšme bepasitaiko (tai iš dalies susiję su tuo, kad pats paukštis daug kur yra retas ir žmonėms nepažįstamas), tačiau vis dėlto žinomos jo vartojimo vietos yra pasklidusios po visus rytų aukštaičius (Dusetos, Kūpiškis, Pakruojis, Mūsninkai, Saldūtiškis) ar net dar plačiau, tik kartais dėl vienos ar kitos atokesnės vietos (pvz., Endriejavo Žemaičiuose) jau gali kilti įtarimas, ar jis ten nebus naujas, atneštinis. Rašto kalboje šis žodis bene pirmą kartą pasirodo kartu su rytiečio K. Sirvydo žodynu, plg. *garnis* SD¹16.

Latvių bendrinėje kalboje mūsų (*pilkąjį*) *garnį* atstoja (*zivju*) *gãrnis*. Dėl la. *gãrnis* (*gãrnis*), *garnis* (*gañnis*) geografijos, sprendžiant vien iš negausių šaltinių, nurodytų ME I 603, 618, EH I 390, galima pasakyti,

kad tai žodis, žinomas iš visų trijų pagrindinių latvių tarmių – vidurio, aukštaičių (augšzemnieku) ir lybiškosios (jos pietinės dalies). Senujų leksikografų ilgą laiką buvo vartojama tarminė (aukštaitiška) šio žodžio lytis, plg. G. Mancelio (1638 m.) *Ĝhorrnis* Phraseologia Lettica (A. Giunterio leid. 279), J. Langijaus (1685 m.) *Gornis* 41 (E. Blesės leid. 79), K. Elverso (1748 m.) *Gohrnis* 221, J. Langės (1773 m.) *gohrnis* II 119; tik kitoje pastarojo žodyno redakcijoje (1777 m.?) pasirodo *Garnis* II 119, G. F. Stenderis taip pat šalia įveda lytį su *-a-* (*-ā-*), pradžioje (1761 m.) – kaip tarminę ir abejotiną: *garnis* 43, vėliau (1789 m.) – jau kaip įprastinę: *garnis* II 478, *gahrnis* I 64.

Iš visų lie. *garnys* ir la. *gārnis* (*garnis*) giminaičių savo forma artimiausi jiems yra kitų indoeuropiečių kalbų gervės (*Grus grus* (L.)) pavadinimai: s. v. a. *krano*, v. v. a. *kran(e)*, s. ang. *cran* (germ. **krana(n)*, ide. **grānon*), (su balsių kaita) v. v. ž. *krōn*, v. v. a. *kruon*; kimrų, kornų, bretonų *garan* (**g_er_enos*); gr. γέρων, γέρωνος. Visai kitos darybos yra toliau minimas lie. *géršė* „garnys“, taip pat *gėrvė* (plg. s. r. *žeravb*), kurie irgi skiriami prie tos pat garsažodinės šaknies (ide. **ger-*), paprastai vartojamos šiurkštų balsą, riksmą nusakančiuose žodžiuose, plg. s. v. a. *carron* „girgždėti, braškėti“, *cherran* „rėkti; girgždėti“, kimrų *gryd* „riksmas“ (**gritu-s*), lie. *gróti* „krankti, karkti; kaukti; rėkti“ ir kt.¹

---

¹ Tokia lie. *garnys* etimologija iki šiol yra vienintelė ir kartu visuotinai pripažinta (tiktai giminiškų žodžių ratas vienur gali būti nurodytas siauresnis, kitur – platesnis), plg. Suolahti H. Die deutschen Vogelnamen. – Straßburg, 1909, p. 290–294; Pokorny IEW I 383 t.; Fraenkel LEW 137 t. Tačiau neatrodo, kad tai būtų viena iš tų aki-vaizdžiai teisingų etimologijų, dėl kurių ginčytis ir abejoti nebėra ko. Juk ši etimologija remiasi, svarbiausia, lie. *garnys* (la. *gārnis*) panašumu į minėtus germanų, keltų, graikų gervės pavadinimus. Tas panašumas, deja, nėra toks, kuris leistų kalbėti apie visišką jų fonetikos ir darybos identiškumą. Kad tai istoriškai nėra vienas ir tas pats žodis, matyti ir iš reikšmės: viena, baltų kalbose nėra reikšmės kitimo „gervė“ > „garnys“ pavyzdžių, antra, gervei pavadinti baltų kalbos nuo seniausių laikų turi kitą žodį, kaip tik bendros šaknies (tik skirtingos darybos) su anais kitų kalbų gervės pavadinimais, būtent: lie. *gėrvė*, la. *dzērve*, pr. *gerwe*. Vadinasi, lie. *garnys* (la. *gārnis*) turi būti laikomas savarankišku dariniu, atsiradusiu atskirai nuo gr. γέρωνος ir t. t. (ir, galimas daiktas, žymiai vėliau). O tokiu atveju ir pats jo siejimas su minėta garsažodine šaknimi **ger-* – ne vienintelis galimas aiškinimo kelias. Gana patikimai, rodos, lie. *garnys* (la. *gārnis*) darybiškai galėtų būti siejamas (tiesiog ar, veikia, tarpišcai) su *gėrti* (senesne reikšme „ryti“), plg. lie. (rytų auk.) *pra-gařnas* „valgus, rajus“, trm. *garnyti* „ėsti, ryti“ (LKŽ III 139) ir ypač la. trm. *gařnis* „ėdrus žmogus, rijuoklis“ (ME I 603). Tada šio pavadinimo etimo-

La. trm. *kārnis* (plg. ir *zivju kārnis, zivkārnis*) „garnys“, pasitaikantis pirmiausia Kurše (ME II 197) ir bene pirmą kartą aptinkamas J. Langės žodyno kitos redakcijos (1777 m.?) tekste (*kahrnis* II 119), veikiau laikytinas la. *gārnis* variantu, atsiradusiu dėl lietuvių ir latvių kalbose gana dažno žodžio pradžios *g-* ir *k-* kaitaliojimosi² negu skoliniu iš suomių kalbų³.

La. (rš.) *karons* [= *kāruons*?], duotas (97 p.) A. Dyrikio sąrašė (žr. 36 išn.) kartu su kitais garnio pavadinimais (tarp kurių yra *zivkarnis*, bet nėra atskirai *karnis*), galimas daiktas, kuriuo nors būdu irgi yra susijęs su la. *kārnis* (lybiškosios tarmės *kārns* toliau perdirtas į *kāruons*?).

Lie. *garnỹs* Užnemunės (ypač kapsų ir zanavykų) ir kurių ne kurių kitų šnektų atstovų yra vartojamas kitam paukščiui – gužučiui, arba gandrui, *Ciconia ciconia* (L.), – vadinti. Tos buv. Prūsų lietuvių šnektos, kurioms šis žodis nebuvo svetimas (apie Stālupėnus, Geldāpę), jį irgi vartojo „gužučio“ reikšme⁴. Tokia reikšmė vidurio tarmės šiaurės rytuose pažįstamas ir la. *gaŕnis* (ME I 603), *gārnis* (ME I 618); tarp kitų gužučio pavadinimų jis randamas jau G. Elgerio 1683 m. žodyne (*gārnis* 19). Visur čia „gužučio“ reikšmė, be abejo, yra antrinė. Baltų kalbose, kaip bus toliau matyti, yra ir daugiau garnio pavadinimų, kurie šalimais vartojami panašiam paukščiui gužučiui vadinti. Iš slavų kalbų plg. č. *čáp* „gužutis“ šalia s. č. *čěpě*, le. *czapla*, r. *цапля*, s. — ch. *čaplja* ir t. t., turinčių reikšmę „garnys“⁵.

LKŽ IV 400 iš Pilviškių težinomas *juodgarnis* paaiškintas „juodasis garnys (*Ardea cinerea*)“; jeigu iš tiesų tai ne *Ciconia nigra* (L.) pavadin-

---

loginė reikšmė būtų „(žuvų) rijikas, rajūnas“, ir tuo atžvilgiu jis niekuo nesiskirtų nuo slov. trm. *hltavica, hltavka* „garnys“ (Ferianc O. Slovenské názvoslovie vtákov. — Bratislava, 1958, p. 89–91) šalia *hltat'* „ryti“, taip pat būtų visai artimas toliau nagrinėjamam lie. *žugara*.

² Būga RR II 104.

³ J. Endzelynas kaip abejotiną šaltinį nurodo lybių *kārnos* „kranklys, varnas“, žr. ME II 197 (plg. ir estų *kaaren, kaarna* „t. p.“).

⁴ Niedermann M. Die Namen des Storches im Litauischen. — In: Festgabe Adolf Kaegi. Frauenfeld, 1919, p. 74t.

⁵ Zubatý J. Studie a články. — Praha, 1949, sv. 1, č. 2, p. 391tt.; Machek ESČS 65t. ir str. rink. Вопросы теории и истории языка. — Л., 1963, с. 204. G. Klepikova, beje, spėja, kad *čap-* šaknies žodžiai jau praslaviškais laikais galėję žymėti gužutį, ir jai neaišku, ar ta reikšmė perkeltinė, ar pirmykštė, žr. Клепикова Г. П. — ВСЯ 1961 V 171.

mas, šis pavyzdys kartu su Neselmano žodyno *Garnys jūdasis*, der graue oder schwarze Reiher N 241 (iš čia, matyt, jį duoda ir K 115) rodytų, kaip garnio pavadinimas gali būti sudarytas iš gužučio pavadinimo (kuris šiuo atveju pats kadaise yra žymėjęs garnį), kartu nurodant vieną iš skiriamųjų garnio bruožų – tamsesnę spalvą.

2. Lie. *gėšė, gėnšė* (sen. *gemšē?*); *gėžė gėnžė*. Lie. *genšė* (ir *gemšē?*) iš visų garnio pavadinimų į rašto kalbą pakliūva bene anksčiausiai. J. Bretkūno biblijos vertimo rankraštyje rašoma *Gemfche* (vn. gl.) 3 Moz 11, 19 (dėl neteisingo šios vietos skaitymo atsirado A. Becenbergerio *gerufche* „Reiher“ BzB 68, 284, iš kur ši nesama lytis pakliuvo ir į kitų kalbininkų darbus; tai jau yra iškėles F. Špechtas, žr. KZ 1930 LVII 276), [*gemfches*] (dg. vrd.) Ps 104, 17. Toks pat parašymas yra buvęs dar vienoje vietoje, tačiau vėliau jo *m* pataisytas į *n*: *Genfsche* (vn. vrd.) 5 Moz 14, 18. Iš šio taisymo, taip pat iš to, kad J. Rėzos psalmių leidime (1625m.) duota *gansches* Ps 104, 17, reikėtų, matyt, padaryti išvadą, kad J. Bretkūno *gemšė* nebuvo pačios kalbos faktas, o tik vertėjui mažiau žinomo žodžio *genšė* netobulo bei svyruojančio užrašymo padarinys. Šiaipjau šalia žodžio *genšė* nebūtų, rodos, visai neįmanomas ir jo fonetinis variantas *gemšė*, plg. lie. trm. *gunžỹs* ir *gumžis* (pastarųjų nosinis priebalsis, beje, yra naujai atsiradęs). Pavadinimas *genšė* (kiek vėliau – ir paralelinis *genžė*) buvo gerai pažįstamas Prūsų Lietuvos senųjų žodynų – rankraštninių ir spausdintų – autoriams: Reiher *genße* Lex 140; Reiger *Génße, ós*. F. C II 295; *Genße, ßés Genže, jés* ein Reiger H 29, Reiger *Genße, Genže* H 200; Reiher... *Genže...* B 1011; *Genßē, Genžē...* f der Reyher R I 39 (ir MŽ I 78); Reiher... *Génjžē, ês*, f. MŽ II 388. Variantas *genžė* pavartotas 1735 (ir 1755) m. biblijos vertime: *genžes* Ps 104, 17. *Gėšė* dar yra žinoma iš vienos kitos žemaičių šnektos – Alsėdžių (Būga RR I 306), Gargždų (LKŽ III 280), o lytis *gėnšė* nurodoma tik iš raštų (LKŽ III 237). Nyksantis žodis yra ir *gėžė*, kiek anksčiau pasitaikydavęs (o gal kur iki pat šiol išlikęs?) tuose pačiuose Žemaičiuose: K. Būga (matyt, iš K. Jauniaus) jį duoda iš Kvėdarnos ir Rietavo (RR I 306; plg. LKŽ III 281); šalimais, atrodo, gyvos būta lyties *gėnžė, genžė* (LKŽ III 239). Iš *gėnžė* (ar *gėnšė*) ir *girià*, be abejo, yra susidaręs upelio (ir kaimo) netoli Kuršėnų vardas *Gėnžgirė* (UEV 46), plg. panašios darybos upelių vardus *Gařnupis, Pelėdskynimis, Vānagbalis* ir pan. (pirmieji sandai tokiais atvejais gali remtis arba tiesiog paukščių pavadinimais, arba iš pastarųjų atsiradusiais asmenvardžiais).

F. Špechtas žodžiuose *gėnšė* ir *genžė* (*gėžė*) ižiūrėjo determinatyvais *k* (> *š*) ir *g* (> *ž*) išplėstą šaknį *gen-*, kuri esanti susijusi su indoeuropiečių kalbų žąsies pavadinimų šaknimi, išplėsta determinatyvu *s*, plg. s. v. a. *gan-s*, s. i. *ham-s-á-*, lo. *an-s-er*, sl. *gq-s-b, lie. *žq-s-ls*, taip pat su determinatyvą *d* turinčiais s. ang. *gano-t* „toks vandens paukštis“, lie. *gañ-d-ras*⁶. Toks gretinimas abejotinas, nes lietuvių kalbos žodžiai su *gen-* išsiskiria ne tik daryba ir reikšme, bet, svarbiausia, turi *g-*, o ne *ž-* (kitų gretinamųjų žodžių pradžios priebalsis yra iš ide. *gh-*); vien sl. *gqs sunku remtis, nes jo *g-* pats sudaro problemą ir yra aiškinamas disimiliacija, germanų kalbų įtaka ar dar kitaip⁷. Atsargiau būtų lietuvių kalbos garnio pavadinimus *gėnšė* (*gėšė*) ir *genžė* (*gėžė*) laikyti tolimos indoeuropiečių kalbų senovės nesiekiančiais onomatopėjiniais žodžiais. Dėl *gen-* (*ge-*) plg. le. *ge ge* (žąsies balso mėgdžiojamoji interjekcija), redupl. *gegac* „gagenti“ ir pan., dėl *-šė||-žė* – lie. *šė-šė||šė-žė* „juodasis strazdas (Turdus merula L.)“.

3. Lie. *gėršė*. Tai buvusios Prūsų Lietuvos garnio pavadinimas, žodynuose pradėjęs rodytis nuo XVIII a. pirmos pusės: *Reiher Gėrβe...* B 1011; *Gėrβė, ės*, f. der *Reyher R I 40* (plg. ir *R I 39 s. v. Genβē*), panašiai MŽ I 78, 80; *Reiher, Gėrβē, ės*, f. *R II 290*, *Reiher, Gėrβē, ės*, f. *Gėnžė, ės*, f. MŽ II 388. F. Kuršaičiui pačiam buvo žinomas tik šis garnio pavadinimas: *gėrβė, -ės*, Subst. f. der *Reiher K 121* (kitus du sinonimus – *gėnβė K 119* ir *genžė K 120* – jis nurodo ėmęs iš *Milkaus*). Tų pačių žodynų kitose vietose žodis *gėršė* dar pasitaiko reikšme „gervė, *Grus grus* (L.)“: *Laukia nei Gėrwe (Gerβe) Giedros B 820* (cit. iš *Lebedys SLT 300*); *Kranich, Gėrβē, ės* f. *R II 231*, MŽ II 307. Tie faktai dar neleidžia aiškiai pasakyti, kad *gėršė* šitaip vietoj *gėrvė* buvo vartojamas ir pačioje kalboje. Sprendžiant iš to, kad vok. *Kranich* ir *Reiher* neskiriami tik vokiškiosiose žodynų dalyse, o lietuviškiosiose *geršė* tėra „*Reiher*“, nes reikšme „*Kranich*“ duodamas *gėrvė*, galima būtų manyti, jog tai panašių pavadinimų individualus supainiojimas. Dėl F. Kuršaičio abejonės nėra – jam pačiam tebuvo žinomi *gėršė* „*Reiher*“ ir *gėrvė* „*Kranich*“ (*K 121*), nors anksčiau jis taip pat nepagalvojęs sekė kitų pėdomis ir rašė: *Kranich, der,*

⁶ Specht UID 204 (plg. ir 213, 229, 235).

⁷ Kartu nurodytas lie. *gañdras* iki šiol tebėra be tvirtos etimologijos, tačiau dėl *g-* (ir nesuprantamos darybos, skirtingos reikšmės) irgi vargu ar tinka į minėtą žąsų pavadinimų būrį (anksčiau buvo įprasta pritarti M. Nydermanui, laikiusiam jį iš to būrio kilusiu germanizmu).

géršė K I 709. Painiojimo pačios pradžios gal reikėtų ieškoti biblijos vertime, plg. 1735 m. leid. *gérŕe* Jer 8, 7 (taip ir 1755, 1816 m. leid.) vietoj Liuterio vokiško teksto *Kranich* (J. Bretkūnas, pradžioje visai praleidęs šį žodį, parašėte nurodė įterpti *Gerwe*), nors kitose vietose (3 Moz 11, 19; 5 Moz 14, 18) tuo pačiu *geršė* verčiamas *Reiher*. Įdomu, kad žodį *geršė* turi ir XX a. katalikų biblijos vertimo ta pati eilutė (Jer 8, 7), tik čia jis atstoja vulgatos *milvus* (!), kitose to leidimo vietose verčiamą žodžių *pelis* (plačiau dėl paukščių pavadinimų biblijos vertimuose žr. 9 skirsn.).

Iš A. Kašarausko (Kosaževskio) rankraščio „Litvanica“ dar yra žinomas *geršis* „gužutis“ (LKŽ III 262). Pastarasis, taip pat Viekišnių apylinkių upelio vardas *Géršupis* (UEV 46) leidžia manyti, kad *géršė* galėjo būti išplitęs panašiai kaip ir *gėnšė* (*gėnžė*), todėl ir jo amžius turėtų būti žymiai ilgesnis negu kad rodo mūsų raštai. Šią nuomonę visiškai patvirtina 1454 m. užrašyta Rygos nešėjo pavardė *Gersse*, kurią E. Blesė teisingai laiko lituanizmu⁸.

Lie. *géršė* kilmė aiškinama keleriopai. Seniausias ir dažniausiai kartojamas aiškinimas – tai siejimas su lie. *gėrvė*, s. r. *žeravъ*, lo. *grūs*, toliau – gr. *γέρωνος* ir kitais tos šeimos gervės pavadinimais: tokiu atveju laikoma, kad gryna šaknis *ger-* čia išplėsta guturaliniu determinatyvu (kartais greta priduriama, kad lie. *š* po *r* galėtų būti ir iš *s*)⁹. Nuo šio kiek skiriasi Rišo aiškinimas, pagal kurį lie. *géršė* „gervė; garnys“ esąs atsiradęs dėl *gėrvė* ir *gėnšė* kontaminacijos¹⁰. Visai kitoniškai aiškino K. Būga: jo nuomone, lie. *géršė* „garnys“ kilęs iš ide. **guer-s(i)ē* ir labiausiai artimas r. *жѣрѣхъ* (< sl. **žerchъ*)||*жѣрѣха* „tokia plėšri žuvis“ (< ide. **guer-so-*||**guer-sā-*); toliau jie susiję su lie. (ryt.) *prā-garas* „rijūnas“, sl. **žbrq*, *žerti* „ryti“, lo. *vorō*, *-āre* „(pra)ryti“ ir t. t.¹¹ Visi minėti aiškinimai yra įmanomi, ir tik atsižvelgiant į visus kitus fonetiškai ir geografiškai artimus baltų kalbų garnio pavadinimus, galima mėginti spręsti, kuris iš tų aiškinimų labiausiai patikimas (žr. 5 skirsn.).

4. La. *dzēse*, *dzēstre*, *dzēzis*. Iš senųjų leksikografų la. *dzēse* reikšme „garnys“ duoda savo žodyne J. Langė: *Reiher der, ta dŕsehfe... I (1772) 435, Dŕsehfe ta, ein Reiger II (1773) 87, Dŕsefe ŕiehe [Dŕsehfe] ein Reyher II (1773) 88*, iš kur jis patenka ir į G. F. Stenderio 1789 m. žodyną: [*dŕ-*

⁸ Blesė LPV 52.

⁹ Specht UID 161, 204.

¹⁰ Pokorny IEW I 383.

¹¹ Būga RR II 683.

fe... Reiher. L.] I 50. Dabar la. *dzēse* (*dzēse*², *dzēse*) „garnys“ geriausiai žinomas iš Kuršo, bet pasitaiko vietomis ir vidurio šnektose (ME I 548; EH I 357). ME I 549 iš Ch. Fiurekerio rankraštinio žodyno (XVII a. antr. pusės) nuorašo nurodytas *dzēstre* „garnys“, o iš vienos Kuršo vietos – dar ir *dzēzis* [?] „t. p.“.

La. *dzēse* greta pažįstamas reikšme „gužutis“ – tiek senuosiuose žodynuose: K. Elverso (1748 m.) *storch... dfese...242*, G. F. Stenderio (1761 m.) [*dfefe* Storch E. L.] 35, (1789 m.) Storch... (... *dfefe*. L.) II 565 t., [*dfefe*, Storch. E...] I 50, tiek retkarčiais ir Kuršo šnektose (ME I 548). Tas pats pasakytina dėl *dzēsis* „gužutis“ paplitimo (ME I 548); jau J. Langijaus (1685 m.) rankraštiniame žodyne s. v. *Schugguris* „Storch“ pažymėta: in Curlandt heift es: *Dfähfis*, *Gāndars*, *Swāhtels* 124 (E. Blesės leid. 245). Kitos žinomos lytys yra *dzēsnis* (ME I 548), *dzēstrs* (ME I 549). Be to, reikšme „juodasis gužutis“ iš raštų nurodomas *dzēze* (ME I 549, kur įtariama šių lytį galint būti klaidingą; bet reikia pasakyti, kad senesnių raštų dalį užrašymų taip pat galima skaityti su -z-). Pastarąja reikšme vartojama ir dalis kitų aukščiau minėtų lyčių – tarp jų *dzēse* (pvz., jau J. B. Fišerio knygoje, – žr. 36 išn., – kur rašoma *Dfefe*; ten pat ir reikšme „baltasis gužutis“).

M. Nydermano nuomone, kuriai buvo linkęs pritarti ir J. Endzelynas, atsižvelgiant į lie. *géršė*, la. *dzēse* ir t. t. turėtų būti iš **dzērse* ir t. t. (po to nurodoma giminystė su lie. *gėrvė* ir kt.)¹². Latvių kalbos šnektose, ypač Kurše, tautosilabinio *r* išnykimas po ilgo balsio ar dvibalsio yra dažnas, vietomis net visuotinis reiškiny¹³. Norint kaip reikiant įvertinti M. Nydermano aiškinimą, reikėtų geriau pažinti la. *dzēse* bei jo variantų (iš dalies ir *r* nykimo) geografiją, taip pat įsitikinti, ar tikrai nėra lyčių su -e- (vietoj -ē-), kurį lyg rodo dalis senesnių laikų parašymų. Kiek įtartina tai, kad visai nėra žinoma (nei iš senųjų raštų, nei iš tarmių) lyčių su -r-. Beje, pastarąjį priekaištą susilpninti ir kartu **dzērse* rekonstravimą paremti, neišeinant už pačios latvių kalbos ribų, bene būtų galima aukščiau minėtu *dzēstre* „garnys“ (ir *dzēstrs* „gužutis“), laikant jį metatezės padaru: **dzērse* > **dzēsre* > *dzēstre* (čia *t* įterpimas latvių kalbai įprastinis, plg. la. *mīstri*: lie. *mīšrai*). Vis dėlto *r* išnykimas kalbamuose latvių kalbos garnio pavadinimuose, nors šiaip gana įmanomas, kol kas negali būti laikomas

¹² Niedermann M. Die Namen des Storches..., p. 76t. (išn. 3); ME I 548.

¹³ Endzelins LVG 223.

visiškai tikru bei įrodytu dalyku, tad per anksti būtų nė kiek nebeatsižvelgti į kitą galimą atvejį, būtent, kad la. *dzēse* (ir *dzēzis?* *dzese?*) ir t. t. niekad ir neturėjo *-r-*, vadinasi, iš pat pradžių savo šaknies pavidalu skyrėsi nuo lie. *geršē* (ir *genšē*, *genžē*). Galima priminti, kad la. *dzēsnis* anksčiau būdavo siejamas su pr. *geasnis* „snepe (slanka, *Scolopax rusticola* L.)“ E 753¹⁴; K. Būga dar pridėjo ir la. *dzēse* bei kitus aukščiau nurodytus variantus¹⁵, nuo kurių visai atskirti la. *dzēsnis* iš tiesų vargu ar galima. Siejimas su pr. *geasnis*, deja, abejotinas, ypač todėl, kad tai visiškai kitoniškų paukščių pavadinimai.

5. Pr. *geeyse*. Iš visų baltiškų garnio pavadinimų seniausiai raštu fiksuotas pr. *geeyse* „rėger (garnys)“ E 718 dėl neįprasto parašymo *-eey-* ir dėl to, kad kitose baltų kalbose yra ne vienas, o keli panašūs pavadinimai, gali būti interpretuojamas keleriopai. Bene labiau už kitus dabar yra įsigalėjęs R. Trautmano rekomenduotas taisymas į *gerse* (nurašant pirma atsiradę *geeise*, iš kurio dar vėlesniame, išlikusiame nuoraše – *geeyse*) ir siejimas su lie. *géršē* (kartu ir la. *dzēse*, jeigu jis iš **dzērse*), toliau – su lie. *gėrvė* ir t. t.¹⁶ Parašymas *-eey-* galėtų žymėti ir *-ē-*¹⁷; tokiu atveju pr. *geeyse* pirmiausia gal būtų galima gretinti su la. *dzēse*, kaip tai jau yra daręs E. Bernekeris¹⁸. K. Būgos nuomone, *geeyse* galis būti perrašymo klaida vietoj *geense* ir tuo pačiu gretinamas su lie. *gėnzē* (*gėžē*) bei *gėnšē* (*gėšē*)¹⁹. Pagaliau dar yra mėginama *-eey-* skaityti kaip *-ei-* ir pirmiausia sieti su pačių prūsų vietų vardais *Geyzelawken* (*Gaysalaukin*), *Geyzelauc* ir gal (ež.) *Geserich* (*Geyserich*) < **Geisassarik* (?)²⁰.

Visus iki šiol (1–5 skirsn.) apžvelgtus baltų kalbų garnio pavadinimus E. Frenkelis laikė esant giminiškus ir lietė kartu, vienoje savo žodyno vie-

¹⁴ Berneker E. Die preussische Sprache. – Straßburg, 1896, p. 290; Trautmann AS 336.

¹⁵ Būga RR III 206.

¹⁶ Trautmann AS 336; Niedermann M. Die Namen des Storches..., p. 76t.; plg. ir Endzelīns SV 175t.

¹⁷ Dėl *ē* žymėjimo raidėmis *ee* žr. Trautmann AS 119t.; dėl nereikalingo *y* rašymo po balsių žr. Endzelīns J. – FBR 1935 XV 101.

¹⁸ Berneker E. Die preussische Sprache, p. 290; plg. ir Endzelīns SV 175.

¹⁹ Būga RR I 306; *y* ir *n* maišymui paremti čia nurodyti to paties žodynelio *luyis* ir *droanse* vargiai tinka, nes patikimesnis yra jų kitoniškas aiškinimas negu K. Būgos.

²⁰ Gerullis AO 39tt. (Kaip tik šiam aiškinimui pirmenybę dabar teikia naujojo prūsų kalbos etimologijos žodyno autorius V. Toporovas, žr. Toporov ПЯ (e–h) 184–186.)

toje (s. v. *garnỹs*)²¹, tačiau nesiėmė nustatinėti atskirų pavadinimų tarpusavio giminystės laipsnio bei aiškinti jų formos skirtumų, nes čia pasakyti ką nors tikra, kaip matyti iš aukščiau pateikto įvairių nuomonių bei spėliojimų atpasakojimo, dažnai iš tiesų sunku. Šiuo atveju svarbiau susekti teisingą bendrąją aiškinimo kryptį, nustatyti liečiamų pavadinimų pobūdį bei atsiradimo motyvus. Apie tų pavadinimų istorinį susijimą apytikriai galima spręsti iš jų geografijos ir bendrųjų formos bruožų. Geografiškai visi jie gali būti apibūdinti kaip pajūrio baltų – prūsų ir kuršių (vėliau – žemaičių, Prūsų lietuvių ir vakarinių latvių) – žodžiai; išimtį sudaro tik lie. *garnỹs*=la. *gārnis*, labiau būdingas rytinėms negu vakarinėms lietuvių ir latvių tarmėms ir visai nežinomas iš prūsų kalbos. Geografiškai susiję pavadinimai artimesni tarpusavy ir savo forma – visi jie, skirtingai nuo lie. *garnỹs*=la. *gārnis*, turi šaknyje *e*(*ē*) ir determinatyvą *š*(*ž*). Tad labai galimas daiktas, kad ir savo kilme lie. *garnỹs*=la. *gārnis* stovi atokiau nuo kitų pavadinimų ar net visai nėra su jais susijęs (plg. 1 išn. pateiktą siejimą su *gėrti*). Tiesą sakant, tarp likusiųjų pavadinimų irgi yra nemaža skirtumų, tarp jų tokių, kurie net neleidžia be išlygų kalbėti apie bendrą šaknį. Tas šaknies formos įvairavimas kartu rodo, kad į kalbamus pavadinimus patikimiausia žiūrėti kaip į onomatopėjinės kilmės žodžius. Tokiu atveju šaknies formas *ger-*, *gen-* ir gal *gē-*(*ge-*) suvesti į kurią nors vieną formą ne taip jau būtina. Įvairavimas, matyt, čia pareina nuo garnio balso kiek skirtingo imitavimo, kuris vis dėlto tiek panašus, kad nelieka abejonės, ypač dar turint galvoje minėtą geografijos ir determinatyvo bendrumą, dėl kalbamų pavadinimų istorinės sąsajos bei sąveikos. Galima priminti, jog nemažų šaknies fonetikos skirtumų, kurių kilmė šiuo tarpu nesvarbu, pasitaiko ir tarp kitų tarpusavy artimų onomatopėjinių paukščių pavadinimų, plg. lie. *brėslė*, *brėzlė*, *brėzlė*, *briezlys*, *briezlė*, *bryzėlė* „griezlė“; lie. *piėpala*(*s*), la. *paīpala*, pr. *penpalo*, r. *nepenel*, *nepenėlka* „(lie.) *putpelė*“ (ne visi, beje, šiuos putpelės pavadinimus laiko onomatopėjiniais). Dėl determinatyvo *š*(*ž*) pasakytina, kad jis puikiai tinka reikšti šaižiam bei šiurkščiam garnio balsui²², skirtingam, pavyzdžiui, nuo kur kas grynesnio gervės balso (plg. ir pavadinimus *gėršė* : *gėrvė*).

6. Lie. *kumpakāklis*. Vidurio aukštaičių nedideliame plote (Kaišiadorys, Žiežmāriai) pažįstamas garnio pavadinimas *kumpakāklis* (LKŽ VI

²¹ Fraenkel LEW 137t.

²² „Garnio ausį verias balsas, girksėjimas, šiek tiek panašus į žąsies balsą, bet žvarbesnis“ (Ivanauskas T. Lietuvos paukščiai. 2 leid. – V., 1959, t. 2, p. 143).

874) aiškus tiek savo daryba, tiek ir motyvacija. Skristi ar ramiai stovėti savotiškai sulenktu ir pritrauktu kaklu yra labai būdingas ir kartu krintantis į akį garnio bruožas²³.

7. Lie. *didžiaguorklis*. Ne mažiau aiškus yra apie Dusetas pasitaikantis (V. Mažiulio teigimu) pavadinimas *didžiaguorklis*. Jis iš esmės remiasi ta pačia garnio ypatybe – išlenkto kaklo kyšulys kartu su ilgomis plunksnomis iš tiesų sudaro didelio gurklio, gūžio išpūdį. Šiuo atžvilgiu visai panašūs garnio pavadinimai yra č., slov. *volavka*: č. *volavý* „gurklingas, didžiagurklis“ (: *vole* „gurklys, gūžys“)²⁴, slov. (trm.) *golavica* (< *golavica): *golavý* „gurklingas, didžiagurklis“ (: *golvo* „gurklys, gūžys“)²⁵.

8. Lie. *žuvėčia, žuvėdra*. Iš Tverečiaus žinomu priesagos *-ėčia* vediniu *žuvėčia* (Otrębski WNT I 232, 461) garnys pavadintas dėl jo mitimo daugiausia žuvimis²⁶. Panašios motyvacijos pavadinimų pasitaiko ir slavų kalbose, pvz.: bulg. *pubap*, slov. (trm.) *rybár* (abu šalia žinomi reikšme „žuvininkas, žvejys“); dar plg. ukr. *риболів* (reikšme „garnys“ – trm.). Iš kitų kalbų dar galima paminėti vok. trm. *Fischreiher* (išgalėjusį ir ornitologijos nomenklatūroje) ir *Fischaar* (Tiuringijoje).

Tverečiaus *žuvėčia* jau buvo žinomas K. Būgai, tačiau veikiausiai „žuvėdra“, o ne „garnio“ reikšme²⁷. Tad galimas daiktas, kad *žuvėčia* „garnys“ pirma buvo pasidarytas žuvėdrai vadinti ir tik paskui dėl savo

---

²³ „Ilgą laiką garnys stovinėja, sulenkęs kaip raidė S savo ilgą kaklą, ir tada snapas ilsisi ant gerklių, o pagurklio plunksnos sudaro ilgą barzdą... Pilkasis garnys, kaip baublys ir kiti jo giminaičiai, skridamas visiškai prilenkia kaklą, ir tuomet apačioje, t. y. pagurklyje, susidaro toli matomas kyšulys, nes kaklas sudaro kilpą“ (Ivanauskas T. Lietuvos paukščiai, t. 2, p. 142). Tad suprantama, kodėl, pavyzdžiui, baltarusių tautosakoje gervė taip išpeikia garnį (br. *чупля*): „Твоя шея и синя, и крива и сама ты горбата“ (Шейн П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения северо-западного края. – Санктпетербург, 1893, т. 2, с. 265).

²⁴ Zubaty J. Studie a články, sv. 1, č. 2, p. 388–391.

²⁵ Ferienc O. Slovenské názvoslovie vtákov, p. 90.

²⁶ „Mėgstamiausias garnio lesalas – įvairios žuvis, dažnai net silkės didumo“ (Ivanauskas T. Lietuvos paukščiai, t. 2, p. 143). „...žuvis sudaro apie 90% pilkojo garnio maisto“ (Valius M. Lietuvos vandens ir pelkių paukščiai. – V., 1960, p. 82). Turint tai galvoje, atskridusį pažvejoti garnį senovėje būdavo patariama gaudyti (ypač dėl pasipuošti vartotų jo plunksnų) prie meškerės pritaisyta gyva žuvelė (plg. Rostafiński J. O myślistwie, koniach i psach łowczych. – Kraków, 1914, p. 221).

²⁷ Būga RR I 222. Čia *žuvėčia* gretinamas su *žuvėdra* ir kitais žuvėdros pavadinimais ir nenurodoma, kad jo reikšmė būtų kitoniška; dar plg. *žuvėtis, -čio* „žuvėdra“ (Gervėčiai – LKŽ kartot.).

vidinės formos, lygiai gerai tinkančios garnio pavadinimui, imtas vartoti kitaip.

Neabejotinai antrinė yra vietomis pasitaikanti žodžio *žuvėdra* „garnio“ reikšmė. Ta reikšmė iš senesnių šaltinių lie. *žuvėdra* nežinomas, o ir dabar jos egzistavimas tik vienur kitur užsimintas²⁸.

9. Lie. *vānagas*, la. *kalnu vanags*. Lie. *vānagas* = la. *vanags* vienas pats ar kartu su apibrėžiamuoju, patikslinamuoju žodžiu (dvižodžiuose pavadinimuose, plg. lie. *kiškiniš vānagas*, la. *bezdelīgu vanags*) bei determinatyviniu pirmuoju sandu (sudurtiniuose pavadinimuose, plg. lie. *paūkštvanagis*) paprastai žymi vanagų (Accipitridae) ar sakalų (Falconidae) šeimos plėšriuosius paukščius, tad jo vartojimas garniui pavadinti iš pirmo žvilgsnio atrodo keistas ir nesuprantamas. Tik arčiau susipažinus su šaltiniais, toks neįprastas vartojimas ima aiškėti. „Garnio“ reikšmė lie. *vanagas* bene pirmą kartą pasirodo 1816 m. (L. Rėzos) biblijos leidime: *Czejau lisfus krājuja paukšczei : ir wānagai laikofi ant églū* Ps 104, 17 (plg. Liuterio biblijos vokišką tekstą: *Daselbst nisten die Vögel, und die Reiher wohnen auf den Tannen*); toks vertimas kartojamas vėlesniuose leidimuose, ir šią biblijos kalbos ypatybę yra iškėlęs savo žodyne F. Kuršaitis: *Reiher, der, géršė*, bibl. auch: *wānagas* (Habicht) K II 127. Nėra abejonės, kad la. *kalnu vanags* „garnys“ irgi pirmiausia yra atsiradęs biblijos tekstų vertimuose, plg. *tas Kalnu=Wannags* I (E. Gliuko, 1689 m.) bibl. leid. 3 Moz 11, 19 ir 5 Moz 14, 18 (Liuterio vertimo ir lotyniško vulgatos teksto tose abiejose vietose minimas garnys); lygiai taip ir II (J. B. Fišerio, 1739 m.) bibl. leid., tik nebevertojamos didžiosios raidės. La. *kalnu vanags* „garnys“ duodamas dar K. Elverso žodyne (1748 m.): *reiger, Gohrnis, Kalnu Wannags* 221, kur jis, be abejo, imtas iš biblijos kalbos, nors pats autorius to nėra nurodęs. Taigi matyti, kad lie. *vanagas* „garnys“ ir la. *kalnu vanags* „t. p.“ nėra gyvosios kalbos faktai. Čia negalima kalbėti nė apie tikrą reikšmės pakitimą. Biblijoje minima nemažai įvairių paukščių, kurie ne Artimųjų Rytų kraštuose ne visi pažįstami, be to, jau vulgatoje jie nurodomi kiek kiti ir kitoniška tvarka surašyti negu hebraiškame tekste, tad su paukščių pavadinimais biblijos vertėjams visada būdavo tikras vargas. Dėl vertimo iš skirtingų originalų ir dėl nereto nepažįs-

²⁸ „Suvalkiečiai „žuvėdromis“ vadina „garnį“, *Ardea cinerea*“ (Elisonas J. Zoologijos sistematikos terminų žodynėlis. — K., 1920, p. 92; plg. ir p. 69); „Zuvėdra czapla. Zila zuvėdra lakió pavandenėjs ir gauda zuvis“ (J. rankr.; gal čia negerai parinktas lenkų kalbos atitikmuo?).

tamų paukščių keitimo žmonėms pažįstamais atsirado gerokai painiavos, todėl spręsti iš senųjų biblijos vertimų apie ankstesniąją paukščių pavadinimų reikšmę visada reikia atsargiai²⁹. Noru ribotis paprasčiausiais, labiausiai žinomais paukščių pavadinimais, o gal tiesiog tikslaus atitikmens neprisiminimu verčiant, reikėtų aiškinti ir lie. *vanagas*, la. *kalnu vanags* pavartojimą ten, kur šiaip jau lauktinas garnio pavadinimas. Galimas daiktas, kad analogiškas pakeitimas dėl sakytų priežasčių jau buvo padarytas tuose kitų kalbų tekstuose, kuriais naudojosi vertėjai į lietuvių ir latvių kalbą. Iš priedėlio *kalnu* „kalnų“ latvių biblijoje matyti, kad nenorėta nei biblinį paukštį visai sutapatinti su paprastuoju vanagu, nei žodžiui *vanags* tiesiog suteikti „garnio“ reikšmę.

10. Lie. *govaras*. Prof. T. Ivanauskas užsimena, kad pilkąjį garnį „kai kur Vilniaus krašte žmonės vadina govaru“³⁰. Iš kitų šaltinių tas pavadinimas nežinomas. Paukščių pavadinimai dažnai vartojami žmonėms charakterizuoti (pradžioje – palyginimuose), ypač neigiamai, tad gal tas pats žodis yra *govaras* (*govarai*, *govarus*) pasakyme *eina kaip govaras (užrietęs galvą)* (Obėliai), *gòvaras* (pastovaus kirčio) „žioplys, vėbra, užuomarša“ (Raudondvaris, Vilkijà), *govaras* (*govarai*, *govarus*) „t. p.“ (Ariógala), *gòvaras* (pastovaus kirčio) „ištižėlis, apsideidėlis, kurs viskam abejingas“ (Švėkšna). Dėl garnio įpročio ilgai be jokio judesio kioksoti

---

²⁹ Galima paminėti, kad, pavyzdžiui, lietuviškame 1735 (ir 1755) m. biblijos vertime tarp nevalgytinių paukščių įrašyta: *Warną; Barką, wanagėli su jo weifse 5 Moz 14, 13* vietoj Liuterio tos pat eilutės teksto: *Der Taucher, der Weihe, der Geier mit seiner Art* (plg. J. Bretkūno vertimą: *Giegals* [viršuje: *Narras*], *linge, Raragas, ir io weifse*). Turint galvoje tokią vertimo praktiką, tarp tikrų polisemijos pavyzdžių nederėtų minėti la. *stārks* „gužutis“, remiantis vien jo vartojimu E. Gliuko biblijos vertime vietoj vok. *Reiher*, kaip tai yra daręs M. Nydermanas (Niedermann M. Die Namen des Storches..., p. 77); be to, E. Gliuko *Tee stahrki dfiho us tahn Preedehm* Ps 104, 17 (šios vietos leksika sutampa su 1739 m. bibl. leid.) nebūtinai turi atitikti Liuterio tekstą *die Reiher wohnen auf den Tannen* (plg. J. Bretkūno $\sqsubset$ *gemfches* $\sqsupset$ *laikos ant egliū*, kur parašėte, remiantis kitu originalu, dar pasižymėta *Gandrai*); hebraiško teksto šios vietos reikšmė tokia: „kiparisai – gužučių namai“. Lie. *vanagas* bei la. *kalnu vanags* tarp garnio pavadinimų aptariami tik todėl, kad jie „garnio“ reikšmė jau buvo patekę į žodynus, kur jų buvimas iš karto atrodo keistas ir todėl pateisina specialų domėjimąsi jų neįprastos reikšmės atsiradimu.

³⁰ Ivanauskas T. Lietuvos paukščiai, t. 2, p. 141; kaip *pilkojo garnio* ir *genšės* sinonimas *govaras* duodamas ir ankstesniuose to paties autoriaus raštuose: Vadovėlis Lietuvos paukščiams apibūdinti. – K., 1931, p. 76; Garniai. – Kn.: Lietuviškoji enciklopedija. – K., 1940, t. 8, sk. 1011.

(tarsi snausti) kur ant šakos ar žemės, dėl lėtos eisenos ir reto sparnų mosavimo skrendant jo pavadinimas nesunkiai galėjo būti pritaikytas žioplomkam, patįžusiam bei kitų panašių ypatybių turinčiam žmogui.

Žodžiu *govaras* garnys tikriausiai bus pavadintas dėl savo balso. XVII a. antrosios pusės rankraštniame žodyne *Clavis Germanico—Lithvana* duotas veiksmazodis *gauti* „staugti“: *Heulen wie die Wölff. Gauju, jau, fu, ti C I 942*, iš kur jį paėmė Neselmanas, taip pateikdamas: *Gauju, gaujau, gausu, gauti*, *heulen, von Wölfen. (Qu.) N 245*. Vėliau buvo suabejota šio žodžio tikrumu³¹. Tačiau pats to žodžio buvimas abejonių vargu ar gali kelti (C rankraštyje jis įrašytas labai aiškiai). Kas kita yra jo formos, pateiktos Neselmano. Sprendžiant iš *bliáuju* : *blióviau* : *bliáuti*, *káuju* : *kóviau* : *káuti*, *šáuju* : *šóviau* : *šáuti* ir kitų to tipo veiksmazodžių, reikėtų laukti formų *gáuju*, *góviau*, *gáuti*. Kaip tik tokias formas veikiausiai ir bus turėjęs galvoje rankraštnio žodyno autorius, tik per neapsižiūrėjimą būtojo laiko forma jo užrašyta sutrumpintai, ir tai skaitytojui sudaro klaidingą įspūdį, kad jos šaknis visiškai sutampa su esamojo laiko šaknimi (iš čia Neselmano atstatymas *gaujau*). Tame pačiame puslapyje būtojo laiko forma *šienavau* irgi užrašyta sutrumpintai (*Sženáuju, au, fu, ti*), nors jos kamienas taip pat ne visai sutampa su esamojo laiko kamieniu. Panašių apsirinkimų, sutrumpintai pateikiant formas, pasitaiko net šių dienų spausdintuose žodynuose, peržiūrėtuose ne vieno redaktoriaus. Tad C rankraščio formos, jeigu jos būtų užrašytos ištiesai, be sutrumpinimų, tikriausiai atrodytų taip: *Gauju, gowjau, gausu, gauti* (dėl būtojo laiko formos parašymo plg. *bowjau C II 360*). Šis veiksmazodis, reikia manyti, ne visada ir ne visur buvo vartojamas vien tik vilko staugimui nusakyti, bet galėjo reikšti ir kitus balsus, tarp jų niaurų, ausį veriamą garnio balsą. Iš to tat veiksmazodžio galbūt ir yra pasidarytas *govaras* „garnys“ (: *govė*). Veiksmazodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, padarytų su priesaga *-aras* iš garsus žyminčių ir kitokių veiksmazodžių, yra ne tas vienas žodis, plg. *kaūkaras* „kas kaukia, spieglis, verksnys“, *kibaras* „kas kimba“, *klėgždaras* „kas išklegždęs, išgveręs, klėdaras“, *klibaras* „išklibęs daiktas; kas eidamas klibuoja, šlubis“, *plėparas* „plepys“. Artimiausias lie. *govaras* atitikmuo yra sl. *govorǫ – s. sl. *govorǫ* „triukšmas, riksmas“, r., bulg. *зѡбор* „kalbėjimas, šnekesys“, č. *hovor* „pokalbis“ ir t. t. (iš kitų variantų dar plg. sl. trm. *gavorǫ – le. *gaworzyć* „šnekėti, pliaukšti; vapėti, čiauskėti;

³¹ Leskien A 319.

kranksėti; rėkauti, triukšmauti“, č. trm. (mor.) *havořit* „šnekėti, pliaukšti“)³². Iš paukščių pavadinimų minėtini (su to paties kaitos laipsnio šaknimi, kaip sl. trm. *gavorō – ide. **gōu-*) r. trm., ukr. *з́аба* „varna“, slov. *gávec* „pempė“. Pačių baltų kalbų čia pridera la. *gaura* (*gaūris*) „naras (iš dalies ir kiti artimi vandens paukščiai)“³³ (šalia *gaura* „pliauskimas, plepumas, liežuvis“, *gaūrēt* „rėkauti“, *gaurāt* „ūžti“, *gaūruōt* „baubti“) ir gal pr. *geauris* „toks vandens paukštis, Wasserrabe“³⁴; įdomu, kad pr. *geauris* [*gauris*] savo fonetika visai sutampa su lie. *giaurys* „ilgasnapė vištelė, Rallus aquaticus L.“ BŽ 350, kuriuo tas vandens paukštis neabejotinai pavadintas pagal jo ypatingą balsą. Tos pačios onomatopėjinės šaknies (ide. **gōu-*), be jau minėtų lie. *gauti* (*gauja*, *govė*), *govaras* ir t. t., dar yra la. *gavilēt* „lalėti, krykštauti, džiūgauti; čiulbauti, lakštuoti“, lie. *gaūsti* (-*džia*, -*dė*) „skambėti; ošti; zvimbti; (ret.) vaitoti“, la. *gaūst(ies)* „sielotis, aimanuoti, guostis“ (dėl determinatyvo -*d-* bei santykio lie. *gauti* : *gaūsti*, la. *gaūst* plg. la. *spraūtiēs* : *spraūst*, lie. *spráusti*), s. v. a. *gikewen* „vadinti“, s. ang. *ciegan* (<*kaujan) „šaukti“, gr. γοάω „aimanuoju, skundžiuos“, s. i. *ǰoguvē* „sukeliu garsą, šaukiu, paskelbiu“ (redupl. forma) ir kt.³⁵

11. La. *guoris*. Šis latvių kalbos žodis „garnio“ reikšme žinomas tik iš J. Langės žodyno: *Reiher der, ta dfehse gohris* I (1772) 435; *Gohris*, gen. *gohfta*, ein *Reiher*, aliis: *gohrnis* II (1773) 119; *Gohris tas*, ein *Reiher* II (1777?) 127 (turima galvoje kita redakcija, kurios išlikęs spausdintas teks-

³² Reta slavų kalbų priesaga -*ovō* šiuo atveju ir savo funkcija yra artima lie. -*aras*; plg. kad ir priesagos -*alas* vedinius, einančius tiek nomina actionis, tiek ir nomina agentis (*plėpalas* „plepėjimas, tuščia kalba“: „plepys“).

³³ La. *gaura* jau yra G. Mancelio Phras. Lett. (1638 m.), kur kartu duodamas toks paukščio aprašymas: *Teucher / Ghaighalis*. [Eine andere art Teucher find graw / mit schmalē Schnābeln / haben die Fūffe am Rūcken / *Ghaura* (A. Giunterio leid. 278).

³⁴ Dėl etimologijos plg. Berneker E. – IF 1899 X 147 (išn. 1).

Pr. *geauris* (E 757) „Wasserrabe“ R. Trautmanas (AS 336) tiksliau aiškina „die Samtente, Fuligula fusca“ = *Melanitta fusca* (L.), tačiau tai nėra visai tikra, nes vok. *Wasserrabe* žinomas ir kaip daugelio kitų vandens paukščių pavadinimas. Grimm žodyne (Grimm J. u. Grimm W. *Deutsches Wörterbuch*. – Leipzig, 1922, Bd. 13, sk. 2480t.) Elbingo žodynėlio žodžiui *Wasserrabe* priskirta reikšmė „der grosse Säger, Mergus merganser L.“ (= „didysis dančiasnapis“); tai padaryta, matyt, atsižvelgiant į la. *gaura* (ir *gūra*), kurį jau E. Bernekeris (*Die preussische Sprache*, p. 290) siejo su pr. *geauris*. Iš kitų ten nurodytų vok. *Wasserrabe* reikšmių prūsų žodžiui gal dar galėtų tikti, pavyzdžiui, „der Kormoran, Phalacrocorax carbo L.“ (= „didysis kormoranas, jūrų kranklys“).

³⁵ Fraenkel LEW 140 t.; Pokorny IEW I 403.

tas, teapimantis 111 – 127 skl., pridētas žodyno pabaigoje). Bemaž to paties meto kitame šaltinyje – J. B. Fišerio knygoje iš gamtos mokslų srities – *gohris* nurodytas kaip juodojo gužučio pavadinimas³⁶. J. Endzelynui buvo žinoma, kad žodžiu *guoris* kažkoks paukštis tebevadinamas pačioje Latvijos šiaurėje, Estijos pasienyje (*guōris* Ruozēnai, *guōris*² Ipikiai – ME I 692).

La. *guoris* „garnys; gužutis“ iki šiol yra aiškintas, rodos, tiktai M. Nydermano. Jo nuomone, *guoris* esąs atsiradęs iš aukštaitiškos garnio pavadinimo lyties *guornis* (vietoj literat. *gārnis*) panašiai, kaip trm. *mels* „juodas“, *vels* „velnias“ iš *melns*, *velns*³⁷. Pirmiausia, čia netinka remtis *mels* (teisingiau *mells*) tipo pavyzdžiais: jie terodo, kad didžiojoje dalyje žemaičių (lejšemnieku) šnektų junginys *ln* dėl progresyvosios asimiliacijos virsta į *ll* (ilgą *l*). Šiaipjau *n* išnykimas žodyje *gārnis* (trm. *guornis*) nėra neįmanomas reiškinys, plg. tokias šnektose pasitaikančias vn. vrd. (o vietomis – jau ir kitų linksnių) formas be *-n*: *bēr[n]s* (ryt. *bār[n]c*) „vaikas“, ryt. *gur[n]c* „šlaunis, klubas, gurnas“, *spār[n]s* (ryt. *spuor[n]c*) „sparnas“³⁸. Svarbiausia, kas neleidžia pritarti M. Nydermano etimologijai, – tai geografija. La. *guoris* dėl savo *-uo-* galėtų būti kildinamas iš *gārnis* tik tuo atveju, jei tai būtų rytinių latvių šnektų žodis. Tikslai *guoris* „garnys; juodasis gužutis“ geografija, tiesa, nėra žinoma. Vienoje J. Langės žodyno vietoje (II 119) greta surašyti *gohris* ir *gohrnis* iš karto lengvai gali sukelti įspūdį, jog abu jie autoriaus imti iš rytinių šnektų. Tačiau reikia atminti, kad anais laikais *gohrnis* buvo įprastinė, tradicinė raštų kalbos lytis; kas kita *gohris* – žodynuose ir, matyt, apskritai raštuose tai buvo naujas žodis, todėl jis turėjo būti pačiam autoriui gerai pažįstamas iš gyvosos kalbos, veikiausiai – iš kurios nors jo darbo vietos Vidžemėje (jeigu jis autoriui būtų buvęs ne toks paprastas, o tik atsitiktinai kur nugirstas, žodyne gal būtų pažymėta jo vartojimo vieta, kaip tai dažnokai pasitaiko prie kitų retesnių žodžių). Kad *gohris* ir *gohrnis* į J. Langės žodyną pateko iš skirtingų šaltinių ir

³⁶ Fischer J. B. Versuch einer Naturgeschichte von Livland. 2. Aufl. – Königsberg, 1791, p. 194; iš čia jį pateikia prie *Ciconia nigra* L. Pabaltijo stuburinių gyvių sąrašė A. Dyrikis (raš. *goris*): Dirikis A. Baltijos kaulu kustoņi. – Rakstu krajums izdots no Rīgas Latv. Beedribas Zinību Komisijas. Rīga, 1893, 8. sēj., p. 97. Autorius dėkoja Rygos universiteto Latvių kalbos katedros nariui R. Bertuliui, atsiuntusiam prašytus išrašus iš šių darbų ir Vilniuje neprieinamų dar dviejų kitų šaltinių – J. Langės žodyno ir E. Gliuko 1689 m. biblijos.

³⁷ Niedermann M. Die Namen des Storches..., p. 76.

³⁸ Endzelins LVG 222t.

kad tiktai *gohrnis* turi tarminį *uo* (< *ā*), aiškiai matyt iš minėtos kitos (pataisytos ir papildytos) žodyno redakcijos, kurioje šių žodžių šaknys jau skiriamos : *Garnis*, žiehe : *kahrnis* II 119 ir – visai kitoje vietoje – *Gohris tas*, ein Reiher II 127. Skirtingai rašoma ir J. B. Fišerio knygoje (194): *Garnis*, *Gahrnis* „garnys“ ir *gohris* „juodasis gužutis“. J. Endzelynas duoda apie dešimtį kamieno *Guor-* vietų vardų, kurių bent dalis galėtų būti susiję su *guoris* „garnys“, ir visi jie yra iš Vidžemės šiaurinės dalies arba iš Kuršo³⁹. J. Endzelyno *guōris*, *guōris*² „kažkoks paukštis“ iš šiaurės Vidžemės taip pat rodo, kad maždaug to krašto žodis turėtų būti ir *guoris* „garnys; juodasis gužutis“.

Kaip reikėtų aiškinti la. *guoris* „garnys; juodasis gužutis“, matyti iš šiaurės Vidžemės *guore* „tokia (didesnioji) laukinė antis“, kuris užrašytas tokiaame pasakyme: *guōre iet guōridamās*² (EH I 424; plg. ir ME I 692). Su tuo pačiu la. *guōrītiēs* (ret. *guōrīt*) „kraipytis, kreivotis, sukaliotis; raivytis, ražytis, staipytis; svirduliuoti, krypuoti (*guoridamies iet* „staipalioji, virtuoti“); gaišti, delsti, dyluoti; gūžčioti (pečiais), šinkytis, kasytis“ (ME I 692, EH I 424) yra susiję la. trm. *guoris* „kas krypuodamas vaikšto, stailioja; drimba, tinginys“ (ME I 692), *guōra*² „kas raivosi, tinginys“ (ME I 692, EH I 424), (sen.) *guora* „gunga, kupra“ (ME I 692) ir kt. Kiti artimiausi giminaičiai turi šaknyje *ū*: *gūrāt*, *gūrēt*, *gūruōt* (džn. sangr.) „dūlinti, kiūtinti, gūrinti; gunksoti, kumpsoti, dunksoti; gaišuoti, dyluoti“ (ME I 686, EH I 422), *gūris* „dilius, tinginys“ (ME I 686) ir t. t., rečiau – *au*: *gaūris* „drimba, dykinėtojas, tinginys“ (ME I 611). Tos pat šeimos yra lie. *guorēlē* (tarmės pasakyme *Ta višta tai tokia guorēlē – gūrinēja, gūrinēja!* LKŽ III 739), *-guorēti* : *nuguorēti* „smarkiai nueiti, nubėgti“ ir *priguorēti* „daug prieiti, prisirinkti“ (LKŽ III 739), taip pat *gurā* „plika kalva“ (LKŽ III 741), *gūras* „kauburys; kalno viršūnė“ (LKŽ III 741), *gurēnti* „eiti smulkiais žingsniais, pasikūbrinus“ (LKŽ III 743), *guriūoti* „eiti susilenkus, gūrinti“ (LKŽ III 752), *gurksóti* „sėdėti susitraukus; murksoti, kabėti pasipūtus“ (LKŽ III 754), *gurōnas* „kupstas, kešas, kalva; nedidelis debesis, galvokas“ (LKŽ III 758); *gūra* (*gūras*) „žmogus, vaikščiojantis pagūromis; didelis linkterėjęs žmogus; griozdas“ (LKŽ III 741), *gūrēti* „kiurksoti, styrėti, rytėti“ (LKŽ III 744), *gūrinēti* „palengva, pasilenkus vaikščioti“ (LKŽ III 750), *gūrinti* „eiti palengva, susitraukus,

³⁹ Endzeliņs J. Latvijas PSR vietvārdi. – Rīga, 1956, 1. d., 1. sēj., p. 342; dėl ryšio su *guoris* „garnys“ dar plg. jo ZfslPh 1934 XI 142.

susikūpinus; gūžinti“ (LKŽ III 751), *gūr̄ys* „būrys, šuoris, banga“ (LKŽ III 752), *gūroti* „tūnoti“ (LKŽ III 758), *gūruoti* „gūrinti“ (LKŽ III 760); *gaūryti* „eiti“ (LKŽ III 170) ir kt. Šių lietuvių ir latvių žodžių, kaip ir tos pačios išplėstinės šaknies (ide.) **gōu-r-*, **gū-r-*, **geu-r-* kitų kalbų atstovų, reikšmės jungia bendroji lenktumo bei susikūpinimo idėja⁴⁰.

Kaip jau buvo matyti iš ankstesnės apžvalgos, baltų kalbose įprasta garnio pavadinimus taikyti ir (juodajam) gužučiui, todėl galimas daiktas, kad la. *guoris* bus atsiradęs tik kaip garnio pavadinimas. Šiaipjau savo vidine forma bei motyvacija *guoris* gerai išreiškia abiejų paukščių būdingas ypatybes: lėtą, tarsi tingų šių ilgakojų stypinėjimą, gunklinimą, jų kuprotą išvaizdą bei įprotį gunksoti susigūžus⁴¹. Kad la. *guorities* seniau neabejotinai tiko garnio (ir gužučio) eisenai nusakyti, matyti iš šio žodžio reikšmės aiškinimo J. Langės žodyne (žodžio *Gohris* „garnys“ straipsnyje!): *gohritees*, mit langen faulen Schritten daher gehen, inde: f ich mit langfamen Schritten zur Arbeit einfinden II (1773) 119. Tad savo motyvacija la. *guoris* „garnys; juodasis gužutis“ primena slavų garnio pavadinimą **čap(l)ja* (šalia ukr. *vanamu* „lėtai eiti, staipalioti“, gal slov. *čápat’* „neatsargiai, iš aukšto žengti, moklinti, mankasyti“, č. trm. *čapa* „koja“)⁴² ir lietuvių gandro pavadinimą *gužūtis*, *gūžas* (šalia *gūžinti* „eiti susilenkus, susikūpinus“, *gužinėti*, *gūžinėti* „vaikščioti susitraukus, slankioti“, *gūžtis* „trauktis į krūvą, riestis“)⁴³.

⁴⁰ Dėl tolimesnių giminaičių žr. Fraenkel LEW 177t. (s. v. v. *gūras*, *guŕnas*), 140 (s. v. *gaūras*); Pokorny IEW I 397t.

⁴¹ Plg. pasakymus: *Gyvolis sudžiūvęs ant ilgų kojų kaip genžė genžinė*, t. y. vaikšto J (LKŽ III 239); *Susitraukęs kaip gežė* J. Jabl. (LKŽ III 281); *Vaikis gūžinėja*, t. y. vaikščioja kaip gužas J (LKŽ III 769); *Gandras stypinėja pabaliu* (DŽ 769); *Garnys guņgija gūngt gūngt grýbšt* Snt (LKŽ III 732); *Guŕkso starkas, šalta* Pn (LKŽ III 754).

⁴² Visai vieningos nuomonės dėl šio slavų žodžio kilmės nėra; be 5 išn. minėtos literatūros, dar žr. Ferianc O. Slovenské názvoslovie vtákov, p. 89.

⁴³ Leskien B 192, 575; Niedermann M. Die Namen des Storches..., p. 78–83. M. Nydermanas, pirmas plačiau argumentavęs šią etimologiją, atsižvelgdamas, matyt, visų pirma į žodžių *gūžtà* „lizdas“, *gūžėti* „šildytis (lizde) po paukščio sparnais“ ir pan. reikšmę, ne visai įtikinamai manė, kad gandras buvęs pavadintas žodžiu *gužūtis* (*gūžas*) dėl savo vaikų auginimo lizde (bet juk tai būdinga daugumai paukščių!), skirtingai nuo vištų, ančių ir žąsų, kurių jaunikliai vos išskilę palieka lizdą (Op. cit., p. 81). Dar nepakankamai teisingai M. Nydermanas įsivaizdavo ir tolimesnę žodžių *gūžti(s)*, *gūžys* ir t. t. etimologiją; galvodamas, kad jų ū atsiradęs vietoj *un*, žodžio *gužūtis* (*gūžas*) šaknies *u* trumpumą jis buvo priverstas aiškinti (pagal F. Zolmzeną) polonizmų *gūzas*, *guziوتي* ir kt. įtaka. Iš tiesų šalia *au* (plg. *gaūžtis* „kūprintis, įtraukti kaklą, tūptis“, *gaužūs*, -i

12. Lie. žugara. Vienintelis lie. *žugara* „garnys“ šaltinis – tai pirmasis K. Sirvydo žodynas, kurio 16 lapo kitoje pusėje duota : Cžapla / Ardea. *garnis* / *žugara*. Vėlesniuose žinomuose leidimuose (III–V) to žodžio jau nebėra (plg.: Cžáplá. Ardea. *Garnis* SD³ 39, SD⁵ 34). Dabartinėse vakarų aukštaičių (išskyrus pačius šiaurinius) šnektose, tiesa, dar daug kur pasitaiko žodis *žugara* (pastovaus kirčiavimo, ppr. bendrosios giminės), bet visur tiktai kaip pejoratyvinis asmens pavadinimas su gana įvairuojančia bei griežčiau neapibrėžta reikšme, pvz.: „stypla, karėzna, džiusna, sulūžėlis“⁴⁴ (Plókščiai); „nugrubnagis, sugriuvėlis, kas vaikščiodamas už visko kliūva“ (Gelgaudiškis); „užuomarša, vėpla, netikėlis“ (Veliuonà); „stačiokas, kas nemandagios kalbos, keikūnas, rėksnys“ (Geistaraī; ta reikšme čia pasitaikantis ir *žugaras*); „išsišokėlis, karštakošis“ (Valākbūdis); „išdykėlis, neklaūžada, storžievis“ (Skiřsnemunė; Kybártuose ta reikšme esąs vartojamas *žiugara*); „nevykėlis, netikėlis, bjaurybė, pikčiurna (ppr. apie moterį)“ (Paežeriaī, Žvirgždáičiai, Viřakio Rūdà)⁴⁵. Žodžio *žugara* reikšmės kitimas, kaip matyti, yra tos pat krypties, kaip ir žodžio *govaras*, tik dar labiau pažengęs į priekį.

Lie. *žugara* „garnys“ savo kilme yra sudurtinis žodis, kurio pirmasis sandas yra iš lie. *žuvis*, *-iēs* (trm. ir *žiuvis*, *žuvė*, *živis*, *živė*)=la. *zivis*, *-s* (trm. ir *zive*, *zuvs*, *zuve*)⁴⁶, o antrasis – iš lie. *gėrti*=la. *dzeřt*. Etimologi-

---

„susikūprinęs“, *gaužōlas* „galvokas“ – dėl reikšmės žr. minėtą *gurōnas* – ir kt.) ir *ū* (plg. *gūžys* ir kt.) čia *u* yra visiškai dėsningas (plg. *gūžūtė* „gaudomos vištos maloninis pavadinimas“, *gūžas* „paukščio gurklys“, *gūžėti* „visu būriu skubiai, netvarkingai eiti, vykti“, *gūžulas*, *gūžulys* „gubulas, gniūžtė“ ir kt.), o rytų žem. *gunžis*, *gunžė* ir kt. turi *un*, naujai tarmėje atsiradusį vietoj *ū* (žr. Būga RR II 353t., kur drauge pateikta daugiau to reiškinių pavyzdžių). Turint tai galvoje, lie. *gūžti(s)*, *gūžys* ir kitus tos šeimos žodžius reikėtų, rodos, griežčiau skirti nuo gr. γόγγρος „medžio gumbas, antauga“, γογγύλος „apskritas“ ir kt. (ide. **gong-*, **geng-*), taip pat nuo lie. *gañgaruoti* ir kt., negu tai padaryta, sakysim, kad ir E. Frenkelio žodyne (žr. Fraenkel LEW 179 s. v. *gūžti*, 134 s. v. *gañgaruoti*).

⁴⁴ Dėl reikšmės plg. LKŽ III 239 s. v. *gėnzė*: *Genzė yra liesas paukštis ant ilgų kojų* J. Žentas *sudžiuvęs kaip genzė* J. Liesas *kaip genzė* Mc.

⁴⁵ Didesnė dalis reikšmių ir vietų nurodymų – iš LKŽ kartotekos, likusioji – iš Vilniaus universiteto studentų lituanistų. Dar plg.: „zūgara, swawolnik. Kurs jodosi po sūlus, stalus, visur siaučia tas ira zugara, v. svavalninkas“ J (rankr.).

⁴⁶ Baltų *žūs (ME IV 730); plačiau dėl šio žodžio, turinčio giminaičių tik dalyje kitų indoeuropiečių kalbų (plg. gr. λχθϋς, arm. *jukn* „t.p.“ – pastarąjį bene pirmasis ėmė sieti A. Fikas, žr. KZ 1874 XXII 383t.), rašo E. Frenkelis savo knygoje *Die baltischen Sprachen*. – Heidelberg, 1950, p. 41t.

nē reikšmē – „žuvų rijikas“⁴⁷, žuvėda“ (žr. 1 išn., kur spėjama, kad panašios etimologijos galėtų būti ir lie. *garnÿs*, la. *gārnis*). Tos pat kilmės žu- dar turi kitas sudurtinis žodis – lie. *žubėrklas* „žuvų duriamasis įrankis žuvaujant“⁴⁸. Dėl -u- plg. lie. (sen.) *žukmistras* „(v.) Fischmeister“, *žuksparnis* „(v.) Fischeaar“ (pastarasis ne visai tikras, atstatomas tik iš J. Bretkūno biblijos rankraščio – *Schūksparnis* 5 Moz 14, 12), pr. *suckis* (dg. gl. *suckans*) „žuvis“; lie. *žuklė* „žvejyba“ (šalia *žūklė* „t. p.“: *žūti* „žvejoti“), *žuklauti* „žvejoti“ ir kt., taip pat gal la. *zutis* „ungurys“⁴⁹. Be to, žu- galėtų būti atsiradęs iš žuv-, plg. *gý(v)nagis*, *gý(v)plaukis*, *gý(v)ragis*, *gy(v)sakiai*. Antrasis sandas -gara formos atžvilgiu visai dėsningai santykiauja su *gėrti*, plg. *aki-vara* : *vėrti(s)*, *aki-žara* : *žeřti*, *kiř(m)-vara* : *veřpti*, *lin-marka* : *meřkti*, *pajót-žarga* : *žeřgti*. Reikšmę „ryti, ėsti“ rodo šie giminaičiai, kartu turintys to paties balsių kaitos laipsnio šaknį (1 išn. minėti pavyzdžiai nebekartojami) : lie. (rytų auk.) *prā-garas* „ri-jūnas, ėdrūnas“, la. (auk.; iš lie.?) *pra-gars* „besotis“, s. i. *aja-garā* „ožkas ryjantysis, smauglys, boa“, av. *aspō-gar-* „žirgus ryjantis“, gr. *δημοβόρος* „liaudies turtą ryjantis“, *βορός* „rajus, ėdrus“, lo. *carni-vorus* „mėsėdis“, *voro*, -*āre* „(pra)ryti, ėsti“⁵⁰. Pats lie. *gėrti* įvairiose tarmėse pažįstamas reikšme „lesti“ – jis paprastai vartojamas, kalbant apie laukinių paukščių javų ar uogų lesimą, rijimą (žr. LKŽ III 264–268 s. v. v. *gėrti* 11, *apgėrti* 9, *išgėrti* 4, *pagėrti* 6, *prigėrti* 7; *sugėrti* 9).

Lie. *žugara* „garnys“ yra nukeliavęs ir į latvių kalbą, tačiau ten jis pažįstamas tiktai „gužučio“ reikšme. Vienoki ar kitoki jo variantai jau randami pačiuose senuosiuose latvių leksikografijos darbuose, plg. G. Mancelio (1683 m.) Storch / *Schugguris* / *Schubburis* / contractè, *Schuggurs* Phras. Lett. (A. Giunterio leid. 279), G. Elgerio (1683 m.) Boćian nafki. Ciconia. *žubburs* / *žubburis*. *žuggurs*. *žugguris*... 19, J. Langijaus (1685 m.) *Schugguris* (*Schubburis*), contractè *Schuggurs*, ein Storch... 124 (E. Blesės leid. 245; aiškiai paimta iš G. Mancelio), „L. Depkino“ (1705 m.) Der Storch... *Tas Schugguris*... (skyriuje „Von den Vögeln“), K. Elverso

⁴⁷ Plg. la. *zivrija* (*zivrijis*) „toks paukštis“ (ME IV 729).

⁴⁸ Žr. J. Endzelyno spėjimą dėl šio žodžio etimologijos ME IV 827.

⁴⁹ Dėl pastarojo žodžio kilmės žr. Endzelin J. – BB 1903 XXVI 190. (Dabar įtariama, kad tai skolinys iš skandinavų kalbų, žr. Laumane B. Zivju nosaukumi latviešu valodā. – Rīga, 1973, p. 258; plg. ir Mäger M. Eesti kalanimetustest. – In: Keel, mida me uurime / Koostanud M. Mäger. – Tallinn, 1976, p. 92.)

⁵⁰ Fraenkel LEW 148t.; Pokorny IEW I 474t.

(1748 m.) Storch... *schubburis*, *schugguris*... 242, J. Langès (1772 m.) Storch der, *tas schiguris* I 500 (plg. ir J. B. Fišerio knygos II leid. *Schiguris* 194; iš J. Langès žodyno II d. J. Endzelynas dar nurodo *žuguris* ME IV 835); G. F. Stenderis 1761 m. kartoja K. Elverso lytis (131), o 1789 m., be jų (I 252, II 565t.), dar pridėda iš J. Langès paimtą *schigguris* (I 244, II 566; iš pateikimo skliausteliuose ir su šaltinių nuorodomis matyti, kad jam pačiam tos visos trys lytys buvo nežinomos ir kad jis abejojo – de ja, kaip ir ne vienu kitu atveju, visai be reikalo⁵¹ – dėl jų tikrumo). Be lyčių *žugur(i)s* (*žūguris*), *žigur(i)s* (*žīgurs* ME IV 813), *žubur(i)s* (G. Elgerio 3-, matyt, taip pat reikia skaityti ž-, ne z-, plg. ME IV 749 s. v. v. *zubur(i)s*, *zugur(i)s*), žinomų beveik vien tiktai iš ankstesnių žodynų, dar egzistuoja ta pačia reikšme gyvosios kalbos lytys *žugure* (ME IV 829) ir (ret.) *žubure* (EH II 821), paplitusios aukštaičių vidurio šnektose. J. Endzelynas (ME IV 829) teisingai paaiškina *žugur*- asimiliacija iš *žugar*- (plg. la. *jūrmala* ir trm. *jūrmule*, *lupata* ir trm. *luputa*, trm. *mugara* ir bendr. k. *mugura*, ir pan.⁵²), o *žigur*- – disimiliacija iš *žugur*- (plg. la. *kumuoss* > trm. *kimūss*, *pupurs* > trm. *pypurs* ir pan.⁵³). Jo nuomone, panašiai gal aiškin-
 tinas ir *žubur*-, kurio antrasis sandas gali būti giminiškas su lo. *ferire* „smeigti, durti“ ir kt. Vadinasi, galima manyti šalia lie. *žugara* buvus dar kitą panašiai sudarytą garnio pavadinimą – lie. *žubara (iš latviškųjų lyčių atrodytų, kad abu šie pavadinimai lietuvių kalboje galėjo būti ir *ia* bei *é* kamienų). Pasitvirtinus J. Endzelyno spėjimui dėl la. *žugure* (ir kt.) „gužutis“ kilmės⁵⁴, nebeatrodo per drąsus ir jo užsimintas la. *žubur*-(*i*)s, -e „t. p.“ aiškinimas bei iš tokio aiškinimo einantis lie. *žubar-a (-is, -ys, -ė?) „garnys“ rekonstravimas, nors pastarojo pavadinimo pėdsakų pa-
 čioje lietuvių kalboje kol kas neaptikta.

⁵¹ Plg. Zemzare D. Latviešu vārdnīcas. – Rīga, 1961, p. 178.

⁵² Endzelīns LVG 75t.

⁵³ Ten pat, p. 52.

⁵⁴ J. Endzelyną kartu galima laikyti aukščiau išdėstytos lie. *žugara* „garnys“ etimologijos autoriumi, nors jam tas žodis ir nebuvo žinomas. Dėl pastarosios priežasties J. Endzelynas la. *žugure* „gužutis“ aiškinimą pateikė tiktai kaip hipotezę, susijusią su daugeliu „jeigu“: „Falls entlehnt aus dem Li. ... und falls urspr. den Reiher bezeichnend... und falls mit *žugur*-... aus *žugar-, zu li. *žuvis* „Fisch“ und zur Wurzel von le. *dzeft*...“ (ME IV 829). Dabar, žinant K. Sirvydo *žugara* „garnys“, tos abejonės pašalintos, ir buvusių hipotezė jau galima drąsiai formuluoti be visų tų „jeigu“ bei sykiu skirti prie labiausiai patikimų baltų etimologijų.

13. La. *klijāns*. Iš J. Endzelyno prierašo K. Miülenbacho žodyne matyti, kad „garnio“ reikšme la. *klijāns* vartojamas pietų Kurše (Nygrandoje). Šiaip tuo žodžiu (bei jo variantais *klijāns*, *klijans*) dažniau vadina-
mas (ir dab. bendr. kalboje) vakarinis suopis, arba klykis, klyklys, klykuo-
lis (Buteo buteo (L.)); be to, jis dar žinomas kaip mažojo erelio rėksnio
(Aquila pomarina Brehm), „vanagų rūšies“ ir volungės pavadinimas
(ME II 226, 230). Trumpesniu (be priesagos *-āns*) tos pat šaknies žodžiu
klija (*klija*) vadinamas peslys, arba kirlys (Milvus), dirvinis sėjikas (Plu-
vialis apricarius (L.)), jauniklis vanagas, pora kirų rūšių ir dar kažkoks
prieš lietu klykiantis paukštis (ME II 226, EH I 617). Visų tų paukščių,
šiaipjau kartais labai skirtingų, bendras bruožas, leidęs juos pavadinti
tuo pačiu ar bent panašiu žodžiu, yra, rodos, tik vienas – tai jų rik-
smas, klykiamas balsas (ši bruožą dažnai iškelia ir kiti minėtų paukščių
pavadinimai baltų kalbose). Vadinasi, beveik nėra abejonės, kad la. *kli-
jāns* (*klijāns*) ir *klija* (*klija*) turi būti skiriami prie onomatopėjinių paukš-
čių pavadinimų. Sunkiau pasakyti, kurie paukščiai turi jiems specialiai
sudarytus pavadinimus, o kurie – skolintus iš kitų paukščių. La. *klijāns*
„garnys“, pavyzdžiui, galėtų būti savarankiškas vedinys, tačiau bene dar
paprastiau įsivaizduoti, kad tai naujai pritaikytas senas žodis (paukščio
pavadinimas), žmonių beprisimintas tiktai miglota „(kažkokio) klykian-
čio, rėkiančio paukščio“ reikšme.

Dėl la. *klija* (*klija*), *klijāns* (*klijāns*) šaknies plg. lie. *kly* interj. (kly-
kiamam paukščio balsui žymėti), taip pat (su gomuriniu determinatyvu)
klỹkti „rėkti, spiegti; krykti, ūkti (apie paukščius)“, *su-klikti* „surikti,
suspigti; sukrykti, suūkti (apie paukščius)“, *su-kligti* „t. p.“, *kleigoti* „šū-
kauti, rėkauti“, la. *kliekt* „garsiai rėkti“, *klidzēt* „klykti“, *kllegt* „garsiai
rėkti, šaukti, klykti“, *klaigāt* „rėkauti, šūkauti, klykauti“ ir kt. Darybiš-
kai la. *klija* (*klija*), *klijāns* (*klijāns*) yra galimi tiek iš veiksmazodžio (be
gomurinio determinatyvo), tiek, rodos, tiesiai iš garsų mėgdžiojamosios
interjekcijos. Panašios darybos onomatopėjinių paukščių pavadinimų
latvių kalboje yra ne vienas, plg. *gāga* „žąsis“ ir *gāgāns* „žąsi(na)s; gaidys;
gužutis; kalakutas“ (: *gāgāt* „gagėti, girgsėti“), *klicans* (sen. rš., balsių
kiekybė nežinoma) „tokia kirų rūšis“ (: *klicēt ME II 226?), *kluīte*, *kluīts*
„didžioji kuolinga, žiurlys“ ir *kluītans* (-a- kiekybė neaiški) „t. p.“ (: *kluī-
tēt* „klykti“), *kikāns* „perkūno oželis (?)“ (: interj. *kiku*), *ķīrlis* (*ķīrlis*)
„(erelis) žuvininkas“ ir *ķīrlāns* „t. p.“, *stikāns* „perkūno oželis (ar stul-
gys, dubeltas)“ (jei iš interj. *stika*, žyminčios perkūno oželio balsa).

14. La. *žūris*. ME IV 838 duotas iš vienos latvių aukštaičių pietvakarių šnekto (Viskalių) užrašytas *žūris*, kaip matyti iš paties užrašytojo paaiškinimo „purva putns, zivju kārnis“ (redaktoriaus cituojamo vietoj žodyne įprasto vokiško vertimo) antrosios dalies, taip pat turėtų būti liečiamas kartu su kitais baltų kalbų pilkojo garnio pavadinimais. Tiesa, šiek tiek abejonių dėl tikrosios reikšmės galėtų kelti pirmoji paaiškinimo dalis („purva putns“), nes garnys, būdamas žuvininkas, yra ne tiek balų, kiek ežerų, upių ir marių pakraščių paukštis. Galimas daiktas, kad tokiam paaiškinimui savotiškos įtakos bus turėjusi liaudies etimologija – galvojimas, kad šis pavadinimas susijęs su la. trm. *žūris*, turinčiu, be kitų, reikšmę „klanas, bala“. Iš tiesų la. trm. *žūris* „garnys“ savo kilme vargu ar turi ką nors bendra su la. trm. *žūris* „klanas; toks (vandeniu atskiestas) valgis (varškė, kanapienė); kas apsilaištes, peršlapęs, žliuginas; kas daug geria, plempia, girtuoklis (ir kt.)“, *žūra* „paplavos, drumzlinas vanduo; kokia nors tyrė, kisielius; ilgas arba smarkus lietus (ir kt.)“, *žūrēt* „pilti, laistyti (daug, be reikalo); ilgai ar smarkiai lyti (ir kt.)“ bei kitais jiems artimais žodžiais⁵⁶. Žodžiu *žūris* garnys veikiausiai bus pavadintas, kaip tai labiausiai įprasta baltų kalboms, pagal jo žvarbų balsą. Jam artimiausi paukščių onomatopėjiniai pavadinimai yra lie. *žiūras* „(didysis) apuokas“ (iš kitų balso ypatybę akivaizdžiai iškeliančių sinonimų plg. *baublỹs*, *ývas*, *úkas*)⁵⁶, *žiurlỹs* „didžioji kuolinga“ (kad paukštis pavadintas pagal balsą, rodo sinonimai *klykis* : *klỹkti* „rėkti, krykti“ ir ypač visai artimos sandaros *kiurklỹs* : *kiur̃kti* „tęsiamai kurkti kiur, kiur, parpti“) ⁵⁷ ir *žiūrė* (Bagóšilis, Bařtininkai; pastarojoje vietoje ir *žiūrė*?), *žiuriūkė* (Bařtininkai, Krókialau-

⁵⁶Tolesnė jų etimologija ne visai aiški, žr. J. Endzelyno pastabas ME IV 837 ir 793; tačiau plg. ir lie. *žiūrė* „(avižinis) kisielius“, kildinamą iš slavų kalbų (Fraenkel LEW 1316).

⁵⁶ Lytis *zuras* vargu ar patikima (*Júras* MŽ II 504 tikriausiai reikia skaityti *žiūras*), todėl atmestinas A. Leskyno spėjimas (Leskien B 193), kad *žiūras* galys būti dėl liaudies etimologijos (siejimo su *žiūrėti*) perdirbtas skolinys; toliau dėl šio žodžio etimologijos žr. Fraenkel LEW 1315t.

⁵⁷ Lie. *žiurlỹs* „didžioji kuolinga“ iki šiol kalbininkų, rodos, niekur nėra aiškintas, tačiau visai priimtina yra tai, ką dėl šio pavadinimo rašo ornitologas T. Ivanauskas: „[špūdį daro ir jos [kuolingos] balsas. Dažniausiai tai storas dviejų tonų švilpimas, girdimas daugiau kaip už kilometro, kurį nesunku pamėgdžioti švilpiant, tik ne taip garsiai, kaip kad paukštis švilpia, bet išreikšti jį žodžiu labai sunku. Gal geriausiai išreiškia šį balsą skiemenys „kūr-li“, kur „ū“ turi būti tariamas ilgai, o „i“ trumpai; greičiausiai iš to garso bus kilęs dzūkuose vartojamas šio paukščio vardas žiurlys“ (Ivanauskas T. Lietuvos paukščiai, t. 1, p. 252).

kis) „(mal.) *žasis, žaselė*“⁵⁸ (šis naminių žąsų šaukiamasis pavadinimas pirmiausia susijęs su tų paukščių šaukiamąja bei varomąja interjekcija *žiūr*, pažįstama Geistaruosė ir kitur). Iš pačios latvių kalbos čia dar tiktų minėti trm. *žūrēt* „kaukti (apie vėją“ (ME IV 837)⁵⁹ bei *žurēt* „t. p.(?)“⁶⁰ (EH II 822).

15. Lie. *čēpl(i)a, čaplē*. Skolintinių garnio pavadinimų baltų kalbose nėra daug. Gerai žinomas iš tiesų yra tik vienas – tai lie. trm. *čēplia* (Kāpčiamiestis, Liškiavā – LKŽ II 46t.; Nedzingē, Nemunāitis), *čēpla* (Rudaminā – LKŽ II 46; Lazdijai, Liudvināvas); iš A. Lalio anglų kalbos žodyno dar nurodoma lytis *čaplē* (LKŽ II 36). Šio slavizmo, kiek dažniau pasitaikančio tiktai Lietuvos pietuose, šaltiniu dėl geografijos gal reikėtų laikyti le. *czapla* „garnys“⁶¹, nors fonetiškai lygiai gerai jį galima kildinti ir iš br. *чълня*. Senesnieji lietuvių raštai šio skolinio nepažįsta.

16. La. (sen. rš.) *spebers*. 1683 m. Vilniuje išspausdintame G. Elgerio lenkų – lotynų – latvių kalbų žodyne duota: Czápłá Ardea. Spebers 48. Iš jokio kito šaltinio la. *spebers* nežinomas, todėl neaišku, ar tai tikras XVII a. latvių kalbos žodis ir ar jo forma nėra atsitiktinai iškreipta, o reikšmė „garnys“ – atsiradusi dėl žodyno autoriaus individualaus paukščio pavadinimų painiojimo. Tad la. *spebers* kilmės aiškinimas tegali būti tik apytikris. Veikiausiai ši žodį reikia laikyti germanizmu, atsiradusiu iš vok. *Sperber* „paukštvanagis (Accipiter nisus (L.))“. Pirmojo *r* išnykimas lengvai paaiškinamas disimiliacija⁶². Sunkiau yra su reikšme, tačiau reikia

⁵⁸ Šalimais pažįstama ir „medinių klumpių“ reikšmė; šia reikšme vartojama: *žiūrės* (Kapsūkas), *žiuriūkės* (Išlaužas), *žiuriūtės* (Gudėliai, Šunskai) ir pan.; tolimesni yra *žiūtė* „(mal.)žasis“ (Jūrbarkas, Lioliai): „medinė klumpė“ (Smaliniškai) ir kt. Toks metaforiškas vartojimas remiasi, matyt, klumpių formos panašumu į paukščio liemenį; dėl reikšmės dar plg. *putūtė* „vištelė“ (Jūrbarkas): *putūtės* „medinės klumpės“ (Skiřsnemunė) ir pan. (visi vietų nurodymai paimti iš LKŽ kartotekos).

⁵⁹ Žinoma, jeigu šis nėra, kaip kad spėja J. Endzelynas (EH II 823), kartu su *žūrēt* „barti(?)“ kilęs iš r. *журишь* „barti, uiti“.

⁶⁰ Reikšmė žodyne nepaaiškinta (jos vietoj įrašyta „?“), tačiau ji apytikriai numanoma iš duoto sakinio *vējš gar pakšiem, pa šķirbām un caurumiem tā ir žurē*.

⁶¹ Ta proga galima priminti, kad iš vakarų slavų yra ir vok. trm. *Tschappel, Schappala* „garnys“; dar ankstesniu skoliniu (teisingiau – slavų kalbų reliktu) kai kas linkęs laikyti vok. trm. *Zappe* „toks vandens paukštis, Fulica atra“ (Bielfeldt H. H. – Славянска филология. — София, 1963, т. 3, с. 160).

⁶² J. Endzelyno pasakyta, kad „latvių kalba nepakenčia dviejų *r* viename žodyje, išskyrus sudurtinius“ (Endzelīns LVG 230, kur pateikta ir pavyzdžių).

atminti, kad skolinimo metu lengviau galimi ryškesni reikšmės pakitimai. Be to, čia galėjo kiek papainioti ir žodyno autorius – religijos reikalams didelis tikslumas šioje srityje, kaip jau buvo matyti iš anksčiau pateiktų biblijos vertimo pavyzdžių, nebuvo reikalingas. Visos liuterių biblijos vertimas latviškai pasirodė, tiesa, vėliau ir negalėjo turėti įtakos G. Elgeriui (be to, dar katalikui), tačiau, kad būtų lengviau įsivaizduoti, kaip kar-tais reikšmės atstumas tarp „paukštvanagio“ ir „garnio“ gali bemaž visai išnykti, pravartu atminti, jog toje biblijoje nuo pat pirmojo leidimo iki pat šiol vok. *Sperber* atitinka la. *vēja vanags*, o vok. *Reiher*, kaip jau sakyta, – la. *kalnu vanags*.

Blt 1966 II 171–190.

Keletas senovinių juodojo strazdo pavadinimų

...kos – to lutnia ptaszków różnogłosa,
A w przedrzeźniani u żadnego nie minie,
Lecz wszystkie tony w swej główce zamyka,
Wszystkie – i nawet śpiewanie słowika...

Juliusz Słowacki

1. Lie. *pamėdulė*. Juodojo strazdo (*Turdus merula* L.) pavadinimas *pamėdulė* lietuvių kalbos tarmėse dabar yra baigiantis nykti (ar veikiausiai jau visiškai išnykęs) žodis – LKŽ kartotekoje jis užrašytas (nekirčiuotas) tik iš vienos vietos – Žilinų – ir dar su pastaba, kad esantis girdėtas tik iš vieno senelio (redakcija, matyt, nepasiklovė šia informacija: LKŽ IX 290 tarp šaltinių neužsiminta jokia šnekta). Tikrai jis pažįstamas tikrai iš raštų. Greta su kitais juodojo strazdo pavadinimais jį duoda Prūsų Lietuvos senosios leksikografijos atstovai J. Brodovskis ir K. G. Milkus: *Pamėdule* B 80 (s. v. *Amsel*), *Pamėdulė, és MŽ* I 190, *Pamedulė, és MŽ* II 23 (s. v. *Amsel*). Iš čia, matyt, jis patenka į vėlesnius žodynus, plg. *Pamėdule, és* N 277, [*pamedulė, -ės...* Mielcke.] K II 291, *pamėdulė* Rtr 793, *pamėdulė, -ės* Ndž II 470, o dabar, kaip įprastinio termino *juodasis strazdas* sinonimas, nurodomas dar ir ornitologijos literatūroje¹. Tad turimi šaltiniai leidžia manyti žodį *pamėdulė* (gretiminė *pamedulė*

¹ Plg. Ivanauskas T. Lietuvos paukščiai. 2 leid. – V., 1964, t. 3, p. 335 (rašoma *pamedulė*).

greičiausiai tėra netobulo parašymo padarinys) iš seno buvus apysiauriu dialektizmu, vartotu kuriose ne kuriose pietvakarių šnektose. Dar reikiama pridurti, kad V. Kalvaičiui buvo pažįstamas šio žodžio kito kamieno variantas: *pamedulis* KlvK 74.

Lie. *pamedulė* – tai vienas iš tokių paukščių pavadinimų, kurių kilmė iki šiol tebėra neaiškinta. Jį reikėtų laikyti priesagos *-ulė* vediniu iš veiksmažodžio *pamėd-* (veikiausiai **pamėdyti* ar **pamėdėti*) „pamėgdžioti“; tokio veiksmažodžio (gal teisingiau – jo variantų) tebebūta pažįstamo K. Sirvydui, plg. *pamedau* SD¹ 127 (s. v. *podržežniam*) ir *Pamemi* SD³ 141 (s. v. *Kugluię*), *pamemi* SD³ 312 (s. v. *podržežniam komu*), taip pat veiksmažodinius vedinius *pamedeimas* SD¹ 127 (s. v. *podržežniánie*), *Pamedeimas* SD³ 141 (s. v. *Kuglowanie plęfy|fkoki*), *pamedetoiás* SD¹ 127 (s. v. *podržežniácą*), SD³ 312 (s. v. *podr[ž]ežniácą*), *Pamedetoiás* SD³ 141 (s. v. *Kuglarž|figlarz fkozczek*). Veiksmažodį *pamėd-* kadaise buvus ir Prūsų lietuvių šnektose dar rodo iš jo padarytas (su priesaga *-onis*) kito paukščio, kikilio, pavadinimas spėjamojo F. Pretorijaus žodyno rankraštyje: *Pamedonis, iô* C 659 (s. v. *Fincke*). Su lie. *(pa)mėd-* (veiksmažodis be priešdėlio *mėdyti*=la. *mēdft* yra žinomas tik iš A. Kašarausko rankraščio „Litvanica“: *mediti, dau*, le. *szczebiotać, podrzezniać* Kos 48^b) savo kilme yra susiję ir lie. *mėgdyti(s)*, *mėgzdyti(s)*, *mėgdžióti(s)*². Dėl lie. *pamedulė* (ir *pamedulis*) darybos plg. kitus iš veiksmažodžių bei garsažodžių padarytus priesagos *-ulis* (*-ulys*), *-ė* paukščių pavadinimus: *burbūlis* „tetervinas; toks balandis“ LKŽ I 964, *cikūlis* „perkūno oželis; viščiukas“ LKŽ II 17, *čekūlis* „perkūno oželis“ LKŽ II 43, *čyrūlis* (*-ys*) „vieversėlis“ LKŽ II 89, taip pat *barškūlis*, *-ė* „plepys“, *burzgūlis*, *-ė* „greitakalbis“, *kriokulys*, *-ė* „kas kriokuoja, karkalius“ ir pan.

Kas yra girdėjęs juodojo strazdo giedojimą, tam šio paukščio praminimas „mėgdžiotu“ yra lengvai suprantamas. Juodasis strazdas, apskritai, daugely kraštų yra laikomas vienu iš geriausių giesmininkų³, kurio toli sklindančią melodingą giesmę sudaro sodrūs fleitiški garsai, panašūs į švilpavimą (iš čia jo pavadinimai lie. *švilpōkas*, la. *svelpite*). Jis daugiau

³ Plačiau dėl šių žodžių bei la. *mēdft* etimologijos žr. Būga RR I 287; ME II 612; Fraenkel LEW 426.

² Plg. Бёме Л. Б. Певчие птицы. 2-е изд. – М., 1956, с. 147; Bannerman D. A. The Birds of the British Isles. – London, 1954, vol. 3, p. 219; Sokołowski J. Ptaki ziem polskich. Wyd. 2. – Warszawa, 1972, t. 1, p. 224.

ar mažiau sugeba pamėgdžioti ir kitus paukščius ar žmogų⁴. Tą juodojo strazdo ypatybę nesunku pastebėti ir neornitologui, kaip tai matyti kad ir iš 1584 m. Krokuvoje išėjusioje M. Cyganskio knygoje „Paukščių medžioklė“ duotos tokios šio paukščio eiliuotos charakteristikos: „Zmyslny ptak taki do śpiewania bywa, Bo rozmaitych ptaków naśladywa. I człowieczy głos konterfertuje, Kiedy go często w uszy swe przyjmuje“⁵, arba, sakysim, iš P. Ruigio žodyne įdėto šitokio pasakymo: „Kaip žmogus švilpina, taip ji giedote gięft“ R I 150 (s. v. *Szējē*; plg. ir MŽ I 275).

2. Lie. *šēšētē* (*šešetē?*), *šēšē*, *šēžē* ir kt., pr. *seese*. Nė vienas šios grupės juodojo strazdo pavadinimas lietuvių kalbos tarmėse, rodos, nebėra vartojamas. LKŽ redakcijai, tiesa, yra pažįstamas (užrašytas iš Gegužinės) žodis *šešētē* (priegaidė?), tačiau juo vadinamas kažkoks kitas karklynų giesmininkas paukštelis, dedantis mėlynus kiaušinėlius. Apie šiuos pavadinimus žinome tik iš žodynų. Anksčiausiai – jau pirmajame lietuvių kalbos žodyne – pasirodo *šēšētē* (*šešetē?*): *šiešiete* SD¹ 61 (s. v. *kos*, lo. *merula*; dėl rašybos plg. *ešieris* 113, *lašielis* 51, 65, *šieši* 179, *šieszuras* ir – su lygiai taip pat užrašytu *ē* – *šiepawalas* 39 „= *tubawelis*; le. gręplownik, karšėjās“ < br. *uanabán* „t. p.“, *šietras* 88, *wežieias* 129; vėlesniuose žinomuose SD leidimuose šis žodis nebeduodamas). Kadaisė, matyt, šio pavadinimo būta pažįstamo ne tik rytinėse, bet ir daugelyje kitų lietuvių kalbos tarmių, nes jis pateko ir į Prūsų Lietuvos senuosius rankraštinius žodynus: *Szefzete* Q 24 (s. v. *Amsfel*)=Q¹ 18, *Szefzete* Lex 10 (s. v. *Amsfel*), *βēβete* B 80 (s. v. *Amsfel*). Iš cituotų rankraštinių šaltinių taip pat nėra pakankamai aišku, koks yra buvęs šaknies ir priesagos balsis – *ē* (siaurasis) ar *e* (platusis): juose raide *e* žymimi garsai *e* ir *ē*, išskyrus tiktai paskutinįjį šaltinį (Brodovskio žodyną), kur *ē* žymėti (ypač negalūniniam ir kirčiuotam) gal dažniau vartojama *ē* negu *e*; kad B 80 parašymas su *e* nėra atsitiktinis, lyg rodytų kartu pateiktų sinonimų *šēšē*, *šēšis* (ir *pamėdulė*) rašymas su *ē* šaknyje, tačiau tai nėra labai tvirtas argumentas, nes pasitaiko, kad ir tas pats žodis, pakartotas visai netoliese, jau rašomas skirtingai, plg. *pertirrinėti* ir gretimoj eilutėj *Pertirrineti* B 371. Vėlesni spausdinti žodynai pateikia lytis *šēšetē*, *šēšētē*: *Szēssete*,

⁴ Plg. Мензбир М. А. Птицы России. 2-е изд. – М., 1895, т. 2, с. 1063–1064; Taczanowski W. Ptaki krajowe. – Kraków, 1882, т. 2, p. 281; Brehms Tierleben / Bearb. von W. Rammner. – Leipzig—Jena, 1956, Bd. 3, p. 435.

⁵ O myślistwie koniach i psach łowczych... Wydał J. Rostafiński. – Kraków, 1914, p. 258.

ės N 516, [βēβētē, -ēs] K II 424, tačiau jomis labai pasikliauti negalima, nes F. Neselmanui tas pavadinimas veikiausiai buvo žinomas tik iš kurio nors senesnio rankraštinio žodyno, svetimas jis buvo, kaip matyti iš laužtinių skliaustų, ir F. Kuršaičiui. Naujuosiuose žodynuose įsigalėjo rašymas su *ē*, plg. *šēšētē* Rtr 1159, Ser 952, *šēšētē* BŽ 129.

Šios grupės pavadinimus, neturinčius priesagos (su *-t-*), iš seno pažįsta tik Prūsų Lietuvos žodynai. Anksčiau aptinkamas *šēšē* (ir *šēšis*): *Sjēsfje, ēs* C I 78 (s. v. *Amsel*), *βēβe, βēβis* B 80 (s. v. *Amsel*); plg. ir *Szeszē, ēs* Knz 16 (s. v. *Amsel*; dėl rašybos nenuoseklumo plg. *Tēws* 104, *Brēžis* 163, bet ir *brežiu* 163, *Wedaras* 104); iš vėlesnių spausdintų žodžių jį duoda, remdamiesi senaisiais rankraštiniais žodynais, N ir K: *Szēsze, ēs, Szēsziš, io* N 516, [βēβe, -ēs], [βēβis, -io] K II 424; plg. dar *šēšē, -ēs* Ser 952 ir *šēšis, -ies(-io)* Ser 953. Paskiausiai žodynuose pasirodo, tačiau bene tvirčiausiai įsigali, pereidami ir į naujuosius ne Prūsų Lietuvos žodynus, *šēžē* ir *šēžis*: *Sjēžjē, ēs, Sjēžjis ēžio* R I 150, *Sjēžjē, ēs, Sjēžjis, žio* MŽ I 275, *Szēže, ēs, Szēžis, io* N 517, [βēžē, -ēs], [βēžis, -io] K II 425, *šēžē, šēžis, šēžis* Rtr 1160, *šēžē, -ēs, šēžis, -ies(-io)* Ser 954, *šēžē, -ēs, šēžis, -io* NdŽ IV 479.

Galimas daiktas, kad žodis *šēšē* (ar *šēšis*) „juodasis strazdas“ yra ištikęs Skuodo apylinkių upelio varde *Šēšupis* UEV 163. Tokio tipo sudurtinių upių vardų su pirmuoju sandu iš paukščio pavadinimo ir antruoju iš žodžio *upē* (*upis*) Lietuvoje pasitaiko nemažai, plg. *Garņupis* (*Garnupys*), *Gegūtupis, Kėkštupis, Pelėdupis, Strāzdūpis, Šārkupis* (*Šarkupys, Šārkupē*), *Vārnupis* (*Varnupys, Varnūpē*) ir kt., žr. UEV s. v. v.

Visai panašus juodojo strazdo pavadinimas yra žinomas prūsų kalboje: *Seefe* Voc. 729 (vok. *Amfele*). Su juo pirmiausia ir imta gretinti lie. *šēžē*⁶ bei *šēšē*⁷. Išsamesnę lie. *šēžē* ir *šēžis* etimologiją pirmasis mėgino duoti H. Petersonas⁸. Jo nuomone, tai esantys seno spalvą žyminčio būdvardžio *šēžas vadiniai; tą būdvardį, kuris esantis tos pat šaknies, kaip ir lie. *šēmas, šyvas*, patvirtinantis su tokia pat priesaga sudarytas r. *сузбуѣ* „pilkas su mėlynu atspalviu, melsvas“, ukr. *сузуѣ* „t. p.“. Lie. *šēžē, šēžis* siejimui su r. *сузбуѣ* pritarė M. Fasmeris, parėmęs šią etimologiją po ra semantinių paralelių (iš albanų ir šiaurės germanų kalbų) ir davęs pa-

⁶ Leskien B 270.

⁷ Hirt H. – BB 1899 XXIV 260.

⁸ Petersson H. Baltische und slavische Wortstudien. – Lund, 1918, p. 27 tt.

našios balsių kaitos pavyzdžių⁹, tačiau vėliau tokio aiškinimo jis nebelaikė patikimu¹⁰. Referavęs tai, E. Frenkelis savo žodyne¹¹ rašė, kad lie. *šėžė*, *šėžis*, pr. *seese* veikiau priklausantys lie. *šėmas* šeimai. Čia jo, matyt, nepagalvota, kad tokia etimologija iš esmės nesiskirtų nuo atsisakytosios, nes lie. *šėmas* (*šėmas*), -à juk yra laikomas giminišku su lie. *šývas* (*šývas*) -à, sl. **sivъ* „pilkas“¹², su kuriais paprastai siejamas ir r. *сизый*¹³. Pavadinimų su -š- (ne -ž-) E. Frenkelis, kaip ir jo pirmtakai H. Petersonas su M. Fasmeriu, neužsimena. A. Briukneris lie. *šėšė* (jis rašė *szesze*) nepatikimai siejo su sl. **kosъ* „juodasis strazdas“ (le., č., slov. trm. *kos*, auk. ir žem. luž. *kós*, bulg. *кoc*, s. r. *kosъ*, ukr. *кic* „juodasis strazdas“; mak. *кoc*, s.-ch. *кôc* „strazdas“; r. trm. *кoc* „varnėnas“), toliau juos laikydamas nežinomos kilmės žodžiais¹⁴ (šiaipjau sl. **kosъ* yra įprasta kildinti iš **kopsъ* < **kopsō-s* ir lyginti su gr. *κόφιχος* „t. p.“, kur -ιχος – deminutyvinė priesaga¹⁵).

Sunku tikėtis teisingos etimologijos, kol minėti lietuvių kalbos žodžiai aiškinami kiekvienas izoliuotai, neatsižvelgiant į visų jų formą, taip pat į kitus lietuvių kalbos juodojo strazdo pavadinimus. Dėl ryšio tarp lie. *šėžė* ir *šėšė* vargu ar galima abejoti. tačiau juos susieti darosi neįmanoma, tiek *šėžė* lyginant su r. *сизый*, tiek *šėšė* – su sl. **kosъ*; jų abiejų daryba tampa visai hipotetinė, sunkiai suvokiama, kai norima lyginti tik su lie. *šėmas*. Visais atvejais nepaaiškintas lieka lie. *šėšėtė* (*šėšėtė?*). Mėginimai lyginti su lie. *šėmas*, r. *сизый* ir kitais spalvą žyminčiais būdvardžiais abejotini yra ir semantiškai: viena, tie būdvardžiai baltų ir slavų kalbose neturi reikšmės „juodas“ ir vargiai galėtų tiktai juodajam strazdui pavadinti pagal patinėlio perdėm juodą, anglį primenančią plunksnų spalvą, antra, iš visų lietuvių liaudies kalboje žinomų vienažodžių šio paukščio pavadinimų nėra nė vieno, kuris iškeltų spalvos ypatybę. Pavadinime *juodasis strazdas* spalva nurodoma tik kaip ypatybė, kuria pavadinamasis paukštis išsiskiria iš kitų strazdų, o ne apskritai iš visų paukščių, be to, liaudies

⁹ Vasmer M. – ZfslPh 1925 II 57.

¹⁰ Vasmer REW II 623.

¹¹ Fraenkel LEW 977.

¹² Op. cit., 972, 996.

¹³ Vasmer REW II 623.

¹⁴ Brückner A. – AfslPh 1926 XL 131; Brückner SEJP 259.

¹⁵ Pokorny IEW I 614t.; Machek ESČS 223; Vasmer REW I 639 (su literatūra).

kalboje šis pavadinimas, bent dabar, vargu ar yra kiek plačiau vartojamas ir labiau priklauso bendrinės kalbos leksikai (neabejotinai dirbtinis yra *juodstrazdis* NdŽ I 415); labiau tikėtina, kad juodasis strazdas dabar daugelio nėra aiškiai skiriamas nuo kitų strazdų rūšių ir vadinamas tiesiog strazdu¹⁶. Juodasis strazdas mūsų krašte yra bailus, miško tankmę mėgstantis ir todėl žmogaus retai matomas paukštis (priešingai negu Vakarų Europoje, kur jo prijunkta prie žmogaus panašiai kaip mūsų žvirblio), daug kam pažįstamas tiktai iš balso, tad ir jo pavadinimai čia vienaip ar kitaip siejami su balsu. O juodajam strazdui būdingas ne tik švilpaujamas giedojimas. Jis dar žinomas kaip nemažas triukšmadarys, rėksnys, gebantis sudaryti įvairių čerškiamų ir kitokių garsų. Ornitologai tuos garsus pagal jų paskirtį ir pobūdį skirsto į penketą ar net daugiau tipų; pavojaus perspėjamasis riksmas, pavyzdžiui, garsais reiškiamas (lie.) *čok-čok-čok*¹⁷ bei (r.) *чок-чок-тpp*¹⁸ arba, dar smulkiau skirstant, pavojaus žemėje signalas imituojamas (vok.) *tix-tix-tix*, iš oro – tęstiniu *sieh-sieh*¹⁹. Kaip tik turint galvoje šiuos juodojo strazdo garsus, o ne jo giesmę, yra sudarytas pavadinimas lie. trm. *trakšlŷs* (: *traškėti, trakšėti*, interj. *trākš(t)*), pirmiausia žinomas iš XIX a. rankraštnių leksikografijos darbų su aiškio-omis žemaičių dūnininkų tarmės ypatybėmis: *trakszlis* (le. *kos ptak*) Kos 37^a (Jumskio žod.)=TŽ I 365, *Trākšzlfs, -lia* (le. *Kos, -a*) L. Ivinskio le. — lie. klb. žod. 465; iš XX a. žodynų plg. *trakšlŷs* BŽ 129, *trakšlŷs, -io* Ser 993. Tas pat pasakytina dėl lie. trm. *čežŷs* „juodasis strazdas“ (: *čežėti*, interj. *če-če*), kurį pirmasis yra pateikęs žodžių rinkinyje iš Prūsų Lietuvos V. Kalvaitis: *czezys* Klvk 74; toliau plg. *čežŷs* Rtr 143, BŽ 129, *čežŷs, -io* Ser 111, taip pat *čežŷs* 2 LKŽ II 57.

Pastarasis pavadinimas — lie. trm. *čežŷs* — pirštu prikišamai rodo, kad ne kitaip reikia aiškinti ir jam fonetiškai artimus juodojo strazdo pavadinimus *šėžis, šėžė, šėšė* ir kt. Vadinasi, jie taip pat sietini su paukščio čerškiamaisiais balsais bei jų imitacija. Lie. *šėšė (šėšis)* — tai toks pat onomatopėjinis reduplikacinis darinys, kaip ir lie. *lėlė (lėlis, lėlŷs, la. lėlis)* „ožkamelžys (*Caprimulgus europaeus* L.)“, lo. *upupa* „kukutis, tūt-

¹⁶ Panaši padėtis konstatuojama rusų kalboje, kur *черный дрозд* laikomas knyginu, o *дрозд* — liaudiniu nediferencijuotos reikšmės pavadinimu, plg. Птицы Советского Союза. — М., 1954, т. 6, с. 469.

¹⁷ Ivanauskas T. Lietuvos paukščiai, t. 3, p. 336.

¹⁸ Беме Л. Б. Певчие птицы, с. 147.

¹⁹ Brehms Tierleben, Bd. 3, p. 435.

lys“, pranc. *coucou* „gegužė“; iš kitokios reikšmės tos rūšies darinių dar plg. lie. *ciùcius* (*ciùcis*, *ciùcè*) „šuo“, *mémž* (*mémis*) „apykvailis, mažakalbis žmogus“ ir pan. Pavadinimų fonetikos įvairavimas — *šeš-* (?) || *šėš-* || *šėž-* — pareina nuo to, kaip suvokiamas bei interpretuojamas juodojo strazdo balsas: *še-še*, *šė-šė* ar *šė-žė* (plg. *bėbas*, *bėbė* || *bėbė* „vėpla, mekas“, *čyčys* || *čežjys* „svirplys“); dėl *šėžė* (*šėžis*), kuris nesiremia tiksliai to pat skiemens kartojimu, o perteikia balso moduliaciją, dar plg. *čiviras* „toks paukštis“ (: interj. *čiviř*), *gjvė*, *kyvis*, *knjvė* „pempė“ (: interj. *gjvi*, **kyvi*, *knyvi*) ir pan. Formos su *-š-*, kiek galima spręsti iš anksčiau cituotų šaltinių, yra senesnės negu su *-ž-*, todėl ir pr. *seese* „juodasis strazdas“ veikiausiai reikėtų skaityti *sēse* (ne *sēze*) ir pirmiausia lyginti su lie. *šėšė*. Lie. *šešetė* (jeigu tai tikra lytis) šalia bepiesagių darinių egzistuočių panašiai, kaip *klegėtis* „gužutis, gandas; kas iškleręs, suklypęs; barškalas, tarškalas“, *mekėtis* „toks mekenantis paukštis; mikčius“, *plepėtė* „kas daug kalba, plepeta“, *šlepėtė* „šliurė (drabužinė ar iš siūlų megzta naginė, vyža)“ šalia *klėgis*, *-ė* „kas vis klega“, *mėkas* (*mėkis*, *-ė*) „mikčius“, *plepjys*, *-ė* (*plėpis*, *-ė*), *šlėpė*; tai galėtų būti priesagos *-etis*, *-ė* vedinys iš garsų mėgdžiojamosios interjekcijos ar jos pagrindu susidariusio veiksmažodžio (dabar tėra žinomas *šešti*, *šešu*, *šešau* „pykti be priežasties, ieškoti priekabių, krimsti“ Taurėgnai; dėl reikšmės raidos gal plg. *čirškauti* „čirkšti, čirpti“: „purkštauti, pykti“, *čirkljs* „toks paukštis; svirplys; kas čirkia, krykščia“ : „kas piktai barasi, pikčiurna“ ir pan.²⁰). Antra vertus, tikruoju formantu čia galėtų būti laikomas ir vienas *-tė* (plg. *raūk-tė* „susiraukėlė, pikčiurna“ ir panašius tos priesagos veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimus), pridėtas prie sudvejintos interjekcijos *še*. Analogiškos sandaros paukščių pavadinimai *kikilis* „šilagaidis (*Fringilla coelebs* L.)“ ir *kikulis* „perkūno oželis (*Capella gallinago* L.)“; pavyzdžiui, gana akivaizdžiai rodo, kad tokiuose dariniuose interjekcijos ir priesagos sandūros balsį lemia interjekcijos balsis, vadinasi, pagal pirmykštę darybą juos teisingiau skaidyti *kiki-lis* (: interj. *kiki*, plg. ir *čivj-lis* „t. p.“ : interj. *čyvi*), *kiku-lis* (: interj. *kikù*, plg. ir *kikù-tis* „t. p.“, *tikù-tis* „t. p.“ : interj. *tiku*), nors dabar jie veikia suvokiami, kaip skirtingų priesagų *-ilis* ir *-ulis* vedī-

²⁰ Šis lie. (ryt.) *šešti* galėtų būti ir kitos kilmės; kad ir kaip aiškinamas, jis, atrodo, neturėtų likti skyrium nuo lie. (ryt.) *šišas* „padūkimas, siutas“, o pastarąjį E. Frenkelis sieja (deja, be jokio semantinio aiškinimo) su lie. *šāšas*, žr. F r a e n k e l LEW 966. (Lie. *šešti*, *šišti* „pykti“, *šišas* santykį su *šāšas*, *šišti* „šašti“ ir kt. vėliau specialiai yra aiškinęs Karaliūnas S. — LKK 1970 XII 186t.)

niai. Jei tvirčiau būtų galima teigti buvus dvejopų lyčių – su *-etė* ir su *-étė*, tai dar labiau sustiprintų nuomonę, kad priešais *-tė* einančio balsio priklausyta nuo interjekcijos balsio (plg. *še||šė*). Tačiau ir tuo atveju, jei būtume linkę manyti visus cituotus senuosius šaltinius perteikiant vien tik *šėšétė* (o tai bene labiausiai patikima todėl, kad tiktai *-ė-* turi visi šios šeimos bepiesagiai dariniai), labiau tiktų šį pavadinimą laikyti priesagos *-tė* vediniu, nes panašių priesagos *-étė* vedinių, rodos, nepasitaiko. Beje, reikia turėti galvoje, kad tas *-tė* pagal savo kilmę čia dar galėtų būti tiesiog baigiamoji interjekcijos dalis; panašios struktūros (su dviem vienodom ir trečiaja skirtinga dalim) paukščių balsų mėgdžiojamųjų interjekcijų iš tiesų yra žinoma, plg. *kikivėkš* (pelėdos balsui nusakyti) ir pan., o kad tokia interjekcija gerai tiktų juodojo strazdo balsui nusakyti, matyti iš jau nurodyto jo riksmo reiškimo garsais (r.) *чок-чок-тпп*.

Baigiant galima pridurti, kad ne tik juodasis, bet ir kiti strazdai paprastai yra geri giesmininkai ir dideli rėksniai, todėl ir jie tiek lietuvių, tiek ir kitose indoeuropiečių kalbose bene dažniausiai yra pavadinti pagal balsą. Net įprasčiausias ir seniausias mūsų pavadinimas *strāzdas* – juo pirmiausia vadinamas strazdas giesmininkas (Turdus ericetorum Turton), tačiau ne visada jį aiškiai skiriant nuo kitų strazdų rūšių – yra laikomas, ypač turint galvoje jo atitikmenų kitose indoeuropiečių kalbose didelį formos įvairavimą, garsų mėgdžiojamosios kilmės žodžiu. Jo reti (tarminiai) sinonimai *čiulba* (žinomas iš Brodovskio žodyno: *Czulba* 366) ir *čerkslė* irgi iškelia balsą kaip būdingą požymį: pirmasis – giedojimą (: *čiulbėti*), antrasis – rėkavimą (: *čerškšti*, *čerškėti*). Iš kitų kalbų dar plg. vok. *Zippe*, *Zippdrossel* (: interj. *zipp*), norv. *maaltrost* (: *maal* „balsas, kalba“, *trost* „strazdas“), šv. *taltrast* (: *tal* „kalba“, *trast* „strazdas“), *klådra*, *klådra* (: *klådra* „giedoti, čiauškėti, vepenti“), gr. *κίχλη* (redupl., plg. s. v. a. *gellan* „skambėti; rėkti“, r. trm. *гълуться* „tyčiotis“ ir kt.). Panašios kilmės žodžiais dažnai vadinamos ir kitos strazdų rūšys – smilginis strazdas (Turdus pilaris L.), pvz.: lie. *čėgždainis* (: **čėgždėti*, interj. *čėkš*), pr. *picle* E 730 (plg. r. *núkamь* „čiepsėti, leisti garsą *pik*“ ir kt.; pr. *picle*, be abejo, yra savarankiškas priesagos *-le* vedinys, ir lo. *pīca* „šarka“, s. v. a. *speh(t)* „genys“ ir kt., su kuriais prūsų žodis paprastai lyginamas²¹, galėtų būti nurodomi nebent tiktai kaip panašiai susidarę bei fonetiškai artimi paukščių pa-

²¹ Plg. Pokorny IEW I 999.

vadinimai), le. *kwiczol*²², č. *kvičala* (: le. *kwiczeć* „žviegti, spiegti“, č. *kvičeti* „t. p.“), slov. trm. *vriskala* (plg. *vresk* „spiegimas, klyksmas, klegesys“); amalinis strazdas (*Turdus viscivorus* L.), pvz.: lie. *čerškšlŷs* (: *čerškšti, čerškėti*), r. *деpáба* (: *δpαμb*, plg. *δpαμb zόpλο* „rėkti, bliauti, gerklę laidyti“), slov. trm. *prskota, trskota* (su onomatopėjinės kilmės šaknimis), vok. *Schnarre, Schnarrdrossel* (: *schnarren* „čerškšti, tarškėti“); baltabruvis strazdas (*Turdus musicus* L.), pvz.: la. trm. *plukšškis, pļukšškis* (: *plukš(k)ēt, pļukš(k)ēt* „plepėti, pliaukšti“), (s.) č. *cvrčala* (: *cvrčeti* „čerškšti“), č. trm. *crk, crle* (plg. interj. *cr*, taip pat *crkati, crčeti* „čiurlenti“ ir kt.).

Blt 1966 II 73–79.

Lie. *dėinauti*, la. *dīvelēt* ir jų giminaičiai

Daugelio kraštų ir ne vienos kartos kalbininkų pastangomis lietuvių kalbos etimologijos tyrinėjimai jau yra toli pažengę į priekį. Ir vis dėlto reikia konstatuoti, kad geroka dalis mūsų leksikos, ypač tarminės, kol kas tebėra etimologų visiškai neliesta. Šiuo etudu pirmiausia ir siekiama įvesti į etimologijos apyvartą porą anksčiau netyrinėtų žemaičių žodžių grupelių, kurių ryškiausi atstovai yra veiksmažodžiai *dėinauti* ir *-dŷvelioti* ir kurios, kaip toliau mėginama parodyti, priklauso vienai ir tai pačiai žodžių šeimai. Pakeliui, žinoma, užkliudomi ir jau aiškinti tos šeimos žodžiai, plačiau apsisotojant ties tais, kurių kilmė tebekelia ginčų ar abejonių. Kartu nemažai vietos skiriama ir giminiškiems latvių kalbos žodžiams, kurių dalis irgi tebėra arba visai nejudinta, arba nepakankamai išaiškinta.

Didysis „Lietuvių kalbos žodynas“ registruoja tokius *dėinauti* grupės atstovus: *dėina* „įtikimas, įtaika“ ir (scm.) „kas deinauja“; *dėinauti* „meilauti, meilinti(s), smailauti, vilioti“ su jo vediniais *išdėinauti* „išvilioti, išprašyti“, *dėinautojas, -a* „kas deinauja“ ir *dėinavimas* „meilininimasis, paslaugumas“; *dėininėti* „deinauti“; *dėiningas, -a* (*deiningas, -a*) „meilus,

²² Iš le. *kwiczol* (sen. ir *kwiczal*) „*Turdus pilaris* L. (ir *Turdus viscivorus* L.)“ yra lie. (ret.) *kwiečiōlē*, kurio nelietuviška kilmė LKŽ VI 1084 nepažymėta, neteisingai paaiškinta ir reikšmė – sprendžiant iš vienintelio nurodyto šaltinio (BŽ 129), juo veikiausiai vadinama ta pati strazdų rūšis, kaip ir lenkų kalbos žodžiu; *-ie-* (vietoj *-i-*) gal aiškintinas kitų žodžių įtaka (plg. *kviēkti* „žviegti, rėkti“ ir kt.) – panašiai, kaip ir žodžiuose *mielasnykas, mielašiernas, pielavóti, privietoti* (žr. Skardžius SLA 130, 168, 180).

švelnus, įtaikus“ su jo abstraktu *deiningūmas* (žr. LKŽ II 257 ir II² 379). Iš J. Barono žodyno papildomai dar būtų galima nurodytirieveiksmį *deiningai* „įtaikiai, льстиво“ (BŽ 234). Iš karto atsiribojus nuo aiškių, jokių abejonių nekeliančių darinių, tolesniam svarstymui lieka *déina*, *déinauti*, *déininėti* ir *déiningas*, -a. Juos į savo žodyną jau buvo įtraukęs A. Juška, iš kur jie, matyt, pakliuvo ir į vieno kito vėlesnio leksikografo darbą (vedinius *déinautojas*, *deiningūmas*, *deiningai* šalia iš A. Juškos pamintų *déinauti* ir *déiningas* pagal reguliarius darybos tipus veikiausiai bus prisidaręs pats J. Baronas; pastarajam priklauso ir kirčiavimo variantas *deiningas* 234 vietoj jo paties kitur tiksliai perteikto *déiningas* 575). Tikroji šių apyreičių žodžių tėvynė, kaip matyti iš LKŽ tarminių šaltinių, yra kai kurios žemaičių, beveik be išimties dounininkų, šnekτος.

Nors žodžių *déina*, *déinauti*, *déininėti* ir *déiningas*, -a formali ir semantinė sąsaja yra visiškai akivaizdi, tačiau darybos santykiai tarp jų nėra labai ryškūs, neabejotinų dvinarių darybos opozicijų su griežtai apibrėžta darybos kryptimi lyg ir neišsiskiria. Veiksmažodis *déininėti*, tiesa, LKŽ duotas kaip veiksmažodžio *déinauti* iteratyvas, tačiau toks jo darybos kvalifikavimas vargu ar tikslus. Vienintelis pirminis *déininėti* šaltinis yra A. Juškos žodynas, kuriame jis taip pateiktas: *Déjninėti, -nėju, -nėjau, -nė'siu, frq. много ухаживать, угождать, любезничать, стараться нравиться; umizgać, zalecać się starannie. Vájkis déjninė apliè¹ ne sáu lýgę mérǵą, t. y. dájlej apsiéjna, élgias (J I 308). Vadinas, ten iš tiesų matyti noras iškelti reiškiamo veiksmo tam tikrą dažnumą, tačiau niekas neverčia galvoti, kad ši reikšmės ypatybė pareina nuo darybos opozicijos su *déinauti*. Reikšmės dažnumo bruožas nėra visai svetimas pačiam *déinauti* – ir A. Juškos jis pavartotas visai panašiam pasakyme, kaip *déininėti*: Vájkis déjnavá priè¹ tos mǵgós, t. y. dájlinas, ne dránsej kałb. Apskritai lietuvių kalboje tiek priesagos *-inėti*, tiek ir priesagos *-auti* veiksmažodžiai, jeigu jie yra aiškūs kito veiksmažodžio vediniai, paprastai eina iteratyvais. Gali pasitaikyti ir to paties pamatinio veiksmažodžio paralelinių vedinių, plg. *švilpauti* ir *švilpinėti* (: *švilpti*), *tūpauti* ir *tūpinėti* (: *tūpti*). Tačiau *déinauti* ir *déininėti* panašiai negali būti suvokiami – šalia jų nėra kio kito, paprastesnio veiksmažodžio, kurį būtų galima laikyti pamatiniu. Prie tikrų iteratyvų netinka skirti nė vieno *déininėti*, nes gretimai esantis *déinauti* dėl reikšmės (jos dažnumo bruožo) nekontrastiškumo nesuteikia reikiamo semantinio pamatavimo. Be to, vargu ar pavyktų lietuvių*

kalboje surasti bent vieną neabejotiną atvejį, kada priesagos *-inėti* veiksmazodis būtų padarytas iš priesagos *-auti* veiksmazodžio.

Priblėsusius pirmąsčius darybos santykius tarp *dėina*, *dėinauti*, *dėininėti*, *dėiningas*, *-a* padeda išryškinti gretinimas su kitomis analogiškos struktūros žodžių grupėmis, pvz.: *dárbas* „dirbimas, veikla“, *darbáuti* „dirbti, darbuotis; pelnyti“, *darbinėti* „dirbinėti“, *darbingas*, *-a* „darbus, darbštus“; *draūgas* „bičiulis, bendrininkas“, *draugáuti* „bendrauti, bičiuliauti“, *drauginėti* „t. p.“, *draugingas*, *-a* „draugiškas, malonus“; *dúona* „iš miltų kepalais kepamas valgis“, *duonáuti* „ieškoti, prašyti duonos, duoneliauti, elgetauti“, *duoninėti* „t. p.“, *dúoningas*, *-a* „gausus duonos, derlingas, pelningas“. Šiose grupėse priesagų *-auti*, *-inėti* veiksmazodžiai ir priesagos *-ingas*, *-a* būdvardžiai suvokiami kaip betarpiški daiktavardžio (*dárbas*, *draūgas*, *dúona*) vediniai. Tad paprasčiausia būtų galvoti, kad nagrinėjamoje grupėje pamatiniu žodžiu irgi eina daiktavardis (*dėina*), o *dėinauti*, *dėininėti* ir *dėiningas*, *-a* yra jo vediniai. Tik čia darybos santykius gerokai komplikuoja *dėina* semantika. Jis pažįstamas dviem visiškai skirtingom reikšmėm, kurių buvimas nepaaiškinamas to paties žodžio semantinė raida, tačiau lengvai suprantamas, kai į *dėina* žiūrime kaip į du atskirus veiksmazodinius vedinius – nomen actionis (reikšme „įtikimas, įtaika, deinaimas“) ir nomen agentis (reikšme „kas deinauja“). Šitoks *dėina* suvokimas kaip dviejų atskirų veiksmazodinių vedinių dabar, be abejo, galimas tik todėl, kad greta yra veiksmazodis *dėinauti*, kuris ir suteikia tokiems vediniams būdingą semantinę pamatavimą. Tačiau dabartinę semantinę santykiavimą tarp *dėina* ir *dėinauti* reikia laikyti antriniu. Forma ir, kaip jau sakytą, darybos santykiai analogiškose žodžių grupėse rodo, jog chronologiškai pirmiau turėjo atsirasti *dėina*, iš kur su priesaga *-auti* buvo išvestas *dėinauti*.

Dabartinis *dėina* kaip veiksmazodžio vedinio šliejimasis prie *dėinauti* lengviausiai gali būti paaiškintas, jeigu galvojama, kad jis kadaise tikrai buvo padarytas iš kažkokio veiksmazodžio, kuriam išnykus, semantinio pamatavimo funkciją perėmė kitas veiksmazodis – išvestinis *dėinauti*. Norint už šio spėjimo eiti dar toliau į praeitį, *dėinauti* grupės žodžių darybos analizės nebepakanka. Reikia mėginti įveikti šios grupės izoliaciją ir rasti daugiau etimologinių giminaičių. Ieškojimus šiuo atveju bene patogiau bus pradėti nuo latvių kalbos, o tik po to pasižvalgyti, ar neatsiras giminaičių, tegu ir labiau nutolusių, dar ir pačioje lietuvių kalboje.

Išeities tašku galima pasirinkti la. *dainuōtiēs* „puoštis, dailintis, išsipusyti; žaisti“, kurio siejimui su *dėinauti* pritaria ne tik forma, bet ir artima reikšmė. A. Juška, pavyzdžiui, tuo pačiu „dailintis“ aiškina ir *dėinauti*, o r. *заігрыватъ* „flirtuoti; meilintis, meilikauti“ yra išaukęs iš *узрѣмъ* „žaisti“ (vadinasi, lie. *dāilintis* „puoštis, dabintis; meilintis, smailauti“ ir r. *заігрыватъ* : *узрѣмъ* gražiai rodo, kad lyginamų latvių ir lietuvių veiksmazodžių reikšmės nesunkiai susiejamos). Dėl reikšmių „žaisti“ ir „puoštis“ sambūvio latvių žodyje plg. gr. *ἄθυρμα* „žaidimas, žaislas“ ir (pl.) „papuošalai“; be to, panašus reikšmių skirtumas yra, pavyzdžiui, tarp v. v. a. *schērzen* „linksmai šokinėti, laigyti, linksmintis“, *schērẓ* „linksmybė, žaidimas“ ir s. isl. *skart* „brangus aparatas“. Reikšmė „žaisti“ iš karto leidžia toliau lyginti su „šokti“ reikšmės žodžiais, plg. la. *deinis* „šokėjas, šoklys“ ir – jau be sufiksino *n* – *diēt* (*deju*) „šokinėti, šokti, dainuoti“. Reikšmė „šokti“, išlikusi pirminiame veiksmazodyje, yra senesnė, panašiai, kaip ir slavų tokios semantikos žodžiuose, plg. s. sl. *igrati* „šokinėti, šokti; žaisti“, s.—ch. *uzpamu* „šokti; žaisti“, s. č. *jhrāti* „šokinėti, šokti; žaisti“. Tos pačios šeimos žodžiai latvių vartojami ne tik šok(inė)jimui, bet ir kitokiam greitam judėjimui reikšti, pvz.: *dainātiēs* „nenustygti vietoje, neramiai žingsniuoti ten ir atgal, trypti“, *daiņa* „neramus, nesuvaldomas žmogus, nenuorama“, *dīņātiēs*² „neramiai laikytis, neramiai stovėti“; *dīdīt* (priežastinis šalia *diēt*; dėl darybos formos plg. lie. *lūdyti* „tirpdyti“; *ližti*) „šokdinti, išjudinti; aukuoti; dresiruoti; mankštinti; trunkyti, purtyti; varginti, apsėsti, kamuoti, kankinti; (refl.) nerimti, neramiai stovėti; trypti; dūkti, siausti, išdykauti; be reikalo maišantis, šmaižiojant, kitiems trukdyti“; *dīdelēt* „stumdyti, varinėti (prie darbų), kamuoti“, *deīderēt* „bėgioti“; *dīžāt*, *dīžuōt* „minti, trypti; mindžikuoti, trepentį, nerimti, nekantrauti“.

Atskirai galima nurodyti drebėjimo reikšmę: la. *didelēt* „nerimti, nenustygti, norėti pasprukti; (truputį) drebėti“, *didas*, *dideles* „drebuliai, šiurpis“, *didelis* „kas dreba nuo šalčio“, *didejuōt*, *didilāt* „drebėti nuo šalčio“, *didināt* „drebėti; kalenti (dantimis)“. Drebėjimo reikšmės atsiradimas šalia šok(inė)jimo reikšmės yra įprastas reiškinys, plg. s. sl. *prędati* „šokti, šuoliuoti; drebėti“; v. v. a. *schocken* „supti(s), šokti“ ir v. v. ž. *schocken* „drebėti“; gr. *ὀρχέομαι* „šoku; drebu, spurdu“. Visai natūralus ir tolimesnis semantinis perėjimas nuo *didināt* „drebėti“ prie *didinātiēs* „atšokti iš baimės, bijoti“; plg. s.—ch. *np̄nyму ce* „sudrebėti, krūptelėti, pakirsti (iš miego)“ ir *np̄damu* „baidytis, būkštauti, baimintis, drovėtis“; v. v. a.

schelch „medžiojamų žvėrių (elnių?) patinas“, *schel* „šoklus, pašankus“ ir s. isl. *skelkr* „baimė, išgąstis“.

Kilnojimo, aukštyn kėlimo, aukavimo reikšmė, būdinga šios šeimos žodžiams, – dar plg. la. *dīžlāt* „trypti, kiloti (kojas)“, *dīžātiēs* „išdidžiai jodinėti“, – leidžia šičia minėti ne tik didžiavimosi (t. y. savęs iškėlimo) reikšmės la. *daiņuotiēs*² „didžiutis, girtis, pūstis, pasipūtus vaikštinėti“, *izdīžātiēs (izdīžuotiēs)* „išdidžiai sukiotis, puikauti, didžiutis“ (plg. v. v. a. *sprezen* „puikauti, maivyti, pūstis, išdidžiai vaikštinėti“ ir v. ang. *sprenten* „šokti, bėgti“), bet, labai galimas dalykas, kartu ir didumo reikšmės la. *dižs, dideļš*, lie. *dīdelis, -ė, dīdis, -ė* (tad reikšmę „didelis“ čia reikėtų etimologiškai suprasti „aukštyn iškeltas, iškilus, pakilas“)¹.

Šios šeimos žodžiai gali reikšti ne tik greitą judėjimą, bet ir sunkų ėjimą, svirduliavimą, valkiojimąsi: la. *dēideņuūt*² „svirduliuoti“, *deidars* „griova, liurbis, kas svyruodamas eina“, *deīdarēt* „vaikščioti (svirduliuojant eiti?)“, *dēideris*² (*deiders*) „girtas žmogus; mažas vaikas; kas valkiojasi“. Tad nėra abejonės, kad čia priklauso ir *dēidelnieks*² „valkata, dykūnas, nusigyvenęs žmogus“, *diedelis, diedelnieks* „dykinėtojas, tinginys, nenaudėlis“, *diedelēt (diēdelēt)*² „slampinėti, valkiotis; dykinėti, tinginiauti, be darbo gyventi“. Dėl reikšmės dar plg. lie. *blinkatūoti* „bėgioti, lakstyti“ ir *blinkinėti* „slampinėti, šlaistyti, valkiotis“; v. v. a. *gampen, gumpen* „šok(inė)ti“, norv. (trm.) *gimpa* „supti(s) ir *gamp* „drimba, didelis, nerangus bernas, dramblotas arklys“; gal s. i. *ṛghāyāti* „dreba, dūksta, siunta“, gr. *ὀρχέομαι* „šoku; drebu, spurdu“ ir s. ang. *earg* „tingus, vangus, baikštus, piktas“, isp. *aragan* (<go.*args) „tingus, vangus“, langob. *arga* „niekam vertas tinginys“. Nėra reikalo skirtingos etimologijos hominimais laikyti nė la. *diedelis, diedelnieks* „elgeta“, *diedelēt* „elgetauti, duoneliauti“ (dar plg. *didelēt* „be paliovos prašyti, kaulyti“). B. Jėgerio nuomone, reikšmės „elgeta; išmaldos prašyti, elgetauti“ galėjusios atsirasti iš reikšmių „įkyrus, suoslus, ramybės neduodantis žmogus; neduoti ramybės, kvaršinti, kamuoti“².

Ką tik minėta latviams pažįstama reikšmė „be paliovos prašyti, kaulyti“ vėl tarsi savaime gražina mus prie lie. *dēinauti, išdēinauti*, kurių reikšmė „meilauti, meilinti(s), smailauti, vilioti“ bei „išvilioti, išprašyti“ juk taip nuostabiai artima. Toliau, rodos, būtų galima išvelgti tiesioginę semantinę

¹ Jēgers B. – CB 1958 IV/V 49–53.

² Ten pat, p. 52.

šasąją su reikšme „siekti, trokšti“, kuri kartais laikoma viena iš pirminių, indoeuropietiškujų šios žodžių šeimos reikšmių³. Apie tokios reikšmės buvimą, deja, sprendžiama vien tik iš reduplikuotinio gr. διζημαι „ieškau; stengiuosi, siekiu; reikalauju; tardau, tiriu“ ir denominalinio ζητέω „ieškau; stengiuosi, siekiu; reikalauju; tyrinėju; rūpinuosi, galvoju“, į kurių etimologinį siejimą su rūpima žodžių šeima specialistai žiūri skeptiškai⁴. Tesiremiant labiau patikimais giminaičiais, pirmykšte reikšme gal pakaktų laikyti „šokti, greitai judėti (ratu)“; be jau minėtų baltiškų žodžių, iš kitų kalbų plg. gr. δῖνῃ „sūkurys, verpetas“, δῖνος „t. p.; apskritas grendymas, kūlykla; apskritas geriamas indas“, δῖνέω, δῖνεύω „suku (aplank, ratu), sukioju; sukuosi (ratu šokdamas), sukiojuosi“, δῖεμαι „skubu, dumiu“ (δῖενται „jie skuba“, δῖεσθαι „dumti; (tranzit.) vyti, gauti, persekioti“), δῖώω „veju, vejuosi, varau, persekiuju; puolu, metuosi, šoku; kaltinu, traukiu tieson“; s. air. *dian* „greitas“, *dēne* „greitis“; ne tiek tikru dalyku specialistai laiko s. i. *dīyati* „skrenda, sklendo“ giminystę⁵ (reikšmė čia neturėtų trukdyti, plg. la. *lèkt* „šokti, šokuoti“ ir lie. *lèkti* „skristi“). Reikšmių „skubėti“ ir „greitas“ atsiradimas iš pirminės reikšmės „šokti, greitai judėti“ lengvai suprantamas, dar plg. s. isl. *skopa* „šokti, bėgti“ ir lie. *skubėti, skubùs*.

Jeigu ir būtų atsisakyta graikų kalbos žodžius su -ζ- laikyti giminiškais, dar netiktų tvirtinti, kad reikšmė „siekti, trokšti“ ten visai nepažįstama: juk ir gr. διώω, be jau minėtų reikšmių, greta pavartojamas reikšme „siekiu, trokštu, stengiuosi (ką nors pasiekti), veržiuosi“. Tačiau tai nėra kiek neverčia reikšmę „siekti, trokšti“ laikyti pirmine, indoeuropietiška ir kartu įžiūrėti tiesioginį ryšį su lie. *déinauti* reikšme. Labiau priimtina galvoti apie vėlesnę semantinę raidą, savarankiškai pasireiškusią atskirose kalbose. Graikų kalboje reikšmė „siekti, trokšti“ visai natūraliai iš pirmykštės reikšmės bus išriedėjusi per tarpinę reikšmę „vyti, persekioti“, plg. v. *verfolgen* „persekioti, vyti(s); siekti (tikslas)“, r. *преслѣдовать* „t. p.“. Lietuvių kalbos *déinauti* grupės žodžių panaši reikšmė istoriškai veikiausiai tiesiog atsiremia į pirmykštę reikšmę „šokti“, taip gerai išlaikytą baltų (tuo buvo galima įsitikinti iš latvių kalbos pavyzdžių). Kad tokia reikšmės raida baltų kalboms tikrai būdinga, aiškiai matyti iš įpročio ir kitus „šok-

³ Pokorny IEW I 187; čia ide. **deja-* semantika taip nusakyta: „sich schwingen, herumwirbeln; eilen, nacheilen, streben“.

⁴ Frisk GEW I 391.

⁵ Mayrhofer KEWA II 46.

(inė)ti“ reikšmės žodžius greta vartoti reikšme „meilintis, stengtis įtikti, deinauti“. Pastarąja reikšme pažįstami tiek lie. *šokinėti*, tiek ir la. *lękāt, lakstuotiēs, lakstītiēs*. Iš esmės tą pačią semantinę raidą dar turime progą stebėti, kai šia „meilintis, stengtis įtikti, deinauti“ reikšme vartojami lie. *tūpčioti, tupinėti, tupikāuti*. Net frazeologizmas *kulnūs (kulnais) raityti*, paprastai reiškiantis „šokti; smarkiai bėgti“ (LKŽ VI 843), pavartojamas reikšme „meilintis“, o jo darinys *kulnaraitys* jau tik ir žinomas reikšme „meilautojas, moters garbintojas“; sinonimiškumas su *dėinauti* grupės žodžiais gerai išryškėja kad ir iš šių J. Barono žodyno citatų: „*ухаживать... tūpčioti apliūk kā, ... kulnūs raityti, dėinauti kām, mėrginti (mergėlę), mylintis kām*“ ir „*ухаживатель... dėinautojas, kulnaraitys*“ (BŽ 592).

Savo forma – sufiksiniu *n* turėjimu – lie. *dėina, dėinauti, dėininėti* ir kt. šalia la. *diēt* kiek primena lie. *maīnas, mainā, maināuti, mainyti, maininėti* ir kt. šalia la. *mīt* „mainyti, la. mainīt“. Tačiau vaizdas keičiasi, kai *dėinauti* ir kiti artimi žemaičių žodžiai imami ne izoliuotai, o atsižvelgiama ir į tuos galimus jų giminaičius lietuvių kalboje, su kuriais jokių gyvų ryšių šiandien nėra. Kad tarp tolimesnių giminaičių yra vilčių rasti ir tokių žodžių, kurie neturi *-n-*, jau buvo matyti iš lie. *didelis, -ė, didis, -ė*. Nebegrižtant prie pastarųjų žodžių spėjamos giminytės, metas pasidairyti, kokių gi dar *dėinauti* tolimesnių giminaičių galima rasti lietuvių kalboje.

La. *diēt* reiškia ne tik „šok(inė)ti“, bet ir „dainuoti“. Dainavimo ar panaši reikšmė nėra svetima nė daliai latvių kalbos žodžių su *n*, plg. *dainēt* „niūniuoti; griežti, žaisti (muzikos instrumentu)“, *daināt*² „bjauriai (rėkiant) dainuoti“, *daiņūt* „spygauti, linksmintis“. Tad nėra ko stebėtis, jei kurie ne kurie etimologai su la. *diēt* jau seniai sieja ir lie. *dainā (dāina, dainē)*, nurodydami, kad pradžioje tuo žodžiu galėjusi būti vadinama šokių daina⁶. O vokalinis akompanimentas (kartu su instrumentiniu ar vie-

---

⁶ Fick VWIS II³ 584; Leskien A 9; Solmsen F. – PBB 1902 XXVII 363; iš paskiausių – Jēgers B. – CB 1958 IV/V 53.

Nėra visai aišku, kaip traktuoti la. *daina, daiņa* „daina“ (ir *daiņāt, daiņūt, dainūt* reikšme „dainuoti“): dažniausiai įsivaizduojama, kad tai paprastas lie. *dainā, dainē* (ir *dainuoti, dainiūoti*) atliepinys, tačiau J. Zēveris (Schwers J. Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluß im Lettischen. – Leipzig, 1936, p. 350t.), spręsdamas iš vėlyvo pasirodymo (tiktai nuo 1822 m.) latvių literatūroje ir vartojimo (bent pradžioje) tiktai lietuvių dainoms pavadinti, galvoja apie skolinimą iš lietuvių kalbos (dabar tokiai nuomonei pritaria ir B. Jēgeris jau nurodytoje vietoje). Galima priminti, kad tendencija įsivesti žodį *daina* kaip specifinės lietuvių realijos pavadinimą maždaug tuo pačiu metu reiškiasi ne vienu mūsų kaimynų kalboje, plg.

1e. *dajna* (ir *dajn*, J. Kraševskio *dajnos* pl.), vok. *Dainas* pl. (ir *Dainos* – pvz., P. Ruigio 1745 m. „Betrachtung der Littauischen Sprache“ vokiškame tekste ar L. Rėzos 1825 m. išėjusio rinkinio pavadinime „Dainos oder Litthauische Volkslieder“).

Ligi šiol tebėra didelis galvosūkis, kaip aiškinti formaliai ir semantiškai labai artimų rumunų (kartu su moldavais) *doină*. Dalis aiškintojų atsižvelgia į pastarojo galimą sąsają su lie. *dainà*, tačiau tą sąsają ne visi įsivaizduoja vienodai. Jau daugiau kaip prieš šimtą metų buvo iškelta mintis, jog rum. *doină* esąs iš dakų paveldėtas žodis, giminiškas su lie. *dainà*. Plėtodamas šią mintį (bene anksčiausiai – 1855 m. – pareikštą orientalistu M. Haugo), B. P. Haždėjus toliau tuos du žodžius kartu su tariamais iranėnų, keltų atikmenimis kildina iš indoeuropiečių dainos pavadinimo *dana (pirmiausia tai išdėstyta 1869 m., plačiausiai – knygoje Hasdeu B. Petriceicu. *Din istoria limbei române*. – București, 1883, p. 11–32). Pagrindinė B. P. Haždėjaus mintis (rum. *doină* – dakų žodis, giminiškas su lie. *dainà*) dar gali būti svarstoma ir šiandien (plg. panašią užuominą E. Frenkelio žodyne s. v. *dainà*), tačiau tolesnė jo etimologija, čia įskaitant ir archetipo *dana rekonstravimą, neatlaiko jokios kritikos. Keista, kad to nėra pastebėjęs S. Semčinskis, kuris neseniai skelbtame straipsnyje (dėl pateiktų faktų šiaip jau vertingame) ištiesai priima B. P. Haždėjaus etimologiją, pats į giminiškų žodžių sąrašą papildomai įtraukdamas slavų dainų refreną *dana* su variantais (žr. Семчинський С. В. Про походження українського *дана* та молдавського і румунського *дойна*. – Мовознавство, 1969, № 5, c. 63–67; vėliau ši aiškinimą pritariamai atpasakoja Стрижак О. С. – Мовознавство, 1971, № 5, c. 73–74). Rum. *doină* seniau dar buvo mėginta sieti su lie. *dainà* kaip iš slavų (ne dakų) gautas žodis (žr. Meyer W. – KZ 1887 XXVIII 173), remiantis, matyt, prielaida, kad lie. *dainà* atitikmens negalėjo nebūti arčiausiai giminiškose slavų kalbose. Visai kitaip tą žodžių santykį nušviečia G. Bogačius: jam rum. *doină* yra XIII–XV a. tiesiai iš lietuvių ar gal per tarpininkus lenkus (plg. jų dainų refreną *dana*) gautas lie. *dainà* (žr. Богач Г. К. о происхождении молд., рум. *дойна*. – LKK 1963 VI 183–190).

Ligšioliniai tyrinėjimai, šiaip ar taip, jau leidžia susidaryti maždaug tokį apibendrintą vaizdą. Rum. (ir mold.) *doină* kaip tam tikro muzikinio žanro dainos pavadinimas („eleginės melodijos daina, išreiškianti meilės, ilgesio ar gailėsčio jausmus“) težinomas šiaurės bei šiaurės rytų tarmėse – Moldavijoje, Bukovinoje ir Muramureše; iš čia jis termino teisėmis maždaug nuo XIX a. vidurio įsigali ir bendrinėje kalboje. Palyginti dideliame Transilvanijos plote žodis tepažįstamas kaip bereikšmis dainų refrenas, o dar labiau į pietus, nors tai irgi buvusioji dakų teritorija, iš seno jis visai nežinomas. Be lyties *doină*, abiem funkcijom (kaip eleginės dainos pavadinimas ir kaip refrenas) dar yra gerai pažįstama (ypač pačioje Rumunijos šiaurėje) lytis *daină*. Labiau patikima, kad refrenas (jis ypač įprastas dainų pradžioje) yra virtęs eleginės dainos pavadinimu, ne atvirkščiai. O refrenas (vienas pats ar su visu kupletu) lengvai gali būti atneštinis, vėliau į dainą įterptas. A. Rosetis galvoja apie skolinimą iš slovakų kalbos, kur panašus dainų refrenas dažniausiai turi formą *dana* (Rosetti A. – In: *Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard*. Lund, 1969, p. 191–195; santrauką žr. *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*. – București, 1971, vol. 2, p. 1317). Tačiau tas refrenas pažįstamas ir dar artimesnės vakarų Ukrainos liaudies dainose, kur tarp įvairių variantų, vartojamų šalia įprasčiausio *dana*, yra ir *дайна*. Iš kitų slavų jį dar turi lenkai,

nas pats) praicityje liaudies šokiui tikriausiai buvo dar būdingesnis negu naujaisiais laikais⁷. Ankstyvesnysis meno – šokio, dainos ir muzikos – sinkretizmas ne vienu atveju yra palikęs pėdsakų kalboje, plg. s.–ch. *uzpamu* „šokti; lošti, žaisti“, r. *uzpámь* „žaisti; juokauti, linksmintis; griežti, skambinti; groti, kliurksėti (apie gerves)“, (*за*)*uzpámь néchnu* „(už)dainuoti, dainą (už)traukti“; go. *laikan* „šok(inė)ti“, *laiks* „šokis“ (plg. ir lie. *láigyti* „linksmiai šokinėti, lakstyti pasišokinėjant“), s. v. a. *leih* „žaidimas; daina, melodija“, v. v. a. *leich* „(paskambinta) melodija; nelygių posmų poetinis kūrinys, epinė giesmė arfai“; gr. *ἀθύρω* „žaidžiu, linksminuos, pramogauju; vaidinu, vaizduoju (scenoje); dainuoju; apdainuoju, liaupsinu“; gr. *χορός* „ratelis (šokis); ratelio daina; choras“; iš dalies kartu tiktų minėti ir la. *líguōt* „linguoti, suptis; džiūgauti, linksmintis, Jonines švesti, Joninių dainas dainuoti; dainuoti, giedoti“ (čia tarpine raidos grandimi veikiausiai eina dainų refrenas *líguō*). Turint tai galvoje, sunku tikėtis, kad mėginimai kaip nors kitaip aiškinti lie. *dainà* pasirodytų esą patikimesni už šią etimologiją. Tiesa, J. Endzelynas ir E. Frenkelis⁸ lyg ir linę pirmenybę teikti F. Zomerio aiškinimui, pagal kurį lie. *dainà* sietina su lie. *dejà* „aimana, dejonė“, tačiau iš tikrųjų toks siejimas ankstesniajai etimologijai neprieštarauja. Pats F. Zomeris, tapatindamas lie. *dejà* ir la. *deja* „šokis“, kaip tik rėmėsi jau kitų atpažintu ryšiu tarp lie. *dainà* ir la. *diēt*, dėl lie. *dejà* reikšmės dar nurodydamas tos pačios šeimos la. *daiņuot* „spygauti, linksmintis“; iš kitų jis labiau išsiskyrė gal tikrai tuo,

---

irgi keleriopo pavidalo: *dana, dajno* ir kt. (plg. ir le. trm. *dajneczka, danajka* „dainelė, daina“). Ar tam palyginti ribotoje slavų teritorijoje teisplitusiam refrenui pradžią yra davęs lie. *dainà*, ar jį visai nepriklausomai nuo lie. *dainà* yra susidarę patys slavai – tai klausimas, kuris tebelaukia visapusiško svarstymo (F. Slavskis, pavyzdžiui, atmeta L. Malinovskio aiškinimą, kad le. *dana* esąs paskolintas iš lie. *dainà*, tačiau jo paties palaikomas aiškinimas – iš *da+na* – irgi nėra labai įtaigus, juoba kad visai nutyliami *dajno, dajneczka*; žr. Słowski SEJP I 137). Kad ir kaip būtų galutinai atsakyta į šį klausimą, jau dabar beveik nebėra abejonės, kad rum. *doină (daină)* „eleginė daina“ išimtinis artumas mūsų žodžiui *dainà* yra antrinis ir ypatingos giminystės nerodo (sąsają nebent būtų galima suprasti kaip netiesioginį, slavų tarpininkaujamą, skolinimą iš lietuvių kalbos).

⁷ Apie padėtį slavų kraštuose žr. Moszyński K. *Kultura ludowa Słowian*. Wyd. 2. – Warszawa, 1968, t. 2, cz. 2, p. 321–325.

⁸ ME I 432; Fraenkel LEW 80.

kad pirmykšte šaknies reikšme laikė, nors ir nepateikdamos platesnės argumentacijos, „plyšoti, rėkti“⁹.

Jei smarkų judėjimą reiškiantys žodžiai gali žymėti dainavimą, melodius garsus, tai neturėtų labai stebinti nė jų pavartojimas kokiems kitiems garsams reikšti, plg. s. ang. *hratian* „skubėti, pulti“, v. v. a. *razze (l)n* „siusti, dūkti; tarškėti, barškėti“, v. v. ž. *ratelen* „barškėti, dardėti, tarškinti, bildėti“ (ir ang. *rattle* „dardėti, tarškėti; greit kalbėti, plepėti“). Jau minėtas la. *didināt* „drebėti; kalenti (dantimis)“, neabejotinas *diēt* šeimos narys, šalia yra pažįstamas reikšme „būbauti, borbčioti; grumentis“. Dar iškalbingesnis pavyzdys – tai la. *didelēt*, reiškiantis ne tik, kaip anksčiau nurodyta, „nerimti, nenustygti, norėti pasprukti; (truputį) drebėti“, bet ir „verkšlenti, verkti“. Vadinasi, semantika nė kiek neprieštarauja, kad nagrinėjamai žodžių šeimai būtų priskirti ir lie. *dejà* „aimana, dejonė; vargas, bėda“, (interj.) „gaila, aiman“, *dejúoti* (sen. ir *dejoti*) „aimanuoti, vaitoti; bėdoti, skūstis“¹⁰.

Lie. *dejúoti* (*dejoti*) leidžia dar labiau priartėti prie to pirminio veiksmažodžio, kurio jau buvo pasigesta anksčiau, svarstant lie. *déina* darybą. Tas veiksmažodis, jeigu jis būtų lietuvių kalboje išlikęs, veikiausiai tiksliai atitiktų la. *diēt* (*deju*) ir turėtų formą *dieti (es. l. 3 *dieja, sen. ir žem. *dėja; būt. l. 3 *diejo, sen. *dėjo). Šiai rekonstrukcijai pritaria ir lie. *dejà* bei *dejúoti* (*dejoti*) – pastarųjų santykis su *dieti formaliai nesiskiria nuo santykio tarp lie. *lejà* „mušimas, pyla“, (*už*)*lejuoti* „(už)liėti, (už)alavuoti, (už)cinuoti“ ir *liėti* (*lieja*, trm. *lėja*) „pilti; mušti“ bei *liėti* (*liėja*, trm. *lėja*) „formuoti; lipdyti kuo“; *žvejà* „žvejyba“, *žvejóti* „žuvauti“ (la. *zveja*, *zvejuót*) ir *žviėti* (*žvieja* | *žvėja*) (la. *zviēt nežinomas kaip ir lie. *dieti); *grejóti* „ieškoti, verstis“ ir *griėti* (*griėja* | *grėja*) „imti, griebti; graibyti; žvejoti“; la. (ret.) *kreja* (ar *kreji*) „vilktinis tinklelis“, *krejuót* (*skrejuót*) „grieti, graibstyti; sijoti; šluoti“ ir *kriet* (*kreju*, *krėju*) „grieti, graibyti“ (plg. lie. *krėjis* „redelė“, *krejuoti* „sijoti, redelioti“ ir *kriėti*, *kriėja* | *krėja* „tiesti,

⁹ Sommer F. Die indogermanischen *iā-* und *io-* Stämme im Baltischen. – Leipzig, 1914, p. 35.

¹⁰ Kitioniškai lie. *dejà* ir *dejúoti* kartą yra mėginęs etimologizuoti K. Būga, remdamasis spėjamu žodžio *diēvas* variantu *dējas; *dejà* atsiradęs iš jo vocativus emphaticus formos, o *dejúoti* etimologiškai reiškias „*deja* (‘dievas’) minėti“ (taip pakoreguojamas K. Jauniaus *dejúoti* kildinimas iš *deivúoti „dievo vardą minėti“, kurį K. Būga laikė nepriimtiniu fonetiniais sumetimais), žr. Būga RR I 121t. (E. Fraenkelis savo žodyne apie šį K. Būgos aiškinimą visai neužsimena).

vynioti; žvejoti, grieti“); *reja* (*rejas*) „lojimas“ ir *riēt* (*reju, rēju*) „loti“; *skreja* „bėgimas; avilio landa“ ir *skriet* (*skreju, skrėju*) „bėgti“ (plg. lie. *skrajà, skrajóti* šalia *skriėti, skriėja | skrėja*). Lie. *dejà, dejuoti* formaliai juk visiškai sutampa su la. *deja* „šokis“, *dejuot* „šokti“ (ME abu laikomi naujadarais, nors *dejuotājs* žinomas ir iš dainų), kurių rėmimasis pirminiu veiksmažodžiu *diēt* akivaizdus. Lie. *dejuoti* (*dejoti*), kaip jau matyti iš pateiktų panašių darinių, galėtų būti tiek greta pažįstamo deverbalinio *dejà*, tiek ir tiesioginis išnykusio pirminio veiksmažodžio *diēti vedinys. Lie. *dėina* darybiškai irgi įmanoma betarpiškai sieti su veiksmažodžiu *diēti, plg. lie. *gleinà* „kas terlioja, tepa“: *gliėti* (*gliėja | glėja*) „tepti, lipyti, glaisyti“, t. p. dem. *greinėlė, greinelýtė* „nedidelis kiekis, grienelė“ šalia *griėti* (*griėja | grėja*) „imti, griebti; graibyti“.

Atskirą grupelę sudaro žodžiai, kuriuose betarpiškai po šaknies eina -v-. Tai pirmiausia la. *dīvelēt* (*dīvelēt*²) „nerimauti, neramiai elgtis (taip ypač refl.), draskyti(s); aukuoti, supti; judinti; nuolat užimti (daug darbo duoti), daug vartoti (dėvėti); varginti, nuvaryti, kamuoti, kankinti“, *dīvelis, dīvele, dīvelnieks*² „nenuorama, padauža“. Semantiškai jie tokie artimi jau minėtiems la. *dīdīt* „šokdinti, išjudinti; aukuoti; dresiruoti; mankštinti; trunkyti, purtyti; varginti, apsėsti, kamuoti, kankinti“; (refl.) „nerimti, neramiai stovėti; trypti; dūkti, siausti, išdykauti; be reikalo maišantis, šmaiziojant, kitiems trukdyti“, *dīdelēt* „stumdyti, varinėti (prie darbų), kamuoti“, *daiņa* „neramus, nesuvaldomas žmogus, nenuorama“ (tokios pat reikšmės yra *dīdaļa, dīduoņa, dīža*) ir kt., kad dėl jų priklausymo vienai ir tai pačiai žodžių šeimai vargu ar galima rimtai abejoti. Formos skirtumas etimologiniams ryšiams čia nė kiek netrukdo: intervokalinio v atsiradimas tarp balsiu pasibaigiančios šaknies ir balsiu prasidedančios priesagos (bei galūnės) juk yra priprastas dalykas, plg. la. *glīve* „žalėsiai viršum vandens, glitus dumbblas, gleivės, glemės“, *glīvēt* „gleivyti, gleivėms, dumblui darytis“, lie. *glėivės* (ret. *glyvas*), *gleivėti, gleivėti* šalia lie. *gliėti* (su -d- čia priklauso lie. *glaidūs, -i* „patišęs, išskydęs, purvinas“, la. *glieds* „slidus“, *glīds* „lipnus, sukritęs (apie duoną)“, *glīdēt* „gleivėtam, gličiam darytis; glitenti, gludinti“ ir kt.); lie. *šlīvas, -à* (ir *šlīvas, -à, šleīvas, -à*), *šlīvinti* šalia *šlīėti* ir t. t.

Su la. *dīvelēt* (*dīvelēt*²) kuo arčiausiai yra susiję lie. *nu-dīvelioti* „nuvarginti, nukamuoti“ ir *pri-dīvelioti* „primušti“. Semantinis skirtumas čia iš esmės tik tas, kad lietuvių kalboje nebėra išlikę pirmesnių reikšmių („šokdinti, vaikyti prie darbų“ ar pan.). Galima būtų galvoti ir apie vėlesnę lat-

vių kalbos įtaką, bet tam prieštarauja žodžių geografija: lie. *-dỹvelioti* pažįstamas vienur kitur Žemaičių gilumoje, o la. *dīvelēt* (*dīvelēt*²) reikšme „varginti, kamuoti“ – pietinėse Vidžemės ir iš dalies gretimose Latgalos šnektose. Kartu su *-dỹvelioti* minėtinas, matyt, ir A. Juškos žodyno (*iš-*)-*dỹvalioti* (orig. *Divaloti* J I 333 ir *Iš-dỹvaloti* J II 569) „(iš)dirbti, (iš)gyventi žemę“.

Formaliai su la. *dīvelēt* (*dīvelēt*²) dar tiksliau sutampa Klaipėdos krašto žemaičių (*nu-*)*dỹvelėti* „(nu)dėvėti, (nu)drengti“. Ta pačia reikšme iš netolimų Katýčių LKŽ pateikia ir kiek skirtingos darybos variantą *nu-dỹveliuoti*. Tačiau ką nors tvirtai teigti dėl lie. (*nu-*)*dỹvelėti* ir *nu-dỹveliuoti* etimologijos šiuo tarpu kažin ar įmanoma. Dėl reikšmės paprasčiausia, rodos, būtų juos sieti su lie. *dėvēti* (plg. ir trm. *iš-dėvēlioti, nu-dėvēlioti*). Formos atžvilgiu, deja, toks aiškinimas, jei ir nėra visiškai negalimas, kelia abejonių: panašiais atvejais šitokia balsių kaita yra retenybė, ir *dėti* šeimos (kuriai priklauso ir *dėvēti*) žodžių su šaknies *y* šiaipjau nepasitaiko. Tiesa, vietoj *dėvēti* yra užregistruotas *dyvėti*, bet jis menkai žinomas, ir jo *y* pats reikalingas aiškinimo. Tad ar nebūtų teisingiau (*nu-*)*dỹvelėti* ir *nu-dỹveliuoti* neskirti nuo pirmiau paliesto *-dỹvelioti* ir sieti vėl su tuo pačiu la. *dīvelēt* (*dīvelēt*²)? Toks aiškinimas pranašesnis formaliai ir kartu gana priimtinas semantiškai. Reikšmė „dėvēti, drengti“ – juk tai ne kas kita, kaip latvių kalboje tebepažįstamos pirmesnės reikšmės „daug vartoti“ specializacija, susiaurinimas. Reikšmės siaurėjimą, galimas daiktas, bus paskatinęs šalimais vartojamas panašios formos ir reikšmės *dėvēti* (la. *dėvēt*, turėdamas visai kitonišką reikšmę „vadinti, laikyti kuo“, panašaus poveikio *dīvelēt* semantinei raidai negalėjo turėti). Visiškas semantinis suartėjimas savo ruožtu gal bus sudaręs sąlygas pasitaikančiam formų maišymui – *dyvėti* pasirodymui vietoj *dėvēti*.

Į tolimesnius giminiškų žodžių ieškojimus gal geriausia bus nebesileisti, nes kol kas tai galėtų būti tiktai spėliojimai, kurie jau turimo bendro lie. *dėinauti*, la. *dīvelēt* ir kitų jiems artimų žodžių etimologijos vaizdo esmingiau nebepakeistų.

* * *

J. Endzelynas, ME II 432 s. v. *daiņuōties* papildomai pridėdamas *daiņuōtiēs*² „didžiuotis, pūstis; puoštis; pasipūtus vaikštinėti“, kartu yra užsiminęs, kad čia, regis, esanti ta pati šaknis, kaip ir žodžio *daiļš* „dailus, gražus“, o pastarąjį labiausiai patikima jam rodėsi sieti su s. i. *didēti* „švie-

čia, spindi, žiba“ ir kitais ide. šaknies **dei(*deja-, *dī-, *dīa-)* „skaidriai spindėti, žibėti, mirgėti, šviesti“ atstovais (pateiktas ten pat s. v. *daiļš*). Dabar turėtų būti paaiškėję, kad la. *daiļš* geriau palikti nuošaliui: viena, la. *dāiņūotiēš*² (ir kiti artimi žodžiai) tiek forma, tiek ir semantika visai natūraliai, kaip buvo matyti, įsijungia į čia apžvelgtą žodžių šeimą, antra, pats la. *daiļš* (lie. *dailūs*), ko gera, aiškintinas visiškai kitaip¹¹. Tačiau ir šiandien tebėra aktualus kiek kitaip formuluotas platesnio pobūdžio klausimas: ar ide. šaknis **dei-* „skaidriai spindėti, šviesti, mirgėti“ nėra savo kilme galiausiai identiška su čia paliesta reikšmės „šokti, greitai judėti (ratu)“ homonimine šaknimi? J. Pokorno žodyne tai laikoma įmanomu dalyku (pirmąją suprantant reikšme „vibruojanti šviesa“)¹², nors tos šaknys šiaipjau pateiktos atskirai.

Šviesos šaltinio (liepsnos, dangaus spinduolių) virpėjimas, šokinėjimas, blūkčiojimas minėtų reikšmių sąsaja iš tiesų daro lengvai suprantamą. Pavyzdžių, rodančių reikšmių „greitai judėti“ ir „spindėti“ sambūvį tame pačiame ar giminieškuose žodžiuose, indoeuropiečių kalbose netrūksta, plg.: 1) lie. *blinkatúoti* „lakstyti, maskatuoti“, *blinkčioti* „svaidyti, mėtyti; blykčioti“, *blinksėti* „mėtyti; maskatuoti, tabaluoti, švytuoti; blyksėti, blizgėti, mirgėti“, *blinkerėti* „drėbtelėti, mesti; dribtelėti, kristi; švysterėti, blyksterėti“; 2) lie. *spindėti*, la. *spīdēt (spīdēt)* „t. p.“, jei pripažįstama giminystė su s. i. *spand-* „drebėti, krūpčioti, judėti“; 3) *švytúoti* „švysčioti, blykčioti; mosuoti, eiti mojuojant; svyruoti, linguoti“, *švytrūs, -l* „spindintis, tviskantis; greitas, vikrus“, *švytrúoti* „blykčioti, tviskėti; vikriai vaikščioti, mosuoti“, *švaistýti(s)* „dažnai (pa)šviesti; šviestis, giedrintis; mėtyti, blaškyti, vaikyti; sukintis, lakstyti“; 4) *tvaskėti* „tvinkčioti, plakti; blizgėti, žerėti“; 5) *tvičksti* „smarkiai šviesti, plieksti; tvoti, smogti; greitai eiti, bėgti“, *tviskėti* „spindėti, blizgėti“, *tviskinėti* „bėgioti, lakstyti (plikam)“; 6) la. *vizēt (vizuót)* „spindėti, blizgėti“, *vizulis* „spindėjimas, blizgesys; Briza media L., kiškio ašarėlės“ (kad augalo pavadinime galima įžiūrėti pirminę šios šaknies reikšmę „virpėti, drebėti“, rodo tokios pat motyvacijos la. *trīsene*, v. *Zittergras*, r. *трясынка* ir panašūs jo pavadinimai); 7) lie. *žerėti* „spindėti, blizgėti“, *žarà* „pašvaistė, šviesa“, la. *zars* „spindulys“, pr. *sari* „žarijos“, lie. *žirti* „spindėti; birti, lėkti“, *žeřti* „berti, pilti,

¹¹ Dėl galimos giminystės su lie. *dailýti* „dalyti“, s. sl. *dělití* „t. p.“, *dělati* „dirbti, daryti“ ir kt. žr. Jēgers B. Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter [atspaudas iš KZ 1966 LXXX]. – Göttingen, p. 81–87.

¹² Pokorny IEW I 187.

sviesti; smarkiai eiti, važiuoti“; 8) lie. *žibėti* „spindėti, švytėti“, *žiėbti* „degti šviesą; tvoti, smogti; smarkiai eiti, važiuoti“, la. *zibēt* „žibėti, blik-sėti“, *zibelēt* „t. p.; greitai bėginėti“, *zibāt* „greitai judėti, drožti, skuosti“, *zibīgs* „žerintis, blyksintis; greitai bėgiojantis, žvitrus, ūmus“; 9) *žvilgėti* „spindėti, tviskėti, žibėti“, *atsižvilgėti* „atsidurti, nudumti“, la. *zvildzēt* „žibėti; rūkti (apie greitą judėjimą)“; lie. *žvalūs, -i* „žvitrus, gyvas, vikrus“, *žvilti* „linkti, krypti; blizgėti“, *žviluoti* „linguoti, siūbuoti, svyruoti; bliz-gėti“, la. *zvil²* „svirti“, *zviluot²* „spindėti, blizgėti, blik-sėti, mirgėti“, *zvī-juotiēis* „t. p.; svyruoti“; 10) le. (*i*)*grac* „žaisti; šok(inė)ti; mirgėti (apie spindulius)“, r. *узра́мь* „žaisti; švytėti, tviskėti, raibuliuoti“; 11) le. *mi-gac* „mirgėti, blėsčioti, žybsėti; mostelėti, švystelėti (apie staigų judesį)“, č. *míhati se* „mirgėti; greitai judėti (šen ir ten), švituoti“, r. *муза́мь* „mir-gėti, blykčioti, mirkčioti; spardyti (apie arklį)“; 12) s. isl. *brjá* „spindėti, žibėti“, *braga* „spindėti, mirgėti“, *bragða* „spindėti, žerėti, liepsnoti; ju-dėti“, *bregða* „greitai judinti, mosuoti“, s. ang. *bregdan* „t. p.“; 13) ankst. n. v. a. *flinken* „spindėti“, *flink* „spindintis“, dab. „greitas, vikrus“; 14) s. isl. *sprákr* „greitas, guvus“, šv. trm. *spráker* „t. p.; spindintis“; 15) it. *brillare* „spindėti, blizgėti, žerėti“, sen. it. „virpėti, drebėti, plazdėti“; 16) lo. *corusco, -āre* „greit mosikuoti; siūbuoti, šokinėti; mirgėti, blykčio-ti“; 17) lo. *mico, -āre* „blizgėti, tviskėti, blyksėti, mirguliuoti; trukčioti, tvinkčioti, virpėti, krutėti“ (abejaip vartojamas ir metatezinis č. *kmitati (se)* – „mirgėti, žibėti; drebėti“); 18) lo. *vibro, -āre* „judinti, virpinti; mosuoti, mėtyti; virpėti, drebėti; mirgėti, žybčioti, blizgėti, spindėti“; 19) gr. *αἰόλος* „judrus, eiklus, apsužrus; mirguliuojantis, blizgantis, margaspalvis“ (gal giminiškas su *εἰλέω* „suku, vynioju, ritu“); 20) gr. *μαρμαρυγή* „žerėjimas, blykčiojimas; šmėkščiojimas, greitas judėjimas“; 21) s. i. *dhavate, dhávati* „bėga, teka“, *dhavaláh* „akinamai, spindinčiai baltas“ (jei pastara-sis tikrai tos pačios šeimos); 22) s. i. *rjrah* „spindintis; greitas“ (plg. ir jo atitikmenį gr. *ἀργός* „baltas, blizgantis; greitas, žvitrus, judrus“; dalis etimologų abejur mato du etimologinius homonimus).

Nors reikšmių „skaidriai spindėti, šviesti, mirgėti“ ir „greitai judėti (ratu), šokti“ sąsaja, kaip matyti, iš principo yra labai galima, baltų kalbų žodžiai su **dei-* bent kiek artesnio tų reikšmių sąlyčio nerodo. Čia netgi sunku bežiūrėti pirmąją reikšmę „skaidriai spindėti, šviesti, mirgėti“; tos reikšmės šakniai **dei-* atstovaują senieji paveldėti vediniai yra labai nu-tolę vienas nuo kito, izoliavęsi, plg. lie. *dienà* (la. *diena*, pr. vn. gal. *deinan*), *diēvas* – *deivē* (la. *dievs* – *dieve*, pr. *deiws, deywis*), kiek abejotina (beje,

kažkodėl nepakliuvusį į E. Frenkelio žodyną) *deivóti* „žiūrėti, stebėti“ (plg. č. *dívati se* „žiūrėti“, gr. *δέατο* „rodėsi“, *δῆλος*, *δέελος* „matomas, pastebimas, akivaizdus“) ir pagaliau dar labiau abejotinos kilmės *džiúiti* – *džiáuti* (la. *žút* – *žaút*). Apie kokius nors šių žodžių tiesioginius santykius su lie. *déinauti*, la. *dívelêt* ir kitais čia apžvelgtais jų artimaisiais giminaičiais negali būti nė kalbos. Vadinas, jei ateityje ir išgalėtų pažiūra, kad kalbamos homoniminės šaknys indoeuropiečių etimologijos plotmėje jungtinės į vieną, tai nė kiek neverstų „greitai judėti (ratu), šokti“ reiškiančios šaknies atstovus baltų etimologijos plotmėje aiškinti kaip nors visai kitoniškai, negu tai mėginama daryti šiuo metu.

Blt 1972 VIII 119–130.

**Lie. *gomùs*, -i „norus, noringas, linkęs“,
la. *gāma* „kas pernelyg daug valgo“
ir kiti giminiški žodžiai**

Lie. *gomùs*, -i – retas žodis. E. Frenkelis savo etimologijos žodyne (s. v. *gèsti* 2) jį nurodo tiktai iš Nydermano—Seno—Brenderio žodyno, kur (NdŽ I 195) jis taip pateiktas: *gomùs* m., -i f. adj. /4/ willig, bereit, geneigt. LKŽ III 481 teduodama *gomù* adj. n. malonu, gera (?) (vienintelis šaltinis – Juškos žodynas, kur įrašyta: *Gomù*, adv. приятно; miło J II 456) ir *gomiau* adv. (su tautosakos rinkėjo M. Slančiausko pora iliustracijų sakinių). E. Frenkelis būdvardį *gomùs*, -i sieja su *godùs*, -i, (*pasi*)*gèsti* (ir t. t.) ir jo kamieną skaido į **god-mu-*, kitaip sakant, šį žodį laiko retos būdvardžių priesagos -*mus* vediniu. Toks aiškinimas yra klaidingas. Kad čia -*m-* priklauso ne priesagai, o šakniai, ir todėl kalbėti apie giminybę su *godùs* šeimos žodžiais netinka, išryškėja iš sykio, kai tik *gomùs*, -i imamas ne vienas pats, izoliuotai, o kartu su kitais artimos formos ir reikšmės žodžiais.

Šalia *gomùs*, -i arčiausiai stovi šie mūsų žodžiai (žr. LKŽ III): *gómari-nis*, -ė „ėdrūnas“, *gomařnas*, -à „godus, ūmus“, *gomėtis* (*gómisi*, *gomėjosi*) „domėtis, gėrėtis“, *gomurà* „daugianoris, norintis daug turėti“, *gomuráu-ti* „daug norėti, būti šykščiam“, prie kurių veikiausiai šlietini ir turintys tą patį -*o-* šaknyje *begomāris*, -ė „kuriam niekad negana, besotis, godulys“,

begomēris, -ē „t. p.“, *begomūris*, -ē „t. p.“ (LKŽ I² 723)¹; *gāmas* „kas daugiau dirba, negu gali; kas daug valgo“, *gamaūnas*, -ā (hibr.) „godus, gobšus“, *gamauti* „geidauti, trokšti“, *gamuoti* „norėti, geisti, smogauti“; *gumarādas* „žmogus, kuris nori daug visko, gobšas“, *gumāras* „t. p.“, *gumārytis* „iš godumo norėti daug dirbti, kad daugiau galima būtų uždirbti“, *gumařnas*, -ā „godus“, *gumarnūs*, -i „t. p.“, *gumėti* „ketinti, norėti“ (labiau nutolusios reikšmės yra *gumė* „apmaudas, pyktis“), *gumžlōti* „vabuloti, ilgai kramtyti“.

Tos pačios šaknies su lygiai tokia balsių kaita atstovų, vartojamų labai artimomis reikšmėmis, gerokai yra ir latvių kalboje (žr. ME I ir EH I): *gāma* „kas pernelyg daug valgo“, *gāmars* „t. p.“, *gāmeklis* „t. p.“, *gāmēt* „badauti, alkti; pernelyg daug valgyti“, *gāmrija* „kas pernelyg daug valgo“ (žodis, be abejo, suvokiamas kaip dūrinys, plg. su tokiu pat antruoju sandu iš *rīt* „ryti“, la. *daudzrija* „ernis, toks kiaunių šeimos miško žvėris“; tačiau istoriškai galėtų būti ir priesagos *-ija* vedinys iš žodžio, savo kamieno jau turėjusio priesaginį *-r-*), *gāmrika* „t. p.“, *gāmriļa* „t. p.“ (plg. la. *riļa*, *rīlis* „rijuoklis, besotis“: *rīt* „ryti“); *gamrija* (Endzelynas ME I 598 linkęs kildinti iš *gāmrija*) ir *gamriļa* „t. p., rijuoklis, garma, besotis“, *gamrīs* „išbadėjęs žmogus, kuris godžiai valgo“; *guņžāt* (*gumžēt*) „godžiai ryti, šveisti“, *gumziķis* „kas labai skubiai valgo, ryja“, *gūmzīt* (*guņzīt*; *gumzuōt*) „greitai, godžiai ar dideliais kąsniais valgyti“, refl. „vogčiomis valgyti; paspringti, raugėti“ (dėl reikšmės plg. la. *guldzīt* „greitai valgyti, didelius kąsnius ryti“, refl. „paspringti, raugėti“), *gumzu gumzām* „paskubomis (ėsti, ryti)“, *gumža* „kas greitai (godžiai) ryja“, *guņžāt* „greitai ryti“.

Tiek lietuviai, tiek ir latviai dar pažįsta formaliai labai artimų, kartais net visai identiškų žodžių, tačiau vartojamų ne besaikio ėdimo bei godumo semantinės sferos dalykams žymėti, o kiek kitokiomis reikšmėmis. Štai tie žodžiai, pateikti panašia eile iš tų pačių žodynų:

lie. *gōmulas* „gabalas“, *gomulỹs* „gumulas, gniutulas, kamuolys“, *gōmulti* „gniaužti į gomulius, vynioti, vatuloti“ (su *apsigōmulti* „apsigauti, apsimuturiuoti“ ir kitais priešdėlių vediniais); *gamākas* „gabalas“, *gāmalas* „gabalas, gurvolis (sniego)“, *gamulā* (*gamulā*) „baužis, šmulis;

¹ Čia priešdėlis pleonastinis, atsiradęs dėl formalaus įjungimo į tokios semantikos žodžiams būdingą darybos tipą; panašiai *besōtis*, -ē darybos tipo primestą pleonastinį priešdėlį turi *begūrklis*, -ē (Kiba ta višta begūrklė, kad šitai ryja... LKŽ I² 733), *berēpis*, -ē (*berēpa*) „besotis“; dar plg. *nēderga* (*nēderga*) „nevaleika, nešvarus žmogus“ pagal *nēvala* „t. p.“ tipą.

kas nevikrus, apsileidėlis, išsižiojėlis; plati kepurė“, *gāmulas* „gamalas, gabužas“, *ap-gamūlinti* „negražiai apkirpti“, refl. su „apsirišti, apsisukti (negražiai)“, *gamulỹs* „gabalas, gniūžtė, gurvolis“, *gamulis*, -ė „baužis“, *gamulžė (-is)* „gamulys“, *gamūžas* „t. p.“, *gāmužas (gāmužas)* „t. p.“, *gamūžė* „t. p.“, *gamžūotis* „glamžytis, gniaužytis“; *apsi-gūmečioti* „apsirišti, apsimuturiuoti kuo nors“, *su-gumėti* „sugužėti“, *gumsà* „išsikišimas, guzas“, *gumsóti (guñso, gumsójo)* „pūpsoti“, *gumšà* „gumsa“, *gumšóti (gūmšo, gūmšójo)* „gumsoti“, *gumšúoti* „t. p.“, *gūmučiuoti* „glamžyti, gumuliuoti“, *gūmulas (gumulỹs)* „ko nors susuktas ar susisukęs kamuolys, gurvolis, gabalas“, *apsi-gūmuliauti* „storai apsiřišti“, *gumulis*, -ė „baužis, šmulis“, *gūmuliúoti* „gubulti, į gumulą rangyti; vyturti, sukti, storai rengti“, *gūmulti* „glamžyti, rutulti, raukšlėti, mūturuoti, vynioti“, *gumulúotas*, -a „gabaluotas“, *gumulúoti(s)* „virsti gumulu; vynioti(s), vyturti(s)“, *gumulžis* „gumulas, kamuolys“, *gumùngžlis* „grumstas“, *gūmuras* „gumulas, rutulas“, *gumurỹs* „gumuras; ant irklo ar kastuvo dedamas skersinėlis“, *gūmuroti* „vyturti“, *gūmurti (-a, -o)* „gumulti“, *gumūturuoti* „rišti, vyturti, gumulti“, *pa-, su-gumūturti* „-gumulti, -sukti, -vynioti“ (kontaminacija su *mūturuoti* bei *mūturti!*), *gamžūotis* „tvarkytis, kamšytis; sukiotis į šalis; glamžuotis“, *apsi-gūminti* „storai apsirengti“, *gūmyti* „siausti gaubti, vynioti, supti, rišti“, *gūmóti* „šiltai vilkti, storai rengti“, *gūmuoti* „pamažu susilenkus eiti, ką sunkiai nešti, vežti“ (ir *apsi-gūmuoti* „storai, šiltai apsirengti“), *gūmur(i)uoti* „gūmyti“, *gūmurti (a-, -o)* „gumulti“, *gūmūtis* (mįslėje: Atgūmuoja gūmūtis su devyniom skrandutėm [cibulis]);

1a. *gams(?)* „(augalų) gumbas, šakniagumbis“; *gumañs* „gumbuotas“, *gūmdīt (guñdināt)* „raginti, skatinti, kurstyti, siundyti; neduoti ramybės, kamuoti, varginti“, *sa-gumēt* „sulinkti, sugniužti, susmukti; sutenėti, pasigadinti (apie valgius)“, *gums* „gumbas, šakniagumbis; belapis pum-puras“, *gumstīt* „murkyti, kamuoti; slapta gaudyti“, refl. „drebėti (apie kelius; linkti?)“; tirtėti (nuo šalčio); krypuojant, netvirtai eiti“, *gūmt (guñt)* „linkti (nuo svorio); dumšlėtis, pampti; užgriūti, pamažu nusileisti (ant ko nors); griebti, čiupti“, *gumu gumām* „krypái, kripu, krypuodamas“, *gūmza (guñza)* „staigus linkis, kreivuma, nelygumas, gungurys; drabužio garankštė, raukšlė; grėva, lebeda, lušūnas, klibilda; vilkas; krūva, gumulas“, *guñzañs* „kreivas, gumbuotas“, *guñzaka* „nerangus, nepaslankus žmogus“, *gumzaks* „luitas, gumulas; ritinys, vytulas“, *gūmzalaiñs²* (ir *gūmzulaiñs²*) „nelygus, duburiuotas, gumbuotas“;

guṁžât (gumžêt) „gumulti, glamžyti; nerangiai eiti, lumpinti“, refl. „lėtai, nerangiai ką dirbti, slampinėti; storėti, pampti; rangytis, linkti (į šalis)“, *gumzdît* „stumti (ranka iš užpakalio), raginti, kurstyti; niurkyti, murkyti, glamžyti; grūsti, kemšant maigyti“, *gumziķis* „kas nerangiai, krypuodamas eina; grėva, sustiręs žmogus, lebeda“, *gumzinât* „nerangiai ką dirbti (?); nerangiai eiti, lumpinti; be priežasties abejingai loti“, *gumzis* „kreivuma, gungurys; kas nerangiai, svirduliuodamas eina; dručkis, riebulis“, *guṁžîgs* „nerangus, nevikrus; krypuojantis, lėtas; banguotas, beformis, krutantis, tamsus (apie šešėlį); neglotnus, dumšlėtas; greitai susiglamžantis“, *gumžît (guṁžît; gumzuôt)* „glamžyti, maigyti; stumdyti, niurkyti, kamuoti; pievākt (glemžti, (susi)griebti?)“, refl. „lankstytis, raičiotis; grumtis, stumdytis; nerangiai vaikščioti, klibinkščiuoti, raivytis, gumžuotis: glamžytis“, *gumzu gumzām* „su garankštėmis; kreivai; vingių vingiais; šlitiniuojant, svirduliuojant, kripu kripu (eiti)“, *gumzums (gumzums²)* „kreivuma, linkis, kupra“, *gumzurains²* „gumbuotas, kuprotas“, *gumzurgumzuriem²* „su daug išsikreivojimų“, *gumzuris²* „kuprius“, *guṁža (gumžata)* „kas nepaeina, į priekį nežengia“, *gumžinas* „armonika“ (taip pavadinta dėl spaudomų, sulankstomų dumplių); *gūmala* „grėva, slunkius“; *guōmele (guōmeļa)* „kamanė“, *guōmt²* „glamžyti, maigyti; lenkti“, refl. „raitytis, susimesti (apie džiūstančias lentas)“.

Ką tik pateiktų žodžių semantiniai tarpusavio santykiai dauguma atvejų yra nesunkiai suvokiami. Pavyzdžiui, prie įprasčiausių „gniužulo, gurvolio, luito, gumbo, gungurio“ ir panašių reikšmių prisišliejančias „nerangaus ėjimo, lebediškumo“ reikšmės galima palyginti su *gumbinėti* „vaikščioti susilenkus, dilbinėti“, *gumbúotis* „krapštytis, nieko neveikti“, la. *guṁbât* „nerangiai eiti, lumpinti“ šalia lie. *guṁbas* „antauga, koks pasipūtimas, iškilimas, guzas; šakniagumbis“, la. *guṁba* „gumbas; kaurburys; raukšlė; linkis, išsigumbavimas“; lie. *grumulas* „apsileidęs žmogus, griozdas“ šalia *grūmulas* „gabalas, gumulas, gniutulas“; *gūnga* „išsižiojėlis, vėpla“, *guṁguras* „dramblotas, nerangus žmogus“ šalia *gūnga* „kreivuma, kupra“, *gungurỹs* „gumbas, kreivuma“. Réikšmės „raukšlėti, glamžyti“ ar „muturiuoti, storai rengti“ dar glaudžiau prisišliejusios. Kiek labiau nutolusi gali atrodyti reikšmė „kamuoti, varginti“, bet reikia prisiminti, kad ir *kamuoti* „varginti, neduoti ramybės, kankinti“ bei la. *kamuôt* „t. p.“ yra panašiai atsiradę šalia lie. *kāmas* „kamuolys, gniūžtė, gurvolyš“, la. *kams* „gumulas, gniūžulas, kamuolys, luitas“. Dėl reikšmės „baužas“ plg. *glūmas*, -à „baužas“, *gluṁ-*

zas, -à „t. p.“, *glumžas*, -à „t. p.“ šalia *glūmeris* „gabalas, gniužas“, *glumtas* „grumstas, žemės gniutulas“, *glumžis* „gniutulas“ ar, pvz., r. *комóлый* „baužas“, *комёла* „baužė (karvė)“ šalia *ком* „gumulas, gniūžtė, luitas“, *кóмель* „rašto drūtgalys, kamienas“. Labiausiai turbūt izoliuotas yra la. trm. *guðmele* (*guðmeļa*) „kamanė“. Tačiau dėl šio žodžio (iki šiol etimologų, rodos, dar nejudinto) giminystės su „gniužulo, gurvolio, luito“ bei kitų artimų reikšmių žodžiais gal nereikėtų labai abejoti, nes lygiai toks pat semantinis santykis yra tarp *kamānē* „laukinė bitė“, *kaminē* „t. p.“, la. *kamane* „t. p.“, *kamene* „t. p.“, *kamine* „t. p.“, *kamiene* „t. p.“, *kāmis* „t. p.“, pr. *camus* „t. p.“ ir lie. *kāmas* „kamuolys, gniūžtė, gurvolyas“, *kamāntas* „gabalas“, *kamienas* „medžio liemu, stiebas; drūtgalys, storgalys“, *kamuolỹs* „rutulys, gumulas“, la. *kams* „gumulas, gniužulas, luitas“ (plg. *bišu kams* „kamanių korys“), *kamans* „kamienas, rašto drūtgalys“ (dar plg. *kāmis* „kamanių medaus korys“).

Lietuvių ir latvių **gām-* (: **gṃ-*) šaknies žodžiai, pažįstami „gniužulo, gurvolio, luito“ ar kitomis artimomis reikšmėmis (šalia kurių dar galima žiūrėti reikšmes „maigyti, grūsti, stumti“ ir – latvių kalboje – „griebti, glemžti“), toliau etimologų siejami su r. trm. *гомóла* „gumulas, gurvolis“, le. trm. *gomoła* „t. p.“, *gomoły* „baužas“, s.–ch. trm. *гòмола* „gabalas sūrio“, ukr. trm. *гомóк* „grumstas, luitas“, s. sl. *žęti* (*žьтq*) „spausiti, mygti, slėgti“, r. *жать* (*жму*) „t. p.“, *жемóк* „gumulas, gubulas, gniužulas“, gr. *γέμω* „esu pilnas (pripildytas, prikrautas)“, *γóμος* „(laivo) krovinyas“, *γέντο* (< **γέμ[σ]το*) „jis ėmė, griebė“, umbrų *kumiaf* (dg. gal.) „gravidas“ (iš kur lo. *gumia* „ėdrūnas, rijuoklis, smaguris“), lo. *gemō* „dūsauju, dejuoju, stenu“ (rkšm. „dejuoti“ iš „būti rūpesčių slegiamam, prispaustam“), v. air. *gemel* „pančiai“, kiek labiau abejojant – dar su (s.) isl. *kumla* „slėgti, trėkšti, (su)žeisti“, norv. *kumla* „gumulti, minkyti, (su)slėgti“, *kams* „gumulas, kukulis“, *kamsa* „gumulti, jaugoti, maišyti“². Nėra jokios abejonės, kad tai pačiai šeimai (ide. **gem-* „suspausti: gumulas, luitas; prigrūsti, prikrauti: krovinyas; griebti, rėpti: pančiai“) turi priklausyti ir tie pradžioje minėti lietuvių ir latvių žodžiai, kuriais reiškiamas besaikis ėdimas bei godumas. Jau E. Frenkelis savo žodyne, iš sykio lyg ir norėjęs atsiriboti nuo žodžių bei reikšmių, susijusių su besaikiu ėdimu (pavyzdžiui, iš la. *guñzāt* ME I 681 trijų reikšmių – 1)

² Trautmann BSW 88; Fraenkel LEW 132; Фасмер ЭСРЯ I 435t, II 59; Frisk GEW I 296, 298; Walde–Hofmann LEW I⁴ 589, 626; Vries AEW³ 334; Pokorny IEW I 368t.

„glamžyti“, 2) „ryti“ ir 3) „nerangiai eiti“ – jis atsirenka ir nurodo tik-tai pirmąją ir trečiąją), straipsnio *gamulà* pabaigoje, matydamas, jog panaši reikšmė dar iškyla lotynų (iš dalies ir graikų) kalboje, iš latvių kalbos čia prijungia *gumža* „kas greitai ryja“ ir *guņžât* „greitai ryti“. Panašūs atvejai, kai „gumulo, gniužulo“ reikšmės žodžių artimi giminaičiai turi reikšmę „greitai, daug, dideliais kąsniais ėsti, ryti“ (jau nekalbant apie tai, kad pastarąją reikšmę labai įprasta vartoti pirminės reikšmės „grūsti, kimšti“ veiksmazodžius), nėra jokia retenybė, plg. *grūmti* „ėsti, kimšti, šlamšti“, (*su*)*gruņsti* „noromis, godžiai (su)valgyti, (su)šlamšti“, *gruņš-lóti* „noromis valgyti“ šalia *grūmti* „spausti, maigyti, grūsti“, *gruņstas* „sudžiūvęs žemės gabalas, grumtas“, *gruņšlas* „gniutulas, gabalas“, *grūmulas* „gumulas“; *gumbúoti* „valgyti, ryti, kimšti“ šalia *guņbas* „antauga, guzas; šakniagumbis“; *kamuóoti* „valgyti, smaližauti“, *kamuřkyti* „skubiai valgyti, kimšti“, la. *kamuót* „didelius kąsnius pilna burna kramtyti, vobulti“, r. trm. *комиу́и́ть* „ėsti, ryti, šveisti“ šalia lie. *kāmas* „kamuolys, gniūžtė, gurvolys“, *kamūrza(s)* „gumulas, kutulas“, la. *kams* „gumulas, gniužulas, luitas“, r. *ком* „t. p.“, *комиу́и́ть* „gumuluoti, glamžyti, murkyti“; la. *pikât* „daug, greitai, gerai nesukramtant valgyti“ šalia *pika (piks)* „gumulas, gniužulas, luitas“.

Gal kiek mažiau akivaizdus, bent iš pirmo žvilgsnio, yra godumo bei norėjimo žymimųjų žodžių priklausymas čia apžvelgiamai žodžių šeimai. Iš daugelio etimologų, plačiau ar siauriau lietusių šią šeimą, rodos, tiktai vienas K. Būga yra prasitaręs apie porą šitokios semantikos žodžių (lie. *gāmas* ir *gomūs* „chętny, ochotny“)³, bet ir ta pati užuomina yra likusi, kaip jau buvo matyti, be atgarsio E. Frenkelio žodyne. K. Būgai lie. (ryt.) *gāmas* „kas daug valgo; kas daugiau dirba nekaip gali“ pagal kilmę yra „kas viską nori suimti, suglemžti“. Šitaip aiškinti „godumo“ bei „norėjimo“ reikšmių susidarymą įmanoma, plg. *gāb(št)as* „godus žmogus, gobšas“, *gob(št)ūs, -i* „godus, gobšus“, *gobētis* „būti godžiam, trokšti, geisti“, *gobtis* „siekti, trokšti, norėti gauti“ šalia *góbtis* „gaubti; griebti, glemžti“, *gobelėti* „rinkti“, ukr. trm. *зобаму* „griebti, čiupti“, slovķ. *habat* „t. p.; nusavinti“ (čia pat priklauso ir lie. *gābalas* „luitas, gumulas“, *gābužas* „t. p.); *gnābas* „gobšas“, *gnēbti* „trokšti, norėti“, *gnobas* „gobšas“ šalia *su-gnabelioti* „sučiupinėti“, *gnēboti (gnēboti)* „knaibioti“, *gnōbti* „grobti, glemžti“. Tačiau gerokai kliūva vienas dalykas, susijęs su mūsų

³ Būga RR II 456 [=KZ 1924 LII 277].

šeimai priklausančių žodžių semantinė geografija: reikšmė „griebti“ ap- tinkama tiktai latvių vienoje kitoje šnektoje (ją teturi šalia kitų reikšmių la. *gūmt* ir gal dar *gūmzft*), o „godus“, „norėti“ ir panašių reikšmių žodžiai, atvirksčiai, pažįstami lietuvių kalbos plote. Tad K. Būgos interpretacijos visiškai neatmetant (vienam kitam senesniai žodžiui ji vis dėlto galėtų tikti), priimtinau būtų galvoti, kad reikšmėms „godus“ bei „norėti“ pamatą apskritai yra davusi gerai abiejose kalbose pažįstama reikšmė „daug, be saiko valgyti, ryti“ (savo ruožtu interpretuotina kaip „grūsti, kimšti“ bei „gumulais valgyti, gumbuoti“). Tų reikšmių glaudžią sąsają ne vienu atveju teberodo reikšmę „godus“ įgijusių (ar įgyjančių) žodžių vartojimas, plg. *gomařnas*, -à: Nebūk toks gomařnas, paspringsi (LKŽ III 481; dar plg. la. *gāmars* reikšmę „kas pernelyg daug valgo“); *gumarnūs*, -i: Ant valgymo, ant skrylių jis gumarnūs lig apsirijimu; Nebūk toks gumarnus, ir teip paspėsi pavalgyti (LKŽ III 723). Beveik nėra abejonės, kad, pavyzdžiui, ir tokio *gamúoti* „norėti, geisti, smogauti“ pirmesnė reikšmė bus buvusi „godžiai valgyti, gumbuoti“ – tai rodo ir vartojimo pavyzdžiai: Aš guliu ir gamúoju, kad nor kartas prieš smertį gardžiai pavalgyt; Ona gamuoja žuvų (LKŽ III 95), ir la. *gams* „(augalų) gumbas, šakniagumbis“ (šalia lie. *gāmas* „kas daug valgo“) bei anksčiau minėtas santykis tarp lie. *kamúoti* „valgyti, smaližauti“, la. *kamuôt* „didelius kąsnius pilna burna kramtyti, vobulti“ ir lie. *kāmas* „kamuolys, gniūžtė, gurvolys“, la. *kams* „gumulas, gniūžulas, luitas“. Besaikio ėdimo bei godumo, norėjimo semantinės sferos žodžiai retkarčiais, kaip buvo matyti iš pavyzdžių, kartu vartojami šykštumui ar išbadėjimui reikšti. Toks vartojimas suprantamas ir be atskiro aiškinimo. Tik tiek galima pridurti, kad atskirais atvejais tarpinė reikšmė „išalkusiam būti, alkti, norėti valgyti“ gali būti palengvinusi atsirasti abstraktesnei, labiau apibendrintai reikšmei „norėti, geisti, trokšti“, plg. *álkti* (*alkti*) „alkį kėsti, valgyti norėti“ ir „labai norėti, geisti, trokšti“.

Blt 1973 IX 183–188.

Šaknies (*s*)*ket-* žodžiai

1. Lie. *kēstēs* „dvi (kartais sujungtos) kartelės šienui, šiaudams ir kt. nešti, neštuvai“ (kartu su rečiau vartojama vienaskaitos forma *kēstė* „viena kesčių kartelė; kartis, smaigas“) – tipiškas žemaičių žodis. Pavadinamajam dalykui virstant etnografinė seniena, tas žodis vis labiau ne-

tenka aktualumo ir vietomis, rodos, jau ima grimzti užmarštin. Iš Lietuvių kalbos žodyno (LKŽ V 639t.) šaltinių ir papildomos informacijos (Židikai, Sedà, Darbėnai, Kuliai, Šáukenai) matyti, kad *kēstēs* (ir *kēstē*) apima gal didesniąją (šiaurinę ir vidurinę) dalį visų Žemaičių ir sykiu niekur neprasiskverbia į gretimus Aukštaičius. Tame pačiame plote vietomis pasitaiko vyr. g. *kēstis* „kestė“ (LKŽ V 645 iš Kulių jis nurodytas ir kioniška reikšme – „iš vyčių nupintas samtis žuvims gaudyti“, kuri veikiausiai perkelta iš panašiai tariamo kito žodžio *kēselē* || *kēselis*). Tačiau daugiskaitinio *kēsčiai* „kestės“ geografija jau visai kitokia: pagal LKŽ V 635 tai perdēm aukštaičių vakariečių žodis, pažįstamas nuo Šiaulėnų šiaurėje iki Slavikų pietuose (jo pakliūta ir į Neselmano žodyną). Dar kitas morfologinis variantas – *kēsčios* – išplitęs Žemaičių pietuose, pereidamas ir į gretimą aukštaičių vakariečių teritoriją; iš Milkaus, Neselmano, Kuršaičio žodynų ir kitų to kampo raštų matyti, kad jo (bei vns. *kesčią*) būta ir Prūsų lietuvių šnektose. Variantai *kestys* (dgs.), *kēsčiai*, *kēsčios* yra reti, iš dalies tik iš raštų žinomi ir jau turimo geografijos vaizdo nekeičia. Iš Žemaičių šiaurės (Mažeikių, Viekšnių) dar yra nurodomas *kēštēs*, kurio š veikiausiai bus atsiradęs dėl kitų artimos formos ir reikšmės žodžių poveikio, plg. viekšniškių *akštis* „akuotas“ (kitur ir „akstis, smaili kartelė“), *kāška-šekštis* „kartis vežimui priveržti“, *kēkštis* „lazda, kaška“; pastarasis, vien iš Viekšnių težinomas, pats, galimas daiktas, yra išriedėjęs iš *kēstē* (|| *kēstis*) jeigu ir ne tiesiai fonetiškai dėl *k* įterpimo ir tolesnio *ks* vartimo į *kš* (tam šiek tiek nepitaria reikšmės ir galūnės skirtumas), tai gal dėl kontaminacijos su *kēkšis* „geinys, ritmuša; kartis su geležiniu kabliu“ ar (-)šekštis. Priesagoje *š* vietoj pirminio *s* ir šiaip nėra retenybė, plg. *gruņslas* || *gruņšlas*, *krumsljys* || *krumšlīs*, *kramsnóti* || *kramšnóti*, jau nekalbant apie *graibstas* (*graibstis*) || *graibštas* (*graibštis*), *kūpstis* || *kūpštis* tipo pavyzdžius, einančius išvien su *akstis* || *akštis*, *smaiġstis* (*smaiġstē*) || *šmaiġštis* (kur *s* > *š* po *k*). Po to, kas sakytą, kokio atskiro aiškinimo nebėra reikalingas nė *kēštas* „kestė“, jei tik apskritai šiuo variantu galima pasikliauti (įtarimą kelia geografinė izoliacija: LKŽ V 648 jis nurodytas iš Léipalingio, vadinasi, Dzūkų pietų, toli nuo žemaičių ir aukštaičių vakariečių teritorijos, kurioje, kaip matėme, išsitenka visi kiti variantai).

Žodis *kēstēs* pirmiausia aptinkamas ne lietuviškuose, o lenkiškuose raštuose, kur jis reiškiasi kaip lituanizmas *kiesćie*. Apie 1700 m. Salantuose rašytame dokumente juo vadinami specialūs alaus neštuvai: *Kiescie do noszenia piwa, przepiete łancuchami dwoma, po bokach z anta-*

bami (JbL 86). Kitas K. Jablonskio surastas lenkiškai rašytas (1778 m.) dokumentas su šiuo lituanizmu yra iš Ketūnų (vadinasi, irgi iš to Žemaičių ploto, kur ir dabar *kėstės* pažįstamos); čia minima įrankio funkcija (do noszenia słomy lub siana) niekuo nesiskiria nuo dabar labiausiai įprastos. Iš ankstesnių žemaičių rašytojų *kestės* „neštuvai“ nebuvo svetimas žodis Daukantui, Valančiui. Daukantas vns. *kestė* taikė, remdamasis pirmesne jam pažįstama reikšme „kartis, smaigas“ (iš dalies išlikusia iki šiol), ir ieties (ragotinės) kotui vadinti (šalia dar prisidarytas būdvardis *kestinis*, -ė – „Būde“, pavyzdžiui, kalbama apie *kestinę ragotinę*).

E. Frenkelis, pasakęs, kad lie. *kėščios* (*kėščiai*, *kėstės*) etimologija neišaiškinti, klausimo forma kelia mintį, ar kartais nebūtų galima giminystė su lie. *kàsti*, s. sl. *česati* „drėksli, skinti; šukuoti“ ir t. t., pridurdamas, kad reikšmės atitikmeniu čia galėtų eiti go. *badi* „lova“, kuris susijęs su lie. *bėsti*, lo. *fodere* „kasti“¹. Jau iš karto matyti, kad iškeltai minčiai trūksta įtaigumo. Ypač nesuprantamas lieka semantinis ryšys su *kàsti*. Go. *badi* nieko negelbsti – lie. *kėstės* juk reiškia „dviejų kartelių neštuvai, (šiaudų, šieno) nešamosios kartys“, tad pamatu čia eina „karties“ reikšmė, o germanų žodis – „lova“ (dar plg. s. v. a. *betti* „lova; lysvė“, (s.) ang. *bed(d)* „t. p.“ ir kt.), ir pirmine reikšme čia paprastai laikoma (žinoma, jeigu siejama su *bėsti*, lo. *fodere*, o tai ne visiems atrodo priimtina²) „žemėje išraustas guolis (miegamoji duobė)“.

Kuria linkme kreipti lie. *kėstės* etimologijos ieškojimus, pasidarys aiškiau, apžvelgus maždaug tokios pat reikšmės ir formos žodžius latvių kalboje. Pirmiausia, žinoma, krinta į akį Pažemaitės latvių dialektizmas *kestes* „šieno kupetų nešamieji medžiai“, kurį jau Endzelynas Miülenbacho žodyne (ME II 371) yra atpažinęs esant paskolintą iš lie. *kėstės*; ten pat vartojama vns. *keste* „(keščių) kartis; pailga kestėmis panešama šieno kaugė“ ir išvestinis veiksmažodis *kestīt* „su keste mušti; paskubomis valgyti“ (EH I 698), labai primenantis lie. *nu-kestyti* „nuplakti“ (Juškos žodynas) ir *pri-kestėti* „privalgyti“ (Skuōdas; žr. LKŽ V 640, 646). Kiek šiauriau (Liepoja, Aizputė) ir nelauktai net vidury Latvijos (Lazduonoje) vietoj *kestes* randamas *kešķis*, kurį Endzelynas tik palygina su lie. *kėščiai*, bet ar jį reikia laikyti skoliniu, aiškiai nepasako (ME II 371). Frenkelio žodyne tarp *kestes* ir *kešķis* skirtumo nedaroma – abu lygia dalia

¹ Fraenkel LEW 245.

² Vries AEW² 29.

kildinami iš lietuvių kalbos. Pradžios *k-* iš tiesų lyg ir pritaria tokiam (abiem žodžiams vienodam) aiškinimui. Negali būti abejonės tik dėl *-šk* atsiradimo iš *-stj-* pačioje latvių kalboje, plg. la. *ikšķis* iš *ikstis* „nykštys“, *ašķis* (ppr. dgs. *ašķi*) „ašutas“ šalia *aste* „uodega“. Kamiengalio skirtumas ir geografija (ypač, jei atsirastų papildomos informacijos, patvirtinančios išplitimą Latvijos vidury) truputį trukdo la. *ķešķis* laikyti neabejotinai lituanizmu. Nėra visiškai negalima, kad *k-* čia yra atsiradęs vietoj senesnio *šk-* (<*sk-*).

Latvių kalboje iš tiesų yra žodžių, formaliai ir semantiškai labai artimų lie. *kēstēs*, tačiau pradžioje turinčių ne **k-* (>*c-*), o **sk-* (>*šk-*). Iš tokių giminaičių, iki šiol nesusietų su lie. *kēstēs*, artimiausi yra la. (trm.) *šķeste* „(ilga) rykštė, vytis; bruikštas (gyvuliams varyti); klostis (kartelė stogo šiaudams prispausti); kartelė, žalga“, *šķests*, *-s* „ilga, laiba kartis, žalga“ (ir *šķestiņš* „klostis“), *šķests* „lentos atskala smailiu galu; ilga, laiba kartis; bruikštas, vytis“, *šķesta* „kartelė; meškerykotis; klostis“ (ME IV 29). Dėl kitoniškos darybos truputį atokiau stovi la. (trm.) *šķesteres* „krovinių valtys, vytinės grindžiamosios kartys, grindos, klostai“, *šķestra* (*šķestrš*, *šķestris*) „kartelė; vytis; meškerykotis; klostis“ (ME IV 29). Ypač svarbūs yra la. (trm.) *šķeteri* „klostys“ (ME IV 30), *šķetra* „kartelė; vytis su šakomis ir lapais; klostis; ilgšė, žalga (apie moterį)“ (ME IV 31) ir iš dainos žinomas vns. gal. *šķetu* (variante *pagali* „pagalį“; ME IV 29): jie rodo, kad ir kiti minėti lietuvių ir latvių karties pavadinimai turi šaknį **(s)ket-*, vadinasi, su galiniu *t*. Tad lie. *kēstēs* darybiškai reikėtų skaidyti *kēt-(s)tēs*, la. *šķeste* – *šķet-(s)te*, la. *šķestra* – *šķet-(s)tra* ir t. t. Kuri iš dviejų priesagų – ilgesnioji (su *s* priekyje) ar trumpesnioji (be *to s*) – kiekvienu atskiru atveju pavartota, neįmanoma tikrai pasakyti, nes abejopa daryba lygiai galima, plg. lie. *klō-stē* (*klo-stis*, *-iēs*, *klō-stas*) „kartelė stogo šiaudams priveržti“ ir *klo-tē* (*klo-tis*, *-iēs*) „t. p.“ (: *klōti*); *maik-stē* (*maig-stas*) „smaigas, varpstis (apyniams)“, la. *maik-ste* (*maig-ste*, *maig-ste*, *maig-sts*, *-s*) „smaigas, varpstis; meškerykotis; (dgs.) grebėstai“, *meik-ste* (*meik-sta*, *mēik-sts*², *-s*) „kartis, smaigas“ (: lie. *miegti* „mygti, spausti“, la. *miēgt*, *meigt* „t. p.“); lie. *rañ-stis* ir *rañ-tis*, la. *ram-te* „lazda“ (: lie. *reñti*, la. *reñtiēs*² „remtis“); lie. *smaig-stē* (*smaig-stis*) ir *smaig-tis* (: *smeigti*); *sviř-stē* (*sviř-stis*), la. *sviř-sts*² „svirtis, svertas“ ir lie. *sviř-tis*, *-iēs* (*sviř-tis*), la. *sviř-te* „svertas, dalba“, *sviř-ts*² „svirtis“ (: lie. *sveřti*, la. *svērt*); lie. *viřp-stē* (*viřp-stis*) ir *viřp-tis* (*viřp-tis*, *-iēs*) (: *veřpti*); la. *šau-strš*² „brūkllys, kuoka, pagalyš“ ir *šau-trš*²

(*šau-trs*²) „t. p.; stūma, šova, sklāstis; akstis (mēsai kabinti)“, *šau-tra* „strėlė; brūklys, kartis; sklāstis“, *šau-tris* „brūklys; akstis“ (: *šauīt* „šauti; smogti; smarkiai grūsti, kišti“); dėl priesagų *-(s)te* ir *-(s)tra* kaitaliojimosi dar plg. la. *skaiste* (*skaista, skaists*) „žalga, apynkartė“ ir tos pačios reikšmės *skāistra*².

Latvių kalboje yra žinomas dar vienas tos pačios šaknies tarmiškas karties pavadinimas, tačiau dėl balsių kaitos šaknyje turintis *-a-* (ir tuo pačiu nepakitusį priešais einantį *sk-*): *skastiņš* „klostis“ (ME III 874); neužregistruota nedeminutyvinė jo forma šiaip jau kitu kuo nesiskirtu nuo *škestis, -s* (*šķests*).¹

La. *šķeste, šķeteri* ir kiti panašūs kārčių pavadinimai buvo laimingesni negu lie. *kēstēs*. Teisingas jų etimologizavimo kelias ėmė ryškėti jau XIX a. pabaigoje, kai pasirodė J. Zubato spėjimas dėl galimos sąsajos su sl. *ščetb, *(*š*)*četina* ir lie. (*s*)*ķetera*³. Tačiau nuodugniai šių baltų ir slavų žodžių formalūs ir semantiniai tarpusavio santykiai pirmą sykį buvo panagrinėti tik visai neseniai specialiai tam skirtame žinomo Leipciogo slavisto ir baltisto Rainerio Ekerto darbe⁴. Po šio darbo jau daug sunkiau abejoti, kad tai tikrai vienos ir tos pačios šeimos žodžiai, net jei rezervuotai žiūrėtume į atskirų darbe iškeltų detalių tokių interpretavimą, kuriuo norima įrodyti baltų ir slavų žodžių itin didelį artumą ar tiesiog tapatumą. Daugelis dalykų, randamų R. Ekerto darbe, šioje vietoje nebe-kartojami ar tik trumpai užsimenami, labiau žiūrima ši bei tą nauja pridėti, nepamirštant nė šaknies *(*s*)*ket-* pačios tolimosios praeities, kurią vargu begalima susekti vien baltų ir slavų kalbų rėmuose ir kuri iki šiol tebeskendi miglose.

Baigus apžvelgti įvairių kārčių pavadinimais einančius *(*s*)*ket-* šaknies atstovus lietuvių ir latvių kalbose, iš sykio galima priminti, kad ir slavų kalbų giminaičiams nėra svetima maždaug tokia pat reikšmė, kaip tai teisingai yra išryškinęs R. Ekertas, nurodydamas r. trm. (Archangelsko srities) *щеть* „statmenų baslių, statinių tvora; tvoros basliai bei kartys“ ir slov. *ščēt* „perkolas, takišys, baslių užtvara upėje“. Tai, žinoma, dar neleidžia kalbėti apie tikslų reikšmės ir formos atitikmenų buvimą baltų ir slavų kalbose. Sl. *ščetb (< *sketis) negalima tapatinti su la. *škestis*,

³ Zubatý J. – AfsI Ph 1894 XVI 414t. Toliau plg. Būga RR II 315 (ir II 152); ME IV 29; Holub, Kopečný ESJČ 375t.; Фасмер ЭСРЯ IV 505–506.

⁴ Eckert R. Lit. (*s*)*keterà* ‘Widerrist (bei Pferden)’; ‘Buckelhaar’ u. a. und seine Verwandten. – Blt 1972 VIII 133–146.

-s ir pastarojo -s- laikyti antriniu, vėliau įterptu. Tai skirtingi dariniai, ir latvių žodžio (kaip ir lie. *kēstēs* ir kt.) -s- visai natūraliai yra atsiradęs iš šaknies galinio *t* sandūroje su priesagos priebalsiu.

2. Apie lie. (*s*)*ketera* patogiausia pradėti kalbėti nuo varianto *keterà*, kurį vieną tik ir būtų galima laikyti mūsų bendrinės (literatūrinės) kalbos žodžiu, ir tai apyrečiu. Bendrinėje kalboje jo svarbiausia reikšmė yra „(kalno, bangos) viršūnė“. Iš miesto kilę betarmiai lituanistikos studentai paklausti dažniausiai tik tokią reikšmę ir prisimena. Kur *keterà* iš seno pažįstamas kaip gyvas tarmės žodis, jo pagrindinė reikšmė paprastai yra „gyvulio sprandas (arčiau pečių), sprando ar nugaros ties pečiais viršutinė (pakilesnė, išsišovusi) dalis, gogas, kūbrys“. O jis pažįstamas Žemaičių pietuose, gretimų (pieseniųjų) vakarų aukštaičių, dar toliau pereidamas į dzūkų pietines šneltas. Prie tų buvimo vietų, kurios nurodytos LKŽ V 648, dar galima pridėti šias: Vidūklė (Paupys), Slavikai, Plóksčiai, Sintautai, Vilkaviškis, Plūtiškės, Prienai, Šveinėžeris, Veisiejai, Nedzingė. Be įprasčiausio kirčiavimo *keterà* (3^b), vienur kitur galbūt pasitaiko kirčiavimas *kētera* (1) – taip yra užrašę studentai iš Šakių, Veiverių, Vilkaviškio (poroje pastarųjų vietų esą abejaip kirčiuojama). Žodžio *keterà* būta ir Prūsų Lietuvoje, kaip matyti iš to krašto žodynų. LKŽ skiriamos septynios *keterà* reikšmės, tačiau iš tarmių ne visos jos žinomos. Labai galimas daiktas, kad dalis vien raštų pavyzdžiais iliustruojamų reikšmių nėra senos. Be jau minėtos įprasčiausios „gogo, kūbrio“ reikšmės, žodyne einančios pirmąja, tarmėse dar gana gerai pažįstama ketvirtoji žodyno reikšmė „gūbrio šeriai, plaukai“. Tiesą sakant, tai nėra visai savarankiška reikšmė, veikiausiai to paties *keterà* „gogas, kūbrys“ kiek specifinis vartojimas atskiruose pasakymuose (plg. (*pa*)*statyti*, (*pa*)*šiaušti keterę*; galimi ir tokie tarpiniai pasakymai, kaip (*pa*)*išti už keteros*). Šerių ar plaukų, kurie yra skyrium nuo *keteros*, nebesudaro jos dalies (yra nupėšti, nurauti), juk nepavadinsi žodžiu *keterà*. Tą patį tinka pasakyti dėl reikšmės „karčiai (Kammhaar der Pferde)“, kurią žodžiui *ketera* yra priskybę savo žodynuose Ruigys (II 219) ir Milkus (II 292); jau Neselmasas yra atsisakęs ją patvirtinti, pats taip aiškindamas: „der Widerrist, Bug am Pferde (nicht das Kammhaar, die Mähne, wie M. DL. 292 hat)“ (N 198). Čia vėl, matyt, bus kalti tokie ir dabar tarmėse įmanomi pasakymai, kaip *laikytis už* (arklio) *keteros*, *nusitvėrti už keteros* ir pan., kuriuose, žinoma, *už keteros* semantiškai iš esmės gali nesisirti nuo *už karčių*. Konstatavus, kad reikšmė „kūbrio (gogo) šeriai, plaukai, karčiai“ lietuvių kal-

boje tebėra užuomazgos stadijoje, kad ji formuojasi pagrindinės reikšmės „kūbrys, gogas“ pamatu ir dar nėra nuo pastarosios kaip reikiant atsiskyrusi, iš sykio aiškėja, kad nederėtų ja labai remtis, kai aiškinami žodžių su *(s)ket- santykiai (tarp kitko, klaidinga įžiūrėti betarpišką semantinę sąsają su sl. *ščetb, *(š)četina „šerys, (kolekt.) šeriai“). Be poros minėtų, LKŽ randame dar vieną tarmėse paliudytą reikšmę – „stogo viršūnė, šelmuo, kraigas“. Jai patvirtinti, beje, duotas vienintelis pavyzdys, ir tas pats labai įtartinas, nes iš Skučdo, vadinasi, tokio ploto, kur šiaip yra žinoma vartojant tikrai variantus su sk-, ne k-. Tačiau dėl pačios reikšmės tikrumo abejoti nereikėtų. Ji visai įmanoma (plg. abiejų reikšmių – „kūbrys, ketera“ ir „šelmuo, kraigas“ – lie. gūbrỹs, kūkšturas, la. cęgums), ir vietomis toks keterà vartojimas iš tiesų žinomas (pavyzdžiui, Vidūklėje, Sintautuōs), tik reikia pridėti, kad suvokiamas daugiau ar mažiau metaforiškai (stogo viršutinė briauna tarsi lyginama su gyvulio kūbriu, nugara); neutraliu, įprastiniu stogo viršūnės pavadinimu tose šnektose eina koks kitas žodis.

Šalia keterà sporadiškai pasitaiko kitų kamienu variantų. LKŽ duoda keteria (Pivašiūnai) ir keteris fem. (su klaustuku, iš raštų). Su kitonišku priesagos balsiu (ne -e-) didžiajam žodynui yra žinomi kėtaras (iš Juškos žodyno) ir ketirà (iš Prūsų Lietuvos žodynų).

Maždaug tokios pat semantikos yra variantai su sk-. Garbingiausią vietą tarp jų ir čia užima o kamieno lytis sketera, nors ne taip nustelbdama kitoniškus variantus, kaip ketera. Pirmiausia gana didelis ištisinis plotas; jai tenka Žemaičiuose, šiauriau nuo keteros arealo. Kirčiuojama dvejopai: skētera (1) (Skučdas, Mósėdis, Kalnālis, Kuliai, Kretingà, Alsėdžiai) ir sketerà (3^b) (Notėnai, Papilė, Kuršėnai). Toliau skētera dar yra gretimose Šakynoje, o sketerà žinoma atskirose rytų aukštaičių šnektose (Dūsetos, Svėdasai, Kurkliai, Gėlvonai) ir net Dzūkų pietuose (Kāpčiamiestis, Ālovė), kur vietomis vėl esą kirčiuojama skētera (Valkiniškai). Iš kitų kamienu variantų Žemaičių šiaurėje yra skēteras (1) (Ylakiai), randamas ir Daukanto raštuose, vienur kitur Aukštaičiuose, rytuose (Výžuonos) ir pietuose (Pelesà), pasitaiko sketerė (3^b) (paprastai prisimenamas kiek specialesne senovine reikšme „jaučio sprando vieta (kūbrys), kur uždedamas jungas“), dar kiti rytų aukštaičiai turi sketeris (klm. -iēs) (Taurāgnai), sketerỹs (3^b) (Kirdeikiai) ir kiek didesnę ištisinę plotą užimantį sketėrius (2) (Daugėliškis, Ignalinà, Palūšė, Liňkmenys, Švenčionėliai; Liňkmenų žodžio kirčiavimas skēterius, žr. Zinkevičius LD 190, veikiausiai tėra

parašymo ar spaudos klaida, žr. Kardelytė J. – Klb 1960 II 30). Pora variantų yra žinoma su *-a-* priesagoje: *skėtara*, kuris, kaip matyti iš LKŽ kartotekoje esančių ankstesnių dešimtmečių lapelių, užrašytas tiek iš žemaičių (Alsėdziai), tiek iš rytų aukštaičių (Subācius, Vabalniņkas) atskirų šnektų, ir *skėtaras*, gana įprastas šiaurinėje Žemaičių dalyje (Viekšniai, Mažeikiai, Tirkšliai, Židikai, Šatės, Vārduva=Kalvarijà). Su *-u-* irgi yra pora variantų, bet jie kol kas tik iš senesnių raštų žinomi: *sketura* (reikšmė „der Kamm des Pferdes“) iš Prūsų žodynų (Neselmanas nurodo ėmęs iš Brodovskio žodyno, o Kuršaitis, duodamas laužtiniuose skliaustuose, tik parodo, kad jam pačiam toks variantas, lygiai kaip ir *sketerà*, svetimas) ir *sketuras* iš J. Balvočiaus, kilimo nuo Laižuvos, originalių darbų ir perdirbinių, pvz.: *Jonukas, nutvėrės paršuką už sketuro, išmetė pro duris* (Jonukas Karklynas eina Lietuvos pazintu. Paraszė Prietelis. – Shenandoah, Pa., 1903, p. 18); *Pašautas Vilpišis pastato sketurą, užriečia vuodegą, šoksta akysna ir suleidžia nagus krūtinėn taip, jog sunku beištraukti* (Zoologija skiriama sodiečiams. Parašė J. Gerutis. Pagal Bremono. – Seinai, 1912, t. 1, p. 93).

Semantiškai variantai su *sk-*, kaip sakyta, beveik nesiskiria nuo variantų su *k-*. Šalia pagrindinės reikšmės „kūbrys, gogas“ ir jos atšakos „ant kūbrio augantys plaukai, šeriai“ tam tikruose kontekstuose, plg. *Paršelis liesas, skėtera pasišiaušusi* (Mósėdis); *Šuva tik uržgia, sketerà pasišiaušė* (Svėdasai); *Kiaulė kajp ašeris sketerą sustata prieš šunį kajp supikšta* (Juškos žodyno rankr., s. v. *sketerà*), neretai pasitaiko perkeltinis vartojimas, kai žodis taikomas žmogaus tarpupetei, kukšterai, kuprai, sprandai, kartais net drabužiui ties ta vieta, apykaklei pavadinti, plg. *Dar parėk – tuoj skėteron gausi* (Valkiniņkai); *Užlėkė* (užkrito) *už sketėriaus* (Ignalinà). Tų reikšmių, kuriomis *ketera* žinomas tik iš raštų, *sketera*, nebūdamas bendrinės kalbos žodis, paprastai neturi. Šiek tiek abejonių kelia reikšmė „kalno viršūnė“, kuriai patvirtinti LKŽ kartotekoje tėra vienintelis užrašymas: *Sėk nesėk, sketerōj niekas neauga* (Dūsetos). Iš ypatingesnių sporadiškų reikšmių, savo prigimtimi irgi veikiausiai perkeltinių, LKŽ kartotekoje dar užfiksuotas „žuvies nugaros pelekas“ (*sketerà* Papilė) ir „rugienų pakopa po pradalge (t. y. ilgesnių ražų ruožas)“ (*skėtaras* Viekšniai). Ne metaforiško, o jau, matyt, metoniminio pobūdžio galėtų būti varianto *skėtaras* vartojimas reikšmė „jaučio kuodas tarp ragų“, žodynui užrašytas iš Ylakių (bet šios šnektos atstovei studentei težinomas *skėteras* „(gyvulio) kūbrys“). Lieka pridėti, kad ir čia visai įma-

noma jau anksčiau komentauta žodžio *keterà* reikšmė „stogo viršūnė, šelmuo, kraigas“ – taip pavartojami, pavyzdžiui, *skētera* (Alsėdziai – Juškos žod. rnr., Kuliai), *skētaras* (Viekšniai). Ir Daukanto *sketeras* pavartotas šia reikšme: *Ant cziókóru nómo buo liekej ankbanti o stogo sketers spalejs apkrautas ir welienomis par dwę oulektę ilgomis apstougoutas* (Budą Senowęs – Lėtuwiū Kalnienū ir Żámajtiū iszraszę... Jokyb's Łaukys. – Petropilie, 1845, p. 21). Kad čia žodžiu *sketeras* vadinamas šelmuo, teisingai yra iškėles jau L. Geitleris, žodynėly prirašydamas (vok.) „dachfirst“ (G 108; taip Daukanto žodį aiškina ir Būga AS 72). Tačiau lingvistinėje literatūroje, neišskiriant nė naujausios, kartais klaidingai nurodoma reikšmė „klostis, (vok.) dünne Stange im Strohdach“. Jos autorius yra Leskynas. Jo manymu, Daukanto *sketeras* reiškias ne „šelmuo“ (tos reikšmės esąs greta pavartotas *čiukuras*), o tą patį, ką la. *šķeteris* ar *šķeters* (Leskien B 444). Iš tiesų cituotame Daukanto sakinyje *sketeras* semantiškai tik tiek skiriasi nuo *čiukuras*, kad eina ne įprastiniu, o metaforišku šelmens pavadinimu, be to, juo suprantama tik pati stogo viršūnė, viršutinė briauna (ir tik iš lauko pusės, todėl *sketera(s)* vargiai galimas tokiuose pasakymuose, kaip *Prikriovėm daržinę lig pat čiukuro*). Pagrindinė žodžio *sketeras* reikšmė ir Daukantui yra buvusi „(gyvulio) kūbrys, sprandas“; pavyzdžiui, Daukanto rankraštinėse pastabose dėl Neselmano žodyno prie išsirašyto Sketura yra pridurta: *u nas skēteras, np parsza skēteras, wieprza kark* (Kruopas J. – LKK 1962 V 235). Antra vertus, žodžio *sketeras* vartojimą Daukanto laikais reikšmė „šelmuo, (le.) szczyt“ dar patvirtina LKŽ kartotekos išrašas iš A. Kašarausko (Kosaževskio) „Litvanica“ tos vietos, kur pateikiama biržėno K. Daukšos rankraštinio žodyno medžiaga.

Žodžio *sketera(s)* substratinių liekanų rytų slavų kalbose prieš keletą metų yra aptikęs baltistams gerai žinomas ukrainų kalbininkas A. Nepokupnas – tai br. trm. *ckimep* „skerstuvų dovana“⁶ ir ukr. toponimas *Скумепесо*⁶.

Dėl vienodos reikšmės čia pat reikia minėti „tvrečinių dzūkų“ žodį *sketėlis* „хребет; paties nugaros viršaus šeriai“⁷. LKŽ kartotekoje yra Būgos lapelis, kuriame šis žodis (junginyje *meitėlio sketėlis*) tiksliau lokalizuotas – Dysnà (vadinasi, apie 12 km į rytus nuo Tverėčiaus). Arčiau

⁶ Непокупный А. П. — Мовознавство 1969, 3 19.

⁶ Непокупный А. П. — Влт 1970 VI 24.

⁷ Būga RR II 152.

Tverėčiau, Didžiasaly, kaip matyti iš studentų informacijos, pažįstamas *sketėlius* (2) „sprandas, kukštera“: *Jonas svečių až sketėliaus išsviedė pro duris*.

Sinchroniškai žiūrint, visi apžvelgti šios grupės daiktavardžiai dabar yra supaprastėję ir dariniaiis neina. Istoriškai, nors priesagos buvimas abejonių nekelia, visiško aiškumo dėl pirmykštės šių žodžių darybos nėra. Sunku, pavyzdžiui, pasakyti, ar tai deverbaliniai, ar denominaliniai vediniai. Tik tiek matyti, kad jie savo forma, priesagos įvairavimu nėra vieniši tarp panašios semantikos žodžių (darybiškai, beje, irgi dažnai miglotų ar dviprasmiškų). Galima palyginti kad ir šiuos įvairių iškilimų, išsikišimų pavadinimus: *čiūkuras – čiūkaras, gauburys – gaubarys – gaūbaras, gaūgaras – gaugorà – gaūguras – gaugurys, gūburys (guburys) – gūburas (gūburas), kauburys – kaūburas – kauburė, kaugurys (kaūguris) – kaugurė, kaūkaras – kaukarà – kaukārė – kaūkoras – kaukōrė – kaukōris – kaukura – kaukuras – kaukurė, kauparà – káūparas, kūkārai – kukorys – kūkūras – kukūrė – kukūris – kukūrius, kūkšterà – kukšteras – kūkštara – kūkštaras – kūkštira – kūkšturas, nūgarà* (plg. *nūgūrkaulis*), *skiauterė – skiauteris, -iēs – skiauterė, stūburas* (plg. *stubarākaulis, stubėrgalis*), *žiauberė – ziauberis, -iēs – ziauburys*. Prisiminus la. *šketeri* ir *šketera*, einančius kārčių pavadinimais, galima pridurti, kad ir ši – karčių ar stiebų – reikšmė panašioms priesagų su *-r* vediniams yra viena iš labiausiai įprastų, plg. lie. *mātaras (matarys)*, la. *matars (matarà)*, lie. *stābaras, stāgaras (stagarys)*, la. *stagar(i)s (-e)*, *stauberis (staubere)*, *stāuburis*, lie. *stēbaras*, la. *stebere* (slov. *steber* „stulpas, kolona“), lie. *stegerys*, la. *stegeris*, lie. *stemberas, stembras (stembrys)*, *stēveras (steveryš)*, *stibiras*, la. *stiebrs*, lie. *stimberys (stimberas)*, *stimbiryš (stimbiras)*, *stimbras, stūguras, žābaras, žabrà (žābras)*, *žāgaras*. Dėl abejopų reikšmių sąlyčio plg. lie. *stūburas* „nugarkaulis“, bet trm. „stuobris, (rieklių) stulpas“, la. *stuburs* „stuobris, stulpas, šaka, kuolas, stimberys“.

3. Pereinant prie vksm. *(s)kēsti* „plėsti, skleisti, (pra)skirti“ ir kitų artimai susijusių žodžių, iš sykio krinta į akį, kad bendrinėje kalboje su šiuo veiksmoždžiu yra atvirksčiai negu su *(s)ketera* – įprastesnis variantas su *sk-*, t. y. *skēsti*. Tarmėse *skēsti* irgi labiau išplitęs. Sunku rasti didesnį ištisinį tarmių plotą, kur jis būtų visai nežinomas, nepasitaikytų bent dalyje šnektų. Varianto *kēsti* nepažįsta ar beveik nepažįsta žemaičiai ir vakarų aukštaičiai. Tačiau po rytų ir pietų aukštaičių šnektas jis gana plačiai pa-

sklidęs; prie LKŽ V 644t. minimų šnektų gali būti prijungtos dar šios: Naujamiestis, Krinčinas, Daujėnai, Anykščiai, Debeikiai, Skiemónys, Vievis, Veisiejai. Šiame plote ne vienoje vietoje pramaišomis vartojami abu variantai – *kęsti* ir *skęsti*: Aviliai, Tverėčius, Gėlvonai (Morkūnas K. – LKK 1960 III 54), Kaišiadorys. Variantų *skęsti* ir *kęsti* pirmykštės geografijos pasikeitimo viena iš priežasčių gali būti sangražinių *kęsti* vedinių su priešdėliais antrinis skaidymas (sangražos *-s(i)-* priskyrimas prie šaknies, plg. taip atsiradusius *skabinėtis*, *stverti* ir kt.).

Antriniai veiksmažodžiai savo pradžios priebalsiais ne visada sutampa su toje pat vietoje esančiu pirminiu veiksmažodžiu. Pavyzdžiui, poroje *kėtótis* – *skėtótis* „skeryčiotis, mosikuoti; daug vietos užimti“ dažnesnis pirmasis narys, ir neretai jį galima rasti kartu su *skęsti* (Užpaliai, Žemaitkiemis, Ukmergė, Plūtiškės, Kybartai; šiaip *kėtóti(s)* dar turi Naujamiestis, Dusetos, Nedzingė; toliau žr. LKŽ V 651t.). Apyretės *skėtótis* buvimo vietos, tiesa, irgi plačiai išsibarsčiusios (Taurėgnai, Ignalinė, Surviliškis, Ālovė, Valkiniškai). Nebesigilinant į atskirų variantų geografiją, kitas panašias poras užteks vien priminti (nelokalizuotus narius su *k-* galima rasti LKŽ V): *kėsčioti* „sklaistyti, plaikstyti, plėtoti; mosikuoti, skėtrioti“: *kėsčioti* „t. p.“ (dažnesnis, ir bendr. kalboje), *kėstelėti* (*kėsterėti*) „mostelėti, kiek praskėsti“: *skėstelėti* (*skėsterėti*) „t. p.“ (su *sk-* dažniau, ir bendr. kalboje), (*išsi*)*keterióti* (Naujamiestis; *Tas krūmas jau tiek išsiketeriojęs, tik vietą užima* Kybartai): *sketeriótis* „mosikuoti, skėsčioti“ (Kairiai, Ariogala), *kėtróti(s)* „skeryčioti(s); plačiai skleistis, šakotis“: *skėtróti(s)* „skeryčioti(s)“ (Dusetos, Pociūnėliai; daug dažnesnis *skėtrióti*, vart. ir bendr. klb.). Kiti panašūs plėtimo(si), plėščiojimo (mosavimo) ar ėjimo išsiplėtus reikšmės veiksmažodžiai yra žinomi vien tiksliai su *k-* arba *sk-* (dalis čia ir kitur minimų pavyzdžių turi ne *-t-*, o *-s-*, atsiradusį šaknies ir priesagos sandūroje iš *ts*): *kėsauti* „mosikuoti“, *kėsinėti* „išsikėtusiam vaikštinėti“, *kėsimti* „eiti nevikriai, išsikėtusiam“, *kėsnóti(s)* „skeryčioti(s), skėsčioti(s), kėtoti(s); plačiai augti, šakotis; sklaidyti(s), iš(si)plėsti“, *kėsnuoti* „skėtrioti, mojuoti“, *kėsóti* (*-uoti*) „eiti išsikėtusiam; skėtrioti, mos(ik)uoti“, *iš-kėstyti* „išsklaidyti, praskėsti“, *kėtinti* „plėsti“, *kėtnótis* „kėsnotis, kėtotis“ (Dusetos, žr. Būga RR III 834); *sketėti* – dainos pasakyme *Eršketužiu sketėjau* (TDr V 132; plg. *Tas kėlmas erškėčių prasikėte labai* J II 397), *skėtrauti* „plėščioti“ (Plóksčiai, žr. Būga RR II 374, kur cituojama ir DP 239, *idánt' geidulėi kūno ne fketráutu*), *skėtrėti*: *Reketis, eršketis skėtri* = *stovi išsi-*

skėtęs J rnr. s. v.). Šalia minėtų veiksmažodžių tarmėse gerokai pasitaiko savo forma ir reikšme jiems labai artimų vardažodžių, kurių daryba paprastai tebėra visiškai aiški. Galima ribotis vienu kitu kiek įdomesniu pavyzdžiu: *kėšas* (*kėšas*) „kas išsikėtęs, kėsuodamas eina“, *kėselis* „t. p.“, *kėščias*, *-ià* „klišas, klyvas“; *sketė* (4) „laumžirgis, žirgelis, velnio arklys“ (Duōkiškis, Dūsetos, Taurāgnai), *skėtra* „kas skėtrioja, plevėsa“ (Žvirgždaičiai, Geistarai), „išsikėtėlis, gvėra“ (Skifsnemunė), be to, *skėtra* LKŽ kartotekai iš vienos vietos (Añčiškio) užrašytas kaip pastatomo prietaiso (lankčio, vytuvų) siūlams vynioti pavadinimas; dėl didelio formos įvairavimo užkliūva dygiosios šunobelės (*Rhamnus cathartica* L.) pavadinimas (rodos, vis to paties užrašinėtojo) – *kėtara*, *kėdara*, *kėtra*, *skėtrà* (vis tie patys Taurāgnai!), *škėtrà* (Utenà); dar plg. *sketeris* „mėtyklė“ (BŽ 618 s. v. *шубáлка*; ir *sketeris* „pagaliukas praskeltu galu akmenims laidyti“ Gudžiūnai, žr. Elisonas J. – APh 1932 III 155).

Nuo apžvelgtos žodžių grupės semantiškai jau yra daugiau ar mažiau nutolę tie, kuriais žymimi psichikos reiškiniai. Ypač ryškiai atsiskiria noro, žadėjimo reiškiamieji žodžiai: *kėsausti* „ketinti, žadėti, taisytis; norėti, geisti“, *kėščiauti* „t. p.“, *kėščioti* „ketinti, žadėti“, *kėshintis* „norėti, rengtis ką daryti; taikstyti ką pikta daryti (pasisavinti, užgrobti)“, *kėsytis* (*kėšosi*, *kėšėsi*) „t. p.“, *kėslauti* „ketinti, taisytis, kėsintis“ (plg. *kėslas*, *kėslas* „noras, ketinimas, (piktas) planas“), *kėšotis* „norėti, ketinti“, *kėsuoti* „t. p.“, *kėsti* (*kėta*, *kėto* bei *kėtė*) „t. p.“, (*pa-*, *už*)*kėsti* (*-kenta*, *-keñto*) „(užsi)manyti, (pa)norėti, ryžtis“, *kėsti* (*kėta*, *kėto* bei *kėtė*) „ketinti, norėti, geisti“ (dažniau *užsikėsti*), *ketenti* „norėti (ką daryti)“, *ketėti* „t. p.“, *kėtėti* „labai norėti, geisti“, *ketinóti* „ketinti“, *ketinti* „norėti, taisytis ką daryti; žadėti“ (vartojamas jau sen. raštuose; Chilinskio Bibl. rnr. tėra reikšme „(pa)žadėti“, plg. *Kurią* [evangeliją] *kietyno seney per Pranašuo sawo* Ch¹ PvR I 2). Semantinę raidą tinkamai yra paaiškinęs ir kartu įrodęs artimą giminystę su *kėsti* (ir kt.) E. Frenkelis⁶. Iš tiesų pasitaiko ne vienas atvejis, kai abejos reikšmės tarsi tebėra susiliejusios, plg. *Jis sù grėblu kėsėja mùšti manė* (J III 90); *Jis tik kėsinasi, tik kėsinasi – jau man ir duos* (LKŽ V 637; panašių pavyzdžių yra s. v. v. *kėsytis*, 2 *kėsti*); toliau plg. lie. *už(si)móti* „sumojuoti, mostelėti“ ir „panorėti, ketinti, ryžtis“. Norėjimo, žadėjimo reikšmėmis pažįstamos lytys įprastos tiktai su

⁶ Fraenkel LEW 247.

k-. Vienintelė išimtis, rodos, yra LKŽ kartotekos *sketėti* (*skėta, sketėjo*) „labai norėti, trokšti“ (Paringys).

Išsiskėtimas ar skėtriojimas, skeryčiojimas psichikos plotmėje gali būti suprantami kaip piktumas, atžagarumas, nenuolaidumas, priekabumas, vaidingumas. Taip yra atsiradę *sketė* (4) „piktas, nesugyvenamas žmogus, priešgyna“ (Duōkiškis, Dūsetos, Daūgailiai, Taurāgnai, Kūktiškės), *skėtras*, -à || *skėtrūs*, -l „akiplėšiškas, nenuolaidus“ (Duōkiškis), *skėtrauti* (-*áuna*, -*āvo*) „ieškoti barnių, priekabių, skeryčioti“ (Taurāgnai), *skėtrinykas* „peštukas (gaidys)“ (SD⁶ 96: *Kokotliwy. Pugnator gallus gallinaceus. Sketrinikas*)⁹. Šitokia semantinė raida, kaip matyti, paprastai reiškiasi lytyse su *sk-*. Vienišesni yra Lazdijų *kėčiuotis* „peštis, muštis“ (LKŽ V 479) ir Juškos žodyno *pasikesyti* „susibarti, susivaidyti“ (LKŽ V 673).

Iš (*s*)*kėsti* grupės žodžių vienas kitas išsiskiria kiek neįprasta savo forma. Pavyzdžiui, *kisti* (*kita, kito*) „ketinti, žadėti, baustis“ ir (*iš*)*kitóti* „(iš)kėtoti, išvystyti“ turi šaknyje -*i-*, apibendrintą iš intarpinių esamojo laiko formų¹⁰ (plg. trm. *sukiñta, užkiñta* „susimano, užsinori, įsigeidžia“). Toliau galėjo atsirasti jau ir *keisėtis, keisintis, keisýtis*. Dėl palyginti dažnoko skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių kaitaliojimosi žodžio pradžioje šiai grupei galbūt reikėtų skirti ir *gėsauti* „labai norėti, trokšti, gaidauti“ (LKŽ III 274), *gėsúoti* „t. p.“ (LKŽ III 280). Iš lietuvių kalbos ploto pietų LKŽ kartotekoje yra užregistruoti *sketeřlinti* „repečkoti, kreivoti“ (Valkiniñkai), *sketernóti* „eiti, vilktis“ (Marcinkónys), *škėtrauti* „eiti, šleivoti“ (Valkiniñkai), *škėtróti* „nedailiai vaikščioti, kreivoti“ (Būdvietis, Rudaminà, Pūnškas, Valkiniñkai). Tai gal būtų galima bent iš dalies sieti su pietuose vietomis pasitaikančiais *s*, *z* vietoj *š*, *ž* ir taip atsiradusiu tų priebalsių maišymu, tačiau ir šiaip yra žinoma panašių atvejų, kai vietoj *sk-* yra *šk-*, plg. *škrābė* „sudžiūvėlė“ (Židikai), *škrābti* „džiūti“ šalia *skrābė, skrābti, škuřlis* „skuduras“ (Židikai) šalia *skuřlis* ir kt.

Kalbėti apie *(*s*)*ket-* šaknies žodžių panašią semantinę grupę su centrine reikšme „skėsti, plėsti“ mums artimiausioje latvių kalboje gana sunku. ME IV 30 I *šketēt* antroji reikšmė „atdalities“, tiesa, gal ir nėra labai toli ma nuo „skėsti(s)“. Panašiai su pastarąja dar būtų galima gretinti, pavyz-

⁹ Dėl kitų tos rūšies pavyzdžių dar žr. Būga RR II 374.

¹⁰ Fraenkel LEW 247. Šia proga reikia pasakyti, kad šitai, matyt, turėtų būti aiškinamas ir *kisti* (*kiñda, kido*) „pradėti kedėti, drikti, skarti“, kurį dėl reikšmės ir *k-* sunku atskirti nuo *kedėti, kedėnti* (ir kt.) ir jungti su *sklesti*, kaip tai daro E. Frenkelis (LEW 259).

džiui, *I šketīt* „išnarplioti, atpalaiduoti, draikyti, kėtoti; (refl.) išsivyti, rykšti“. Su iš(si)skėtimo ideja įmanoma sieti ir tokių žodžių reikšmes, kaip *šketrs* „retas (kalbant apie barzdą, plaukus)“, *šketra* „toks gluosnis (retesnėmis šakomis), virbinis gluosnis (*Salix pentandra* L.)“. La *šketere* (*šketeri*) „(ant lankčio suvyniotų gijų) sruoga“, *šketerēt* „(gijas) sukti“, *šketēt* „sisisukti, vytis (į siūlą)“, rodos, lyg ir labai artimi su lie. *sketerioti* „(iš)sukti (siūlus)“, bet visa bėda, kad pastaroji reikšmė nėra patvirtinta iš gyvos kalbos ir veikiausiai Miežinio žodyne (ten duota: *sketerioti*. šketerēt. rozstrzepywać, z- roz-wijać nici. крутить (нитки.) 219) bus atsi-radusi dėl dažnokai tame žodyje pasitaikančio lietuvių ir latvių kalbų faktų maišymo (vėlesniame Ryterio lie. – la. žodyne *sketerioti* gali būti pa-imtas iš Miežinio). Lieka, tiesa, dar vienas su verpalais susijęs žodis – (*s*)*kėsti* grupėje minėtas *skėtra* „lanktis“, bet nėra jokio tikrumo, kad la. „sukti“ panašiu raidos keliu taipgi būtų iš „skėsti, plėsti“. Psichikos srities ar šiaip abstraktesnėje latvių leksikoje dar sunkiau įžiūrėti reikšmės „skėsti, plėsti“ neabejotinų pėdsakų. La. *ketēt* „ketinti, ketėti“ (ME II 371, EH I 698), tebūdamas skolinyš iš lie. *ketėti*, nieko nerodo. Kas kita yra *ceināt* „kurstyti (kiršinti, siundyti)“ – pačių latvių žodis, jau J. Endzelyno (ME I 376) susietas su lie. *ketėti*. Nėra abejonės, kad tai giminiški žodžiai, tačiau kiek artimesnės (o vis dėlto gana tolimos) jų reikšmės dar neleidžia kalbėti apie kažkokį ypatingą istorinį tų žodžių tapatumą ar bent apie paralelinę semantinę raidą, nes nėra akivaizdu ar lengvai įrodoma latvių žodžio reikšmę atsiradus irgi iš „skėsti, (užsi)moti“.

4. Apžvelgus lietuvių ir latvių kalbose *(*s*)*ket-* šaknies žodžių tris atskiras stambias grupes, kiekvienai iš kurių būdinga vis kita centrinė reikšmė, – 1) „kąrtis“ (lie. *kėstės*, la. *škeste*, *šketeri* ir kt.), 2) „gogas, kūbrys“ (lie. (*s*)*ketera*, *sketėli(u)s* ir kt.), 3) „plėsti, skleisti“ (lie. (*s*)*kėsti*, *skėtrioti* ir kt.), – ir prisiminus, kad slavų kalbų giminaičiams būdinga dar kita – „šerių“ – centrinė reikšmė, net jei paliekami nuošaly į tas grupes nebetilpę pavieniai individualesnių reikšmių žodžiai, darosi aišku, jog visiškai beviltiška tokias skirtingas dabartines reikšmes susieti tarpusavy tiesiogiai, įsivaizduoti jas visas esant atsiradus vieną iš kitos paprastos semantinės raidos keliu. Svarbiausias veiksnys, suformavęs tokią didelę semantikos ir formos įvairovę, yra žodžių daryba. Šakotų darybos santykių pradžių pradžios reikia ieškoti veiksmožodyje. Lie. (*s*)*kėsti*, į kurią akys krypsta pirmiausia, deja, kaip atrodo, yra kiek nutolęs nuo savo pirmykštės reikšmės. Kokia turėjo būti ta pirmykštė reikšmė, kad suteiktų semantinį

pamatavimą (motyvaciją) reikšmių „kartis“, „gogas, kūbrys“, „šeriai“ ir pan. vediniams, gali paaiškėti, pasižvalgius, kaip yra motyvuoti kitų šaknų panašios semantikos žodžiai. Pasirodo, kad ypač dažnai bendrasis jungiamasis semantinis elementas yra „kyšoti, stūksoti, styroti“, plg. s. v. a. *parrēn* „styroti“, s. isl. *barr* „spyglys, spygliuotis“ ir (formaliai tolimesnius) *burst* „šerys; kraigas, šelmuo“, s. v. a. *burst(a)*, *borst* „šerys, (vok.) Borste“, s. i. *bhr̥ṣṭīh* „išsikišimas, smaigalys, briauna, kampas“; gr. *χοιράς* „kyšantis (iš vandens)“, vok. *Granne* „akuotas; (trm.) kiaulės keteros šerys“, air. *grend* „barzda“, le. *grań* „nuoga kalnų ketera; (sen.) kraštas, briauna; riba“, s. – ch. *grána* „šaka, šakelė; atšaka; (iškilus) pėdos kaulas, keltis“; vok. *ragen* „kyšoti“, s. ang. *hracca* „sprandas“, lie. *krākė* „(kumpa) lazda; turėklas“, *krākas* „gegnė“, *krėklas* (*kreklà*) „t. p.“, *krėklas* „krūtis“, la. *kracis* „baslys su skersiniais javams žardyti“, r. (trm.) *κρόκωα* „kumbrys, kerplėša; gegnė“ (dėl dalies žodžių giminystės santykių abejojama); lo. *ēminēre* (*prominēre*) „kyšoti, išsikišti, styroti“, *mons* „kalnas“, s. isl. *mǣnir* „šelmuo, kraigas“, *mǣna* „t. p.; nugarkaulio smegenys; (vksm.) kyšoti“ ir (skirtingesnės formos) norv. *manke* „arklio gogas“, dan. *manke* „karčiai“; v. v. a. *regen* „kyšoti, styroti, iškilti“, *reck* (*e*) „laiba kartis, žalga“, norv. (trm.) *raaga* „t. p.“, *rahe* (v. v. ž. *rā*) „kartis“, s. isl. *rá* „burių kartis (skersai laivo stiebo)“¹¹. Ne vienu atveju matyti, kad šitokios semantikos žodžiai gali turėti galutinę atramą veiksmoždžiuose, reiškiančiuose „skelti, daužti“ ar pan., plg. lie. *stūksóti* (= *stūgsóti*), *stūgti* „styroti“, *stūguras* „stuobris, stulpas, stabas“, norv. *stauka* „stumti, smogti, užgauti“, vok. (rytpr.) *stūken* „stumti, grūsti“, s. v. a., v. v. a. *stoc* „lazda, kamienas“; r. *торчатъ* „kyšoti, stūksoti, styroti, riogsoti“, *сторць* „stačiomis“, bulg. *стърча* „kyšau“, le. *stark* „šaka; stuobris; iš žemės kyšantis mietas; akstinas“, slov. *strčit’* „grūsti, kišti“, slov. *strčiti* „durti“ (toliau – r. *мóркамъ* „grūsti, stumti, mušti“, *нóморок* „smūgis“, bulg. *мóркам* „trinu, maišau“ ir kt.). Ypač pamokomi darybos ir reikšmės santykiai keleto tokių žodžių šeimų viduje, kurios ne vien semantiškai, bet ir formaliai artimos mūsų šakai, būtent: 1) lie. *kėdóti* „sklaidyti, kėtoti, skėščioti, mosikuoti; (ne vietoj) rioglinti“, *kėdėnti* „pašyti, ardyti“, *kādaras* „varptis, apynojas“, *kėdė* (*kėdė*) „baldas vienam sėdėti“, *kėdės* „mažos rogutės rąstų laibgaliams uždėti, kalaitės, pavažos, šunelis“,

¹¹ Toliau dar plg. Buck DS 211t., 232; Schuster-Šewc H. – Lėtopis A 1972 19/2 151t.

skedérva (*skedérła*) „skeveldra, medžio atplaiša“, la. *škedē(r)ns* „skalimis, skala, skeveldra, griežinys, riekė“, *skadiņi* „žiogriai“, *cedri* (*cedriņš*) „(šiliniai) viržiai“ (pavadinta pagal išsišakojimą, išsikėtojimą), *cedriens* – jei reikšmė tikrai „skiedrynas“ (EH I 262 su klaustuku), luž. a. *ščedrić* „trupinti“, ang. *shatter* „sudužti, subyrėti; ardyti“, gr. *σκαδάνουμι* „skaldau; sklaidau, blaškau“, arm. *šert* „skala, pliauska“ – visi iš ide. **(s)ked-* „skelti, skaldyti“; 2) lie. *skiesti* „skystinti; (per)skirti“, *skaidyti* „skirstyti į dalis, dalyti; sklaidyti“, *skied(r)à* „medžio skepsnė; malksna“, la. *škeista* (*škeiste*, *škeists*) „žalga; meškerykotis; klostis; apynkartė; (aviganio) lazda“ (šis ir tolesni latvių kalbos karčių pavadinimai, beje, -s- galėtų ir iš -t- turėti, pirmiausia siedamiesi su *skiētas* ir kt.), *škeiksta* „meškerykotis; klostis“ (su įterptiniu -k-), *šëikste*² (*šëiksts*², -s) „klostis“ (dėl disimiliacijos be -k- šaknyje), *skaiste* (*skaista*, *skaists*) „žalga, kartis, apynkartė“, *skàistra*² „t. p.“, *skaída* „skiedra, malksna“, s. air. *sciath* „mentikaulis, mentė“, bret. *scoaz* „t. p.“, gr. *σχίζω* „skeliu, skaldau, kapoju, perskiriu“, *σχίζα* „skala; pliauska; (dgs.) malkos“ – ide. **skei-d-* „skelti, perdalyti, skirti“; 3) lie. *skižtas* „tokia audžiamų staklių dalis; (ekėčių) skersinis“, la. *škiets* „skietas; brauktuvė; skersinis branktams prikabinti“, *škieta* (*škiete*) „žąsies ar kito paukščio krūtinės kaulas, ketera“, pr. *scaytan* „skydas“, le. *szczyt* „(kalno ar kt.) viršūnė; šelmuo, kraigas; (sen.) skydas“, s. isl. *skeið* „skietas“, *skið* „skila; slidė“, s. v. a. *scīt* „skila, pagalys“, v. v. a. *schīten* „skaldyti“, go. *skaidan* „atskirti“ – ide. **skei-t-* „skelti, skirti“; 4) lie. *skiauterė* „gaidžio ar vištos išauga kaktoje; (kalnų, bangų) ketera“, *skūsti* (-ta, -to) „skustuvu plaukus šalinti; (žievę, šiaip paviršių) lupiti, grandyti“, la. *škaute* „(aštri) briauna“, *škautre* „skiauterė“, v. air. *scothaid* „atpjauna“, *scoth* „ašmenys, smaigalys“, gr. *σχοτάλη* „brūklis, kuoka, lazda, voliukas“ – ide. **(s)keu-t-* „pjauti, skusti, skirti“, šalia kurio galėtų būti ir 5) **(s)keu-d-* „t. p.“, kur priklausytų (iki šiol, beje, nepatenkinamai etimologizuojami) lie. *skaudūs*, -i „skausmą keliantis; aštrus; graudus, greit lūžtantis, traškus, trupus“, *skaudrūs*, -i „aštrus; status“, *skudrūs*, -i „aštrus“, *skūduras* „skiautė, skarmalas“, *kiūsti* (*kiūnda*, *kiūdo*) „kedėti, driksti, plyšti“, la. *skaudrs* „aštrus; šaižus, nemalonus, skaudus“, *skaudre* „aštri briauna“, *skàusts* „gogas, kūbrys, ketera, kukštera, sprandas; pleištas, kuoliukas“, *skàustava* (-ave, -uve ir kt.) „gogas, sprandas“, *škaudere*² „briauna“, *škaudra* „šiuurkštumas, grublėtumas, kietumas“, *kàuss*² (*kàustava*, *kaústavs*², *kaustuve*) „gogas, ketera, sprandas“, *kàusa*² „gogas; kalno, kalvos ketera“, *kàusva*² „gogas; kalvutė pievoje, pelkėje“,

*kàusla*² „gogas, ketera“, *kàusma*² „ketera, sprandas“, *kàuss*² „pleištiškas“, *kuōsa* (*kùosa*) „gogas, arklio ketera; (žmogaus) sprandas, kukštera; (prk.) kalnų ketera, kalnagūbris“, *kuose* „tarpupetė, kukštera“, *kùosa*² „tarp dviejų pradalgijų likusi nenupjauta žolė“, (*s*)*kuosa* „asiūklis, ožka-barzdis“ (neišplėstam dantiniu formantu *(*s*)*keu-* atstovauja la. *skaût*² „mušti, smogti“, s. i. *skauti* „krapštydamas smulkina“, *skunóti* „įpjauna, prabado“, *niškávam* „draskus, į skutus suplėšantis“ ir kt.).

Visos ką tik suminėtos (1–5) išplėstinės šaknys galiausiai remiasi pirmine indoeuropiečių šaknimi **sĕk-* „pjauti“¹². Šių šaknų žodžių ir anksčiau apžvelgtų žodžių su * (*s*)*ket-* nuostabus semantinis paralelizmas nepalieka jokios abejonės, kad ir čia turim to paties būrio išplėstinę šaknį su maždaug tokia pat pirmykšte reikšme „skelti, skirti“. Kaip šalia **skeid-* yra **skeit-* (plg. ir anksčiau neminėtus **skeib-* – **skeip-*) ar šalia **skeid-* – (*s*)*ked-* (iš kitur plg. ide. **ghreib-* – **ghreb(h)-*, lie. *griėbti* – *grebóti*, *grabinėti*), taip šalia * (*s*)*ked-* ir **skeit-* visai įmanoma įsivaizduoti iš seno buvus * (*s*)*ket-*. Tas * (*s*)*ket-* „skelti, skirti“ tik ir galėjo suteikti motyvaciją iš pirmo žvilgsnio tokių nesuderinamų reikšmių, kaip „kártis“, „gogas, kūbrys, ketera“ ar „šeriai“, dariniams. Veiksmazodžių (*skėsti* ir kt.) dabartinės reikšmės „plėsti, skleisti“ raida iš pirmykštės „skelti, skirti“ irgi lengvai suprantama ir dažnokai pasitaikanti, plg. lie. *skleisti* „skėsti, plėsti, kėtoti“, *klėsti* „t. p.“ šalia *skėlti* „dalyti pusiau, plėsti“.

Šiame straipsnyje tenorėta išryškinti žodžių šeimos su * (*s*)*ket-* pačius bendruosius raidos bruožus. Apie individualesnės reikšmės ar šiaip jau labiau abejotinus šios šeimos narius baltų kalbose ir už jų ribų vertėtų kada nors pakalbėti atskirai.

Blt 1974 X 129–142.

---

¹² Pokorny IEW I 895t., 918 tt., 954.

Žodžio *tru̯mpas* etimologija

Tru̯mpas, -à – įprasčiausias lietuvių bendrinės kalbos ir tarmių būdvardis neilgo tęsimosi (vietos ar laiko atžvilgiu) ypatybei pavadinanti – E. Frenkelio žodyne iš esmės yra paliktas be etimologijos: s. v. *tru̯mpas*¹ pateikiami tik jo vediniai lietuvių kalboje ir baltų vardai su *Trump-*. Žodyne, tiesa, dar nurodoma, kur anksčiau autorius yra rašęs dėl šio žodžio, tačiau ir toje ankstesnėje literatūroje ribojamasi tokiais pat gretinimais ir nemėginama eiti toliau.

Iš tikrųjų žodžio *tru̯mpas* etimologijos problema nėra tokia beviltiška. Ją, tiesą sakant, jau mėginta spręsti, ir reikia iš karto pasakyti, jog visiškai teisingu keliu yra ėję tie kalbininkai, kurie šį žodį siejo su *trupėti* šeimos žodžiais. Pirmasis būdvardį *tru̯mpas* šalia veiksmažodžio *trupėti* nurodė A. Beczenbergeris², jų ryšį, beje, palikdamas visai neargumentuotą. Šį siejimą yra pakartojęs ir vienas antras šių dienų etimologas, tačiau jo toli gražu dar negalima laikyti visuotinai priimtu. Jau vien tai, kad apie šį aiškinimą nieko neužsimena E. Frenkelis, rodo, kaip mažai jis tėra žinomas, o gal ir tyčia ignoruojamas dėl nepakankamos argumentacijos. Tad čia ir mėginama kiek išsamiau parodyti žodžio *tru̯mpas* priklausymą prie *trupėti* šeimos žodžių tiek reikšmės, tiek ir formos atžvilgiu.

Artimiausi žodžių *trupėti*, *trūpinti*, *trupinỹs*, *trūpūtis* ir kitų giminaičiai, kaip žinoma, yra la. *trupēt* „trešti, trūnyti, pūti; trupėti“, *trupināt* „pūdyti; minkštinti (mušant, daužant); pliekti, dyžti; trupinti“, pr. *trupis* „trinka“, s. sl. *trupō* „stuobrys; lavonas“, r. trm. *mpynũmb* „trupinti“, le. *trupieć* „trešti, trūnyti“, gr. τρῦπάω „(pra)gręžiu“ ir kt.³ Reikšmė „trešti, pūti“

¹ Fraenkel LEW 1131t.

² Bezzenberger A. – BB 1902 XXVII 142.

³ Persson P. Beiträge zur indogermanischen Wortforschung. – Uppsala, 1912, p. 858t.; Mladenov S. – AfsI Ph 1916 XXXVI 132t.; Fraenkel LEW 1132t.; Pokorny IEW I 1074.

(iš kurios ir „lavonas“) čia yra antrinė, atsiradusi (per tarpinę reikšmę „trupiam, tarsi sutrintam darytis“) iš senesnės „trupėti, -inti, trinti“ reikšmės; panašią reikšmės raidą rodo ir kai kurie kiti tai pačiai šakniai (ide. **ter-* „trinti“) priklausantys, bet jau kitoniškai sudaryti žodžiai, plg. *trenėti* šalia *trinti* ir pan.

K. D. Bakas, apžvelgdamas reikšmės „trumpas“ žodžius indoeuropiečių kalbose⁴, konstatuoja, jog ši reikšmė dažniausiai yra atsiradusi iš reikšmės „nupjautas, atkirstas“ bei „nulaužtas, sudaužytas“. Tokią reikšmės raidą iš jo pateiktų pavadinimų ryškiai rodo šie (likusiųjų tolimesnė etimologija dažniausiai nėra aiški): it., isp. *corto*, pranc. *court*, atsiradę iš lo. *curtus* „sutrumpintas, apipjaustytas“ (iš šio kaip skolinys yra vok. *kurz*), plg. gr. *κέρω* „nukertu, kerpu“, lie. *skirti* ir kt. (ide. *(*s*)*ker-* „pjauti“); s. ang. *sceort*, ang. *short*, s. v. a. *scurz*, plg. v. v. a. *schërze* „atpjautas gabalas“, lie. *skeřsti*, *skiřsti*, *skėrdėti* ir kt. (ide. *(*s*)*ker-d-* šalia paprastosios šaknies *(*s*)*ker-*); s. sl. *kratǫkǫ* (r. *копѣкѣ* ir kt.), plg. s. sl. *črěsti* (*črětu*) „pjauti“, lie. *kiřsti* ir kt. (ide. *(*s*)*ker-t-* prie tos pat šaknies *(*s*)*ker-*); s. isl. *skam(m)r*, s. v. a. *skamm(ēr)*, plg. s. v. a. *hamm(ēr)* „sužalotas“ (ir vok. *Hammel* „išdaris avinas“), toliau gal (jei minėti germanų žodžiai iš *(*s*)*kap-mo-*) gr. *σάπτω* „kasu“, *κόπτω* „mušu, grūdu, trupinu; atkertu, atpjaunu; paskerdžiu“, lie. *skōpti*, *kapóti* ir kt.⁵ Be to, nusakydamas tipiškiausią semantinės raidos kelią, K. D. Bakas kartu su jau minėtais pavyzdžiais, matyt, yra turėjęs galvoje ir lie. *truņpas*, kuris jo teisingai siejamas su *trūpinti* (klaidingai išspausdinta *trupiti*), *trupūs*, gr. *τροπάω* „(pra)grėžiu“ ir kt.

Prie K. D. Bako pateiktų „trumpo“ pavadinimų galima pridėti dar visą būrį kitų, rodančių tą pačią reikšmės raidos kryptį ir, vadinas, semantiškai irgi paremiančių žodžio *truņpas* siejimą su *trupėti*, *trūpinti* ir t. t. Tarp šaknies *(*s*)*ker-* „pjauti“ (paprastosios ir išplėtos dantiniu determinatyvu) pavadinimų tinka dar paminėti r. trm. *кѣрнѣ* „trumpas, žemas“, plg. s. sl. *okrǫniti* „apipjaustyti, amputuoti“, ir kurdų *kurt* (sorani *kūrt*) „trumpas“, plg. kurdų *kur* „(ap)kirptas, skustas; atpjautas, sutrumpintas“. Savo reikšmės raida visiškai identiškas su šiais galėtų būti ir v. air. *snéid* „trumpas, mažas“ (jei iš s. air. *snéith), plg. s. ang.

⁴ Buck DS 883t.

⁵ Kitaip – prie ide. *(*s*)*kem-* „luošas, sužalotas“ ir be tolesnio siejimo – šiuos germanų žodžius, remdamasis F. Holthauzenu, pateikia Pokorny IEW I 929.

snīdan „pjauti, kirsti“ ir kt. (ide. **sneit-* „pjauti“)⁶. Artimą semantinę paralelę *trumpam* sudaro bulg. *κ̣ѣс* „trumpas“, le. *kusy* (ir *kęsy*) „biznas, trumpas“, luž. a. *kuši* „trumpas; apipjaustytas“ ir kt. (su šiuo slavų *kqsъ „patrumpintas (apipjaustytas, apkarpytas), trumpas“ gal sietinas ir la. trm. *kuoss* „trumparegis“⁷), plg. bulg. *κ̣ѣс* „trupinys, gabalas; skarmalas“, *κ̣ѣсам* „plėšti; skinti“, le. *kąsać* „kąsti“, lie. *kąsti* (*kándu*) ir kt., kurie laikomi determinatyvo *-d-* žodžiais šalia paprastosios šaknies **ken-* „drėksiti, grandyti, trinti“⁸. Tačiau patys arčiausi bene bus šaknies **steu-* (**stu-*) variantų, skiriančius tarpusavy determinatyvais, bet paprastai leidžiančių įžiūrėti vis tą pačią pirmykštę reikšmę „daužti, mušti, stumti, grūsti“⁹, šie pavadinimai: (su determinatyvu *-d-*) s. isl. *stuttr* „trumpas“ (su nosiniu infiksu iš esam. I.), plg. s. isl. *stauta*, s. v. a. *stōzan* „stumti, grūsti, daužti, suspausti“ ir kt.; (su lūpiniu determinatyvu *-b(h)-* bei *-p-*) la. trm. *stubs* „trumpas, striukas, nudilęs“ ir *stups* „t. p. (tik apie šluotą); bukas“, sen. *stuprs* „trumpas“, plg. la. *stubs* „kelmas; nulūžusio daikto storgalis; nudilinta šluota“, *stuburs* „kelmas; trumpa (nulaužta) šaka; stulpas; sena, nudilinta šluota ir pan.“, lie. *stūburas*, v. v. ž. *stoppe* „(plg.) vok. *Stoppel*, ražas, kamblys“, gr. *στυφελίζω* „(at)mušu, smogiu; nustumiu, nuverčiu“ bei la. trm. *stupe*, *stups* „kas nulaužtu galu, nulaužtas virbas, rykštė, stabaras; nudilinta šluota, ražas“, lie. *stupérgalis* „stimburys, stuburgalis“, gr. *στύπος* „kartis, lazda, stiebas, stagaras“ (be *s-* čia ir gr. *τύπτω* „mušu, smogiu, sužeidžiu“, *τύπος* „smūgis; (spaudimo) žymė, įspaudas“) ir kt.; (su gomuriniu determinatyvu *-g-* bei *-k-*) la. trm. *stugs* „trumpas“ ir lie. trm. *stūkas* „trumpas, nustriuokintas“ (pastarojo giminytė su sen. indų žodžiais, pateiktais pagal P. Personą E. Frenkelio žodyne¹⁰, abejotina), plg. la. trm. *studzulms* „ražas; (aukštas) kelmas, stuobrys; blauzda“, (kurš.) *stungurs* „stambas, stabaras; pagaliukas“, lie. trm. *stūngis* „nulaužtas peilis; prastas, sudilęs peilis“ (su intarpiniu *-n-*, plg. la. *stugis* „nulaužtas peilis; kelmas; kas trumpu švarku ir pan.“, tad mažiau tikras šio žodžio siejimas su *stingti* ir t. t.¹¹), *stūguras* „stabaras; stulpas“, s. v. a. *stoc* „(plg.) vok. *Stock*, lazda, stiebas, kamienas“ (matyt,

⁶ Pokorny IEW I 974.

⁷ ME II 349.

⁸ Pokorny IEW I 559 tt.

⁹ Ten pat, p. 1032 tt.

¹⁰ Fraenkel LEW 930.

¹¹ Ten pat, p. 932t.

iš reikšmės *, „numušta (nukirsta, nulaužta) šaka ar kamienas“), v. v. ž. *stoken* „durti, krapštyti, maišyti“, vok. trm. (rytpr.) *stūken* „slėgti, spausti, grūsti“, norv. *stauka* „daužti, kapoti; sužeisti, sužaloti“ ir kt. Ką tik minėtų „trumpo“ baltiškų pavadinimų tiesioginis siejimas su reikšmės „mušti, grūsti“ žodžiais, beje, yra kiek hipotetinis: dabar pačiose baltų kalbose šalia tų pavadinimų dažniausiai visai nėra atitinkamų pirminių veiksmažodžių, o esamieji turi kitokią reikšmę; iš tokių labiausiai įsidėmėtini lie. trm. *stūgti* (plg. ir *stūksóti*) „styrėti“, *stūgti* (*stungù*) „darytis stingriam, standžiam“ (stingrumą bei pastirimą žymintys žodžiai, rodos, irgi galėtų sudaryti bazę „trumpo“ pavadinimams – taip lyg ir leidžia galvoti, pavyzdžiui, pavadinimo *striukas* ir kitų tos pat šaknies pavadinimų etimologija).

Pateiktųjų pavyzdžių, net jeigu tarp jų yra vienas kitas šiek tiek abejotinas, visiškai pakanka parodyti, kaip labai įprastas yra indoeuropiečių kalboms toks „trumpo“ pavadinimų sudarymas, kuris remiasi suvokimu, kad daikto trumpumo ypatybė yra kokio nors veiksmo, mažinančio daikto ilgį (pvz., pjovimo, kirtimo, kandimo, mušimo, grūdimo, trynimo ar pan.), rezultatas. Toks veiksmas yra ir trupėjimas bei trupinimas: juk *trupėti*, pavyzdžiui, dažnai reiškia maždaug tą patį, kaip ir *trumpám darýtis*. Tad būdvardžio *trušpas* etimologinis ryšys su veiksmažodžiu *trupėti* bei jo giminaičiais semantiškai yra visiškai patikimas, tiesiog akivaizdus.

Siejant būdvardį *trušpas* su šaknies *trup-* žodžiais, jo *-m-*, be abejo, reikia laikyti nosiniu intarpu, atsiradusiu iš veiksmažodžio esamojo laiko kamieno. Ir J. Otrębskis¹² *trumpas* kildina iš *tru-n-pas. Laukiama šis intarpinis veiksmažodis iš tikrųjų yra žinomas – tai lie. (trm.) *trūpti* (*trušpa, trūpo*) „trupėti“ DŽ 877 (=la. trm. *trupt, trūp*) bei jo vediniai su priešdėliais, pvz.: *Pavasarinis pašaras padulka, patrušpa* (Ramýgala)¹³; *Žodžiai: troboj, pelkėj, viduj yra apruše, nebetekę savo galūnės* e¹⁴ (čia *apruše* „aptrupėję“ semantiškai ne ką tesiskiria nuo *aptrup(ėj)ę, pasidarę trumpesni!*); *sumindziojau ghi, maldamas ghi gierey, net futrupo dulkiefna* Ch 5 Moz IX 21 (cituojama pagal išrašą LKŽ kartotekoje). Tokios darybos būdvardžių – galūnių (arba, istoriškai, balsinių priešagų) vedinių iš esamojo laiko kamieno su nosiniu intarpu – yra žinoma

¹² Otrębski J. – LP 1963 IX 18.

¹³ Pasakymas, užrašytas prof. J. Balčikonio, paimtas iš LKŽ kartotekos.

¹⁴ Jablonskio raštai/Red. J. Balčikonis. – K., 1934, t. 3, p. 145.

ir daugiau, plg. *klūmbas*, -à „kuris klumba, klumpa; šlubas“ (Efžvilkas, Neselmano ir Juškos žodynai) LKŽ VI 167: *klūbti (klūmba)* „klupti“ (dar plg. *klūmbis*, -ė „šlubis“ ir glaudų ryšį su veiksmazodžiu rodantį pasakymą *Toks klūmbis, klumba ant kelio* (Šakýna) LKŽ VI 168) ir *klumpùs*, -ì „kuris dažnai (su)klumpa“ (Sirvydo ir Juškos žodynai) LKŽ VI 173: *klūpti (klūmpa)*. Jau minėtas *stūngis* (jeigu tik jo pateiktas aiškinimas yra teisingas) rodo, kad šitaip galėjo būti sudarytas ir *truūmpo* sinonimas *stungas (šalia la. *stugs* „trumpas“, plg. *klumpùs* šalia *klupùs* ir pan.): *stūgti (stungù)* „stangriam, standžiam darytis“; ne kitaip, matyt, yra atsiradęs (Sirvydo ir kai kurių vėlesnių žodynų) *strungas*¹⁵ (šalia *strūgas*, žr. toliau, p. 90t.) – dar kitas *truūmpo* sinonimas.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad pateiktam aiškinimui prieštarauja žodžio *truūmpas* artimiausi giminaičiai latvių kalboje, turintys išlaikytą *-um-*. Tai visų pirma upių vardai *Trumpe* (dvių upių vardas – vienos žinomas iš A. Bylenšteino rinkinių, antros užrašytas iš tarmės ir turi pažymėtą priegaidę: *Truūmpe*²) ir *Truūmpvaļks*^{2 16}, kurių ryšys su lie. *truūmpas* buvo jau ne kartą nurodytas¹⁷ ir vargu ar gali kelti abejonių (plg. lie. *Truūmpe* ir kt.; krinta į akį tai, kad visos vienuolika upių, žinomų vardu *Truūmpe* bei – nenustatyto kirčiavimo – *Trumpė*, yra istorinių Žemaičių teritorijoje, žr. UEV 175). Tačiau abu šie hidronimai (kaip ir kiti dabartiniai latvių vietovardžiai su *Trump-*) yra iš Kuršo, daugybės kitų vardų su išlaikytu tautosilabiniu *n* (ir > *m*) kaimynystėje, ir jau vien dėl to negali būti argumentas prieš žodžio *truūmpas* kildinimą iš *tru-n-pas. Savaimė suprantama, kad tokiu argumentu neina nė E. Blesės ir V. Kiparskio iš senųjų dokumentų cituojami kuršių asmenvardžiai ir vietovardžiai su *Trump*-¹⁸.

Kiek painiau yra su la. trm. *strumps* „trumpai nukirstas, nupjautas, apkirptas (kalbant apie anglų mados arklio uodegą); striukas, nudilintas (apie šluotą)“, kuris aiškinamas *strups* „trumpas, bukas“ ir *trumps (=lie. *trumpas*) kontaminacija¹⁹, tačiau kurio (taip pat ir jo vedinių) pa-

¹⁵ Fraenkel LEW 927.

¹⁶ Endzelīns J. Latvijas vietu vārdi. – Rīga, 1925, 2. sēj., p. 161. Plg. ir Plāķis J. Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. – Rīga, 1936, 1. sēj., p. 34, 295.

¹⁷ Endzelīns J. – ZfsI Ph 1934 XI 126; Fraenkel E. – Balticoslavica. Wilno, 1938, t. 3, p. 480, taip pat IF 1938 LVI 226 ir vėliau.

¹⁸ Blesė LPV 124; p. 268 duodama Rygos gyventojos p(r)avardė *Trompousche* (= *Trumpousche*, p. 139) veikiausiai irgi yra kuršiška; Fraenkel LEW 1131.

¹⁹ ME III 1094.

plitimas toli išeina už vadinamųjų kuršiškų tarmių ribų. Jeigu toks aiškinimas tikrai būtų teisingas, — pats J. Endzelynas jį pateikia abejodamas, su klaustuku, — teliktų manyti, kad *strumps*, atsiradęs Kuršo tarmėse, į kai kurias kitas šnektas bus nukeliavęs vėliau. Tačiau labai galimas daiktas, kad *strumps* yra susidaręs visai savarankiškai, be jokios čia nagrinėjamo žodžio *trumpas* (tiksliau — jo atitikmens latvių kalboje) įtakos. Taip galvoti skatina ypač tai, kad dvejopos lytys — be šaknies nosinio priebalsio ir su juo — nesiriboja vien pora *strups* : *strumps* bei jos tarmineis vediniais *strupe* „trumpa, nulaužtu galu rykštė (virbas)“ : *strumpe* „kas nors storas ir trumpas; mažo ūgio moteriškė“, *strupis* „pagalys“ : *strumpis* „dešrigalis, virvagalis; nudilinta šluota“, *strupulis (strupuls)* „(trumpas, apvalus) pagalys, rąstgalis, stuobrys; kresnas žmogus“ : *strumpulis (stumpuls)* „t. p.; kietas, sušalęs (arklio, žmogaus) mėšlo gabalas“, o pasireiškia ir kituose tos pačios šaknies (*stru-* su lūpiniu ar gomuriniu determinatyvu) lietuvių ir latvių kalbų „trumpo“ pavadinimuose bei su jais susijusiuose žodžiuose, plg. lie. trm. *striùpė* „liemenė, striupkė“ (Bálninkai), *strupaũsis* „kas mažomis ausimis“ (Pociūnėliai), *striùpgalis* „rąstgalis“ (Vidùklė) : *strumpolas* „šuns mėšlas, (plg.) la. *strumpulis*“, *striùmpagalis* „pagalys, dešrigalis ar šiaip ko nors striukas gabalas“ (Jõniškis); lie. trm. *str(i)ùbas*, -à „trumpas; bukas“, la. trm. *strube* „bukai nudilinta šluota, šluotražis“, *strubiķis* „pagalys, žiogrio galas, rykštė; striuba uodega“ : lie. trm. *striumbis* „striukis, dručkis“ (Pakrúojis), „trumpas botagas“ (Bірžai, su -uñ-), *striumba* „beuodegis šuo“ (Pociūnėliai), la. trm. *struñbulis (struñbul(i)s²)* „trumpas, apvalus pagalys“ (pastarojo paplitimo centras — vidurio Latvijos šiaurinėje dalyje); lie. trm. *str(i)ùgas*, -à „trumpas“ : lie. sen. *strungas* „biznas, su nupjauta uodega“, gal lie. trm. *struñgalis* (jei iš *struñg-galis*) „trumpas pagalys“ (Viekšniai), la. trm. *struñgs* „daržovės (kopūsto, rūkštynės) kotas, stambas“; lie. *str(i)ùkas*, -à „trumpas“, la. trm. *strucis* „statinaitė“, *strukuls* „t. p.“ : la. trm. *strunks* (iš dainos: *atjāja tautu dēļs strupu, strunku kumeliņu* Rankiai, žr. ME III 1095), *strunkulis* „kas storas ir trumpas; nedidelis pagalys; arklio išmatos, (sušalęs) mėšlo gabalas“ (šis dažniau pasitaiko Latvijos vidurio šnektose). Toks nosinių lyčių masiškumas bei reguliarumas jų aiškinimą kontaminacija — atsitiktiniu reiškiniu — daro mažai patikimą ir iš esmės nereikalingą. Čia paprasčiau būtų visur įžiūrėti nosinį intarpą. Nuomonę, kad la. *strumps* turi kaip tik šitokios kilmės -m-, dar paremia la. trm. *strūpene* „trumpas, storas daiktas; rykštė, brūklis, lazda

(kam nors mušti); senas šautuvas; membrum virile“, *strūpenis*²⁰ (mot. g. -ne) „mažo ūgio žmogus ar gyvulys; striubuodegis šuo; pagalys“ (abu paplitę vidurio Latvijos šiaurinėje dalyje), kurių -ū-, be abejo, yra atsiradę iš (-um-<) -un- (plg. be nosinio intarpo la. trm. *strupene* „rykštė; trumpa uodega“). Laukiamojo intarpinio veiksmazodžio tęsinium galėtų būti laikomas la. *strupt* „trumpėti, bukti“ su esam. l. *strupst* vietoj *strūp (plg. la. trm. *mukst* „smunka“ vietoj dažnesnio *mūk* = lie. *muñka*, la. trm. *skubst* „skuba“ šalia lie. *skuñba* ir kt.). Kodėl *strumps* yra išlaikęs -um- nepakitusį, tiksliai pasakyti sunku, nes neaišku, kuriai iš galimų priežasčių teiktina pirmenybė. Būtų galima, pavyzdžiui, jį laikyti kuršybe (kuronizmu) ir dabartinę jo (kartu su vediniais) vartojimo teoriją aiškinti vėlesniu plitimu šiaurės rytų kryptimi (šiai nuomonei paremti, be kita ko, ne be reikšmės yra 1582—1583 m. sąrašo asmenvardis *Strumpell*²⁰, pateiktas kaip tik iš Kuršo, tiksliau – iš Puzės, šiandien esančios gana toli nuo žodžio *strumpulis* paplitimo centro). Nosinį priebalsį būtų galima paaiškinti ir ekspresyvinium žodžio pobūdžiu (pejoratyvine reikšme) – vadinasi, ta pačia priežastimi, kuria aiškinama palatalizacija lytyse *striūbas*, *striūgas*, *striūkas* ir pan. šalia pirmykščių lyčių be palatalizacijos *strūbas*, *strūgas*, *strūkas* ir pan.²¹ Žodžių su išlaikytu tautosilabiniu intarpinės kilmės *m*(<*n*) latvių kalboje yra žinomas ne vienas. Čia pakaks priminti keletą vien tokių pavyzdžių, kurie, lygiai kaip ir *strumps*, turi -um- (prieš *p* ar *b*) ir kurių vartojimo plotas taip pat tik iš dalies sutampa su kuršiškėmis tarmėmis ar net ištiesai lieka už jų ribų, būtent: *dūmbrā*² „didelis klanas, pelkė; klampi pieva; gliti žemė“ *duñbrājs* „bala, klampynė“, trm. *duñbla* (*dūmbliis*²) „(plg.) *duñblas*“ : trm. *dubra* „bala, pelkė“, trm. *dubrājs* „pelkėta vieta, klampynė“, *dubļi* „purvas“ (toliau siejama su la. *dubt* = lie. *dūbti* ir kt.); trm. *dūmburs*² „šakotas pagalys su dalimi šaknies, gumbarainis“, trm. *duñpuris* (*dūmpuris*²) „mažo ūgio žmogus“: trm. *dubur* (*i*)s „lazda, padaryta iš medelio su dalimi šaknies“, trm. *dupuris* „kas trumpas ir storas“ (toliau plg. trm. *dups* „bukas“, trm. *sadupt* „sukumpti, sulinkti, susitraukti, susmukti“); *gruñba* „raukšlė; vėžė, provėža“, *gruñbulis* „nelygumas, grubluma, kauburėlis“: trm. *groba* (su kuršišku *o* iš *u*) „grubluma, kelio nelygumas“, *grubulis* „nelygumas;

²⁰ Blese LPV 80.

²¹ Fraenkel LEW 924, 926.

gruodas; skeveldra“ (plg. lie. trm. *gru(m)blas* „nelygumas“, *grùbti* ir kt.)²²; trm. *gũmba* „(plg.) *gũmbas*; pakiluma, nelygumas, kauburys, krūva; kumparainio medžio staigus linkis; raukšlė“: *guba* „(plg.) *gubà*: kaugė; krūva“ (plg. trm. *gubt*=lie. trm. *gùbti* „linkti, dubti, (i)kristi“ ir kt.)²³; trm. *klùmburis* „(plg.) *klũmbis*, kas klupdamas eina, klupinėtojas; krapalis, slampa“, trm. (*pie*)*klumburēt (-uôt)* „(plg.) (*pri*)*klumbúoti*, (at)klupčioti, šlubuojant ar svirduliuojant (*pri*)eiti, (*pri*)slampinti“, trm. *klũmpačuôt* „(plg.) *klũmpinti*, šlubuoti, svirduliuoti“: trm. *kluburs* „šlubis, paliegėlis“, trm. *kluburēt* „klupčioti, klumpant eiti“, trm. *klupinēt (-ât)* „(plg.) *klupinėti*, klupčioti, paknopstomis, klupiniu eiti“ (plg. lie. trm. *klùbti* „klupti“, la. *klupt*=lie. *klùpti*); trm. *kumburs* „gumbas, perauga; (plg.) *kũmburas*, kauburys, pakilimas, aukštuma“ (ir *kumburis* „nedidelis iškilimas, kauburėlis“): trm. *kuburis* „drabužio nelygumas, dumšlė“ (plg. lie. trm. *kuburỹs* „viršukalnė, kalnelis; kupstas; nelygumas, iškilimas; krūva“, *kùbti* „linkti, kniubti“, la. trm. *kaūba* „viršukalnė“, *kauburs*=lie. *kauburỹs* ir kt.). Tautosilabinio *m* (<*n*) išlaikymą latvių kalboje šiais ir kitais panašiais atvejais²⁴ iš dalies dar būtų galima aiškinti tuo, kad čia *m* tautosilabinių junginių su *n* vienbalsinimo metu, matyt, jau nebebuvo suvokiamas kaip pozicinis *n* variantas, todėl jo tolesnis likimas ir sutapo su senojo *m* likimu (visur kitur, kur toks suvokimas tebebuvo aiškus, arba, gal teisingiau, kur intarpinis *n* dėl morfologinių priežasčių nė nebūdavo asimiliuojamas, jo raida, kaip žinoma, nesiskyrė nuo paprastojo *n* raidos, plg. la. *klūp*=lie. *klũmpa* ir pan.).

Anksčiau J. Endzelynas buvo linkęs tarp la. *stru(m)ps* ir lie. *trũmpas* įžiūrėti dar glaudesnių ryši – laikyti juos etimologiškai identiškais, išsiskiriančiais tiktai „judriuoju“ *s*-²⁵, tačiau vėliau, kaip matyti iš žodyne pateiktos naujos užuominos apie galėjusią įvykti kontaminaciją, tos nuomonės buvo atsisakęs. Juo labiau netiktų prie jos grįžti dabar, žinant, kad lie. *trũmpas* visai paprastai ir kartu patikimai gali būti išaiškintas sky-

²² Dėl tokio pat santykio tarp giminiškų slavų kalbų žodžių su nosiniu priebalsiu ir be jo žr. Sławski SEJP I 356t.

²³ Plačiau dėl šiai žodžių šeimai priklausančių nosinių ir paprastųjų lyčių santykio žr. Sławski SEJP I 265; Pokorny IEW I 396.

²⁴ Daugiau ir įvairesnių (ne tik junginyje *um*) tautosilabinio *m* (<*n* prieš *p* bei *b*) išlaikymo pavyzdžių yra pateikęs K. Būga, žr. jo RR III 199 tt.

²⁵ Известия Отделения русского языка и словесности импер. Академии наук, 1912, т. 17, кн. 4, с. 127 (=Endzelins DI II 434).

rium. Etimologiškai sutapatinti minėtus žodžius trukdo visų pirma tai, kad la. *stru(m)ps* visi artimiausi neabejotini giminaičiai baltų, germanų ir graikų kalbose turi *s*-²⁶, taip pat tas dalykas, kad latvių žodžio įprastinė, normali lytis yra be *-m-* (*strups*, plg. taip pat lie. *striupē* ir kt.), o lietuvių žodis žinomas tik su *-m-* (*tru̯mpas*).

Palikus nuošaly la. *stru(m)ps*, reikia grįžti prie tikrųjų žodžio *tru̯mpas* giminaičių latvių kalboje ir greta jau užsimintų kuršiškų vietovardžių bei asmenvardžių dar nurodyti porą bendrinių žodžių, anksčiau arba visai neaiškintų, arba aiškintų ne visų vienodai. Ypač svarbus čia yra la. trm. *trumpjš* „bukas (neaštrus)“ (iš Piltenės) EH II 698, kuris nuo lie. *tru̯mpas* tesiskiria savo kamiengaliu *-ja-*, pakeitusiu, greičiausiai, kaip tai įprasta latvių kalboje, ankstesnį *-u-*; tad darybiškai *trumpjš* gal santykiauja su la. trm. *trupt*, *trùp* „trupėti; trešti, pūti“ lygiai taip, kaip lie. *klumpùs* su *klùpti*, *klum̃pa*, nors patikimiau būtų galvoti, kad seniau jo nė kamiengaliu nesiskirta nuo lie. *tru̯mpas* (plg. kad ir la. trm. *strupjš* šalia la. *strups*, la. trm. *zemjš* šalia la. *zēms*, lie. *žēmas* ir kt.). Dėl reikšmės santykio plg. la. *strups*, la. trm. *stups*, lie. trm. *str(i)ùbas* ir kt., pažįstamus kartu abiem – „trumpo“ ir „buko“ – reikšmėmis. Toje pat šiaurinėje Kuršo dalyje (Dundagoje) ir iš dalies kai kuriuose spausdintuose šaltiniuose pasitaiko (*nùo*)*trumpēt* bei *nùotrumpuôt* „(medžiui) nukirst viršūnę, nukapati (šakas), (pa)trumpinti“, dėl kurių kilmės dabar, susiradus būdvardžiui *trumpjš*, nebegali būti abejonės. Darybiškai jie niekuo nesiskiria nuo daugelio kitų latvių kalbos būdvardinių veiksmažodžių, plg. (*nùo*)*strupēt* „(nu)striukinti, nupjauti“ (: *strups*, *strupjš* „trumpas; bukas“), (*nùo*)*skaidruôt*, *nùoskaidrēt* „(iš)aiškinti“ (: *skaidrs* „aiškus“), *slapēt* „šlapinti, drėkinti, mirkyti“ (: *slapjš* „šlapias“ ir kt. K. Miülenbacho žodyne J. Endzelynas la. trm. *trumpēt* „nukirsti medžiui viršūnę“ laiko paskolintu iš vok. *trumpfen* „atpjauti (raštą)“²⁷, tačiau toks aiškinimas mažai patikimas jau vien dėl to, kad la. *trumpēt* yra liaudies kalbos žodis (pažįstamas net liaudies dainoms), dialektizmas ir kartu archaizmas, susijęs su senovine bitininkyste (paprastai vartojamas, kalbant apie miško medžių su bičių drevėmis priežiūrą – jų viršūnės nukirtimą, apkopojimą, nustriu kinimą, kad neužaugtų, neužsitrauktų drevė), o nurodytasis vok. *trumpfen* (paprastai su priešdėliais *ab-* ar *ver-*) – retas raštų žodis, specialios

²⁶ Pokorny IEW I 1027.

²⁷ ME IV 246.

reikšmės statybos terminas (vartojamas, kalbant apie rąstų, sijų nupjovimą ir jų suleidimą, sujungimą su skersiniais rąstais, kai lubose daroma didelė skylė, anga laiptams, kaminui ar kam kitam)²⁸. Anksčiau kalbininkai la. *trumpēt* nelaikydavo skoliniu ir siedavo jį su la. *strups*²⁹, *strupēt*³⁰ ar dar kartu ir su lie. *truṁpas* (taip pradžioje yra daręs J. Endzelynas, žr. 25 išn.). Visai teisingai šio veiksmažodžio artimiausius giminaičius – baltų tikrinius vardus su *Trump-* ir lie. *truṁpas* – yra nurodęs E. Blešė, nors la. *trumpjš* tada jam, kaip ir kitiems kalbininkams, dar nebuvo žinomas³¹.

Kadangi la. *trumpjš* ir kiti su juo susiję bendriniai ir tikriniai žodžiai, taip pat turintys nosinį intarpą, ribojasi, apskritai imant, kuršiškomis tarmėmis, visai natūralu į juos žiūrėti kaip į kuršių kalbos palikimą. Jau vien tuo paaiškinamas ir *-um-* išlaikymas.

Kad prūsų kalboje irgi būta būdvardžio *truṁpas* atitikmens, rodo prūsų vietovardžiai *Trumpa* (upė Varmėje), *Trumpen* (ežeras Pagudėje), *Trumpe* (Pamedėje ir Varmėje), *Trumpiten*, *Trompiten*, *Trumpitten* (Semboje)³² ir asmenvardžiai *Trumpis* (Pagudėje), *Trumpe* (Pagudėje [= *Trumpis*], Semboje, Varmėje), *Trumpa* (Varmėje)³³. Tuo atitikmeniu, matyt, remiasi ir Elbingo žodynėlio 361 žodis *trumpstis* „vuerschene (= dab. vok. Feuerzange [?], žnyplės žarijoms imti)“, laikomas neturinčiu etimologijos³⁴. Reikšmė tokiam siejimui neprieštarauja: kalbamasis įrankis šitaip galėjo būti pavadintas, sakysim, kad ir dėl to, jog iš tiesų buvo žymiai trumpesnis už kitus prie ugnies vartojamus įrankius – žarsteklį (pr. *passortis* E 334), iešmą (pr. *aysmis* E 363) ir pan. Daiktavardžiai su priesaga *-stis* baltų kalbose paprastai yra daromi iš veiksmažodžių, tačiau neteisinga būtų teigti juos esant visai negalimus iš būdvardžių, plg. lie. trm. *būkstis* „ranka be pirštų; koks nors bukas daiktas (įrankis)“ (: *būkas*, -à).

---

²⁸ Dėl vokiečių kalbos žodžio žr. Sanders D. Wörterbuch der deutschen Sprache. – Leipzig, 1865, Bd. 2, sk. 1395t.; Grimm J., Grimm W. Deutsches Wörterbuch. – Leipzig, 1886–1956, Bd. 12, 1, sk. 2014.

²⁹ Bielenstein A. Die lettische Sprache. – Berlin, 1863, Bd. 1, p. 146.

³⁰ Būga RR III 201.

³¹ Blese LPV 124t.

³² Gerullis AO 187.

³³ Trautmann R. Die altpreußischen Personennamen. – Göttingen, 1925, p. 108.

³⁴ Endzelīns SV 266.

Išdėstyti dalykai leidžia apibendrinamai pasakyti, kad *tru̇mpas* yra senas baltų naujadaras (intarpinio veiksmazodžio vedinys), priklausantis bendrajai baltų leksikai (kaip ir jo sinonimas lie. trm. *šsas*, la. *šss*, pr. *šsan*): jis buvo pažįstamas kuršiams, prūsams ir lietuviams (pradžioje gal tik vakariniams – tai lyg rodytų upės vardo *Trumpė* geografija, rytinėse šnektose iki šiol išlikęs *šsas*, į pietvakarius nuo Joniškėlio esančio upelio vardas *šsupis* ir kiti panašūs faktai).

Klb 1966 XIV 131–138.

Žodžio *tru̇mpas* keleto tarminių sinonimų etimologija

Šalia labiausiai įprasto būdvardžio *tru̇mpas* „(vok.) kurz“ lietuvių kalboje dar yra žinomi šie jo sinonimai: *bigas*, *biskas*, *bizdras*, *biznas*, *gruzinis*, *gružas*, *šsas* (*šsas*), *str(i) ūbas*, *str(i) ūgas* (ir sen. lie. *strungas*), *str(i) ūkas*, *stūkas*. Iš jų penki pirmieji priklauso prie tokių tarminių lietuvių kalbos žodžių, kurių kilmė iki šiol tebėra visai neaiškinta. Jiems ir skiriamos šios etimologijos pastabos.

1. *bigas* ir *baigti* (*beigti*) || *beigti*

Būdvardį *bigas*, -à (su reikšmės paaiškinimu „trumpas, mažas“) didysis Lietuvių kalbos žodynas nurodo tik iš dviejų kàpsų vietų – Marijampolės (dab. Kapsūkò) ir šalimais esančių Gižų (žr. LKŽ I 663). Vartojamas jis (reikšme „trumpas“) ir kai kuriose kitose vietose, ir ne tik kapsų – Gudėliuose, Simnė, Sàngrūdoje, Lazdijuose (čia ir toliau remiamasi Vilniaus universiteto studentų lituanistų informacija). Tačiau įdomiausia, kad reikšme „bukas“ (pvz., kalbant apie nudilusį medinį šaukštą) jis pažįstamas Kazliškyje (Rokiškio raj.) – visai priešingame Lietuvos gale. Tad jau vien iš jo geografijos galima spėti, jog tai senas žodis, anksčiau vartotas žymiai plačiau. Tą spėjimą patvirtina aiškūs jo vediniai, paplitę ruože nuo Lazdijų iki Kazliškio bei tarp Aukštòsios Panemùnės (prie Kaūno) ir Vaŕnių, būtent: *bigė* „1. peilio pjaunamoji geležis; prastas bukas, atšipęs peilis; 2. nukirsta, nukirpta ar šiaip trumpa uodega; trumpauodegis; 3. kasa; 4. ranka su nutraukta plaštaka; 5. trumpas drabužis, liemenė; žmogus

su trumpu drabužiu“ (LKŽ I 663; 1-ja reikšmė dar Betýgaloje, Palévenėje¹, 2-ja – Alytuje, 3-ja – Bagóšilyje, 4-ja – Veliuonojė, Kùpiškyje, 5-ja – Pilviškiuose); *bigis* „palaikis, susidėvėjęs, atšipęs ar nulaužtas (ir užtektintas) peilis (Tauragėjė, Eržvilkė, Skiřsnemunėje, Raudōnėje, Lekėčiuose); trumpauodegis (Paliepiuose); šiaip koks nutrumpėjęs daiktas“ (plg. LKŽ I 664); *bigėlė* „prastas (trumpas, be koto ar sudilęs) peilis, bigė“ (LKŽ I 664; Pandėlyjė, Skāpiškyje); *bigdė* „moteris, vilkinti per daug trumpą drabužį“, pvz.: *Tikra bigdė – pakinkliai matyti* (Lazdiuose); *biginti* (-ina, -ino) „trumpinti, smailinti“ (LKŽ I 664). Iš lietuvių hidronimų čia galima priskirti Debeikių apylinkių (Anykščių raj.) upelio vardą *Bigūlis*. Tos pat kilmės, matyt, yra ir pavardės *Bigà, Bigas, Bigata, Bigeikis, Bigūnas*.

Latvių kalbą turėjęs būdvardžio *bigas* atitikmenį rodo Miūlenbacho – Endzelyno žodyne (ME I 294) bei jo papildymuose (EH I 218) iš tarmių nurodytas (be etimologijos aiškinimo) *bigis* „der Teufel“. Velnio pavadinimų darymasis iš reikšmės „trumpas“ bei „bukas“ būdvardžių yra paprastas dalykas, plg. lie. *biznius* „velnias, kipšas“ (LKŽ I 711 s. v. *biznius*, -ė 3); *biznas* „trumpas, striukas, be uodegos ar su trumpa uodega“, *būkis* „velnias (švelniau pasakant)“ (LKŽ I 932 s. v. *būkis* 3); *būkas* „nemailas, striubas“, *striūkis* „velnias“ (Krókialaukis, Rudaminà): *striūkas* „trumpas“.

Su lie. *bigas*, nors ir nebūdamas tiesioginis jo vedinys, toliau sietinas veiksmazodis *nusi-bikštinti* (-ina, -ino), užrašytas iš Rasėinių (1957 m.) su tokiu pasakymu: *Botagiukas visai nusibikštino* (*nusikapojo, sutrumpėjo, pasidarė bikštas*) (LKŽ kartoteka). Užrašytojui, kaip matyti iš skliausteliuose prirašyto reikšmės paaiškinimo, pažįstamas ir *bikštas* „trumpas (nukapotas, numuštas)“, iš kurio ir padarytas (-) *bikštinti*. Būdvardį *bikštas* gal būtų galima aiškinti atsiradus šalia *bigas* pagal tokias poras, kaip *baikštas* (dab. bendr. klb. *baikštūs*): *baigus* „bailus“, *baūkštas* (bendr. klb. *baukštūs*): *baugūs* „t. p.“, tačiau labiau tikėtina jį esant padarytą (su priešaga -*stas* > -*štas*) iš kadaise buvusio veiksmazodžio *big-ti „mušti (ar pan.)“, plg. *rūkštas* (bendr. klb. *rūgštūs*): *rūgti* ir pan. Jau minėtas (*nu*) *biginti* bent tokiuose posakiuose, kaip *Nugi čia kas dabar nubigino* (*nulaužė*) *paskutinį peilį!* (LKŽ I 664 s. v. *biginti*), dėl savo reikšmės

¹ Be to, žodį *bigė* šia reikšme duoda ir J. Šlapelis savo žodynuose: *bigė* – корóткий нож с тупым концом (Š 74); *bigė 2* – krótki nóz ze złamanym końcem (Lenkiškas lietuvių kalbos žodynelis. – V., 1929, p. 30; Kirčiuotas lenkiškas lietuvių kalbos žodynas. – V., 1938, p. 33).

taip pat labiau atrodo galis būti ne būdvardžio *bigas* „trumpas“, o kažkio pirminio veiksmazodžio vedinys, plg. *dillinti* : *dilti*, *ritinti* : *risti* ir pan. Pagaliau, turint galvoje, kad reikšmės „trumpas“ būdvardžiai indoeuropiečių kalbose kaip tik dažniausiai ir yra padaryti iš mušimą ar kokią kitą panašų veiksmą, mažinantį daikto ilgį, reiškiančių veiksmazodžių², iš to paties veiksmazodžio **bigti* „mušti“ reikia kildinti ir būdvardį *bigas* „trumpas“. Dar ir šiandien *bigas* tebėra daug siauresnės, specialesnės reikšmės negu *trušpas*; gal tą reikšmės siaurumą bei vartosenos ribotumą bent iš dalies galima aiškinti ir kaip vėlesnį dalyką, apskritai būdingą nykstantiems žodžiams, tačiau vis dėlto krinta į akį tai, kad šio žodžio (ir jo vedinių *bigis*, *-ė*, *bigžlė*) vartojimas, kalbant paprastai tik apie numuštus (nulaužtus), atmuštus (atšipusius), nutrauktus ar kaip kitaip sutrumpintus (o ne savaime trumpus) daiktus (dažniausiai peilį) bei kūno dalis (uodegą, ranką, pirštą), gražiai derinasi su jo etimologine reikšme. Dėl darybos santykio *bigas*: **bigti* plg. lygiai taip santykiaujančius *gūlas* „gulščias“: *gulti* (*gulėti*), *gūras* (dažniau *gurūs*) „trupus, birus“: *gūrti*: *knibas* „kumpas, užknabęs“: *knibti*, *kniūbas* „palinkęs, lenktas“: *kniūbti*, *sliūkas* „tingus“: *sliūkti* ir pan.

La. **bigt* (= lie. **bigti*) egzistavimas nekelia nė mažiausios abejonės – jį dar aiškiai galima įžiūrėti išvestiniuose (dažniniuose) veiksmazodžiuose *bidzīt* „den Ofen umrühren; stossen“ (ME I 293; plg. ir jo perdirbinį *bidžīt* „antreiben, ermuntern“ ME I 293; „mit der Hand vorwärts schieben, stossen“ EH I 218), *bidzināt* „an-, aufstacheln, aufhetzen; den Ofen umrühren“ (ME I 293, 1-ja reikšmė ir EH I 218), *bikstīt* „wiederholt stechen, stochern; schüren; anspornen, antreiben“ (ME I 295; plg. EH I 219). Toliau iš *bidzīt* yra padaryti *bidzeklis* „ein Stock zum Umrühren des Ofens“ (ME I 293); „ein Besen“ (EH I 218), *bidziklis* „eine Holzstange zum Hin- und Herschieben der *ārdi*; eine Stange zum Stossen überhaupt“ (ME I 293), *bidzulis* „ein Stock zum Umrühren des Ofens“ (ME I 293), *bigulis* „die Feuergabel“ (ME I 293, EH I 218); „badeklis – smeili nuodrąžts miets, ar kuo rijās iesērtuo mitruo labību mēdž izbadīt, lai visur siltums vienādā mērā piekļūtu“ (ME I 293; „ein Holzstück, ein Knüppel zum Schlagen“ (EH I 218)³, iš *bikstīt* – *biksteklis* „eine Stange zum Schüren des Feuers, die Ofenkrücke; einer, der die Gewohnheit hat wäh-

² Plačiau apie tai (su pavyzdžiais iš įvairių indoeuropiečių kalbų) rašoma straipsnyje „Žodžio *trušpas* etimologija“ (žr. šios knygos p. 86–88).

³ Dėl šio žodžio darybos žr. Endzelins LVG 346.

rend des Sprechens dem Nachbar Seitenstösse zu geben“ (ME I 295) ir kt.

Iš kitų indoeuropiečių kalbų ši veiksmožodį, atrodo, dar pažįsta germanų kalbos, pgl. s. v. a. (*ana*)*bicchan*, v. v. a. *bicken* „durti, daužti, kirsti, kapoti“, s. v. a. *bic* „smūgis, dūrimas“, v. v. a. *bicke*(*l*), vok. trm. *Bicke*(*l*)⁴ „kaplys“ ir kt.⁵ Baltų – germanų **bhig-* „mušti, smogti, smeigti, durti“ yra susidaręs (su determinatyvu *g*) iš ide. **bhei-*, *bhī-* „mušti“, kur priklauso s. sl. *biję* (*boję*), *biti* „mušti“, s. v. a. *bihal* „kirvis, (vok.) *Beil*“, s. v. a., v. v. a. *bil*, *-lles* „kaplys, kirtiklis, (vok.) *Bille*“, v. v. a. *billen* „kirsti, (ap)kapoti“, s. air. *ben(a)id* (<**bhi-na-ti*) „muša“, *bēimm* n. (<**bhei-smn̥*) „smūgis“, gr. φῦρος m. „kamenas, rąstgalis, pliauska“, av. *byente* „(jie) kovoja, muša“, arm. *bir* (<**bhi-ro-*) „brūklys, kuoka“ ir kt.⁶

Lietuvių kalboje šalia *bigas*, *bigis*, *-ė* ir t. t. yra pažįstamas ir *bikis*, *-ė* „striukis“, vartojamas kai kurių rytų aukštaičių puntininkų (LKŽ I 666 jis nurodytas iš Basanavičiaus pasakos, užrašytos, kaip matyti iš kalbos, žadininkų plote, ir iš Salāmiesčio). Čia priklauso ir to krašto upelių vardai *Bikėlė* (prie Degūčių), *Bikėnis* (prie Subačiaus), taip pat, galimas daiktas,

---

⁴ Iš Prūsų vok. *Bicke* (vok. žem. *Böck*, f.) „Spitzhacke, zum Brechen in Mauern, in steinigem Erdreich, Pflaster etc.; Eisaxt der Fischer“ (Fr I 81) yra lie. *bikis* „1. kirtiklis, kaplė (kietai žemei ar ledui kirsti); 2. toks plaktukas“ (LKŽ I 666; 1 ršk. dar Prīekulėje, Šātėse), o iš Prūsų vok. *bicken* „mit einer Bicke biechen, arbeiten, picken“ (Fr I 81) – lie. *bikiūti* „kapoti, kirsti“ (LKŽ I 666).

⁵ Latvių ir vokiečių kalbų žodžius sieja V. Prelvicis (Prellwitz W. Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache. 2. verb. Aufl. – Göttingen, 1905, p. 489 t.), ir tik tokį la. *bikstft* aiškinimą nurodo (su klaustuku) J. Endzelynas (ME I 295). Germanų kalbų žodžiai iki šiol dar neturi tvirtos etimologijos ir dažniausiai yra arba laikomi onomatopėjinės kilmės (tada jie sutapatunami su vok. *picken* „lesti“ ir t. t. ir siejami su interj. *pick* „knapt, džiobt – paukščio kirtimo bei beldimo snapu pamėgdžiojimas“), arba gretinami su keltų – romanų žodžiais (lo. – galų *beccus* „snapas“, pranc. *becquer* „lesti, snapu kapoti“ ir t. t.) ir traktuojami kaip pastarųjų giminaičiai ar kaip skoliniai (vgl. Trübners Deutsches Wörterbuch. Herausgeg. von W. Mitzka. – Berlin, 1954, Bd. 5, p. 123; Kluge EWDS²⁰ 74, 549). Tačiau N. van Veikas (Wijk N. van. – IF 1909 XXIV 232t.) teisingai yra pastebėjęs (atmesdamas siejimą su lo. – galų *beccus* ir t. t.), kad germ. **bikkjanan* reikšmė yra „durti“, ne „snapu stuksėti, lesti“ (pats jis germanų žodžius sieja su ide. **bheg-* „laužti“, germ. *-i-* kildindamas iš *-e-*). Tad gal labiausiai patikima būtų kalbamą germanų žodžių grupę sieti su baltų žodžiais, kartu nepamirštant, kad ją šiandien jau sunku griežtai atriboti nuo panašių onomatopėjinių (ir romanų kalbų) žodžių dėl jos semantinės ir fonetinės sąveikos su pastaraisiais.

⁶ Pokorny IEW I 117t.

lietuvių pavardės *Bikas, Bikėlis, Bikėnas, Bikėnas*. Skardžiujų ir dusliųjų priebalsių kaitaliojimas lietuvių kalbos žodžio gale (priešais galūnę) nėra labai retas dalykas. Šiuo atveju *k*, be abejo, yra žymiai vėlesnis negu *g* (plg. kitų kalbų giminiškus žodžius su *g*), todėl į jį negalima žiūrėti kaip į seną paralelinį determinatyvą. Ypač lengva vietoj skardžiojo priebalsio atsirasti dusliajam veiksmažodžiuose, kur dalyje formų (pvz., bendratyje, būsimajame laike) skardusis priebalsis dėl pozicijos tegali būti išstiriamas dusliai; iš tokių formų apibendrinus duslųjį priebalsį visam veiksmažodžiui, yra, pavyzdžiui, susidariusios poros *dėrgti* (-ia, -ė) || *deřkti* (-ia, -ė), *drėgti* (-sta, -o) || *drėkti* (sta-, -o), *dringti* (-sta, -o) „prasti, gusti, junkti“ || *drinkti* (-sta, -o) „t. p.“, *nu-jėgti* (-ia, nu-jėgė) „nuvokti, nutuokti, nujausti“ || *nu-jėkti* (-ia, nu-jėkė) „t. p.“, *siřbti* (-sta, -o) || *siřpti* (-sta, -o), *ap-žilbti* (-sta, -o) || *ap-žilpti* (-sta, -o), *žliaūgti* (-ia, -ė) || *žliaūkti* (-ia, -ė)⁷. Tad žodžio *bikis*, -ė ir minėtų vardų *k* veikiausiai irgi bus atsiradęs dar veiksmažodyje (**bigti*, šalia gal ir **bikti*).

Žemaičių pietryčių plote (iki Kvėdarnos ir Lučkės, taigi maždaug iki dūnininkų ribos su dūnininkais) pažįstamas žodis *bigė* „sodžiaus pasilinksminimas, pašokis“ (LKŽ I 663 t. s. v. *bigė* 6), kurį dėl ypatingos reikšmės, skirtingai nuo anksčiau minėto kelių kitų reikšmių žodžio *bigė*, sunku laikyti būdvardžio *bigas* „trumpas“ vediniu. Iš Vainūto pateiktas sakiny *Ar bengėt mėšlus vežti, ar bigę kelsite?* (LKŽ I 664) rodo šį žodį turint ir reikšmę „pasilinksminimas darbą baigus, pabaigtuvės, patalkys“. Tad atrodo, jog pirminė jo reikšmė bus buvusi veiksminė – „baigimas, baiga; (pa)baigtuvės, nuobaigos“, o pats jis – padarytas iš veiksmažodžio **bigti*, be senosios reikšmės „mušti“, vėliau, matyt, dar turėjusio ir reikšmę „baigti“; dėl darybos plg. *bėgė* „bėgimas, bėgsena“ (: *bėgti*), *mynė* „linų mynimo metas, mynimas“ (: *minti*, *mynė*) ir pan.

Rekonstravus reikšmę „baigti“, nebelieka jokių kliūčių **bigti* (ir jau minėtus jo giminaičius) sieti su lie. *beįgti*, *baįgti*, la. *bèigt*, kurie kaip tik turi kitų laukiamų balsių kaitos laipsnių šaknis⁸. Šalia reikšmės „eiti, va-

⁷ Panašūs veiksmažodžiai kitais atvejais gali būti iš seno išplėsti skirtingais determinatyvais; taip gal yra susidariusios poros (daugumą jų, beje, galima aiškinti ir pirmuoju būdu) (*ap*)-*kiřbti* (ir *skiřbti*) „(ap)gižti, pradėti rūgti“ || (*ap*)*kiřpti* „t. p.“, *klibti*, *kleibti* || *klipti*, *kleipti*, *klūbti* || *klūpti*, *kreįgti* || *kreįkti*, *sklembti* || *sklempiti*, *skōbti* || *skōpti*, *smelgti* || *smelkti*, *stiēbti* || *stiēpti*, *virbēti* || *virpēti*, *vizgēti* || *viskēti*.

⁸ Nepriesaginiuose veiksmažodžiuose su *i* eilės balsių kaita paprastai kaitaliojasi *i(y)* : *ei(ie)*, o *ai* yra būdingas šalimais esantiems vardažodžiams bei priesaginiams

ryti prie galo "baigti" dar vartojamas reikšme „varginti, kamuoti, naikinti“, kuri suvokiama kaip šalutinė, savo kilme glaudžiai susijusi su pirmąja. Tokia pat antrinė yra ir *baigtis* (la. *bèigtiês*) reikšmė „mirti, dvėsti“. Tačiau labai galimas daiktas, kad retas la. *bèigt* „umbringen, tötten (= užmušti, nužudyti)“ (EH I 211) tebėra išlaikęs senąją (tikėtai susiaurintą) reikšmę „mušti“.

Reikšmės kitimas „mušti, smeigti... (smūgis)“ > „baigti (pabaiga, galas)“ yra žinomas iš įvairių indoeuropiečių kalbų, pvz.: pranc. *bout* „pabaiga, galas“, s. pranc. šalia dar „smūgis“: s. pranc. *bouter* „mušti, smogti“ (< frankų *bōtan* „mušti“, plg. s. v. a. *bōzan* „t. p.“)⁹; lo. *fīnis* „pabaiga, galas“: *fīgo*, *-ere* „(i)smeigti, įmušti, prikalti“ (plg. lie. *diegti* „durti“)¹⁰; lie. *gālas* : *gēlti* „geluonį leisti, kirsti; labai (duriamai) sopėti, skaudėti“¹¹; av. *θwarasah-* „pabaiga, galas“: *θwaras-* „pjauti“¹²; ol. *afbreken* „baigti“ : *afbreken* „nulaužti, atlaužti, (vok.) *abbrechen*“¹³.

Kaip yra žinoma, žemaičiai vietoj *baigti* (*beigti*) vartoja *beŋgti*. Santykį tarp *baigti* (*beigti*) ir *beŋgti* bei jų tolimesnę etimologiją iki šiol ne visi aiškina vienodai. Seniau *baigti* buvo siejamas su lo. *fīnis* „pabaiga, galas“, *fīnio*, *-ire* „pabaigti; nustatyti; apibrėžti, atriboti“¹⁴, ir jau tada santykis tarp *baigti* (*beigti*) ir *beŋgti* interpretuotas įvairiai: vieni senesne forma laikė *beŋgti*, atstatydami ir lo. *fingnis* (iš **feng-*)¹⁵, kiti – *baigti* (*beigti*),

---

veiksmažodžiams, nors pasitaiko ir išimčių, plg. *kỹpti* : *kaĩpti* (*keĩpti*), *ribti* : *raĩbti* (*reĩbti*); tokie veiksmažodžiai su *ai* iš dalies gali būti padaryti iš vardažodžių (ar bent *ai* pagal juos gavę), plg. *raĩbti* (: *rāibas*). Tad galimas daiktas, kad forma *beigti*, pažįstama daugiausia pietuose ir sutampanti su la. *bèigt*, yra senesnė negu *baigti*, turinti vardažodžiams būdingą *ai*, plg. (*pa*)*baigà* ir kt. Tačiau, antra vertus, skirtumas tarp *beigti* (la. *bèigt*) ir *baigti* galėtų būti ir iš seno, plg. taip pat santykiaujančius lie. *lėisti* ir la. *lafst*.

⁹ Dauzat A. Dictionnaire étymologique de la langue française. – Paris, 1954, p. 107.

¹⁰ Walde–Hofmann LEW I 502t.

¹¹ Fraenkel LEW 130, 145.

¹² Buck DS 980; taip pat žr. 857 (dėl pranc. *bout*), 979 (dėl lo. *fīnis*), 857 (dėl lie. *gālas*).

¹³ Kuiper F. B. J. Die indogermanischen Nasalpräsentia. – Amsterdam, 1937, p. 184.

¹⁴ Bezzenger A., Fick A. – BB 1881 VI 239 (*beŋgti* čia visai neužsimintas); šią etimologiją dar anksčiau (bene pirmasis) buvo iškėlęs A. Potas, plg. Walde LEW³ 294 (kur nurodyta ankstesnė literatūra).

¹⁵ Froehde F. – BB 1890 XVI 194.

spėdami, jog lie. *beng-*, *bang-* bus susidarę nosinį infiksą turėjusio **bi-n-g-* pagrindu dėl balsių kaitos nukrypimo (vok. Ablaut(s)entgleisung)¹⁶. Ėmus kitaip aiškinti lo. *fīnis* (= lie. *dýgsnis*), įsigali *beñgti* siejimas su lie. *biñgti* „atganytu, atšertu būti; skubriu, gyvu darytis; dideliu darytis, įsigalėti (ir kt.)“, *bingùs* „gražus, smarkus, išpenėtas (apie arklį); tarpus, vešlus; žiaurus, piktas“, *bangà* (*bañgas*) „vilnis; smarkus lietus, audra; daugybė“, *bangùs* „smarkus, didelis, staigus (apie lietų), audringas, bausis (ir kt.)“, la. *buoga* (*buògs*) „būrys, pulkas“¹⁷, toliau – su pr. *pobanginnons* „(vok.) bewegt (paskatinęs)“¹⁸, s. i. *bhanákti* „(nu)lūžta, (nu)laužia, sulaužo; sudaužo, sutrupina; (iš)lenkia“, *bhañga-h* „lūžis; sunaikinimas; raukšlė, klostė; banga“, s. air. *bongid*, *-boing* „laužia“¹⁹, (be škn. -n-) arm. *bek-nem* „laužau“, *bek* „sulaužytas, sudaužytas“ ir kitais ide. škn. **bheg-*, **bheng-* „sudaužyti, sulaužyti“ atstovais²⁰. Laikantis šios *beñgti* etimologijos (dabar ji yra beveik visuotinai paplitusi), *baĩgti* (*beĩgti*) arba visai nesiejamas su *beñgti* ir paliekamas (kartu su la. *bèigt*) be etimologijos²¹, arba jie gretinami (kaip paralelinių šaknų žodžiai), nesiimant aiškinti jų tarpusavio santykio²², arba, pagaliau, sakoma, kad *baĩgti*, *beĩgti* ir kitos lytys su *ei*, *ai* esančios atsiradusios šalia *beñgti* dėl balsių kaitos nukrypimo²³. *Baĩgti* (*beĩgti*) atskyrimą nuo *beñgti* ir pastarojo siejimą su tolimes reikšmės *bingùs*, *bangà* ir kt. semantiškai sunku pateisinti (tai jau anksčiau teisingai yra iškėlę H. Osthoffas ir F. B. J. Keiperis²⁴). Tad pirmenybė teiktina etimologijai, kuri neverčia išskirti *baĩgti* (*beĩgti*) ir *beñgti*²⁵. Įprastinė

¹⁶ Osthoff H. – IF 1895 V 296 išn. 1; antriniu lie. *beñgti* (šalia *baĩgti*) laikė ir Walde LEW² 294 (šiaip su lo. *fīnis* čia nebesiejama).

¹⁷ Leskien A 320.

¹⁸ Trautmann AS 402; plg. ir Endzelīns SV 229.

¹⁹ Trautmann BSW 26; ME I 262 (su ankt. liter.); Fraenkel LEW 34.

²⁰ Pokorny IEW I 114t.; Sadnik, Aitzetmüller VWSS I 111 tt. (Nr. 120), kur prie šios žodžių šeimos dar skiriami r. trm. *багно* „liūnas, klampynė“ (ir kt.) bei s. v. a. *bah* „upelis, (vok.) *Bach*“ (ir kt.), tačiau kitaip aiškinamas r. trm. *бўжцать* „mirti, nugaišti, padvesti“, M. Fasmerio sietas su lie. *beñgti* (plg. Vasmer REW I 137).

²¹ Leskien A 271; ME I 277; Buck DS 980.

²² Fraenkel LEW 29t., 34.

²³ Pokorny IEW I 115.

²⁴ Osthoff H. – IF 1895 V 296 išn. 1; Kuiper F. B. H. Die idg. Nasalpräsen tia, p. 184.

²⁵ Šiuos žodžius gretindavo ir K. Būga (neaiškindamas jų tolimesnės kilmės), plg. Būga RR III 197, visai skyriumi liedsdamas *ĩ-biñgti*, *prā-bangas*, *bangà*, plg. Būga RR II 397, III 188. Dėl pastarųjų žodžių, kaip neturinčių aiškaus ryšio su *beñgti*, toliau šia-

beŋgti etimologija, de ja, šio reikalavimo neatitinka, nes neįmanoma paaiškinti, kaip vėliau galėjo greta atsirasti *baigti* (*beigti*). Pasikliauti balsių kaitos nukrypimu, kaip tai daro J. Pokornas (neva remdamasis J. Endzelynu), čia negalima. Latvių kalboje, kur iš tautosilabinių *in, en* yra atsiradę *ī, ie*, šalia **big-* (< **bing-*): **bieg-* (< **beng-*) galėtų, žinoma, toliau analogiškai (pagal *i* eilės pavyzdžius) susidaryti ir **baig-*. Tačiau visiškai negalima įsivaizduoti, kaip dėl panašios kaitos vietoj tautosilabinių *en, an* galėtų atsirasti *ei, ai* lietuvių kalboje; *e* eilės žodžiai su šaknies *i* (šalia *n, m, l, r*), bendru ir *i* eilei, čia, tiesa, irgi leidžia greta susidaryti *i* eilei būdingoms lytims su *ai* (: *ei*), tačiau dėl tokios antrinės kaitos gretimas priebalsis (su šaknies balsiu galintis sudaryti tik heterosilabinį junginį), aiškus dalykas, niekada neišnyksta, pvz.: *brlsti* (: *brėda*) : *bráidžioti*, *giñti* (: *gėna*) : *gáinióti*, *nirti* (: *nėrti*) : *nairýti(s)*, *pinti* (: *peñtaroti*) : *páinioti*, *skinti* (: trm. *skėna* „skina“, *nuo-skena* „skynimas“) : *skáinioti*, *trinti* (: *trenėti*) : *tráinioti(s)*, *tvinti* (: *tvānas*) : *tvainýtis*²⁶. Šitaip susidariusiose *i* eilės lytyse galėtų nebūti *n* tik tais atvejais, kai dėl fonetinių priežasčių jis nebetairiamas nė *e* eilės žodžiuose, plg. *gržiti* (: *grėžti* : *grąžýti*) : *gráizyti* (: *su-greižióti*)²⁷, *trėšti* (trm. ir [*trišt'*]) : *traiša*, tačiau šalia *bengti* nėra kaip atsirasti lytims be *n*, tarp jų – turinčioms [*ī*] < *in* (trm. ir < *en*), kurios tik ir galėtų sudaryti atramą naujai balsių kaitai.

Minėti etimologizavimo trūkumai iš sykio pašalinami, kai *beŋgti*, atsiskius jo tradicinės etimologijos, aiškinamas, remiantis anksčiau išdėstyta *bigas, baigti* (*beigti*) ir kitų jų giminaičių etimologija. Beje, pirma dar reikia stabtelti ties vienu nauju faktu – lie. trm. *biñgti* (*-ia, -ė*) „mušti,

---

me straipsnyje nebekalbama; galimas daiktas, kad jie teisingai skiriami prie ide. **bheg-*, **bheng-* „sudaužyti, sulaužyti“; su jais, o ne su *beŋgti*, matyt, sietinas ir pr. *pobanginons* „bewegt“. Neteisingai dėl *bingùs* (: lo. *pinguis*) Zupitza E. – KZ 1904 XXXVII 388. Dėl *bangà* galimo ryšio su s. v. a. *bah* (ir kt.) dar plg. Pokorny IEW I 161.

²⁶ Beje, iš E. Frenkelio žodyne (LEW 1148) pateikto lie. *tvalkas* aiškinimo lengva susidaryti klaidingą įspūdį, kad šis žodis panašiai galėtų būti atsiradęs šalia *tvinkti, tveñkti*. Tačiau nurodytose J. Endzelyno gramatikos vietose (LG 60 t. ir LVG 92 t.), atvirksčiai, perspėjama, kad net dėl la. *tváiks* aiškinimo balsių kaitos nukrypimu reikia būti atsargiam – jis galįs būti ir ne naujadaras, nes esąs ir lie. (trm.) *tvalks*; toliau plg. ME IV 292. Savaip santykį tarp *tvái-kas* ir *tv-añ-kas* aiškina (įžūrėdamas skirtingus – *i* ir *n* – kamienus, išplėstus sufiksu *k*) ir E. Frenkelio nurodytas F. Špechtas (Specht UID 155, 201).

²⁷ Čia *ai, ei* gali būti ir kitos kilmės, plg. Fraenkel LEW 167t.

trenkti, dobtį, galabyti“ (LKŽ I 682; Skāpiškis²⁸). Sunku pasakyti, ar jo *in* toks yra iš seno, ar tik tarminis, atstojantis senąjį *en*, nes iš tarmių, neverčiančių *en* į *in*, šis žodis nežinomas²⁹. Svarbiausia yra tai, kad šis trm. *biñgti* (anksčiau minėto *biñgti*, *-sta*, *-o* dalinis homonimas), šiandien pažįstamas tiktai nedideliame rytų aukštaičių tarmės plote (tarp Vabalniūko, Suvainišio, Čedasų, Rōkiškio, Kamajū ir Palėvenės, vadinasi, kaip tik ten, kur dar siekia *bigas* bei, dažniau, jo vediniai), būdamas toli nuo žem. *beñgti* „baigti“ ir turėdamas greta pastarąjį semantiškai atstojantį *baigti*, tebėra gražiai išlaikęs senąją „mušti, smogti“ reikšmę. Čia dar, rodos, tiktų paminėti kaip tolimesnius darinius *nu-bingūoti* (*-ūoja*, *-āvo*) : *Šuo gaidį nubingāvo* (*nubaigė*, *nugalėjo*) Darbėnai (LKŽ I 683) ir *su-bingiūoti* (*-iūoja*, *-iāvo*) „sugriauti“ : *Per šį karą subingiāvo tiltą* Katýčiai (LKŽ kartoteka), kur taip pat (bent antrajame pavyzdyje) tebekyšo senesnė reikšmė ir reprezentuojamas silpnasis balsių kaitos laipsnis šalia *e* (*beñgti*) ir *a* (*pabangà* „pabaiga“, *ābangos* < *ap-bangos „pabaigtuvės, nuobaigos“, *bangstýti* „baiginėti, baigti“). Vadinasi, kaip lie.—la. *big-*: *beig-* iki pat šiol tebeturi aiškių pirmykštės reikšmės „mušti“ pėdsakų, lygiai taip, jei ne dar geriau, tą reikšmę išlaikė ir lie. *bing-*: *beng-*. Reikšmės raida „mušti“ > „baigti“, kuri yra, kaip matyti, visai nesena lietuvių ir latvių kalbų naujovė, vargu ar būtų taip tiksliai sutapusi, jeigu *baigti* (*beigti*) ir *beñgti* nuo seniausių laikų būtų buvę visiškai nesusiję.

Baltų žodžiai su *-ei-* || *-en-* bent kiek plačiau yra buvę apžvelgti A. Briuknerio³⁰, E. Frenkelio³¹ ir F. B. J. Keiperio³². Iš jų pateiktų lietuvių kalbos pavyzdžių ryškesni yra šie sugretinimai (aiškiai skirtingų šaknų žodžiai čia neminimi): *baigti* (*beigti*) || *beñgti*, *máizioti* || *mēža* (3 praes.), *skleisti* || *sklęsti*, *tváikas* || *tveñkti*, *vigrūs* „vikrus“ (*Váiguva*) || *vėngti* (*vingrūs*, *vangūs*). A. Briukneris ir E. Frenkelis iš esmės tenkinasi pačiu tokių gre-

²⁸ Pvz.: *Nelįsk, kad biñks(iu) snukin, tai atminsi. Taip susimušė, kad net Kazį iš koto nūbingė. Sako, vakar Varnioką vakaruškoj pařbingė* (Skāpiškis). Iš kitų priešdėlių vedinių dar pasitaiko *pribiñgti* „přitrenkti“ (Panemūnis) ir *užbiñkti*: *Kad užbiñgė per galvą* (Palėvenė).

²⁹ LKŽ I 616 (s. v. *beñgti* 2. *nu-*) pateikti iš Palėvenės, Pándėlio ir Salā miesčio pavyzdžiai su *nubeñgti* iš tiesų turi, kaip matyti iš reikšmės ir geografijos, tą patį vksm. su [iñ]; vadinasi, vienas ir tas pats žodis žodyne be reikalo suskaldomas ir duodamas dviejose vietose.

³⁰ Brückner A. — KZ 1913 XLV 311t., 322–325.

³¹ Fraenkel E. — IF 1934 LII 146t.

³² Kuiper F. B. J. Die idg. Nasalpräsentia, p. 184t.

tybių konstatavimu³³, ir tik F. B. J. Keiperis iškelia originalią mintį, kad lytys su *-en-* iš dalies galinčios būti atsiradusios iš senųjų esamojo laiko konjunktyvų, kuriems kaip tik būdingas intarpinis *-en-*, įvestas į visą (ant-riniu būdu susidariusią) veiksmažodžio sistemą. Tuo būdu F. B. J. Keiperis, *baigti* (*beigti*) teisingai susiejęs su ide. **bhei-* „mušti“, *beŋg-(ti)* šalia *beig-(ti)* aiškina kaip **bh̥i-en-g-* (čia silpnojo laipsnio šaknis **bhi-*) šalia **bhei-g-*³⁴.

Sprendžiant iš *beŋgti* geografijos bei jo reikšmės raidos, sunkoka tikėti jį esant tiek seną, kad jam galėtų visiškai tikti F. B. J. Keiperio aiškinimas. Tačiau pagrindinė mintis, kad *beŋgti* yra antrinis, vėliau susidaręs šalia senesnio *beigti*, ir kad jo *n* yra intarpinės kilmės, pirmiausia atsiradęs veiksmažodyje su silpnojo laipsnio šaknimis, nekelia abejonių. Pradinę atramą lytims su *n* galėjo sudaryti jau anksčiau rekonstruoto *bigti „mušti; baigti“ esamojo laiko intarpinės formos (su **bing-*). Apibendrinus esam. 1. *n* visam veiksmažodžiui (plg. *jūngti* : *jáugti*, *jūnkti* : *jaukùs*), šalia (*)*biŋgti* pagal *e* eilės pavyzdžius nesunkiai galėjo susidaryti *beŋgti* : *bangstýti*, *pabangà* ir kt. Vadinasi, *beŋgti* ir kitų lyčių su *n* susidarymą šalia *bigti (*binga) : *beigti* : *baigti* (turinčių determinatyvą *g* ir priklausančių prie ide. **bhei-*, *bh̥-* „mušti“) paprasčiausia aiškinti taip, kaip aiškinamas, pavyzdžiui, *spiŋgti* : *speŋgti* susidarymas šalia *spigti* (*spiŋga*) : *spiēgti* (turinčių taip pat determinatyvą *g* ir priklausančių prie ide. **spei-*, **spl-*)³⁵.

2. *biznas*, *bizdras*, *biskas*

Prie anksčiau nurodyto būdvardžio *bigas* (kartu su vediniais) paplitimo ruožo iš rytų šliejasi jo sinonimo *biznas*, -à „1. trumpas, striukas; 2. be uodegos; trumpauodegis; 3. plikas, nusigyvenęs“³⁶ (LKŽ I 710) teri-

³³ Ir savo žodyne E. Frenkelis dažnai net nesistengia griežčiau skirti (tai ne visa da ir įmanoma) *-ei-*||*-en-* giminiškuose žodžiuose bei formose nuo panašaus visai skirtingų dviejų artimos reikšmės šaknų paralelizmo, plg. jo pastabas dėl *laigyti*||*linguoti* (iš naujausios literatūros plačiai dėl šaknų **leig-* ir **leng-* žr. Jēgers B. — CB 1958 IV/V 53—66), *léisti*||*l̥sti*, *l̥eknas* (*laikšės*)||*leŋkti* (*laŋkas*), *žviēgti*||*žvėngti* ir kt. (Fraenkel LEW 330t., 377, 332t., 1327t.).

³⁴ Kuiper F. B. J. Die idg. Nasalpräsentia, p. 184.

³⁵ Fraenkel LEW 872.

³⁶ Dėl pastarosios reikšmės plg. LKŽ iliustracinius sakinius *Kad priėjo bizna*, *nei cento kišenėj* (Anykščiai). *Šiomet mums šieno bizna buvo* (Aukštādvaris) ir panašius pa-

torija, panašiai nusitęsusi per visą Lietuvą nuo pietvakarių dzūkų iki šiaurės puntininkų. Iš jo vedinių galima paminėti: *biznĕlĕ* „trumpas drabužis“, *biznĕlis* „trumpas apsilvilkimas ar šiaip kas“, *biznis*, -ė „trumpauodegis; beuodegis; nuskurdėlis, plikis“, *bizniūkai* „trumpas drabužis, striukė“, *bizniūkas*, -ė „žemo ūgio dručkis“, *biznius*, -ė „l. beuodegis, trumpauodegis; 2. velnias, kipšas“, *biznóji* „gyvatė“, *biznókas*, -a „trumpokas“; *biznĕti* „l. trumpėti, striukam darytis; 2. skursti, nusigyventi“, *bizninti* „daryti bizną, trumpinti“, *biznyti* „t. p.“, *biznóti* „trumpinti, bizninti; kaišytis (sijoną)“ (LKŽ I 710 t.). Šių žodžių užimamos teritorijos pačiuose pietuose (apie Drūskininkus) pasitaiko ir *bizdras*, -à „trumpas, be uodegos“ (LKŽ I 707) bei jo vedinys *bizdris*, -ė „biznis (kas su trumpa uodega, drabužiu)“ (LKŽ I 708).

Žodžius *biznas* ir *bizdras* gal reikėtų sieti su lie. trm. *biĕsti* (*biĕdžia*, -dė) „durti, smeigti, mušti“ (LKŽ I 663; duodama tik su *i-* iš Pelesės ir su *nu-* iš Ródunės: *Boba... kad svies malkapagaliu, ir nusodino, nubiedė antarą kojaitę kalelei*). Tada savo etimologine reikšme šiedu „trumpo“ pavadinimai niekuo nesiskirtų nuo būdvardžio *bigas* – visi jie remtųsi tos pat „mušti“ reikšmės veiksmažodžiais. Tad *biznas* kildintinas iš **bizdnas*, toliau – gal iš **biddnas*, plg. *liuōznas* „gležnas, plonas, silpnas“ < **liuozdnas* < **liuod-dnas* (: *lósti*, -do „lepti, išpaikti“), *nuolaiznūs* „nuolaidus“ < **nuolaizdnus* < **nuo-laid-d-nus* (: *nu-léisti*, -do), *skriaūznas* „liesas ir plonas, silpnas“ < **skriauzdnas* < **skriaud-dnas* (: *skriaūsti*, -dė)³⁷. Darybiškai *biznas* galėtų būti priesagos -dnas (dar plg. *nuo-šlĕ-dnūs* ir *pa-šlĕ-dnūs* : (-)šliĕti, (-)šlĕjo) vedinys iš veiksmažodžio **bisti*, **bido* (su silpnojo laipsnio šaknimi šalia *biĕsti*, *biĕdė*). Panašiai *bizdras* gal kildintinas iš **biddras* ir galėtų būti padarytas iš to paties veiksmažodžio **bisti* su priesaga -dras (< ide. **-dhro-*), plg. *gaizdras* „pašvaistė (nuo gaisro)“ < **gaid-dras* (: *gaid-rūs*), *kėmzras* „kešas, kupstas“ < **kėmzdras* (plg. *kėmzdrĕnĕ* LKŽ V 565) < **kėms-dras* (: *kėmsas* „kešas, kupstas“), *pūz(d)ras* „supuvęs medis, puvėsis, piaulas“ < **pūs-dras* (: *pūs-ras*), *žaiždras* (*žiēzdras*) „kalvės krosnis, židiny“ < **žaid-dras* (**žeid-dras*) (: *žaidas* „krosnis“, *žiēsti*, -dė), *žiēzdrai* „žvyras“ (ež. *Žiēzdras*) < **žeis-dras* (< ide. **gĕis-dhros*)³⁸. Turint galvoje, kad priesagos -dnas ir -dras lietuvių

sakymus su *striūkas*, -à „trumpas“: *Tam buvo striūka su pinigais* ir kt.; toliau plg. *striūkė* „blogi reikalai, bėda, galas“ (DŽ 774).

³⁷ Būga RR I 286, 289; dėl *liuōznas* dar žr. Fraenkel LEW 381, 384.

³⁸ Būga RR I 283, 285, 288, 292; dėl *gaizdras* dar žr. Pokorny IEW I 488t.

kalboje yra visai retos (be to, pirmosios pavyzdžius – nors gal ne visus – būtų galima interpretuoti ir kaip priesagos *-nas* vedinius, o su antrąja iki šiol, rodos, yra žinoma tiktai daiktavardžių) ir kad *biznas* (< *bizdnas) ir *bizdras* abu turi tą patį *bizd-*, patikimiau juos laikyti įprastinių būdvardžių priesagų *-nas* (plg. *glėžnas* : *glėžti*, *plónas* : *plóti*, *silpnas* : *silpti*) ir *-ras* (plg. *gùdras* : *gùsti*, *-do*, *mišras* : *mišti*, *tikras* : *tikėti*, *tikti*) vediniais iš veiksmazodžio su *bizd-* (< **bid-d-*). Dėl santykio **bid-d-*: **bid-* (*bisti, *-do*) plg. *grimžti*, *-zdo* : *nu-grimdo* (*grimdinti* LKŽ III 604), *gruz(d)ėti*, *gruzdús*, *grùzti*, *-z(d)o* : *graudús*, *grústi*, *-do*, *mėgzdyti* (su įterptiniu *g*): K. Sirvydo *pamedeimas* „kuglowanie, gesticulatio“ ir kt. (la. *mēdīt* „mėgdžioti“), *spurdėti* „spurdėti“ : *spurdėti*, *urzdėti* „urgzti“, *uřz(d)inti* „erzinti“ : *uřdinti* „t. p.“³⁹ (pradžioje galėjo kartais būti tik kauzatyvinės ar iteratyvinės reikšmės lyčių su **bid-d-*, plg. *ės-dinti*, *lip-dýti*, *skél-dėti* ir pan.). Dėl kamieno *bizd-* reikšmės „mušti“ plg. (jei su *z < zd*) *bizyti* (*-ija*, *-ijo*) „lupti, kapoti“ (LKŽ I 710 s. v. *bizyti* 2) ir (jau kaip tolimesnį vedinį) *užbiznyti* „suduoti“ (LKŽ I 711 s. v. *biznyti* : už-).

Tvirtai teigti, kad būdvardžių *biznas* ir *bizdras* kamienas *bizd-* yra kilęs iš **bid-d-* ir sietinas su *biėsti*, *-dė*, negalima todėl, kad gal ne mažiau įmanomas (o iš pirmo žvilgsnio net akivaizdesnis negu su *biėsti*) yra jo ryšys su tuo *biz(d)-*, kurį turi: 1) *bizas* „vabzdys, nuo kurio karvės bizdelioja; gira, bizalas“, *byz(d)ėlė* „gyls“, *bizelióti* „sakyti bizzz, kad karvės zyliotų; zylioti“, *bizėnti* „sakyti bizzz, byzinti“, *bizinas* „grambuolys; kiekvienas vabzdys, kurs byzgia“, *býzinti* „sakyti bizzz, kad galvijai zyliotų; brūžuoti, zulinti, čirpinti“, *bizóti* „zylioti, bėgioti“, *bizúoti* „zylioti, bėgioti“ ir panašūs onomatopėjiniai dariniai, plg. interj. *biz* (*bizzz*); 2) *bizas* „kas bizinėja“, *bizdas* „užpakalis“, *bizdauti* „bezdėti“, *bizdėnti* „pamažu bėgti, biznoti“, *bizdikuoti* „slankioti be darbo“, *bizdinėti* (*byzdinėti*) „slankioti be darbo, dykinėti“, *býzdinti* „eiti, styrinti“, *bizdis*, *-ė* „kas bizdinėja be darbo; laužas, iširėlis“, *býzdoti* „tursoti“, *bizdulis*, *-ė* „bezdalius; lengvadarbis, tinginys“, *bizduliúoti* „dykam valkiotis, bindzinėti, lakstyti; trauktis kūlėmis“, *bizdžius*, *-dė* „bezdalius; karštas, skystas žmogus“, *biznà* „maža risčia“, *biznénti* „ristele bėgti, biznoti“, *biznóti* „pamažu bėgti“, *býzoti* „gulėti, drybsoti“, *bizterėti* „bežterėti“, *bizuliúoti* „vaikščioti be darbo“ ir kiti lie. *bezdėti* (= la. *bezdēt*), kuris galiausiai, matyt, taip pat yra onoma-

³⁹ Būga RR I 284, 287, 289, 290; dėl *grimžti* dar plg. Endzelīns LVG 754 išn. 400, o dėl *mėgzdyti* – ME II 612.

topėjinės kilmės, giminaičiai⁴⁰. Ypač svarbūs dėl savo reikšmių *bizdinti* „striukinti, trumpinti, ankštinti (drapaną); gadinti, laisinti“ (LKŽ I 707) ir *bizinti* „trumpinti, striukinti, mažinti (dailinant, taisant); daryti, kad kas nusigyventų, plikinti“ (LKŽ I 709 – iš pietryčių žemaičių ir gretimų aukštaičių šnektų, kur *zd* vietoj dažnai tik *z*), kuriuos paprasčiau aiškinti ne kaip **bid-dinti* „mušdinti, (nu)mušti“ → „trumpinti, (nu)baigti (nugyventi)“, o kaip *bezdėti* giminaičius; dar plg. *bizdė* „trumpas švarkas“ (LKŽ I 705), *bizdunkulis*, -ė „kas mažo ūgio“ (LKŽ I 708), *bizukas* (< **bizukas*) „kas mažas, trumpas“ (LKŽ I 712), *bizas* (< **bizdas*) „nuskurėlis, nusi-baigėlis“ (LKŽ I 705). Dėl šių žodžių semantinio ryšio su *bezdėti* ir kt. plg. *Ale čia miežiai visai nusibezdėję (sumenkę), nè sėkla neatgrįš* (LKŽ I 648 s. v. *bezdėti* : *nu-*), *bēzдалas* „menkos sveikatos žmogus; bamblys (apie vaiką)“ (LKŽ I 647) ir pan. Dėl reikšmės „nuskursti, nu(si)gyventi“ dar plg. *bizóti* „pavargti, nusigyventi“ (LKŽ I 712), *nusibýzti* „nusigyventi“ (LKŽ I 712), priklausančius, matyt, pirmajai onomatopėjinių darinių grupei. Be *biz(d)inti*, dar yra pažįstamas *-bisti*, *-bįzda*, *-bizdo* „menkėti, smukti“ (LKŽ I 699 su priešdėliais *pri-*, *su-*), šalia kurio (gal vartoto ir „trumpėti“ reikšme) nesunku įsivaizduoti galėjus susidaryti (anksčiau minėtu būdu su priesagomis *-nas* ir *-ras*) ir būdvardžius *biznas*, *bizdras*.

Klausimą, katram iš pateiktų *biznas* ir *bizdras* aiškinimų – siejimui su *bięsti* ar su *bezdėti* – teiktina pirmenybė, tuo tarpu geriausia palikti be kategoriško atsakymo. Šiaip ar taip, čia reikia atminti, kad būdvardžių *biznas* ir *bizdras* ryšys su *bezdėti* šeimos žodžiais, nors dabar ir akivaizdesnis, gali būti antrinis (pvz., tuo antriniu ryšiu iš dalies paaiškinamas žodžio *biznas* reikšmės „plikas, nusigyvenęs“ atsiradimas, tačiau plg. ir 36 išn.; *bizdinti* ir kt. reikšmės raidą, atvirksčiai, galėjo kiek paveikti *biznas*, *bizninti* ir kt. reikšmė). *Biznas* ir *bizdras* reikšmės („be uodegos, su trumpa uodega“) bei vartosenos (kalbant apie uodegą, nulaužtą peilį ir pan.) specializacija, primenanti *bigas* (ir kai kurių kitų tarminių sinonimų) panašią specializaciją, kitų „trumpo“ pavadinimų susidarymo semantinės paralelės ir iš dalies žodžių geografija (anksčiau minėti su trumpumo sąvoka susiję *bizdė*, *bizdunkulis*, -ė, *bizinti*, *bizukas* yra žinomi žemaičių ir

⁴⁰ Šių abiejų grupių – tarp jų sunku išvesti griežtą ribą – žodžius žr. LKŽ I 704–712 ir dėl kilmės plg. Fraenkel LEW 42 (s. v. *bezdėti*), 45 (s. v. *bįzinti*).

gretimų aukštaičių – ten, kur nepažįstami *biznas*, *bizdras*) lyg ir labiau remia pirmąją prielaidą – siejimą su *biėsti*.

LKŽ I 709 cituojamas iš Juškos žodyno *bizinas*, -a „biznas, trumpas“⁴¹ yra veikiausiai iš **bizd-inas*, nors galėtų būti atsiradęs (dėl priesagos substitucijos?) ir vietoj *biznas* (plg. iš to paties Juškos žodyno *bizniukas*, -ė „žemo ūgio dručkis“ LKŽ I 711).

Leksikografai J. Šlapelis ir J. Baronas (kilimo rytų aukštaičiai) pažįsta dar būdvardį *biskas*, -à „biznas, trumpauodegis“⁴². Jis, be abejo, nėra atskirtinas nuo būdvardžio *biznas* ir aiškintinas veikiausiai kaip **biz(d)-skas* (**biz-kas?*), kur *biz(d)-*, lygiai kaip ir būdvardyje *biznas*, gali būti susijęs arba su *biėsti* (šiuo atveju įmanomas ir **bid-skas* > *biskas*), arba su *bezdėti*; dėl priesagos -skas plg. *ėskūs* (< **ėd-skus*) „valgus, rajus“ ir pan. (su -kas yra *pilkas*).

Lie. trm. *biėsti* (-*džia*, -*dė*) „durti, smeigti, mušti“ kilmė iki šiol, rodos, dar nėra buvusi aiškinta. Jį reikia sieti su go. *beitan* „kąsti“, s. isl. *bīta* „kąsti; įsikirsti, įsmigti (apie kalaviją ar pan.)“⁴³, *beit* n. „laivas“ (pirm. reikšmė „išduobta, išskaptuota eldija“), v. v. ž. *beitel*, *bētel* „kaltas, skaptas“, lo. *findō* (*fidī*, *fissum*), -*ere* „skelti, skaldyti“, s. i. *bhinādmi*, *bhēdāmi* „skeliu, skaldau, laužiu, sumušu ir t. t.“ ir kitais ide. **bheid-* „skelti“ atstovais⁴⁴, kuriuos toliau spėjama – o tą spėjimą baltų kalbų faktai neabejotinai paremia – turint determinatyvu *d* išplėstą jau anksčiau minėtą šaknį **bhei-* „mušti“. Tad pagaliau pasirodo, jog sinonimų *bigas* ir *biznas* (jeigu, žinoma, pastarojo siejimas su *biėsti* teisingas) besama etimologiškai giminiškų – jų remiamasi ne tik tos pat „mušti“ reikšmės, bet ir

⁴¹ Jį duoda (iš Juškos?) ir J. Šlapelis, žr. Š 76 ir jo Le. lie. k. žod. 1929 31.

⁴² Pateikiamas šis žodis taip: *biskas*, *biskà* = *biznas* – *кѣуѣуѣ* (Š 76); *biskas*, *biskà* = *biznas* – *majacy krótki lub obciety ogon* (Šlapelis J. Le. lie. k. žod. 31); *кѣуѣуѣ trumpuodėgis*, *biskas*, *biznas*, *strūgis* (BŽ 224).

⁴³ Savo metu K. Būga su s. isl. *bīta* „kąsti“ yra siejęs (pagal K. Jaunių) *býzinti šunį*, žr. Būga RR I 281. Tačiau žem. *býzinti* „raginti, kurstyti, erzinti“ vartojamas, kalbant ne tik apie šunį, bet ir kitus gyvulius ar net žmones, ir jį vargu ar galima skirti nuo ten pat paplitusio *býzinti* „sakyti bizzz, kad galvijai zyliotų“ (LKŽ I 710). Panašiai vartojami *bizdinti* „kelti, žadinti“ (LKŽ I 707 s. v., 4 reikšmė), *bizinti* „kelti, žadinti, raginti, erzinti, kibinti, jaudinti“ (LKŽ I 709 t. s. v., 3 r.), *bizelióti* „erzinti (pirštą rodant)“ (LKŽ I 709 s. v., 2 r.), *bizėnti* „erzinti“ (LKŽ I 709 s. v., 2 r.). Norint juos susieti su *biėsti* šeimos žodžiais, galima būtų remtis reikšme „besti, durti“ bei „badyti, bakštinti“, o ne „loti“ bei „lodyti“, plg. *badyti* „raginti“, *bākštinti* „raginti, kelti“, la. *bikstft* „raginti, kurstyti“ (šalia pagr. r. „badyti“) ir pan.

⁴⁴ Pokorny IEW I 116t.

tos pat šaknies (tik išplėstos skirtingų – *g* ir *d* – determinatyvų) veiksmazodžiais.

Nebus labai pro šalį pridurti, kad baltų kalbos turi bent kiek ir paprasiosios (neišplėstinės) šaknies **bhei-* (:**bhl-*) „mušti“ atstovų, nes jie, kalbant apie slavų **biti* „mušti“ ar kitus tos šeimos žodžius, dažniausiai lieka nepaminėti⁴⁵. Iš lietuvių kalbos čia, rodos, visai tiktų nurodyti rytų dzūkų *býdyti* (*-o*, *-ė*) „kelti, varyti, bakštinti“ (LKŽ I 660) – iteratyvinį veiksmazodį šalia paprastojo **byti* (plg. *lýdyti* : *lýti*), atitinkantį la. *bīdīt* (*bīdīt*, *bīdīt*) „schieben, rücken, schiebend stossen; stopfen“ (ME I 303, su etimologija), greta kurio yra išlikęs (kaip pasenęs ir retas žodis) ir laukiamasis *bīt* (*bīt*) „schieben“ (ME I 304); toliau plg. la. *bīdeklis* „ein Werkzeug zum Schieben, die Weiche; ein unbeholfener Mensch, der nichts aus eigener Initiative tut“ (ME I 303), *bīstaklis* „ein Stock zum Umrühren des Ofens, Ofenkrücke, Kohleneisen; eine Stange, ein Stock zum Schlagen od. Stossen; ein Mensch, der nichts aus eigener Initiative tut, ein Saumseliger“ (ME I 304, EH I 223), taip pat (su trumpuoju šaknies *i*) *bidīt* „anstossen, anpurren“ (ME I 293, EH I 218) ir kt.

3. *gruzinis*

Būdvardis *gruzinis*, *-ė* „trumpas“ yra, matyt, visai siaurai vartojamas žemaičių žodis – jis nurodomas (LKŽ III 684) tiktai iš Váiguvo. Jo, be abejo, negalima skirti nuo tos pat reikšmės būdvardžio *grūžas*, *-à*, žinomo iš Juškos žodyno⁴⁶; iš kitų šaltinių pastarasis būdvardis dar pažįstamas kaip pirmasis sudurtinių žodžių sandas, plg. *gružapláukis*, *-ė* „trumpaplaukis“, *gružaušis*, *-ė* „striubausis, trumpaausis“, *gružavilnis*, *-ė* „trumpavilnis“ (LKŽ III 685 t.). Būdvardžio *grūžas* ryšys su *gružinėti* „graužinėti“, *gružė* „graužikė“, *grūžas* „nuograuža, graužtukas; išgraužta vieta“, *grūžtis* „vidurių pjūtis, dieglys; širdgėla; skudrumas, aštrumas“, *gráužti* (=la. *gráuzt*) ir kt. nekelia abejonių (dėl reikšmės plg. le. *kusy*, *kęsy* „biznas, trumpas“ šalia *kąsac* „kąsti“). Vadinas, *gruzinis* savo *z* turi iš

⁴⁵ Pavyzdžiui, A. Briukneris, kalbėdamas apie le. *bić* giminaičius, netgi pabrėžia, kad lietuviai neturį tokio žodžio („Litwie brak słowa“), žr. Brückner SEJP 25.

⁴⁶ Iš čia, matyt, jį bus ėmęs J. Šlapelis, žr. Š 154.

ž. Šis kitimas yra įvykęs, ž atsidūrus priešais *d*⁴⁷, plg. *(nu)grūzdinti* „(nu)-graužti; skutamai, plikai (nu)pjauti“ (LKŽ III 683), taip pat ir savo reikšme būdvardžiui *gruzinis* artimus žem. *grūzdas*, -à „plikas, trumpais plaukais“, *grūzdūs*, -i „trumpai nukirptas, kai plaukai būna standūs; plikas, gruzdas“ (abu netoli Váiguvos, į vakarus – LKŽ III 681, 684). Toliau dėl visuotinio ar tik sporadiško *zd* suprastinimo atskirose tarmėse jau galėjo atsirasti ir lyčių su vienu *z*, plg. *grūzas* „obuolio nuograuža“ (LKŽ III 681), *nugrūzinti* „trumpai nugraužti, nupjauti“ (LKŽ III 684), *grūznas*, -à „trumpais plaukais, plikas, gruzdus“ (LKŽ III 685), o ypač *grūzas*, -à „plikas“ (irgi netoli nuo Váiguvos, į prietryčius – LKŽ III 681). Turint galvoje, kad priesagos -*inis* būdvardžiai iš veiksmažodžių retai kada daromi (plg. žem. *kandinis*, -ė „kuris kanda“ LKŽ V 204), ir atsižvelgiant į ką tik minėtus kitus giminiškus būdvardžius, patikimiausia būtų *gruzinis* laikyti būdvardžio *grūz(d)as* (ar *gruz(d)ūs*) vediniu (plg. *juodinis* : *júodas*, *kumpinis* : *kuñpas*, *rūgštinis* : *rūgštas* ir pan.) .

Blt 1965 I 67–80.

Pirmasis lietuvių kalbos žodynas ir keletas jo retų žodžių

I

Po pastaraisiais metais paskelbtų K. Pakalkos tyrinėjimų, skirtų K. Širvydo leksikografijos darbams¹, daug kas iš lietuvių leksikografijos seniausios istorijos dabar yra žymiai geriau žinoma negu anksčiau. Kartu tai skatina toliau aiškintis kai kuriuos tos istorijos dalykus ir, reikalui esant, atsisakyti anksčiau įsigalėjusių pažiūrų. Vienas iš tokių naujai svarstytinų ir kartu labai svarbių dalykų – tai klausimas, ką gi reikėtų laikyti pirmuo-

⁴⁷ Dėl lie. *žd* > *zd* žr. Brugmann Grdr. I³ 569; Wiedemann O. Handbuch der litauischen Sprache. – Straßburg, 1897, p. 32 t.; Эндзелин И. Славяно—балтийские этюды. – Харьков, 1911, с. 110–114; Būga RR I 274, 282–285; Schef-telowitz J. – K Z 1929 LVI 177 t.; Endzelin J. – ZfslPh 1942 XVIII 122t.; Fraenkel LEW 366 (s. v. *liepsnà*).

¹ Bendrąją jų charakteristiką galima rasti šiose K. Pakalkos publikacijose, susijusiose su jo disertacija: Iš K. Širvydo „Dictionarium trium linguarum“ žodyno istorijos. – LKK 1960 III 277–287; Dėl K. Širvydo žodyno „Dictionarium trium linguarum“ lenkiškosios–lotyniškosios dalies šaltinio. – MA Darbai 1960 1(8) 217–221; Первый литовский словарь („Dictionarium trium linguarum“ К. Ширвидаса (1629). Автореф.—В., 1964.

ju lietuvių kalbos žodynu. Mat ilgą laiką pirmuoju buvo įprasta vadinti K. Sirvydo „*Dictionarium trium linguarum*“ – tą žodyną, kuris gerai žinomas iš paskutiniųjų trijų išlikusių leidimų (III – 1642, IV – 1677, V – 1713) ir kuriuo kalbininkai jau seniai remiasi kaip svarbiu senosios lietuvių leksikos ir apskritai kalbos šaltiniu. Dažniausiai cituojamas V leidimas – jis lengviausiai prieinamas ir kartu bemaž visais atvejais gali atstoti ir ankstesnius du leidimus, nes tarp visų tų leidimų esmingesnių skirtumų yra visai nedaug. Kaip žinoma, šiam žodynui lenkų ir lotynų kalbų žodžiai yra imti iš žymaus lenkų leksikografo G. Knapijaus (Knapskio) veikalo „*Thesaurus*“ (ta pati santrauka 1641 m. Varšuvoje buvo išspausdinta kaip atskiras K. Sirvydo dvikalbis žodynas, pavadintas „*Dictionarium Polonolatinum*“).

Toks pat trikalbis ir tikriausiai taip pat K. Sirvydo yra dar kitas žodynas – tas, kurio egzempliorius be pradžios ir pabaigos XIX a. gale rastas Maskvos sinodo spaustuvės bibliotekoje, tačiau vėliau ilgą laiką buvo dingęs ir tik prieš kokią dešimtį metų vėl aptiktas (ši sykj – Maskvos centriniame valstybiniame senųjų aktų archyve). Šio žodyno leksikos turtais kalbininkai pradėjo naudotis visai neseniai, tik paskutiniaisiais metais – jis, pavyzdžiui, dar tebebuvo neprieinamas lietuvių kalbos etimologijos žodyno autoriui E. Frenkeliui, jo iki pat šiol dar nėra LKŽ šaltinių sąrašė. Galima laikyti visiškai tikru dalyku, jog šis žodynas yra senesnis negu K. Sirvydo „*Dictionarium trium linguarum*“ III leidimas. Tačiau ar tai ir yra pastarojo žodyno vienas (veikiausiai pirmasis) iš dviejų trūkstatų leidimų, kaip dažniausiai galvojama, ir ar jis taip pat vadinosi „*Dictionarium trium linguarum*“, lieka neaišku.

Sprendžiant žodynų santykiavimo klausimus, tiesą sakant, pavadinimas ir panašūs formos dalykai lemiamos reikšmės neturėtų turėti. Kur kas svarbiau yra jų turinys. O savo turiniu senesnysis trikalbis žodynas, kurio teišlikęs vienintelis defektinis egzempliorius (10–216 lp., nuo [Cecha] lietuviškų atitikmenų ir po to einančio pirmojo sveiko straipsnio *Cechuię* iki straipsnio *znam*), šių dienų leksikografijos akimis žiūrint, yra visai kitas žodynas negu žinomasis K. Sirvydo „*Dictionarium trium linguarum*“ (jo III–V leid.). Lenkų kalbos žodžių registras kartu su lotyniškais atitikmenimis (reikšmės aiškinimais) senesniam žodynui buvo imtas, kaip yra parodęs K. Pakalka, iš N. Folkmaro žodyno (jo „*Polonicolatina*“ dalies). „*Dictionarium trium linguarum*“ registras, kaip sakyta, ištaisai remiasi G. Knapijaus žodynu, ir nematyti,

kad jis būtų papildytas iš senesniojo žodyno, nors pastarajame, kad ir mažesniame, buvo gana daug skirtingų antraštinių žodžių.

Lieka pažiūrėti, kiek yra susijusios bei viena nuo kitos priklausančios abiejų žodynų lietuviškosios dalys. Jų leksika apskritai gana artima – daug tų pačių tarminių žodžių, yra vienodų vertinių, bendros fonetikos ir morfologijos ypatybės. Tos rūšies bendrybės to paties autoriaus darbuose yra visai natūralus dalykas ir pačios savaime tiesioginio vieno darbo priklausymo nuo kito nerodo. Palyginus iš įvairių vietų gana žymią dalį tų abiejų žodynų straipsnių, kurių antraštiniai žodžiai yra tie patys (be to, sutampa ar tik nedaug tesiskiria ir lotyniški aiškinimai), galima padaryti išvadą, kad senesniojo žodyno lietuviškoji dalis vėlesniojo „*Dictionarium*“ lietuviškajai daliai didesnės įtakos nėra turėjusi. Bemaž visur, kur tik būta progos pasirinkti (pvz., kai žinota daugiau artimos reikšmės žodžių, galinčių eiti atitikmenimis, arba, atvirkščiai, kai dėl tikro atitikmens nebuvimo griebtasi vienokio ar kitokio aprašomojo aiškinimo), yra nueita skirtingais keliais. Galimas daktas, kad senesniojo žodyno kai kurių straipsnių lietuviškosiomis dalimis K. Sirvydas nepasinaudojo dėl jų netikslumo, nenoro kartoti retų svetimybų (skoliniai senesniam žodyne kiek dažnesni negu „*Dictionarium*“) ir panašių priežasčių. Tačiau daugumą nesutapimų paprasčiausia ir patikimiausia aiškinti tuo, kad K. Sirvydas, rengdamas vėlesnįjį „*Dictionarium*“, viską yra daręs iš naujo, į senesnįjį žodyną bemaž visai nežiūrėdamas. Iliustracijai galima pateikti kad ir šiuos senesniojo žodyno (žymimo SD¹) ir „*Dictionarium*“ III leidimo (žymimo SD³) straipsnių gretinimus: *chwieię się* /*nuto*, *titubo*, *vacillo*, *siubwoiu* SD¹ 13 – *Chwieię się*. *Labo as. labafco*, *vacillo*, *nuto*, *fluctuo*. *Swerdu* /*fiurwoiu* SD³ 32; *čieniſty* *vmbrofus*, *vmbartilis*, *opacus*, *tumfus* SD¹ 14 – *Cieniſty*. *Vmbrofus*, *opacus*. *Newayſkus* /*neſwayfus* SD³ 34; *Dobrotliwość* /*benignitas*, *clementia*, *beneuolentia*. *gieradariſte* /*małonumas* SD¹ 22 – *Dobrotliwość*. *Beneuolentia*, *Gieras noras* SD³ 47; *Dobrowolny* /*voluntarius*, *libens*, *ſpontaneus*. *newerčiamas* /*gierofwalos* SD¹ 22 – *Dobrowolny* /*Voluntarius*, *vltroneus*, *gratuitus*, *ſpontaneus*, *Noringas* /*iſ luofo noro ku darus* /*luofanoris* SD³ 47; *kupiectwo* /*mercatura*, *mercimonium*, *commercium*. *prekawimas* SD¹ 68 – *Kupiectwo* /*Mercatura*. *Prekŷſte* /*prekione* SD³ 142; *motyl* /*papilio*. *drugis* SD¹ 83 – *Motyl* /*Papilio*. *Peteliſke* SD³ 180; *muſę* /*debeo*, *cogor*. *turiu* /*nemitis* /*pruwerſtas darau* SD¹ 84 – *Muſę*. *Cogor*, *aſtringor*, *conſtringor*. *Nekayturiu* *eyt* /*neky bus dirbt* SD³ 182; *nárzekánie* /*lamentatio*, *eiula-*

tio, planctus. *rugoimas*/skundimafis SD¹ 90 – Nárzekánie/Lamentum, eiulatus, eiulatio, plāctus. *Rauduoimas* SD³ 195; odBcžepieniec/schifmaticus, hæreticus, apoštata. *atfkaluo*/atfifskielys/atfkieltinis SD¹ 108a – OdBcžepieniec od kościołá/Schifaticus [!]. *Atikiatlas* [!] SD³ 254; Opácžny/inuerfus, præpofterus, *apwerftas*/atžagaras SD¹ 114 – opácžny / Præpofterus & peruerfus, inuerfus, finijster, retrogradus. *Adwer-niŝkas* SD³ 256; oBcžepifko / haŝtile haŝtæ. *ragatinekotis* SD¹ 117 – Oŝcžepifko /Haŝtile, n. *Wirfus ragotines* SD³ 276; pobožność/pietas, *diewo-bayme* SD¹ 124a – pobožność/pietas. *Diewo garba* SD³ 303; PodczáBy/præguftator, pocillator, a poculis. *pileias*/kurŝay karaluy gierimu *paduoŝt* SD¹ 126a – podczáBy/pocillator, ad cyathos, præguftator, pincerna, *paragautoias gierimo*/lr *walgikłos* SD³ 307; podnożek/scabellum. *kaiokreslis*/koiu *ŝuoletis* SD¹ 127 – Podnożek/Scabellum. *Suole-lis pakoinis* SD³ 310; prawdžiwy / verus, verax. *teyŝingas*/tikras SD¹ 139a – Prawdžiwy/iŝtny/Verus, verax *Tieŝus* SD³ 343; puhacž bubo, *iwas* SD¹ 152a – puhacž/Bubo. *Apuokas* SD³ 370 (plg.: puŝcžyk/vlula. *giriētis*²/*apuokas* SD¹ 153 – Puŝcžyk/ŝowká/Vlula, æ. *Apuokas* SD³ 371); Bcžudłek/talitrum. /*ŝpragulis* SD¹ 164 – Bcžudłek/Talitrum, *Brinkŝ-tereimas* SD³ 434; Ŝachodny /occide9, occidentalis. *wakaris* SD¹ 206 – Ŝáchodni/žáchodowy. Occidentalis. *Nuog ŝauleleydžio* SD³ 514. Panaŝių pavyzdžių būtų galima nurodyti žymiai daugiau. Tačiau jau ir iš tų, kurie pacituoti, matyti, kad K. Sirvydas, jeigu jis būtų bent kiek daugiau žiūrėjęs į senesnįjį žodyną, būtų negalėjęs nepasinaudoti juo bent tais atvejais, kai sunkokai sekėsi su lietuviškąja dalimi ir kai pastarąją jau visai įmanoma buvo pavykę sutvarkyti anksčiau.

Tokių sutapimų, kuriuos būtų galima laikyti senesniojo žodyno įtakos įrodymu, pasitaiko labai retai, pvz.: cenię/liceo, precium ŝeu valorē alicuius rei indico, *turgu darau* SD¹ 10 – Cenię. Pretium impono, indico, dico, facio. *Turgu darau* SD³ 27; chowam/ŝeruo, aŝferuo, repono, ŝepono, recondo, item alo, nutrio, ŝuŝtenio, *iždemi*/laykau/pakuopiu/ item *peniu/mitinu* SD¹ 12 – Chowam. Seruo, conŝeruo, ŝepono, recondo. Item alo, nutrio. *laykau/pakuopiu/iždemi*. Item *peniu/mitinu* SD³ 30; cžeczotká/ŝalus, *iŝemenele paukŝte* SD¹ 17a – Cžeczotká. Salus, i Ægi-tus. *Semenele paukŝte* SD³ 40; Sala/aula, palacium, *plati troba* SD¹ 162 –

² Žodis *giriētis*, iš jokio kito lietuvių kalbos ŝaltinio tokia reikŝme nežinomas, yra, be abejo, paties žodyno autoriaus vertinys iš le. *puszczyk*.

Sała/Porticus, exedra, *plati troba* SD³ 397; Sýatyka/ifchias, morbus coxarius. *funariu fopulis* SD¹ 163 – Scyatyká/Iſchias, adis, coxendicum morbus. *Sunariu fopulis* SD³ 400. Iš visų tos rūšies sutapimų, kurie buvo aptikti, peršokiais gretinant žodynus, sunkiausia būtų skirti prie atsitiktinių, nepriklausomai atsiradusių, šį (apimantį du gretimus, tačiau skirtinga tvarka einančius, straipsnius): Dochodžę/adeo, accedo, aggredior, peruenio. *daeydineiu, ißkunku*. Dochod/reditus, prouentus, annuus, *nauda kas metai furinkama*. *Wayfius kas metai suwerćiamas/atduodamas/ataius* SD¹ 22 – Dochod/Cenfus, reditus, prouentus, *Nauda kas metay furinkama*³. Dochodžę/Adeo, accedo, aggredior, *Daeydineiu/ißkunku* SD³ 47. Pateiktų sutapimų pasiskirstymas rodo, kad K. Sirvydas senesniu ju žodynu bent kiek pastebimiau yra pasinaudojęs tik tai naujojo žodyno pradžioje, o toliau į jį, išskyrus gal vieną kitą atvejį, kaip ir visai nebežiūrėjęs.

Priežastis, kodėl K. Sirvydas, rengdamas naująjį žodyną, beveik visai nesinaudojo senesniu ju, tikriausiai buvo ne viena. Pirmiausia čia galėjo lemti leksikografijos darbo nepakankamai griežtas skyrimas nuo paprasto vertimo darbo. Pasirinkęs naują originalą ir jo nederindamas su senuoju, K. Sirvydas, matyt, galvojo, kad ir vertimas turi būti naujas, kad jo netinka paisyti su senuoju. Tiesą sakant, ankstesniu ju vertimu ir norint toli gražu ne visada būtų buvę galima pasinaudoti. Jau nekalbant apie tai, kad naujasis žodynas buvo kokių penketu tūkstančių straipsnių didesnis (K. Pakalka nurodo galint jame būti apie 14 000 straipsnių, o senesniojo žodyno defektinis egzempliorius turįs apie 8260 straipsnių) ir kad senesniajame žodyne buvo nemažai visai kitų straipsnių, net ir straipsniais su tais pačiais antraštiniais lenkų kalbos žodžiais labai dažnai K. Sirvydas nebūtų galėjęs remtis dėl visiškai ar bent iš dalies skirtingų lotyniškų reikšmės aiškinimų. Kad K. Sirvydas labai atsižvelgdavo į lotyniškus aiškinimus ir kad pastarųjų skirtumas ne kartą jį yra paskatinęs tuos pačius lenkų kalbos žodžius lietuviškai perteikti nevienodai, negali būti jokios abejonės. Tuo paaiškinami ne tik tokie nesutapimai, kaip Cžaban/Cabalus Turcicus, equus arabicus, *žirgas* SD¹ 16a – Cžaban. Bos grandis Pođolienſis. *Didis iaucias* SD³ 39, bet gal net tokie, kaip Dátek/donum, munus, datum. *dowana* SD¹ 20 – Dátek/Datum, *Dotyłas/duofnis* SD³ 45.

³ Le. *dochód* lietuviškame aiškinyje *kas metai* (-ay) tikriausiai yra atsiradęs, atsižvelgiant į lo. *annuus*; kadangi pastarąjį turi tik SD¹, tai ši žodyno vieta kartu galėtų būti nurodoma kaip papildomas argumentas, jog SD¹ neabejotinai yra senesnis negu SD³.

Straipsnių su tais pačiais antraštiniais žodžiais ir kartu su vienodais ar bent labai artimais lotyniškais aiškinimais buvo ne kažin kiek. Tad tokių straipsnių ieškojimas senesniajame žodyne – dažnai tiktai bergždžias darbas. Patį ieškojimą apsunkina tai, kad senesniajame žodyne, išskaidžius N. Folkmaro žodyno lizdus, buvo gerokai supainiota alfabetinė žodžių tvarka (be to, N. Folkmaro žodyno alfabetinė tvarka kiek skyrėsi nuo G. Knapijaus). Pagaliau ir suradęs reikiamą straipsnį, K. Sirvydas painesniais atvejais galėjo nieko nelaimėti – senesnysis žodynas juk buvo jo paties kūrinys, tik ankstesnių metų, kai dar neturėta tiek darbo patirties, be to, ne visur galutinai apdorotas: buvo palikta nemažai (apie 600) straipsnių visai be lietuviškų atitikmenų bei aiškinimo, dalies straipsnių lietuviškoji dalis privalėjo tobulinimo. Turint visa tai galvoje, nėra ko stebėtis, kad K. Sirvydas, pradžioje dar pamėginęs kiek dažniau pasinaudoti senesniuoju žodynu, vėliau tai daryti bemaž visiškai atsisakė, matyt, nusprendęs, kad iš to daugiau gaišaties negu naudos.

Žinant, kad K. Sirvydo „*Dictionarium trium linguarum*“ (koks jis pažįstamas iš III–V leid.) ne tik savo lenkiškąja ir lotyniškąja, bet ir lietuviškąja dalimi, teturinčia vos pastebimų senesniojo žodyno įtakos pėdsakų, yra visiškai kitas, iš naujo parengtas žodynas, nereikėtų jo painioti su senesniuoju ir kartu su pastaruoju vadinti, kaip tai daroma, pirmuoju lietuvių kalbos žodynu. Pirmasis lietuvių kalbos žodynas – tai senesnysis trikalbis žodynas. Nepamatuotas tų dviejų žodynų sutapatinimas kartu yra lietuvių leksikografijos istorijos pradinio etapo iškraipymas. Tarp kitko, klaidingai laikant K. Sirvydą vieno, o ne dviejų žodynų autorium, sumenkinami šio didžiojo mūsų XVII a. pradžios rašto darbininko nuopelnai lietuvių leksikografijai.

II

Kadangi „*Dictionarium*“ žinomieji trys leidimai – tai ne senojo bevardžio žodyno tęsinys, savaime suprantama, kad pastarasis, kaip pirmasis lietuvių kalbos žodynas, yra be galo svarbus anų laikų leksikos šaltinis, kurio „*Dictionarium*“ jokia būdu negali atstoti. K. Pakalkos apskaičiavimu, pirmajame žodyne, turinčiame apie 6000 žodžių, esą maždaug 2000 žodžių, neaptinkamų antrajame žodyne („*Dictionarium*“ III leidime), apimančiame iš viso apie 10 000 žodžių. Tarp tų dviejų tūkstančių žodžių yra gerokai tokių, kurie nežinomi iš jokio kito senosios lietuvių kalbos

rašto paminklo. Vieni iš jų – skoliniai (daugumas – slavizmai), kiti – naujadarai (dažniausiai vertiniai), dar kiti – seni savo pačių (paprastai tarminiai) žodžiai. Labai gaila, kad toks vertingas senosios lietuvių kalbos leksikos šaltinis ir toliau tebėra mažai kam žinomas ir sunkiai prieinamas⁴. Dėl tos priežasties dalis jo lobių iki šiol lieka nepastebėta bei nepakankamai įvertinta. Nepretenduojant užkišti šią spragą, toliau iškeliami ir kiek plačiau paaiškinami tik keli pirmojo lietuvių kalbos žodyno retesni ir įdomesni žodžiai, ne skoliniai ir ne naujadarai.

1. *stulgus*: Hárdy/ex germ. præfractus, peruicax, pertinax, ceruicofus, refractarius, contumax, obstinatus, dvræ ceruicis, capitojus. item elatus, arrogáns *stulgus*/*didžiauius* SD¹ 42 (originale šis lapas klaidingai pažymėtas skaičiumi 32). Iš parašymo *stulgus* dar nėra aišku, ar čia turime būdvardį *stulgus*, ar, kaip kad rodytų šalimais einantis *didžiaujas* (iš *didžiauti*, pažįstamo K. Sirvydui ir vietomis dabartinėms rytiečių šnektoms), dalyvį *stulgąs*. Veikiausiai tai būdvardis, nes K. Sirvydo raštuose visai nerandam atitinkamo veiksmazodžio: pastarojo tokia ar artima reikšmė nėra ir kituose lietuvių kalbos tekstuose ar tarmėse. Kaip matyti iš lotyniško aiškinimo, žodyne iškeliamos dvi le. *hardy* reikšmės – „nenuolankus, nepalenkiamas, užsispyręs, atkaklus, kietasprandis“ ir „išdidus, pasipūtęs, išpuikęs“, ir ne visai aišku, katrą reikšmę norėta perteikti būdvardžiu *stulgus*. Antra vertus, tos reikšmės gana artimos, tad jų skirtumą kaip nors ryškiau išreikšti lietuviškai K. Sirvydui galėjo nė nerūpėti. Vadinasi, geriausia tenkintis nediferencijuotu *stulgus* reikšmės nusakymu „nenuolankus, užsispyręs, išdidus“, nors tikroji reikšmė galėjo būti ir siauresnė. Iš kurių nors kitų šaltinių lie. *stulgus* tokia ar bent panašia reikšme nežinomas. Prūsų Lietuvos žodynai jį pažįsta tiktai reikšme „ovališkias, pailguotinas“ (pvz.: *Stulgùs, gì, gù*, adj. 3. term. lānglich rund R I 143; plg. ir R II 296). Maždaug tokia pat reikšmė – „pailgas“ – LKŽ redakcijai iš Būdviečio yra užrašytas *stulgas* (tačiau iliustraciniame sakinyje jis tveduotas su slaviška priesaga: *stulgavos kiaulės*). Kiti žodžiai su *stulg-*

⁴ Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto senas ketinimas parengti fotografuotinį K. Sirvydo žodynų leidimą kol kas tik iš dalies realizuotas. Nors neseniai pasirodžiusio gražaus leidinio „Pirmasis lietuvių kalbos žodynas“ (V., 1979) rodyklė (p. 665–895), sudaryta K. Pakalkos, apima ir pirmojo žodyno (SD¹) žodžius, tačiau fotografuotiniu būdu pateiktas (p. 95–658), deja, ne pirmasis žodynas, išspausdintas, kaip dabar spėjama, apie 1620 m., o kol kas tik antrasis, tiksliau – jo trečiasis, 1642 m. leidimas.

savo reikšme taip pat labai skiriasi nuo pirmojo žodyno *stulgus*, plg. *stulgys* „dubeltas, Capella media (Lath.); brastinis tilvikas, titilvikas, Tringa (Totanus) ochropus (L.)“ (šie balų paukščiai veikiausiai taip pavadinti dėl jų ilgo snapo, gal kartu ir dėl liekno liemens), *stulgis* (sen.) „durklas, duriamas peilis“, *stulgas* (-ai) „kamblys, stiebas, (žolės) stagaras, stambas“ Bařtininkai, *stulgys* „kuolas, smaigtis“ Dusetos, *apstulgti* (-gia, -go) „nustebti, išsigąsti, apstulbti“ Dusetos (dėl pastarojo reikšmės plg. *apstulbti* šalia trm. *stulbas* „stulpas“). Vis dėlto negalima nė trupučio abejoti, kad *stulgus* „nenuolankus, užsispyręs, išdidus“ yra kaip tik šios žodžių šeimos narys. Tai akivaizdžiai rodo kitų čia priklausančių, tačiau turinčių jau skirtingo balsių kaitos laipsnio šaknį, žodžių reikšmė: šalia *stalgūs* „sustingęs, atsparus; smilus, smalstus, landus“, *stalgti* „stingti, atspariam darytis; smilti, smalsčiam darytis“ (ir *stelgti* „spokso, stebeilyti(s); stelbti, skriausti; refl. stengtis“) yra žinomi – tiesa, vien tiktai iš XVI a. raštų – ir *staligus* „užsispyręs, atkaklus, įžūlus, išpuikęs, išdidus“, *stalgauti* „spyriotis, atkakliam, išdidžiam būti, puikauti“, *stalgumas* „atkaklumas, puikystė“ (visi – iš J. Bretkūno, žr. BzB 325), *stalgavimas: atnefcha puikų didziawimu lepifte a stalgawimu* WP 249 (žr. Mit V 162; be to, J. Bretkūnui dar buvo pažįstamas *stelgtis* „daugžodžiauti, girtis“ BzB 326).

J. Bretkūno *staligus* ir K. Sirvydo *stulgus* reikšmė „nenuolankus, užsispyręs, išdidus“ yra, be abejo, antrinė, atsiradusi iš reikšmės „nelankstus, atsparus, sustingęs (stovintis kaip stulpas)“. Panaši reikšmės raida nėra visai svetima ir kitų kalbų giminiškiems žodžiams, plg. v. v. ž. *stolkeren* „pūstis, didžiuotis, išdidžiai vaikščioti“ (šalia ol. *stelkeren*, *stolkeren* „krešėti, stingti“, ang. *stalk* „stiebas, stambas, kamienas“ ir kt.). Čia galima paminėti ir vok. *stolz* „išdidus“ (šalia v. ž. *stille* „kartis; stiebas, stambas“, s. ang. *styltan* „abstulbusiam, suglumusiam būti“ ir kt.), galiausiai priklausančių tai pačiai neišplėstinei šakniai (ide.) **stel-* „(pa)statyti; stovintis, nejudantis, nelankstus, sustingęs; stulpas, kamienas, stambas“, tačiau turintį skirtingą determinatyvą (ne *g*, o *d*)⁵. Tokiai reikšmės raidai dar daugiau paralelių teikia negiminiški žodžiai. Kadangi kalbamas reikšmės kitimas ir šiaip neatrodo problemiškas, užteks priminti vieną tos rūšies atvejį: lie. trm. *stángùs* „stingrus, standus, nelankstus, atsparus, stiprus“

⁵ Plačiau dėl lie. *staligus*, *stelgti* ir t. t. giminaičių kitose kalbose žr. Fraenkel LEW 894, 900, 930 t.; Pokorny IEW I 1019 tt.

– „nepaklusnus, atkaklus“, la. trm. *stęņgrs* „stangrus, standus; stiprus, tvirtas“ – „užsispyręs, atkaklus, atšiaurus, griežtas“ (senesnę reikšmę rodo lie. *stangrūs, stingti* ir kt.).

2. *stuogas*: *stan*/*status*, *fors*, *conditio*, *ordo*, *vocatio*, *stonas*/*tuogas* SD¹ 174. Iš jokio kito lietuvių kalbos šaltinio žodis *stuogas* „luomas, padėtis (visuomenėje)“ nežinomas. Jis, be abejo, priklauso lie. *stóti* (ide. šakn. **stā-*) šeimai. Artimiausias jam yra – tik kito šaknies balsių kaitos laipsnio ir skirtingos reikšmės – lie. *stógas* „ūgis, augumas“ Ālovė, Dūsetos, Liškiavà, Miroszlāvas, Pūšalotas, Smīlgiai, Suvainiškis, Taurāgnai, Valkiniņkai, Výchūonos (rečiau *stōgas* Armōniškės). Dėl *uo* : *o* galima palyginti taip pat čia priklausančią lie. *stuomuō* „liemuo, figūra; stotas, stogas, ūgis; toks drobės gabalas“ šalia retesnio *stomuō* Daūgai, Liškiavà, Pavevėžys, Vabalniņkas⁶. Sunku pasakyti, ar *stuogas*, *stogas* yra sudaryti su priesaga *-gas*, ar jų *g* jau yra turėjęs pamatinis veiksmazodis, plg. *nustúogti* (*nustúogia*, *nùstuogė*) „nustelbti, nukalėti, nusmelkti“ Šeduvà, „nugybtį, suplonėti“ Baisógala, *užstúogti* „užstoti, apsaugoti (nuo vėjo)“ Baisógala, *užstógti* „užgožti (pvz., langą)“ Rozalimas (LKŽ kartoteka). Galvoti apie veiksmazodį su formantu *g* ypač skatina palyginti didelį *g* turinčių šios šaknies veiksmazodinių vedinių skaičius, plg. *atāstogos*, *ātstogos*, *atóstoga*, *atóstogė*, *atstógis*, *núostoga*, *pėrstogė*, nors apskritai lietuvių kalboje panašių darinių su *-ga(s)*, *-gis*, *-gė* nedaug tėra žinoma.

Pirmojo žodyno *stuogas* savo reikšme „luomas, padėtis (visuomenėje)“ gali būti gretinamas su tos pat šaknies le. *stan*, turinčiu, be kitų, ir šią reikšmę. Įdomu, kad antrajame žodyne maždaug tą pačią le. *stan* reikšmę K. Sirvydas irgi perteikia *stóti* šaknies žodžiu, tik jau kitu – *stovis* (*Stan. Ordo. Conditio, Constitutum vitæ. Stovis* SD⁵ 352).

3. *šutinis*: *Mārzec*/*Martius. šutinis* /*marcius*. item *cereuijia*, in *menſe martio cocta* SD¹ 77a. Šis senovinis trečiojo mėnesio pavadinimas, iš kitur visai nežinomas, yra padarytas su priesaga *-inis* arba tiesiai iš veiksmazodžio *šūsti* (kaip ir la. trm. *sutins* „tvankus metas, šutra“ iš la. *sust*? = lie. *šūsti*), arba iš jo vedinio – galūnių darybos daiktavardžio (plg. *šūtas*). Pažymėtina, kad seniau mėnesių pavadinimai gana dažnai būdavo vartojami su priesaga *-inis* (mat su žodžiu *mėnuo* einantis daiktavardžio kilmininkas galėjo būti pakeičiamas atitinkamu priesagos *-inis* būdvar-

⁶ Abiejų variantų paplitimą ir jų santykį plačiai liečia Būga RR II 344; Fraenkel LEW 912, 933t.

⁷ Endzelins LVG 312.

džiu), plg. *balandis* – *balandinis* (*mėnuo*), *karvelis* – *karvelinis* (*mėnuo*), *kovas* – *kovinis* (*mėnuo*), *sėjos mėnuo* – *sėjinis* (*mėnuo*) ir kt. Kad toks svyravimas nebuvo visai svetimas ir K. Sirvydui, rodo le. *grudzień* skirtingi atitikmenys pirmajame ir antrajame žodyne: *gruodinis menuo* SD¹ 39a (iš kitų šaltinių *gruodinis*, rodos, žinomas tik „lapkričio“ reikšme) ir *Gruodis* SD⁵ 67.

Kovo mėnuo *šutiniu* buvo pavadintas, žinoma, ne dėl to, kad tuo metu būtų kokie karščiai, tvankus oras, šutra, o dėl to, kad tą mėnesį paprastai tirpsta, leidžiasi, (at)šunta sniegas ir ledas (plg. liaudies pasakymus: *Kóve vėžė krypst*; *Kovo mėnesį naktį braška, dieną teška* ir pan., žr. LKŽ VI 387). Veiksmažodis *atšūsti* reikšme „atitirpti, atsileisti“ ypač įprastas rytuose bei pietryčiuose, pvz.: *Ežero pakraščiai jau atšuto* Svėdasai; *Dabar jau atšutęs ledas* Liškiavà; *Pavasarij sniegas atšunta* Nočià (LKŽ kartoteka).

4. *trabtas*: Rum / rudera, item locus, spacium. *trabtas*. item *wieta* / *trabtás* SD¹ 160. To žodžio rašymas su *b* vietoj tokioje pozicijoje tegalimo ištarti *p* yra, matyt, atsitiktinis, atsiradęs ne dėl morfologinio rašybos principo paisymo, nes kokių nors kitų artimos reikšmės žodžių su *trab-*nėra žinoma. Kadangi *a* gali žymėti tiek balsį *a*, tiek ir *ā* (kurį atitinka dabartinės bendrinės kalbos *o*), sunku tvirtai pasakyti, kaip reikėtų suvokti šio daiktavardžio gramatinę formą, tačiau iš reikšmės bei konteksto (plg. lo. dg. vrd. *rudera*) atrodo, jog tai veikiau mot. g. daugiskaitos negu vyr. g. vienaskaitos vardininkas. Pirmojo žodyno *trabtas* = *traptos* (*traptas*?) „griuvėsiai, iros“ (gal tikslesnė ar bent etimologinė reikšmė – „trupėsiai“) yra veiksmo rezultato reikšmės vedinys su priesaga *-tos* (vn. *-ta*; plg. trm. *sviltos* „svilėsiai“) [arba *-tas*, plg. trm. *trūptas* „į vandenį įtrupinta duona, mutinys“] iš šaknies *trap-* veiksmažodžio reikšme „trupėti, gurti, irti, griūti“ (kad K. Sirvydo laikais tokio veiksmažodžio jau nebebūta ir kad kalbamojo vedinio daryba jau tada nebebuvo aiški, rodo parašymas su *b*), plg. lie. *trapùs*, *-i* „lengvai lūžtantis, suskylantis, subyrantis į gabalėlius, trupantis, gurus, irus“, *trapėti* „trapesniam darytis“, la. *trapjš* „sudūlėjęs, sutrūnijęs, gurus, trapus“, *trapēt* „dūlėti, trešti, gurti“, toliau – lie. *trūpti* „trupėti“, *trupėti* „irti, byrėti, trupiniais virsti“ ir t. t.⁸ Tokį aiškinimą papildomai dar galima paremti tuo, kad antrajame žodyne panaši reikšmė taip pat yra perteikiama šios šeimos žodžiu: Rum / V. Gruž rožwalin SD⁵ 328; Gruž. Rudus (eris. n.) *Sutrupos* SD⁵67.

⁸ Dėl tolimesnių giminaičių žr. Fraenkel LEW (1061 t.), 1111 t., 1132 t.

5. *žvarksoti*: wytrębcąm oczy / obstupeſco. žvarkjau SD¹ 204. *Žvarksoti* „žiūrėti nustebusiam, (nustebus) spoksoti“, skirtingai nuo pirmiau apžvelgtų žodžių, yra pažįstamas dar iš kito šaltinio – Gervėčių šnektos (LKŽ kartotekoje užrašyta: *žvargsóti*, -aũ „žiūrėti nustebusiam“). To paties laipsnio šaknį *žvar-* turi *žvarùs*, -i „žvitraus, budrus, akylas“ Žarėnai (ir Šakiai?). Toliau jie sietini su *žiūrėti* bei jo giminaičiais⁹, iš kurių ypač artimas mūsiškiui *žvarksóti* yra *žiurksóti* „žiūrėti akis pastačius, kiūtoti atviromis akimis“ Gargždaĩ, Skiřsnemunė, Upyna. Santykis tarp *žvar-*: *žiur-* čia toks pat, kaip tarp *gvalsčias* : *gulsčias*; *āp-tvaras* (: *ap-tvėrti*) : *turėti*; *tvarsýtis*: *tursóti*, *tuřsinti* ir pan.

Blt 1967 III 209–217.

Lie. *žebėrklas* ir jo variantai

Lie *žebėrklas* „žuvų (paprastai lydekų) duriamasis, smaugomasis įrankis (žuvaujant)“ kartu su svarbesniais savo variantais (*žibėrklas*, *žubėrklas* ir kt.), paimtais dažniausiai iš žodynų, yra, tiesa, įtrauktas į E. Frenkelio „Lietuvių kalbos etimologijos žodyną“¹, tačiau ribojimasis pastaba „Etymologie unklar“ rodo, kad šio plačiai žinomo lietuvių kalbos žodžio kilmės mįslė tebėra neįminta.

Pirmiausia reikėtų arčiau susipažinti su visais esamais rūpimo pavadinimo variantais ir iš jų paplitimo dabartinėse tarmėse bei senuosiuose raštuose pamėginti nustatyti jų istorinius tarpusavio santykius ir kartu išskirti, jeigu tai įmanoma, pirminį, mažiausiai pakitusį variantą.

Iš Vilniaus universiteto lituanistikos specialybės studentų pateiktos informacijos ir LKŽ kartotekos matyti, kad dabartinėse tarmėse plačiausiai yra išgalėję variantai, turintys po *ž-* balsį *e*. Dažniausias iš jų yra *žebėrklas* (dėg. vard. *žebėrklai*): Smilgėliai (į šiaurės vakarus nuo Biržų), Saločiai, Linkuvà, Rōkiškis, Šiauliai, Radviliškis, Panevėžys, Užpaliai, Pociūnėliai, Krekenavà, Utenà, Liņkmenys, Daugėliškis, Dėltuva, Bagaslaviškis, Gėlvonai, Palōmenė, Žilinaĩ; tad visai teisėtai šis variantas laikomas bendrinės kalbos normine lytimi. Užnemunėje dažniausiai vartojamas tvirtagalės priegaidės variantas *žebeřklas* (*žebeřklai*, *žeberklūs*): Lukšiaĩ, Griřkabūdis, Pilviškiai, Skriaūdžiai, Įřlaužas, Sasnavà, Gudėliai, Liudvinàvas,

⁹ Žr. Fraenkel LEW 1316, 1326, 1329.

¹ Fraenkel LEW 1315 (s. v. *žiubėrklas*).

Krosnà, Siřnas. Vakarų dzūkai kai kur kirčiuoja pirmąjį skiemenį: *žberklas* (*žberklaĩ*, *žberklus*) Daūgai, Valkiniřkai. Vietomis įsigalėję daugiskaitiniai daiktavardžiai: *žebėrklai* Užpàliai, Sudeĩkiai, Ceikiniai, *žberklaĩ* (-ūs) Punià, Ālovė, Siřnas, *žberklaĩ* (*žberklus*) Źasliai. Kito kamiengalio yra *žberkla* Mūsninkai (lygiai tokį variantą J. Elisonas APh III 155 nurodo iš Griņkiřkio), *žebėrkłė* (pastov. kirč.) Adūtiřkis. Prie variantų su *že-* skirtinos ir vakarų dzūkų pietinės dalies lytys su *ža-*, taip tariamos dėl ten veikiančios depalatalizacijos: *žabėrkklas* (*žberklaĩ*, *žberklūs*) Seirįjai, *žaberkklas* Kučiūnai, *žaberklaĩ* (-ūs) Lazdįjai, Léipalingis, *žaberklaĩ* (*žāberklus*) Marcinkónys. Užrašymai *žebārkklas* Kūpiřkis (su dadininkų *a* iš *e*), *žebėrkolas* Meřkūičiai (su įterptiniu *o*, atsiradusiu dėl galūnės trumpinimo) taip pat nerodo ten esant kokias atskiras lytis – iš jų atstatytinas jau minėtas įprasčiausias variantas *žebėrkklas*.

Variantai su *e* (po *ž-*), pasklidę bemaž po visus aukštaičius, išsisinį plotą užima tiktai pietuose. Rytų aukštaičiai (tiksliau – rytiečiai ir šiauriniai rytų dzūkai) tarpais vartoja kitus variantus (vienus pačius ar pramaisomis su variantais, turinčiais *e*). Labiau yra paplitę bei iš daugiau vietų žinomi variantai su *i*: *žibėrkklas* (*žibėrklaĩ*): Bıržai, Papilýs, Linkuvà, Rōkiřkis, Alizavà, Kūpiřkis, Aviliaĩ, Svėdasai, Užpàliai, Rimšė, Kazitiřkis, Vadōkliai, Taujėnai, Alantà, Dėltuva, Švenčionys (10 km į šiaurę); *žibėrklaĩ* Antāzavė, Dūsetos, Užpàliai, Sudeĩkiai, Taurāgnai, Daugėliřkis (6 km į šiaurę), Ignalinà, Saldūtiřkis, Źemaitkiemis, Molėtai, Źėlva; *žibėrkla* Duōkiřkis (link Kamajū), Kiaukliaĩ; *žibėrkłės* (-ių) Mielagėnai, Ceikiniai (į vakarus).

Maždaug toje pačioje rytų aukštaičių zonoje, tiktai gerokai šiauriau (rytiečių puntininkų šiaurinėje dalyje), yra išsidėščiusios varianto *žubėrkklas* (*žubėrklaĩ*) vartojimo vietos: Bıržai, Rōkiřkis (10 km į šiaurę), Vabalniřkas, Panemunėlis, Sālos, Kařsakiřkis; Panemūnis, Kuprėliřkis, Kūpiřkis, Palėvenė (pastarosiose keturiose vietose – su tarminiu *ar* < *er*). Vienur kitur rytų aukštaičiuose pažįstami variantai su tuo pačiu balsiu *u*, einančiu po palatalizuoto *ž*: *žiubėrkklas* (*žiubėrklaĩ*) Svėdasai, Liņkmenys, *žiubėrkulas* Ramýgala.

Yra žinoma pora ypatingesnių variantų su *u*, vietoj įprastinio *b* turinčių *v*: *žuverklas* Papilýs (tarmiškai tariama su *ar*; maždaug iš to paties krašto – nuo Bıržų – tikriausiai yra iš K. K. Daukšos rankraštinio žodyno

paimtas *žuvearklas* v. *žubearklas*, *ošč do łowienia ryby* Kos 59a²) ir *žuvėrkla* Kaūnas – pastarasis variantas, užrašytas K. Būgos, yra atokiau nuo kitų variantų su *u* ploto, ir tai verčia šiek tiek abejoti, ar jis tikrai yra senas tos vietos žodis, neatneštas iš kitur (tą abejonę dar kiek sustiprina rytiečio J. Šlapelio „Kirčiuoto lenkiško lietuvių kalbos žodyno“, išėjusio 1938 m. Vilniuje, toks pat variantas: *žuvėrkla 1* = *žubėrklas 1* 605).

Dar lieka nurodyti keletą retų variantų, išsiskiriančių iš aukščiau minėtųjų savo viduriniuotu balsiu (sudarančiu mišrųjį dvigarsį su *r*). Tai vienas variantas su *ur* – *žebuŕklas* (*žebuŕklai*) Ūpninkai – ir trys kiti su *ir*, iš kurių du žinomi, deja, tiktai iš M. Miežinio (kilusio nuo Griñkiškio, tačiau gyvenusio įvairiose vietose) žodyno: *žebirklas*, v. *žibirklas* M 287, *žubirklas*, v. *žibirklas* ... M 291 (iš LKŽ kartotekos matyti, kad *žibirklas* dar yra J. Pesio 1906–1907 m. žodynėliuose, be to, iš tarmės užrašytas, tik be vietos nurodymo, *žibirklai*).

Iš pateiktos apžvalgos matyti, kad *žebėrklas* ir jo variantai nepažįstami tiktai vakaruose: visų žemaičių ir vietomis jų pašonėje gyvenančių aukštaičių tam pačiam įrankiui vartojamas visai kitos šaknies – veikiausiai skoltinės – pavadinimas³.

---

¹ Pateikiamas LKŽ kartotekoje esantis išrašas. A. Kašarauskio (Kosaževskio) rankraštį trumpai charakterizuoja K. Būga, žr. TŽ 1923 I 344 t.

² Žinomi tokie to pavadinimo variantai: *perstekė* (*peŕsteke*) Viekišniai, Sedà, Barstýčiai, Mósėdis, Alsėdziai, Eigirdžiai, Žarėnai, Vaŕniai, Tvėrai, Laūkuva, Kvėdarna, Švėkšna, Šilalė, Skaudvilė, Vidūklė, Jūrbarkas; *peŕstekė* Plūngė, Šilalė, Švėkšna; *perstekė* (= *pėr*-?) Gaŕdamas, Vainūtas, Žygaičiai, Pagėgiai; *perstekas* Žygaičiai; *perstekis* Rietāvas; *perstikė* Tóvė (StngŽ 87); *perstikis* Priekulė (iš šios vietos tokį variantą jau yra nurodęs Neselmasas: *Perstikkis*, -io N 286), Katýčiai; *perstėklė* Trýškiai; *perstėklė* Šateikiai; *peŕstekė* Skuōdas, Tirkšliai, Várduva, Kaŕtena, Šaukėnai (kartais kirčiuojama ir *peŕstekė*); *peŕstikė* Palangà; *perstikė* Klaipėda; *peŕstikis* Skifsnemunė; *stākė* Týtuvėnai, Šiluva, Nemākščiai, Kalnūjai, Ariógala; *stākė* Vidūklė. Tik šis pavadinimas buvo girdėtas Kuršaičiumi, į savo žodyną įtraukusiam variantus *perstekė* (-ėš) K 307, 527, K I 1, 590, *perstikė* (-ėš) K 307, *perstėklė* („bei Tilsit“) K 307, *perstėklė* K I 590, *peŕstekė* K I 1. E. Frenkelis (LEW 577) lie. *perstekė* (su variantais) gal ir teisingai laiko germanizmu, nors, kol nežinomas artimesnis šaltinis, kai kas vis dar lieka neaišku. Ypač sunku patikėti, kad *per-* būtų pridėtas, kaip kad mano E. Frenkelis, pagal lie. *pėrdurti* ir pan., nes: 1) toks *per-* jungimas su daiktavardžiu nesiderintų su šiam priešdėliui tokiomis atvejais būdingomis funkcijomis (vadinasi, nebent reiktų galvoti, kad pirma buvo pasiskolintas veiksmažodis ir tik vėliau iš jo priešdėlinės lyties pasidarytas žeberklo pavadinimas, o tai irgi mažai patikima); 2) net pačios lietuvių kalbos panašūs veiksmažodiniai įrankių pavadinimai dažniausiai neturi priešdėlių, plg. *dildė*, *sklendė*, *smiegė*, *veržlė*, *grėblis*; 3) kalbamas žeberklo pavadinimas visur tariamas su *per-*, nors žemai-

Dalis vietų aukščiau buvo paminėta po keletą kartų – tiek, kiek iš ten žinoma variantų. Ne visais tokiais atvejais tie variantai egzistuoja visiškai kartu, nes jie paprastai yra užrašyti (iš) skirtingų asmenų (vadinasi, paprastai ir iš skirtingų kaimų) ir dažnai ne vienu metu. Senujų LKŽ kartotekos užrašymų (ypač K. Būgos) gretinimas su dabartiniais jau leidžia, rodos, išvėlgiti atskirų variantų geografijos šiokių tokių pakitimų. Pavyzdžiui, atrodo, kad variantai su *žu-* vis labiau užleidžia vietą variantams su *že-* ir *ži-*.

Senieji lietuvių kalbos žodynai – ne tik rytiečio K. Sirvydo, bet, svarbiausia, ir Prūsų Lietuvos – pažįsta tiksliai variantą *žuberklas*: *Ośc do łowienia ryb / Fuscina piscatorum, žuberklas* SD³ 271 (ir vėlesniuose leidimuose, plg. *Zuberklas* SD⁵ 230); *Aalstecher. žuberklas* C I 1; *Fisch... Stachel... žuberklas* B 476; *Aalstecher, žuberklas, klo, m. R II 3 (= MŽ II 3)*; *žuberklas, lo, m. ein Aalstecher MŽ I 348*; *žuberklas, lo, m. ein Speer, womit Aale, Hechte gefstochen werden MŽ I 349*. Toks pavadinimas Prūsų Lietuvoje vietomis dar buvo pažįstamas ir XIX a. – tai matyti, pavyzdžiui, iš Neselmano žodyno: *Perstekē ... fonst auch zuberklas* genannt (Ragnit, Ruß) N 286; plg. ir *Z'uberklas, o, m. der Aalstecher* (su pavadinamojo daikto aprašymu) N 550. Tačiau Kuršaičiui jis buvo žinomas tik iš ankstesnių žodynų: [*žubeřklas, -o, Subst. m., nach Mielcke Aalstecher; sonst perfstekē*] K 527.

Kad *žuberklas* iš visų variantų kaip tik yra pats senasis, rodo ir geografija – jo išlikimas lietuvių kalbos ploto tarpusavy nesusisiekiančiuose, netgi visai priešinguose, pakraščiuose (rytiečių puntininkų šiaurinėje dalyje ir buv. Prūsų Lietuvoje); o juk vienas iš labiausiai patikimų arealinės lingvistikos teiginių sako, kad kraštiniuose (lateraliniuose) arealuose išplitęs kalbos reiškinytis yra archaiškesnis negu juos skiriančio centrinio arealo reiškiniai.

čiams ir iš dalies gretimiems aukštaičiams pažįstamas tiksliai priešdėlis (ir prielinksnis) *par(-)*. Tad lie. *peřstekē* (*peřstekē* ir kt.) ar nebus iš kiek kito šaltinio (su vok. priešdėliu *ver-*?) negu *stākē* (*štākē*)?

Lietuvių kalboje pasitaiko, tiesa, dar ir kitokių žeberklo pavadinimų, tačiau jie jau yra labiau atsitiktiniai, plačiau nežinomi, pvz.: *Fisch... Stachel Durdykle* B 476, *Durdyklē, ēs f. ein Fischstachel MŽ I 60*; *Durrykle, ēs, f. der Aalstecher, Aalstachel, zum Stechen der Aale* N 151; *durēklis* LKŽ II 638 (iš Židiku); *dūriamas* Šakýna; *smetgas (-ai)* Jūrbarkas (į vakarus); *šākē* Skaudvilė.

Nagrinėjamaį pavadinimą, kaip žinoma, iš lietuvių yra pasiskolinę latviai. Jų taip pat pažįstamas ne vienas to žodžio variantas. Tarmėse labiausiai yra paplitęs *žebērklis* (*žebērklis*, *žeberklis*) ME IV 800, EH II 818 (nenurodytas tikslai iš Latvijos rytų pakraščio – į rytus nuo Bebenės, Varkavos, Varaklianų, Berzpilio, Alsvikio, iš Vidžemės kampo į šiaurę ir vakarus nuo Valmieros, be to, retas visoje vakarinėje Latvijos dalyje, ypač Kurše), įėjęs ir į bendrinę kalbą. Iš to paties lie. *žeberklas* latvių aukštaičių šnektose (kur $\varphi > a$ ir $\bar{\varphi} > \bar{a}$) yra atsiradę *žabārklis* (*žabarkl(i)s*) ME IV 783 (plg. ir J. Kurmino 1858 m. žodyno *Žabarklys* 126), *žabērklis* ME IV 783. Be to, dėl mažiau reguliarių fonetinių bei morfologinių pakitimų dar yra susidarę rečiau pasitaikantys ar tik iš senesnių raštų žinomi variantai *žabeklis* ME IV 783 (irgi su auk. $a < \varphi$)⁴, *žebeklis* ME IV 799, EH II 818 (Kurše, taip pat iš Gulbenės aukštaičiuose), *žebēklis* ME IV 800 (iš Dzirciemo Kurše), *žeberkste* ME IV 799 (iš J. Langės 1773 m. žodyno [iš kur ir G. F. Stenderio 1789 m. žodyno *fchebberkste* I 558, II 243] ir A. Bylenšteino raštų), *žeperklis*, *žeperkste* ME IV 804 (abu tikslai iš J. Langės žodyno [iš kur paimtas G. F. Stenderio *fchepperklis* II 244]). Variantai su *žu-*, kilę iš lie. *žuberklas*, yra žinomi tikslai iš Latvijos pietvakarių nedidelio kampo prie Liepojos: *žubeklis*, *žubęklis* ME IV 827, EH II 821, ir iš raštų: *žuberklis* ME II 827. Be to, su tuo pačiu *žu-* iš raštų dar yra nurodomi *žube*, *žubīte* ME IV 827 ir *žubeds* EH II 821.

Variantų su *že-* (ir *ža-*) didesnis išplitimas latvių kalbos teritorijoje dar neleidžia sakyti, kad jie turėtų būti anksčiau paskolinti negu variantai su *žu-*. Tai, kad variantai su *žu-* yra išlikę tame Latvijos kampelyje, kuris bene labiausiai nutolęs nuo lie. *žuberklas* (ir kitų variantų su *ž(i)u-*) dabartinio ploto (rytiečių puntininkų), verčia manyti juos esant paskolintus jau gana seniai. Skolinama galėjo būti arba iš rytų (tada reikėtų manyti, kad senasis skolinys su *žu-*, anksčiau vartotas žymiai plačiau bei toliau į rytus, vėliau kitur buvo išstumtas naujo skolinio su *že-*), arba – lyg ir labiau patikima – iš pietų, iš gretimų žemaičių šnektų (tač irgi seniai, dar prieš įsigalint pavadinimui *perstekė*, Žemaičiuose visiškai išstūmusiam senąį pavadinimą, kurio čia būta, matyt, su *žu-*). Senesnieji latvių kalbos žodynai paprastai pateikia tikslai plačiau žinomus variantus su *že-*, tačiau įsidėmėtina, kad J. Langijaus 1685 m. žodyno rankraštyje – seniausiame leksiko-

⁴ E. Frenkelis (LEW 1283) šio la. *žabeklis* neskiria nuo la. *žabeklis* „toks apynasris (ežiukas), kad jauniklis gyvulus negalėtų žįsti“ ir sieja (žinoma, kaip lituanizmą) su lie. *žabōklis*, *žābas* ir kt.

grafiniame to žodžio šaltinyje – greta duodamas ir pavadinimas su *žu-*, būtent: *Schubbeds* (*Schebberklis*) ein Stecheifen 175a (= Blesės leid. 312). Vadinasi, latvių kalbos faktai nė kiek neprieštarauja ankstesnei išvadai, kad nagrinėjamojo lietuvių kalbos žeberklo pavadinimo pačiu senuoju variantu laikytas *žuberklas*.

Jeigu variantas *žuberklas* yra pats senasis, tai natūralu jį kartu laikyti pirmine, mažiausiai pakitusia lytimi, iš kurios (tiesiogiai ar netiesiogiai) dėl įvairių fonetinių kitimų yra susidarę visi kiti variantai. Fonetškai susieti atskirus variantus kaip tik ir yra labiausiai įmanoma tada, kai pradi- ne lytimi laikomas *žuberklas*, o ne kuris nors kitas variantas. Rytų aukš- taičiuose pažįstami *žiuberklas* ir *žiberklas* šalia ten pat išlikusio *žuberklas* nesunkiai galėjo atsirasti dėl pradžios priebalsio palatalizacijos ir su ja susijusio *u* supriešakėjimo (*u > i*), ypač dažnai pasitaikančio rytiečių šnektose, plg. *žipsnis* Alizavà, Šašuolėliai, Ukmergė, *žipsnys* Debeikiai, Kamajai, Obėliai, *žipsnėlis* Pasvalys, Rōkiškis šalia kitų tarmių ir bendrinės kalbos *žiūpsnis* (*žiūpsnys*, *žiūpsnis*); *pasižirēt* (ir kitos formos)⁵ vietoj *pasižiūrėti*. Šią fonetinę tendenciją ryškiai parodo ir kai kurie slavizmai, plg. *žipōnas* „švarkas, puspaltis“ Adūtiškis, Alizavà, Ariōgala, Bīržai, Ceikiniai, Debeikiai, Dotnuvà, Girdžiai, Grīskabūdis, Gudėliai, Kamajai, Kapsūkas, Kūpiškis, Kurkliai, Liudvinavas, Naujamiestis, Nemākščiai, Obėliai, Panemunėlis, Panevėžys, Pasvalys, Pašušvys, Pilviškiai, Punià, Pūšalotas, Rātnyčia, Raudōndvaris, Rōkiškis, Rūdiškės, Sasnavà, Skāpiškis, Subāčius, Šimōnys, Užpāliai, Vabalniņkas, Vaškaī, Vilkaviškis šalia daug siauriau pažįstamų *žiupōnas* Daugėliškis, Liņkmenys, Rimšė, Utenà (plg. ir SD³ 555 *žiuponas*), *župōnas* (depalatalizacijos zonoje:) Lazdijai, Lėipalingis, Seirijai, Šveņtežeris (< br. *жупан* ar le. *župan*); *čiprynà* „galvos plaukai“ LKŽ II 80 (ryt. auk.) šalia *čiprynà* LKŽ II 114 (< le. *czupryna* ar br. *чупрына*)⁶; *sidaras* „senis (liaudies žaidimų vyresnysis vaidintojas apie Bīržus)“ (< r. *сідарь*)⁷. Panašus svyravimas tarp (*i*)*u* ir *i*, be to, dažnokai pasitaiko onomatopėjinės kilmės žodžiuose, plg. *čiulbėti* || trm.

⁵ BM II 144; daugiau F. Špechto pastabų dėl šio reiškinio lietuvių kalbos tarmėse yra p. 16, 80, 350. Toliau plg. Būga RR II 25 t.; Fraenkel E. – Balticoslavica 1936 II 32 t.; Mor kūnas K. – LKK 1960 III 37.

⁶ Maždaug tos pat reikšmės *čiuprā* veikiausiai yra ne retrogradinis darinys iš *čiuprynā*, kaip kad teigiama E. Frenkelio žodyne (LEW 76), o savarankiškas (paralelinis) skolinys, atsiradęs iš le. (XVII a.) *czupra* (plg. dab. le. trm. *czuper*).

⁷ Fraenkel LEW 781.

čilbėti, čiulpti || trm. *čilpti, čiupinėti* || trm. *čipinėti, šiur(v)ėnti* || trm. *širvėnti (širúoti)*⁸.

Vėliau plačiausiai įsigalėjęs *žeberklas* (su *e* po *ž*) yra atsiradęs (iš *žiberklas* ar *ž(i)uberklas*) dėl distancinės regresyvosios balsių asimiliacijos, plg. *gérvelka* Eišvilkas (LKŽ III 272) < *gárvelka*; *māčarkē* Kvėdarna < *mēdšarkē*⁹; *ungurỹs* < *angurys (plg. pr. *angur(g)is*, lie. *angis*); *žibikė* „arkliui užmaunamas avižų maišelis, abrakinė“ Antalieptė, Jūžintaĩ, Kamajai, Obėliai < *žebikė* Sėlos; *žibinkštis* (*žibynkštis* SD¹ 70; *žibiňkštė* Dusetos, Kaľtanėnai, Kamajai, Liňkmenys, Svėdasaĩ) < *žebenkštis* (ryt. *žebinkštis*)¹⁰. Retieji variantai veikiausiai aiškintini taip: *žibirklas* yra atsiradęs (dėl distancinės progresyvosios balsių asimiliacijos) iš *žiberklas*; pagal naująjį *žibirklas* (dėl jo savotiškos kontaminacijos su senaisiais variantais) toliau yra susidarę raštų *žebirklas* (vietoj *žeberklas*) ir *žubirklas*

⁸ Yra žinoma ir tokių (*i*/*u* ir *i* kaitaliojimosi atvejų, kur pirminiu, atvirkščiai, laikytinas balsis *i*, pvz.: *sirpinti* || *siurpinti* Šiauliaĩ; *šipulỹs* (*šipti*) || *šupulỹs* Debeikiai, Dusetos, *šipulỹs* Girdžiai, Tryškiai (*šipulti* Kriūkai, Krúonis, Skriaudžiai); *žiburỹs* (*žibinti*) || *žiu-burỹs* (žem.:) Kvėdarna, Mósėdis, Plėteliai, Sedà, Šilalė, Švėkšna, Vaňniai, Veiviržėnai, Vieksniaĩ, Židikai, Žygaičiai; Girdžiai (*žiu-binti* Sedà, Židikai; Girdžiai); *žizė* „kas greit užpyksta, pikčiurna, karštuolis“ Subāčius, *žizė* Smilgiai || *žiužė* Dusetos, Mielagėnai, Pociūnėliai, *žiužė* Alksnėnai, Kapsukas [šie pirmiausia sietini su *už-žižti* (-*žinža*, -*žižo*) „staiga (smarkiai) užpykti“ Subāčius, *žiezti* „pykti, niršti, urzgėti, šnairuoti“ Sėlakas, Šėta; tos pačios onomatopėjinės šaknies tikriausiai yra ir *žizė* „(ppr. vaikų kalboje) ugnis (ar ir šiaip karštas daiktas, kurio negalima liesti)“ Subāčius (ir kitur) || *žiužė* Dusetos, *žiužė* Birštonas, Geistaraĩ (reikšmių „pikčiurna, karštuolis“ ir „ugnis“ skirtumas ne toks jau didelis – čia nesunku įžiūrėti bendrąją, jungiamąją reikšmę „kas karštas, ko negalima liesti“); pritari E. Frenkeliui, lie. (trm.) *žizė* || *žiužė* „ugnis“ kildinusiame iš baltarusių kalbos (LEW 1316), labiausiai trukdo *žiezti* (-*ia*, -*ė*) „garsiai degti (iš vidaus)“ Subāčius]. Dar kitais atvejais paralelinių lyčių susidarymas lieka ne visai aiškus, pvz.: *sidābras* || *sudābras*, *sidōklis* „gipsinė pustyklė“ || *sudōklis*.

⁹ Pirmuoju sandu eina *mėdė* (*mėdžias*) „miškas“, plg. to paukščio vokiškus pavadinimus *Waldelster*, *Buschelster*, *Strauchelster* ir pan. Dėl fonetinio nepastovumo (plg. ir *mėčerkė*, *mečerka*, atsiradusius dėl progresyvosios asimiliacijos) dar būtų galima įtarti tą žodį esant onomatopėjinės kilmės, tačiau atrodo, kad suartėjimas su onomatopėjiniais žodžiais čia yra antrinis dalykas (atsiradęs dėl *dš* > *č* ir su tuo susijusios deetimologizacijos). Kad pavadinimą tikrai imta suvokti kaip paukščio balso mėgdžiojimà, rodo tolesni perdirbiniai *mečečerkė* bei *meteterkė*. V. Macheko aiškinimas, kad pirmasis sandas esąs iš lie. *mėsti* (žr. Вопросы теории и истории языка. – Л., 1963, с. 208 tt.), sunkiai patikimas.

¹⁰ Daugiau šios asimiliacijos rūšies pavyzdžių (*nabāgas* < *nebāgas*, *nabāštikas* < *nebāštikas*, *peršėlis* < *paršėlis*, *puodekelỹs* < *puodakelỹs* ir kt.) yra pateikę P. Skardžius, žr. APH 1938 VII 40 tt. (ypač 42).

(vietoj *žuberklas*); Ūpninkuose pažįstamas *žeburklas* – balsių metatezės padarinys (vadinasi, kartu ir papildomas argumentas išvadai, jog lytis *žuberklas* seniau vartota žymiai didesniame plote); *žuverkla(s)* galėtų būti atsiradęs iš *žuberkla(s)* fonetiškai (plg. *vėbras* < *bėbras*, žem. *votā-gas*, *votēgas* < *botāgas*; *gavartai* < *gabartai* „grotos, grotinė užtvara“; gal čia bent kiek svarbos turi ir tokių paralelinių darinių buvimas, kaip *ankstývas* || *ankstýbas*, *senóvė* || *senóbė*, *virvintas* || *virbintas*, *žióvauti* || *žió-bauti*¹¹), tačiau labai galimas daiktas, kad jis darybiškai remiasi jau kitos šaknies žodžiu (gal teisingiau – yra perdirbtas pagal kitą žodį).

Iš to, kas jau pasakyta, matyti, kad, norint nustatyti nagrinėjamojo pavadinimo etimologiją, belieka išsiaiškinti pirminės lyties *žuberklas* kilmę. O tai padaryti ne taip ir sunku. Čia į talką pirmiausia ateina jau minėtas latvių kalbos (senųjų raštų) lituanizmas *žubeds*, rodantis, jog lietuviai (veikiausiai vakariniai) seniau šalia *žuberklas* bus turėję dar kitą pavadinimą – **žubedas* (ar **žubedis*). Pastarojo antroji dalis neabejotinai remiasi veiksmožodžiu *besti* (*bėdė*). Gali būti, kad su sinoniminiu veiksmožodžiu *vėrti* yra susijęs lie. *žuverkla(s)*. Iš to galima spręsti, kad ir lie. *žuberklas* yra sudurtinis žodis, turintis tą patį pirmąjį sandą *žu-*, ir kad jo antruoju sandu einantis priesagos *-klas* nomen instrumenti turėtų remtis maždaug tokios pat „besti, smeigti, durti“ reikšmės veiksmožodžiu, tiktai jau kitos šaknies (*ber-*). Čia *žu-*, be abejo, yra ne kas kita, kaip lie. *žuvis*. Vadinasi, lie. *žuberklas* (kartu ir *žeberklas* bei kitų variantų) etimologinė reikšmė, panašiai kaip ir vok. *Fischstecher*, *Fischstachel* „t. p.“, yra „žuvų dureklis, žuvų smaigas“. Panašios struktūros sudurtinių daiktavardžių, kurių antruoju sandu eina priesaginis įrankio pavadinimas, o pirmuoju nurodomas tuo įrankiu atliekamo veiksmo objektas, lietuvių kalboje yra ir daugiau, plg. *pelėgautai*, *rātalankstas* (jei ne iš *lankstýti*), *sūrslėgtis* (šalia sinon. *slėgtai*), *žiurkėkautai*.

Dėl *žu-* sudurtiniuose žodžiuose jau buvo rašyta kitur, aiškinant lie. (sen.) *žugara* „garnys“¹². Čia tik galima dar kartą priminti, kad šalia lie. *žuvis* pasitaiko tarminės lytys *žiuvis* Jōniškis, Skaisgirys (plg. ir trm. *júod-briuvas*, *-a*, *júodbriuvis*, *-ė*, *liežiūvis*), *živis* (*živė*, *zivis*) Zietela (kartu, atrodo, minėtinas ir Kaišiadorių apylinkių upelio vardas *Živintà* UEV 206 šalia up. *Žuvintė*, *Žuvintà* ir ež. *Žūvintas* UEV 207; dar plg. trm. *brivai*,

¹¹ Plačiau dėl *v* ir *b* kaitaliojimosi žr. Otrębski GJL I 326.

¹² Žr. Blt 1966 II 185–187 (= šio rinkinio p. 34–36).

lieživis) – su tuo gal susijęs variantų *žiuberklas* ir *žiberklas* susidarymas (be to, kaip žinia, latvių kalbos tarmėse *u* virtimo į *i* atvejų pasitaiko ne tik prieš *v*, bet ir prieš *b*, plg. la. *dibęns* || *dubęns*). Prie sudurtinių žodžių su *žu-* papildomai tiktų priskirti lie. (sen.) *žugertas* „žvejų kartis, smaigas (žuvims baidyti ar laivei stumti)“: Fischer-Stange. *žugertas*, *ô*. M. C I 663; Fijch... Stange *žugértas* B 475; *žugertas*, *to*, m. eine Fischerstange MŽ I 349; *Žugertas*, *o*, m. eine Fischerstange N 550; [*žugertas*, -*o* Subst. masc. eine Fischerstange. Mielcke. Bei den Hafffischern bekannt.] K 527. Pavadinimui *žuberklas* jis visai artimas tiek savo reikšme, tiek ir darybos struktūra¹³.

Antrajame sande išlikusią veiksmazodžio šaknį *ber-* (spėjama reikšme „besti, smeigti, durti“) lengva susieti su lo. *ferio*, *-ire* „mušti, smogti, kirsti, skelti, durti; nukauti, paskersti“, s. isl. *berja* „mušti, smogti“, s. v. a. *berjan*, v. v. a. *bern* „mušti, daužyti“, alb. *bie* (dg. II asm. *birni*) „mušu“; čia priskiriami ir labiau nutolusios reikšmės lie. *bárti* (*bāra* ir *bāria*), la. *bārt* „t. p.“, s. sl. *borjō*, *brati* „kovoti“, r. *борюць*, *бороться* „t. p.“, le. (sen., trm.) *bróc się* „grumtis, galytėtis, kovoti“, taip pat (jau su determinatyvu *ž*) lie. *biržti* „daryti brėžį su koja dirvoje sėjant, biržyti“, *biržė* (*biržis*, *biržis*, *biržis*) „vienu ėjimu apsėjamas dirvos ruožas; riba tarp tokių ruožų; tą ribą rodanti šiaudų kuokštelė, gairėlė“, la. *befzt* „trinti, šveisti“, *bifzt* „trupėti“, *birze* (*birže*, *bižze*; *birz(i)s*) „biržė; vaga“ ir kt.¹⁴ Senesnės *barti* reikšmės pėdsakų gal galima įžiūrėti tokiuose pasakymuose, kaip *Visai nubarta žemelė* (nuplėšta, neišdirbta) Truskavą (LKŽ I 547). Pateiktai lie. *žuberklas* etimologijai paremti ypač svarbus yra tas iki šiol nepastebėtas faktas, kad antruoju sandu einantis *-berklas* yra išlikęs ir kaip atskiras žodis – tai rytų aukštaičių (užrašytas iš Sālako) *berklai* (gal. *bérklus*) „lieptas (ppr. iš karčių)“ LKŽ I 626, dėl kurio senesnės reikš-

¹³ Beje, lie. (sen.) *žugertas* etimologijos iki šiol, rodos, niekas nėra aiškinęs. Šio sudurtinio žodžio su pirmuoju sandu *žu-* (iš *žuvis*) antrąjį sandą veikiausiai sudaro priesagos *-tas* nomen instrumenti iš dabar jau išnykusio veiksmazodžio, kurio giminaičiais laikytini norv. (trm.) *gara* „durti, grūsti, stumti“, *gare* „smaigalys“, le. (su ta pačia priesaga *-to-*, kaip ir *-gertas*, tik kito laipsnio šaknimi) *grot* „ieties, strėlės smaigalys (ašmenys); ietis, strėlė“ ir kt.

¹⁴ Dėl šios šeimos (ide. **bher-* „aštrių įrankių doroti – pjauti, skelti, brėžti, trinti“) žodžių žr. Walde—Hofmann LEW I⁴ 481 t.; Pokorny IEW I 133 tt. Apie lie. *žuberklas* galimą ryšį su tais žodžiais (ir su lie. *žuvis*) – tiesa, tik klausimo forma ir visai neliesdamas lie. *žeberklas* ir kitų variantų – yra užsiminęs J. Endzelynas, žr. ME IV 827.

mės „smaigas, kartis“ vargu ar reikia abejoti¹⁵. Tą pačią šaknį turinčiais žodžiais reikėtų laikyti ir lie. (trm.) *bérglauti, bérgloti* LKŽ I 623, *bérklauti, bérkl(i)oti, bérlauti* LKŽ I 626, kurių reikšmė „mėsinėti, skrosti“ gražiai sutinka su pirmąja ide. **bher-* reikšme („aštriu įrankiu doroti – pjauti...“) ir kartu yra artima *-ber-* reikšmei žodyje *žeberklas (žuberklas...)*¹⁶.

Blt 1967 III 87–94.

Lie. *lytis*

Lie. *lytis* E. Frenkelio žodyne nors ir užsimintas (s. v. *laitótis*), bet tik prabėgomis ir taip miglotai, kad tai buvo tiktai paskatinimas ne per seniai jį vėl padaryti etimologijos svarstymų objektu. Nesileidžiant į ankstesnių aiškinimų apžvalgą bei kritiką, žemiau išdėstoma savo nuomonė dėl lie. *lytis* kilmės bei susidarymo.

Dabartinėje lietuvių kalboje iš tiesų yra pažįstami du žodžiai *lytis* (*-ižs, lýtį*) – vienas reikšme „didelis atitrūkęs ledo gabalas, ledinė“, antras reikšmėmis „išvaizda, pavidalas, sudėjimas; gimtis (sexus); tipas, pasireiškimo būdas, rūšis; (gram.) žodžio forma; (gram.) giminė (genus)“ (kaip homonimus šiuos žodžius pateikia ir DŽ 430, tik ten antrojo reikšmės labiau apibendrintos).

Tarmėse plačiau žinomas *lytis* „ledinė“. Juo paprastai vadinami pavasarij upių nešami tirpstančio, suskilusio ledo luitai¹. Nepažįsta šio žodžio

---

¹⁵ Artimą savo daryba (iš dalies ir reikšme) tos pat šaknies žodį pažįsta ir slavai, plg. le. (trm.) *brodlo* „kartys, lentos viršum grendymo šiaudams krauti“ (sl. *bor-dlo, vedinys iš *bor-ti).

¹⁶ Kiek painiau yra paaiškinti nurodytų veiksmažodžių tarpusavio skirtumus (primenančius, pvz., skirtumus tarp *dérglioti, dērklioti, derklóti, deřlioti*). Gal tinkamiausias būtų toks aiškinimas. Šalia paprastojo **ber(ti)* (reikšme „skrosti, smeigti“ ar pan.) būta veiksmažodžių ne tik su determinatyvu *ž (< ĝ)*, plg. la. *beřzt*, lie. *biřžti*, bet ir su *g* (**berg-*), plg. la. (trm.) *birga* „dirvoje išbrėžta linija biržijant; dirvos ruožas nuo vienos nubiržytos linijos iki kitos“ EH I 220 šalia *birze (birza)*. Iš veiksmažodžių **ber(ti)* ir **berg(ti)* buvo pasidaryta su priesagomis *-klas, -las* daiktavardžių (veikiausiai įrankių pavadinimų), kurių skirtumai ir nulėmė iš jų su priesagomis *-auti, -(i)oti* išvestų naujų veiksmažodžių įvairumą (dėl tokių vedinių darybos struktūros plg. *meřkerióti : meřkerė, sámsčiauti* „žuvis gaudyti samsčiu“ : *sámstis*).

¹ Daugumas studentų, paklausti dėl šio žodžio jų gimtojoje šnekoje, jį buvo girdėję tik kaip ledo gabalo upėje pavadinimą, o kad taip būtų vadinami ir ežerų ar kūrų ledai, arba neprisiminė, arba aiškiai tvirtino taip nesant – Čėkiškė, Griškabūdis, Kapsūkas,

žemaičiai (bent daugumas jų); ypač minėtina, kad jo nėra rytų Lietuvos ežerų krašte (ten pasitaiko slavizmas *krygà* „ledinė“). Žodynuose *lytis* „ledinė“ pasirodo anksti, pirmiausia – Prūsų Lietuvoje, pvz.: Eiß-Scholle. *Ijžias, ô. M. Lytis, ies* C I 531 (orig. 549); Scholle vom Eife, *Lédo Stukkis, Lytis, -iês, f. R II 315* (plg. ir R II 117). Dar geriau lie. *lytis* „ledinė“ senu-
mas matyti iš la. (ret.) *lits(-s)* „t. p.“ (jeigu, žinoma, tai nėra lituanizmas).

Antrąjį žodį *lytis* tarmės ir senieji raštai pažįsta tik pirmosiomis dviem reikšmėmis; kitos reikšmės (paremtos pirmosiomis) yra vėlesniosios raštų kalbos padaras. Iš to, kad jis iš seno (ne iš bendrinės kalbos) žinomas tik kur ne kur atskirose įvairių Lietuvos kampų šnektose, matyti, kad tai nykstantis žodis, kadaise vartotas visame ar bemaž visame kalbos plote. Žinomi kalbos posakiai rodo, kad žodis paprastai vartojamas, kalbant apie žmogaus ar gyvulio naugimą, jo figūrą, pvz.: *Vyriškos lyties ta merga J; An veido jis būtų nieko, bet negražios lytiês* Daūgailiai (LKŽ VII, rankr.). Panašiai figūra, forma turima galvoje ir tada, kai kalbama apie daiktus, pvz.: *Kokios lyties krėslo tamsta nori?* Kamajai (ten pat; dabar žr. LKŽ VII 593). Iš senųjų raštų plg.: *Gražôs Lytês Mergà* R II 210; reikšme „gimtis“: *Diéwas giminę žmonių ištâte abieioiê litiie | wîriþkoi' ir môte-riþkoi': todrînağ tûri būt žmônës abeiois litiês* DP 141₅₁₋₅₂; *pléc | sexus. gimimas | litis* SD¹ 123 (plg. ir SD³ 299).

Tiek lietuvių, tiek latvių kalboje pasitaiko ir *é* kamieno tų pačių žodžių variantų, atsiradusių vietoj senesnių *i* kamieno, pvz.: *lytê* „ledinė“ (Maž. Lietuvos XIX a. spaudoje, žr. LKŽ VII 587), la. *lite* „t. p.“ ME II 491; lie. *lytê* „pavidalas, forma“: *Niewykþtautowány / Informis, ineffigiatas, inexpressus. Ne litingas / ne turis lites* SD³ 222 (plg. to paties K. Sirvydo žodyno *kliautê* „kliautis“, *kliûtê* „kliūtis“ ir pan.).

Lie. *lytis*, la. *lits* „ledinė“ yra ne kas kita, kaip priesagos *-tis* (klm. *-ties*) vedinys šalia lie. *lieti*, *-ja*, (*lêja*), *-jo* „pilti, laistyti; (refl.) gausiai tekėti, plaukti“, *liëti* „(sutirpdžius, išlydžius) daryti ką (metalinius daiktus, žvakes, plytas, sūrius...) iš skystos ar valkios masės, formuoti“², la. *liët*

Lekčėiai, Pilviškiai, Prienai, Sintautai, Skiřsnemunė, Skudutiškis, Palėvenė, Panevėžys, Rozallmas; tiktai vieno tvirtinimu, taip esą vadinami tiek upės, tiek ir ežero ar kūdos ledo luitai – Nedzingė.

² Šitaip minėtas reikšmes priegaide skiria daugumas žemaičių ir bendrinė kalba; kitos tarmės paprastai turi tik *lieti* – Baisogala, Bařtninkai, Čėkiškė, Daūgai, Kruopiai, Pilviškiai, Serėdžius, Sintautai...; F. Kuršaičiui *lieti* irgi atstoja ne tik dabartinės bendr. kalbos *lieti*, bet ir *liëti*, plg.: *iþ þwino kulkū liëtis* K I²546, *liëta* (od. *liëtinë*) *liktis* K II 27.

„lieti; liėti“ (toliau plg. s. sl. *liti* „t. p.“ ir kt.). Nykstamojo laipsnio šaknis tokiems vediniams labai būdinga, plg. *kiltis* (: *kilti, kėlti*), *pjūtis, pjūti* ir *pjūtis* (: *pjauti*), *skrytis, skryti* (: *skriėti*) ir kt. Santykis tarp lie. *lieti, liėti*, la. *liēt* ir lie. *lýti*, la. *lît* „(v.) regnen“ iš esmės nesiskiria nuo santykio tarp lie. *kėlti* ir *kilti*, *kreipti* ir *krỹpti*, *šliėti* ir *šlýti* ir t. t. Jau iš to galima numanyti, kad dabartinio lie. *lýti* reikšmė yra smarkiai susiaurėjusi, specializuota – tai iš tikrųjų tik viena iš senojo intranzityvinio veiksmažodžio reikšmių. Geriau pirmąją semantiką yra išlaikęs la. *lît*, vartojamas ne tik kalbant apie lietu, bet turintis ir žymiai bendresnę „lietis, tekėti, bėgti (kalbant apie ašaras, prakaitą, vandenį...)“ reikšmę. Sprendžiant iš lie. *liėti* (la. *liēt*) ir ypač iš kauzatyvinio-iteratyvinio lie. *lýdyti* „tirpdyti“ reikšmės, intranzityvinis *lyti* veikiausiai bus buvęs pažįstamas ir reikšme „tirpti“. To *lyti* „*tirpti“ vediniu paprasčiausia ir būtų laikyti lie. *lytis*, la. *lîts* „ledinė“ – etimologinė jo reikšmė tada būtų „kas atitirpę (atitirpęs ledo luitas, dėl tirpimo susidaręs, atitrūkęs ledo gabalas)“; veiksmo rezultato reikšmės yra ir daugiau priesagos *-tis* vedinių, plg. *gniūžtis* „gniūžulas“, *skiltis* „atskilusi dalis, griežinys“, *sviltys* „svilėsiai“ ir kt. Žinoma, atskiros lie. *lytis*, la. *lîts* „ledinė“ susidarymo detalės galėtų būti aiškinamos ir kiek kitaip – pavyzdžiui, dar būtų galima įsivaizduoti, kad buvo remtasi veiksmažodžiu *lyti* bei *lieti(s)* reikšme „tekėti, bėgti“ (vadinas, *lytis* – „srovėje plaukiantis, vandens plukdomas, liejamas ledo luitas“); tai lyg patvirtintų įprastinis žodžio vartojimas kaip tik upės ledams vadinti.

Antrojo žodžio *lytis* reikšmės – „išvaizda, pavidalas, sudėjimas; gimtis (sexus); tipas, pasireiškimo būdas, rūšis; (gram.) žodžio forma; (gram.) giminė (genus)“ – negali būti išvestos iš reikšmės „ledinė“. Kokiu nors kitu būdu tiesiogiai susieti tų dviejų žodžių reikšmes taip pat neįmanoma. Taip yra todėl, kad čia turime ne semantinius, o darybinius homonimus: antrasis žodis *lytis*, nors etimologiškai ir giminiškas su pirmuoju, yra visai atskiras vedinys. Jis remiasi veiksmažodžiu *liėti* (*lieti*) „daryti ką iš (sulydytos) masės, formuoti“. Visos antrojo žodžio *lytis* reikšmės tebėra artimai susijusios tarpusavy – jas vienija bendroji (ir kartu senoji) reikšmė „forma, pavidalas“. Semantinis ryšys tarp *liėti* (*lieti*) „formuoti“ (dėl reikšmės dar plg. Formuie / kbtáltuie. Formo, fingo aliquid è cera, argilla etc, figuro. *žiedžiu* / *lipiu* / *lienu* SD³ 63) ir *lytis* „forma“ – akivaizdus. Tą ryšį kartais gana ryškiai parodo net dabartinis tų žodžių vartojimas tam tikruose kontekstuose, plg.: *Žmogus gražios lytiės* J ir *Su klumpiukais, o gavom vyrus kaip nulietus* Ūbiškė (LKŽ VII 445). Pagal darybinę reikš-

mę *lytis* „forma“ veikiausiai skirtinas prie priesagos *-tis* veiksmo rezultato pavadinimų („liejinys, liejimu gauta forma, figūra“). Galimas daiktas, kad šis žodis vartotas ir priemonės reikšme („liejamoji forma, lietuvi“); šiai nuomonei (lygiai kaip ir teoriškai galimam spėjimui, kad tai tik vėliau sukonkretėjęs veiksmožodžio abstraktas) patvirtinti, deja, trūksta duomenų.

Mintis sieti lie. *lytis* reikšme „forma, pavidalas“ su lie. *liėti (lieti)* nėra visai nauja – taip vienas kitas kalbininkas jau yra daręs ir anksčiau³.

Blt 1966 II 91–93.

Lie. *pántas*

E. Frenkelio žodyne (s. v. *pántas* 2), lygiai kaip ir A. Briuknerio darbe „Die slavischen Fremdwörter im Litauischen“ (Weimar, 1877, p. 115), linkstama galvoti, kad lie. *pántas (pánta)* „gegnių (= kreklų, kazilų, sparų) jungiamoji kartelė, juosta, skersinis“ yra kilęs iš lenkų panašios reikšmės žodžio *bant* (< v. v. a. *bant* „skersinis“). Tokiam aiškinimui rimtai prieštarauja fonetikos skirtumas: lietuvių kalboje sunku rasti slavizmą, kurie turėtų *p-* vietoj originalo *b-*. Abejonių kelia dar tas dalykas, kad lenkų *bant* „juosta (gegnių skersinis)“ šiaurės rytų Lenkijoje pasitaiko tiktai vietomis ir, lenkų kalbininko K. Ničo nuomone, čia bent kiek daugiau plisti (kaip bendrinės kalbos žodis) ir išstumti savo sinonimus yra pradėjęs tiktai vėlesniais laikais¹, kai tuo tarpu žodis *pántas* mūsų žodynuose jau yra nuo XVII a. vidurio (LKŽ IX dabar jį pirmiausia nurodo iš Q 240).

K. Alminauskiui žodis *pántas* „juosta“ nesiskiria nuo germanizmo *pántas* „įkaitas, užstatas“ ir kartu su juo yra atsiradęs iš vokiečių trm. (buv. Rytprūsių) *pant* = vok. bendr. klb. *Pfand* „įkaitas, laidas“². Su tokiu aiškinimu neleidžia sutikti gretinamų žodžių reikšmė (lie. „juosta“ – vok. „įkaitas“).

Žodį *pántas (pánta)* „juosta“ pažįsta šie spausdinti Prūsų Lietuvos žodynai: Ruigio (1747) – Hahnbalke, *Pántas, to*, m. II 188, Milkaus

³ Явнис К. Грамматика литовского языка. – Петроград, 1908–1916, p. 140, išn., arba vertimo (II skyr.) p. 179, išn. 3; Trautmann BSW 156; Pokorny IEW 664.

¹ Nitsch K. Wybór pism polonistycznych. – Wrocław–Kraków, 1955, t. 2, p. 52–55.

² Alminauskis DLL 95.

(1800) – *Panta, tōs*, f. der Hahnen-Balken I 191 ir Hahnbalke, *Pantas, to*, m. II 250, Neselmano (1851) – *Panta, ōs*, f. der Hahnenbalken am Gebäude, von Andern *Gēwelis* genannt 277, Kuršaičio (1883) – *pantas, -o* Subst. m. ... der Hahnenbalken im Gebäude 292 (čia duodama ir Milkaus *panta*). Becenbergeris duoda *pantēlis*, sg., der hahnenbalken BzF 150 – iš Enskehmen, į šiaurės vakarus nuo Stalupėnų; maždaug iš tų vietų yra žinoma ir nemažybinė forma *pantas* Cp 1. Lietuvos TSR teritorijoje *panto* ir *pantos* („juostos“ reikšme) vartojimo plotas šiaurinėje ir vidurinėje dalyje. Tas žodis žinomas daugelyje vietų nuo Pėrnaravos ir Rasėinių šiaurėje iki Vištýčio ir Kalvarijos pietuose, nuo Jurbarko ir Vištýčio vakaruose iki Garliavės ir Prienų rytuose. Pietinėje to ploto dalyje paprastai vartojama forma *pantas* (Gražiškiai, Kapsukas, Prienai, Alksnėnai, Garliavė, Zapýškis ir kt.), o šiaurinėje, didesnėje – *panta* (Bagóšilis, Griškabūdis, Sintautai, – pastarojoje vietoje pažįstama tik daugiskaita, – Lekėčiai, Jurbarkas, Čėkiškė, Girkalnis ir kt.; forma *panta* vartojama ir žemaičių dūnininkų pietryčių pakraštyje: Ežvilka, Rasėiniai, Vidūklė).

Žodis *pantas* (*panta*) lietuvių kalboje pažįstamas ir kitokiomis reikšmėmis. Iš LKŽ kartotekos matyti, kad *pantas* (priegaidė?) Gaūrėje ir Priekulėje žymi tvoros straiptą (vieną išilginių karčių tarpą). Kuršių marių žvejai *pantu* vadina tam tikrą prietaisą žuvims (ypač unguriams) gaudyti, padarytą iš sujungtų venterių (Rūsnė, Priekulė)³. Ta reikšme *panta* pasiskolino ir buv. Prūsų vokiečiai, plg. jų *Pant* (*Pante*) „pantas“ BzF 150, Fr II 120 (plg. ir ZsPW I 4). Panašių skolinių yra ir daugiau, plg. *Bradden* (*Bradde*) „bradaī (brādai), bradinė“, *Wenter* „vėnteris“ ir kt. Kiek kitaip – „virvės venteriai prie kuolų pririšti“ reikšme – *pantas* yra vartojamas Drėvernos žvejų. Šiaurės žemaičiai dūnininkai pažįsta žodį *pañtas* „prėslas, šalinė“ (Leckavė, Mažeikiai, Tirkšliai, Židikai, Barstýčiai, Skuōdas, Palangà). *Pañto* „prėslas“ plotas nesibaigia šiaurinėje žemaičių siena: žodis *pañts* (kai kur *pañte*, *pañta*) „prėslas, pantas (vietomis – tik šieno, kaip ir Palangojė)“ yra plačiai pažįstamas latvių Kuršė. Tas žodis (-an- rodo jį esant gautą iš kuršių) latvių tarmėse ir bendrinėje kalboje dar turi „šanario“, „(veido) bruožo“, „eilėraščio eilutės“ ir kitokių reikšmių žr. ME III 78 ir EH II 161. (Dėl netarminio *an* išlaikymo, tvirtagalės prie-

³ Iš buv. Prūsų Lietuvos tą žodį duoda StngŽ 87, BzF 150; pastarajame šaltinyje nurodoma ir forma *panta*; tik tokia forma duoda Fr II 120.

gaidės, iš dalies dar dėl reikmės ir geografijos žem. *pañtas* „prėslas, šalinė“, žinoma, negali būti tiesiog tapatinamas su lie. *pántas* „juosta“: jį tegalima sieti kaip skolinį iš la. *pañts*, už kurio stovintis senųjų kuršių žodis – arba lie. *pántas* paveldėtinis atitikmuo, arba bent jau tiksliai toks pat paralelinis darinys iš bendro veiksmožodžio.)

Iš čia duotų faktų matyti, kad nėra jokio reikalo *pántą* „gegnių juosta“ reikšme laikyti nebaltišku žodžiu. Kartu su minėtais savo artimiausiais giminaičiais jis sietinas su žodžiais *pántis*, *pinti*, la. *pít* „t. p.“, pr. *panto* „pančiai“, s. sl. *pęto* „t. p.“ ir t. t.⁴ Tokią žodžio *pántas* „gegnių juosta“ etimologiją puikiai paremia tikslūs jo atitikmenys gretimose slavų kalbose – le. trm. *pęto* „t. p.“ (ppr. tik daugiskaita *pęta*)⁵ ir br. bei ukr. trm. *nymo* „t. p.“⁶.

Klb 1958 I 221–222.

---

⁴ Walde–Pokorny VWIS II 661; plg. Būga K. – KZ 1923 LI 115 (= Būga RR II 393), ME III 78.

⁵ Dėl paplitimo šiaurės rytų Lenkijoje žr. Nitsch K. Wybór..., p. 52.

⁶ Dėl paplitimo Paliesėje žr. Tarnacki J. Studia porównawcze nad geografią wyrazów. – Warszawa, 1939, p. 15 (dabar dar ir Лисенко П. С. Словник поліських говорів. – Київ, 1974, с. 180).

Maždaug tuo pat metu panašių išvadų dėl lie. *pánta(s)* giminystės su la. *pañts*, *pañta*, *pít*, lie. *pinti* ir t. t. visai nepriklausomai yra priėjęs B. Jégeris, tik jis į šią šeimą dar norėtų papildomai įjungti (kaip lie. *pántas* atitikmenis) lo. *pōns*, *-tis* „kamša (žabų, karčių grindinys per pelkes); tiltas“, gr. πόντος „jūra (vandens kelias)“ ir kt., žr. Jégers B. Über die Verwandtschaft der Sippe von ai. *panthās* 'Weg'. – Språkliga Bidrag. Lund, 1958, vol. 3, Nr 11, p. 61–86.

Kuršininkų žuvų pavadinimai

Kuršininkų kalba (la. kursenieku valoda) – tai Neringos senųjų žvejų, kopininkų, iš Latvijos Kuršo kadaise atsineštoji tarmė, dėl izoliacijos nuo latvių kalbos ir dėl intensyvių kontaktų su lietuvių ir vokiečių kalbomis ilgainiui virtusi lyg ir savarankišku baltų idiomu. Patys kuršininkai savęs latviais nevadina. Atsikraustė jie ne vienu sykiu: įvairiais laikais čia atklysdavo vis naujų išeivių iš Kuršo. Neringoje jų jau būta XVI a., o gal ir dar anksčiau. Šaltiniai mini tiesiog kuršius, ir dažnai nežinia, ar tai dar senieji kuršiai, ar jau vėlesnieji kuršininkai. Pasitaiko, tiesa, mokslininkų, manančių, kad čia koks griežtesnis skyrimas nėra reikalingas, kad Neringos senųjų žvejų kalba ir yra ne kas kita, kaip iki šiol išlaikyta kuršių kalba. Kas taip mano, ir pačią kuršių kalbą įsivaizduoja tikrai kaip latvių kalbos tarmę. Šiaipjau kuršių kalba dabar įprasta vadinti jau prieš keletą amžių baigusią nykti atskiros baltų genties, kuršių, kalbą ar bent gana savaimingą tarmę, tarpinę tarp latvių ir lietuvių kalbų, turėjusią dar ir tokių bruožų, kurie ją arčiausiai siejo su prūsų kalba. Kuršininkų kalba, ir netapatinama su kuršių, dėl savo ypatingos padėties nusipelnė kuo rimčiausio baltistų dėmesio. Jau ne syki ją ir domėtasi: turim porą platokų jos bendrųjų aprašų (Becenbergerio ir Plakio), užrašyta ir paskelbta gerokai leksikos, šiek tiek tautosakos tekstų. Vis dėlto detalesniems tyrinėjimams dažnai praverstų turėti dar daugiau ir tikslesnių duomenų. Sukaupytų faktų papildymas bei patikslinimas šiuo metu, deja, ne toks jau paprastas dalykas. Kuršininkų kalba baigia nykti, ją geriau ar prasčiau bemoka tikrai pavieniai vyresniojo amžiaus kuršininkai Neringoje ar išsiblaškę kur kitur po pasaulį.

Šioje vietoje apžvelgiami kuršininkų vartojami bei anksčiau vartoti gėlių vandenių ir jūros žuvų, esančių Kuršių mariose ir Baltijos pietryčių pakraštyje, pavadinimai. Tai palyginti nedidelė, tačiau žmonėms,

kurių pagrindinis verslas žvejyba, labai svarbi leksikos grupė. Iš jos apžvalgos jau turėtų susidaryti bent apytikris ir visos kuršininkų leksikos, jos genezės vaizdas. Pagrindinis kuršininkų žuvų pavadinimų atskiro tyrinėjimo uždavinys – kuo išsamiau sutelkus į vieną vietą visus žinomus kuršininkų tos grupės žodžius, išsiaiškinti, kaip jie santykiauja su latvių ir lietuvių (tų pačių žuvų) pavadinimais, kurie iš jų priklauso senajam, iš Kuršo atsineštam leksikos sluoksniui, o kurie yra vėliau atsiradę – pasiskolinti, išsiversti ar savaimė susidarę. Kartu stengiamasi išryškinti, koks kuršininkų vaidmuo tos srities baltų leksikos bendrojoje istorijoje, o ypač – kokia jų įtaka lietuvių kalbos žuvų pavadinimų raidai. Etimologizuojami ne visi etimologiškai neaiškūs pavadinimai. Kur žodžio priklausymą kuriam nors genetiniam sluoksniui (pavyzdžiui, senajai atsineštinai kuršininkų leksikai) nesunku nustatyti ir taip, leistis į jo tolimesnę etimologiją būtų nereikalingas nukrypimas nuo temos.

Pagrindiniai kuršininkų žuvų pavadinimų šaltiniai – jie čia surašomi toliau vartojamų sutrumpinimų alfabetine eile – yra šie:

Bk (1904) – Becker J. P. Kurische sprache in Perwelk. – BB 1904 XXVIII 257–281. Trumpai apžvelgta tarmės fonetika ir morfologija, tarp pavyzdžių pateikti 5 rūšiniai žuvų pavadinimai iš Pėrvalkos.

Bn (1881) – Benecke B. Fische, Fischerei und Fischzucht in Ost- und Westpreussen. – Königsberg in Pr., 1881. Iš ankstyvųjų (XIX a.) šaltinių tai pats svarbusis. Aprašytos 73 žuvis, kuršininkų pavadinimus turi 41; neturinčios pavadinimų yra retos ar menkavertės, nežvejojamos, išskyrus bene 3 – perpelę (*Alosa fallax*), stintą (*Osmerus eperlanus*) ir šprotą (*Sprattus sprattus*), kurių pavadinimai iš kuršininkų kalbos gal atskirai nebeduoti tiktai dėl jų sutapimo su pateiktais lietuviškaisiais. Pačių pavadinimų (su variantais) yra apie pusšimtį. Benekė pateikia vietinių pavadinimų ir kitomis Prūsuoze vartotomis kalbomis bei tarmėmis; jie cituojant nepraleidžiami, jeigu genetiškai vienaip ar kitaip gali būti susiję su kuršininkų pavadinimais. Dėl kuršininkų ir lietuvių žuvų pavadinimų užrašymo vietos Benekės štai kas pasakyta: Die litauischen Namen sind die an der litauischen Seite der kurischen Haffes gebräuchlichen, die kurischen, namentlich in Nidden üblichen sind theils lettisch, theils deutsch (Bn 61, išn.). Šio šaltinio vienas iš trūkumų – tai negriežtas kuršininkų ir lietuvių pavadinimų skyrimas (kartais abeji pavadinimai surašomi krūvoje, kuršininkų pavadinimams suteikiamas lietuviškas pavidalas).

Bz (1888) – Bezenberger A. Über die Sprache der preußischen Letten. – Göttingen, 1888. Visoje knygoje yra, rodos, tik 5 rūšiniai žuvų pavadinimai (su tiksliais vietų nurodymais).

KF (1933) – Kuršu kāpu folklorā/Prof. P. Šmita redakcijā. – Rīga, 1933. (Latviešu Folkloras Krātuves Materiāli. B. 2.) 18-me p. atskirai išvardytos marių ir jūros žuvys (dažniausiai su reikšmės nurodymu skliausteliuose vokiškai ar rečiau latviškai), iš viso 19 pavadinimų, užrašyta Nidoje 1931 m.; 28 p. pateiktas be reikšmės aiškinimo 21 pavadinimas (iš jų 7 kiti negu 18 p.), užrašyta irgi Nidoje 1931 m.; vienas kitas pavadinimas dar pasitaiko kitokio pobūdžio (tikrai tautosakiniuose) šio rinkinio tekstuose.

KW (1977) – Kwauka P., Pietsch R. Kurisches Wörterbuch/Mit einer Einführung von Prof. Dr. E. Hofmann. – Berlin, 1977. Žodynyje (19–86 p.) savo alfabetinėse vietose yra mažiausiai 30-ties skirtingų žuvų apie 40 pavadinimų. Vienas iš sudarytojų, R. Pyčius, yra kilęs iš Nidos, tačiau žodžiai buvo renkami ilgesnį laiką ir tikriausiai iš įvairiose vietose gyvenusių kuršininkų¹.

Lm (1973) – Laumane B. Zivju nosaukumi latviešu valodā. – Rīga, 1973. Tiesiai iš kuršininkų užrašytų, o ne iš kitur cituojamų jų pavadinimų yra tiktai keletas. Tačiau darbas labai svarbus dėl jame sutelktų duomenų apie latvių pavadinimų geografiją ir fiksaciją raštuose, ir į šią informaciją toliau nuolat atsižvelgiama.

Nd (1979) – įrašas magnetinėje juostoje, darytas Nidoje 1979 m.; pagrindinė informantė – Nidos gyventoja Marija Kairienė, gim. 1919 m. Nidoje (už įrašą tebūnie leista šioje vietoje viešai padėkoti VU dėst. M. Kairytei ir doc. J. Kiliui, kuris, be to, yra padėjęs parengti šiam leidiniui vokišką santrauką). Arti 20 žuvų pavadinimų (išrašant stengtasi bent apytikriai laikytis tarimo, vengti vienodinimo, norminimo).

Pl (1927) – Plāķis J. Kursenieku valoda. Atsevišķs novilkums. – Rīga, 1927. (Toliau visur cituojama tik iš šio atspaudu, ne iš leidinio Latvijas Universitātes Raksti. Rīga, 1927, t. 16, p. 33–124, kur kita pus-

---

¹ Plačiau su žodynėliu supažindinama recenzijoje, paskelbtoje Blt 1979 XV 151–154, kur, be kita ko, parodoma, kad žodynyje laikomasi dirbtinės taisyklės, pagal kurią kuršininkų kalbos daiktavardžiai, aiškinami vyriškosios giminės vokiečių kalbos daiktavardžiais, gali būti tiktai vyriškosios giminės, o aiškinami moteriškosios ar bevardės giminės daiktavardžiais – tiktai moteriškosios. Tad aiškinantis kuršininkų žuvų pavadinimų tikrąją gramatinę formą, į šią žodynėlio ypatybę visada būtina atsižvelgti.

lapių numeracija.) Tai pranašiausias XX a. šaltinis. 45 p. pateikti 37 tiksliai (su pažymėtomis priegaidėmis) užrašyti pavadinimai (22 – marių žuvų ir 15 – jūros žuvų), šalia skliausteliuose daug kur duoti vokiški reikšmės atliepiniai. Daugumas tų pavadinimų pakartoti ir toliau einančiame bendrajame alfabetiniame žodynyje (retkarčiais kiek skirtinga forma), kur, be to, randami dar bene 5 pavadinimai, kurių nėra minėtame sąrašė. Plakis savo darbe daugiausia rėmėsi nidiškių kuršininkų šnekta.

VI (1879) – Voelkel M. I. A. Die lettischen Sprachreste auf der Kurischen Nehrung. – Fünf und dreißigstes Jahresprogramm der städtischen Realschule erster Ordnung zu Tilsit. – Tilsit, 1879, p. 1–32. Šiame seniausiame šaltinyje – kuršininkų žodynyje su lyginamaisiais komentarais – yra 10 žuvų pavadinimų. M. Felkelis remiasi savo kolegos E. Polio (Pohl), penktą metų dirbusio Nidoje, užrašais.

ZM (1939) – Pie kuršu zvejniekiem. – Zvejniecības Mēnešraksts. – Rīga, 1939, Nr. 5, p. 234. (Parašas : Pa.). Išvardytos 8 mariose žvejojamos žuvis ir 7 dažnesnės jūros žuvis; prie mažiau žinomų pavadinimų skliausteliuose prirašyti įprastesni latviški reikšmės atliepiniai.

Vienas kitas pavadinimas dar paimtas ir iš kitų šaltinių. Antriniai šaltiniai, kuriuose pavadinimai perimti iš darbe cituojamų pirminių šaltinių², paliekami nuošaliui ir nenurodinėjami.

Darbai, savaime suprantama, dar reikalingi gretimų kalbų žuvų pavadinimai, ypač tie, kurie pažįstami kuršininkų pirmykštėje teritorijoje ir paskesnės teritorijos artimiausioje kaimynystėje. Jie pirmiausia imami iš žodynų ir kitų įprastinių šaltinių, ne kartą cituojamų ir kituose šios knygos etimologijos etiuduose ir turinčių savo sutrumpinimus (paprastai sutampančius su tais, kurie vartojami LKŽ). Tačiau yra ir keletas specifiskesnių, tik čia reikalingų ir dažnokai pasikartosiančių šaltinių, kuriems žymėti pravartu įsivesti papildomų sutrumpinimų:

BaES – Bauch G. Die einheimischen Süßwasserfische. 5., neu bearb. Aufl. – Radebeul, 1966.

---

² Benekės kuršininkų (ir lietuvių) žuvų pavadinimai, pavyzdžiui, vėliau dar pateikiami (kartais su praleidimais, kartais iškraipyti) Frišbyro Prūsų vokiečių kalbos žodyne (Fr I–II), Nadmorsko paskelbtoje Benekės veikalo santraukoje (Nadmorski. Ryby, ich polów i hodowla w Prusach wschodnich i zachodnich. – Wszechświat, 1882, t. 1, p. 405–409), Majevskio gyvių ir augalų pavadinimų žodyne (Majewski E. Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich. – Warszawa, 1889–1898, t. 1–2) – pastarajame jau paimti iš tarpininkų (paprastai iš Nadmorsko, retkarčiais – lietuviškėji – dar iš Becenbergerio : BzF).

FiVNL – Fischer I. L. Versuch einer Naturgeschichte von Livland. – Leipzig, 1778.

FiZ – I. B. Fischers Zusätze zu seinem Versuch einer Naturgeschichte von Livland. – Riga, 1784.

Lj – Blese E. Nīcas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski – vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku. – Rīga, 1936.

NPPB 1851 – Hagen A. Verzeichnis der litthauischen Namen der Fische. – Neue Preussische Provinzial-Blätter, 1851, Bd. 9, p. 103.

Rn – Rodomanskis A. Mažosios Lietuvos žvejyba. – K., 1924.

Sč – Sčesnulevičius K. Mūsų gėlųjų vandenų žuvys. – K., 1937.

ŽP – Koch'as V. Žuvivaisos pagrindai (Leitfaden der Fischzucht) /Vert. P. Mikšionis. Redagavo ir Lietuvos vandenų žuvų suskirstymą paruošė A. Rodomanskis. – K., 1926.

Cituojant žuvų pavadinimus, kad būtų matyti, kuo remiasi žuvies identifikavimas ir kartu pavadinimo reikšmės nustatymas, paprastai sykiu pateikiami, jeigu tik yra šaltinyje, kitų kalbų sinonimai, tarp jų ir ichtiologijos sistematikos lotyniški bei lotynizuoti dvižodžiai pavadinimai (kurie, beje, neretai jau nebesutampa su dabartiniais). Ypač žiūrima kuo autentiškiau cituoti kuršininkų šaltinius (pavyzdžiui, kursyvu perteikiama tik tai, kas kursyvu ar kaip kitaip išryškinta pačiame originale).

Kiekvienos žuvies pavadinimai apžvelgiami atskirai, prie alfabetiškai išdėstytų dabartinių ichtiologijos sistematikos tarptautinių pavadinimų. Kam šitaip nepatogu susirasti ieškomą kuršininkų ar kurį kitą pavadinimą, gali pasinaudoti bendrąja nagrinėjamų žodžių rodykle, pridėta knygos pabaigoje.

1. *Abramis ballerus* (L.), sparis: *Die Zope. Abramis ballerus* L. lit. sparis, sporis; kur.: spare Bn (1881) 122.

La. *spāre* (anksčiau rašyta ir *spare*) – dabartinis norminis šios žuvies pavadinimas, tačiau nurodomas tik iš raštų, ir dar tokių, tarp kurių nėra senesnių už Benekės veikalą. Iš kuršininkams gretimų lietuvių kalbos tarmių, be poros Benekės pateiktų variantų, minėtini dar du – *spōrė* (*spōrė, -ės* Subst. f. die Zope. (?) K 530) ir *šparis* Rn 9. Kad šio pavadinimo betarpiškos fiksacijos iš rytų baltų tarmių atvejų yra palyginti mažai, labiausiai lemia pačios žuvies retumas Pabaltijo kraštuose. Jau Benekės laikais sparių kiek dažniau būdavę sužvejojama tik Kuršių mariose, o dabar šių nelabai vertingų žuvų, išvaizda primenančių karšius (iš čia lie. *pókaršis*, pirmiausia randamas dūnininko Jumskio žodynėlyje, žr. TŽ I 362; LKŽ X 408 klaidingai nurodyta reikšmė „karšis“), tik mažiau kup-

rotų ir smulkesnių (20–30 cm ilgio, apie 1 kg svorio), mėgstančių didelių upių žemupius ir net posūrius vandenį, čia visai nepasitaiko. Tokie pat menkai žinomi, tačiau jokių būdu nenutylėtini, yra seniau kaimynystėje buvusių vokiečių šios žuvies pavadinimai *Spore* Fr II 355 (remiamasi XVIII a. antrosios pusės šaltiniu) ir *Sporn* BaES 198, 115; pastarajam ypač artimas la. *spārne*, Lm 220 nurodytas iš 1863 m. žuvų sąrašo. Formos įvairavimas lietuvių kalboje lyg rodo, kad žodis (ar tik dalis jo variantų) čia skolintinis, tačiau kokia jo tikroji etimologija (ar atsitiktinis, pavyzdžiui, sutapimas su gr. σπάρος „jūros karšių (Sparidae) šeimos viena iš mažesniųjų (iki 30 cm ilgio) žuvų, *Sargus annularis*“ bei iš jo atsiradusiu lo. *sparus*, vėliau išplitusiu kartu su lotyniškąja bei lotynizuotąja ichtiofaunos nomenklatūra), kur jis yra pirmiausia atsiradęs ir kaip toliau plitęs, tuo tarpu dėl duomenų stokos dar neįmanoma tvirtai pasakyti.

2. *Abramis brama* (L.), karšis: *kasch*, lith. karšis – Brachse... Bressen, Bleihe, Cyprinus brama VI (1879) 14; *Der Brassen. Abramis brama* L. ... Bressen, Bressen... Brachsen... Blei... Bleier...lit.: karszis; kur.: kasza Bn (1881) 118; rabańka jeb kańis (Bressen) Pl (1927) 45, *kańa* plaudis (zivs) 61, plęķę (Blei) 45, *plaķę* kāda zivs suga (Bleier) 74; kańe KF (1933) 28, daug plaķu (Bressen) 18; Jomā zvejo... plaķus (plauķus) ZM (1939) 5 234; kańs m. Brassen (Karpfenfisch) KW (1977) 42, raubauk f. Brachse, um 1 1/2 kg schwer 66, plaķs m. Brachsenfisch 63, pleķs m. Blei (Fisch) 63; *plaķis* „Blei“, *i ni viena plaķ (nebie)*, *plaķi* (bet ir: *tādas plaķes*), *rabaukas* (pl.) „dideli, stambūs karšiai“: *viņi sugav diķas rabaukas* Nd (1979).

Latviai, bent jau dabar, neturi šios žuvies pavadinimo, atitinkančio lie. *karšis*, tad nėra visai be pamato įtarimas, kad kuršininkų tepažįstamas *kańa* (*kańis*, *kańe*; KW užrašymą *kańs* kaip nors vienaip interpretuoti sunku – jis galėtų būti ir vietoj realaus *kańa* ar *kańe*) pasiskolintas iš lietuvių kalbos. Gretimose lietuvių tarmėse irgi didelis kamiengalio įvairavimas, plg. *karšis*, *-ińs*, *kańšis* (*kāńšis*), *karšė*, *karńa* (žr. LKŽ V 314, 316, 319). Neaišku, iš kur girdėtas ir apskritai kiek patikimas ichtiologų darbuose sporadiškai pasitaikantis lie. *kańa* (ŽP 20, Sč 36 t.), todėl iš jo kildinti kuršininkų *kańa* kol kas būtų neatsargu (jei leidžia geografija, jau geriau, atvirkščiai, įžiūrėti kuršininkų įtaką). Užkliuvus už *-r-*, nebeatrodo, kad aiškinimas skolinimu iš lietuvių kalbos čia būtų paprasčiausia ar net vienintelė išeitis. Galimas ir alternatyvinis aiškinimas, būtent, kad kuršininkai *kańa* (*kańis*...) yra iš seno išlaikę. Iš XIX a. antrosios pusės žino-

mas la. *karsene* bei *karsenis* žymi, tiesa, ne karšį, o jūros žuvį — Baltijos šprotą ar gal strimelę, tačiau tikriausiai yra vienos šaknies su lie. *karšis*. Dar svarbesnę informaciją teikia štai ši I. Fišerio XVIII a. gamtos aprašymo vieta: *Zahnbrachsen, Zahnfisch*. Sparus Dentex. L. ... Lett. *Kaßin*... Er hat fast die Größe und den Geschmack des Brachsen, in deßen Gesellschaft ar auch gefangen wird; er ist jedoch fetter (FiZ 52; plg. FiVNL, iš kur matyti, kad ta žuvis bei jos pavadinimai tada autoriui dar kėlė abejonių). Jeigu autorius manė, kad kitur aprašytai į karšį panašiai jūros karšių (Sparidae, v. Meerbrassen) šeimos žuviai, dar ir vadinamai su karšio pavadinimu susijusiu vardu (v. *Zahnbrachsen*; dabar šią žuvį, rodos, labiau įprasta vadinti v. *Zahnbrasse*, o mokslinėje tarptautinėje nomenklatūroje — *Dentex vulgaris*), tinka jo nurodytas latviškas žuvies pavadinimas, tai beveik nėra abejonės, kad juo iš tiesų buvo vadinamas kaip tik karšis, gal tiksliau — tiktai viena kuri jo atmaina, skirta pagal dydį, formą ar kokį kitą praktinį požymį. Tad lietuvių kalbos įtaka gal tik tokia, kad ji padėjo kuršininkams išlaikyti seną bendrąjį pavadinimą. Prie balsis *š* (vietoj *s*) lengvai galėjo būti apibendrintas *kasis linksniavimo paradigmoje; su šiuo procesu dar bus progos plačiau susipažinti ateityje, žr. ypač *ruduš*: *rudušis* < *rudusis* skirsnyje Scardinius erythrophthalmus. Tautosilabinio *r* išnykimas po ilgojo balsio Kurše, kaip ir dalyje kitų latvių tarmių, yra įprastas reiškinys³. Tik vėliau Latvijos Kurše senasis karšio pavadinimas buvo nustelbtas svetimybių *bresme*, *brekse*, *breksis* ir kt.

Plakio *rabañka* įtartinas: jis, ko gera, bus atsiradęs vietoj *rabaūka*, rankraštinę *u* klaidingai palaikius *n*. Kur. *rabauka* Latvijoje nežinomas, bet sutampa su pamario lie. *rabauka* „neužaugęs karšis“ LKŽ XI 2. Žodis tikriausiai nebaltiškas. Jei 1977 m. žodynėlio *raubauk* fonetiškai artimesnis originalui, tuo originalu buvus gal būtų galima spėti v. *Rauhbauch ar kitą panašų dūrinį.

Kad kuršininkai *plaķis* (-e) tikrai vartoja „karšio“ reikšmę, matyti ne tik iš šaltiniuose pateiktų vokiškų (ar latviškų) reikšmės atliepinių (dalis jų, deja, nėra vienareikšmiai), bet dar, pavyzdžiui, iš to, kad nidininkas mariose sugaunamų žuvų išskaičiavimą pradeda nuo „daug plaķu“ KF (1933) 18 ir toliau jau nebeapasako kokio kito pavadinimo, kurį būtų ga-

³ Endzelīns LVG 223.

lima priskirti karšiams⁴. Tik Plakio žodynėlio *plaķę* reikšmė lieka nepakankamai aiški. Latvijoje *plaķis* (*plaķe*) pažįstamas tik nedideliame pajūrio ruože nuo Liepojos iki Lietuvos sienos, ir ten juo vadinamas ne karšis, o plakis – *Blicca björkna* (L.); raštuose *plaķis* dar pasitaiko reikšme „kuoja“. Lie. *plāķis* pajūryje pirmiausia vartojamas vadinti *Blicca björkna* (L.), žr. LKŽ X 57 (Palangà, Klaipėda; taip ir *plāķē* Drėverna), tačiau taip pavadinami ir maži, dar nesuaugę karšiai, plg. kad ir šitoki pavadinimo pateikimą tarp karšio sinonimų: plakis (jauni karšiai Mažojoj Lietuvoje) ŽP 20; dėl abiejų rūšių nepakankamo skyrimo bus atsiradęs ir *kaŗšplakis* (Drėverna), taikomas pereinamojo dydžio žuvims tarp plakių ir suaugusių karšių. Iš Prūsų Lietuvos žodynų (nuo Ruigio iki Kuršaičio) *plakis* (-ė) žinomas kaip karšio pavadinimas (nors irgi gal būtų teisingiau kalbėti apie negriežtą plakio skyrimą nuo karšio). Pagaliau iš to krašto *plāķē* dar užregistruotas „kuojos“ reikšme (StngŽ 88, LKŽ X 56). Tad sunku visai be jokių abejonių pasakyti, ar kuršininkų *plaķis* (-e), šaipjau aiškus lituanizmas, iš seno atsineštas iš pietvakarių Kuršo (ir tik jo reikšmė „karšis“ gal kartais rodo dar ir vėlesnį naujos lietuvių šnektų aplinkos poveikį, nors reikšmės pereiga „plakis“ > „karšis“ tiek natūrali, kad svetima įtaka čia nebūtina), ar jau naujojoje vietoje gautas iš lietuvių šnektų, turinčių *plāķis* (-ė) „karšis“ (dar žr. skirsnį *Blicca björkna*).

Iš poros šaltinių žinomas *plēķę* (*plēķs*), abejur paaiškintas v. *Blei*, galimas daiktas, nėra vien paprastas fonetinis ką tik kalbėto karšio pavadinimo variantas, o kartu skiriasi ir reikšme. Rytrp. v. *Blei* gali reikšti ir plakį (tai matyti, pavyzdžiui, iš Benekės darbe pateiktų vienos ir kitos žuvies lokalinių pavadinimų) ar bent tiktai jauną karšį. Tendenciją šitaip skirti reikšmę rodytų tai, kad neabejotini abiejų šaltinių karšio pavadinimai paaiškinti kitaip (ne v. *Blei*).

---

⁴ Tarp Kuršių mariose žvejojamų maždaug 23 žuvų rūšių karšiai užima vieną iš pirmųjų vietų. Pavyzdžiui, 1976 m. jų sugauta (pagal svorį) daugiausia (28,05% viso laimikio), toliau ėjo kuojos (23,08%), stintos (10,6%), pūgžliai (9,16%), ešeriai (6,16%), sterikai (6,07%), ožkos (5,66%) ir t. t.; 1966 m. svarbiausių verslinių žuvų eilės tvarka kiek kitokia: stintelės (25,5%), pūgžliai (14%), karšiai (12,12%), unguriai (10,3%), kuojos (9,15%), sterikai (5,8%), žiobriai (4,3%), žr. Maniukas J. Žuvis ir žuvininkystė. – Kn.: Kuršių marios. T. 1. Gamtinės sąlygos ir raida. – V., 1978, p. 86t. 1913/1914 m. pagal sugautų mariose žuvų piniginę vertę pirmoje vietoje buvo sterikai, po jų ėjo stintos, kuojos, unguriai, o ešeriai ir karšiai varžėsi dėl penktos šeštos vietos, žr. Schlicht O. Die Kurische Nehrung in Wort und Bild. 2. Aufl. – Königsberg, 1927, p. 96.

3. *Acerina cernua* (L.), pūgžlys: *Der Kaulbarsch. Acerina cernua* L. ... lit.: pūkys; kur.: pukis Bn (1881) 65; pūkis (Kaulbarsch) Pl (1927) 45, *pūkis* kisis 75; [n. pl.] pūkes KF (1933) 28, [g. pl.] *pūki* (Kaulbarsch) 18; *pūke* (Nidà) Lm (1973) 113; pūks m. Kaulbarsch KW (1977) 65; *pūk(i)s* „Kaulbarsch“, n. pl. pūki Nd (1979).

Lie. *pūkis* (*pūkys*) „pūgžlys“, iš kurio ir kilęs kur. *pūkis* (rečiau *pūke*), gerai pažįstamas lietuvių pajūrio bei pamario šnektoms ir Prūsų lietuvių kalbos žodynams. Latviai, beje, irgi turi *pūce* „t. p.“, tačiau jis užrašytas tik iš vienos Kuršo šnektos (Usmos), kuri lyg ir per toli į šiaurę ir nuo jūros, kad galima būtų sakyti tą žodį turėjus ir kuršininkus ir tik vėliau dėl lietuvių kalbos įtakos jį perdirbus į *pūkis* (*pūke*). O be to *pūce* latvių kalboje nėra nė vieno seno savo pavadinimo pūgžliui – jie arba pasiskolinti, arba neseniai metaforiškai susidaryti.

4. *Acipenser sturio* L., eršketas: *Der Stör. Accipenser sturio* L. ... lit. erszketras, store; kur.: sture Bn (1881) 191; stohris Stör Ml [iš Júodkrantės] Bz (1888) 161; *stūēre* stör Bk (1904) 264; stuōre (Stör) Pl (1927) 45; stuore, [n. pl.] stuores, [g. pl.] stuoru KF (1933) 18, store 28, zveji gāja zvejuot uz štuorem [Préila] 21; stuoars m. Stör KW (1977) 74.

La. *stuōre* gerai pažįstamas Kuršo pietiniame pajūryje (Nyca, Liepoja; plg. *Stohr. ein Stör* Lj 288), o *stūre* pasitaiko toliau į šiaurę. Iš artimiausių lietuvių šnektų ir Prūsų Lietuvos rašytinių šaltinių žinoma dar daugiau to germanizmo variantų: *stūoris*, *stuorė* (*stōrė*), *stuoras* (*stóras*), *stūrỹs* (*sturis*, *sturė*), *stēris* (*stērs*, -io K 530) ir kt. Kuršininkai ši pavadinimą tikriausiai jau bus turėję, dar būdami Kurše (kiek abejonų galėtų kelti nebent retesnis variantas su vienbalsiu šaknyje).

5. *Alburnus alburnus* (L.), (paprastoji) aukšlė: *Der Uckelei. Alburnus lucidus* Heck. ... lit., kur.: aukszle Bn (1881) 127; aūšlė (Ukelei) Pl (1927) 45; aušle KF (1933) 28; aušils m. Ukelei (Fisch) KW (1977) 24.

Pietvakarių Kurše vartojamą la. *aūsleja*² „saulažuvė (?)“ dėl žymaus formos skirtumo ir gal dar kitoniškos reikšmės sunku laikyti kuršininkų pavadinimo prototipu. Veikiausiai tai tėra vėlesnis lituanizmas, plg. iš gretimų šnektų (ir jas reprezentuojančių raštų) *aūkslė* (Drėverna, Palangà, Priekulė, StngŽ 81), *áukšlė* K 32, 530, *auszlė* (greta *aukszlė*) KlvK 75. Jeigu būtų galima visiškai pasikliauti Beneke, dar išsivertusiu vienodu kuršininkų ir lietuvių pavadinimo užrašymu, -k- išnykimą reikėtų laikyti visai nesenu dalyku. Plačiau žr. sk. *Leucaspis delineatus*.

6. *Alosa fallax* (Lacépède), perpelė: peřplis (Maifisch) Pl (1927) 45; perpele (Maifisch) KF (1933) 18, perple 28; perpele (lapreņģe) ZM (1939) 5 234; pėrpils m. Maifisch KW (1977) 61; *perpil* „Maifisch“ Nd (1979).

Šią žuvį vokiškai vadindami *Maifisch*, kuršininkai, aiškus dalykas, laikosi ne bendrinės vokiečių kalbos bei ichtiologijos nomenklatūros vartosenos, pagal kurią *Maifisch* – tai *Alosa alosa* (L.), Baltijos jūroje beveik nepasitaikanti žuvis, išskyrus patį vakarinį pakraštį. La. *peřpele* (*pėrpele*) iš gyvos kalbos dabar žinomas pajūryje tik prie pat Lietuvos sienos, bet iš raštų matyti, kad seniau jo išplitimo ruožas galėjo trauktis ir toliau į šiaurę (bent iki Liepojos). Dar galima pridurti, kad latviai jokio kito seno pavadinimo šiai žuviai neturi. Panašiai yra lietuvių kalboje, tik čia tas pavadinimas daug geriau pažįstamas. Jo geografija, tiesa, irgi ribota, bet tai lemia pačios žuvies išplitimas: ši stamboka silkinių šeimos atstovė gyvena jūrų pakraščiais ir pavasariais traukia neršti į marias ir žemupius. Tad ir pavadinimas tiktai pačiuose vakaruose pažįstamas: *pėrpele* StngŽ 87, Drėverna (toliau žr. LKŽ IX 844), *perpelis* (ir *perpelė*) KlV 75, *pėrplė* LKŽ IX 846 (plg. jau Ruigio 1747 m. žodyne: *Perplė, ės*, f. eina Art von weißen Haffischen R I 105), *perplỹs* LKT 139 (Priekulė); dar plg. *perpels, perple, perpele* Bn 167. V. (rytpr.) *Perpel, Parpel* (vietoj bendr. v. *Finte*; dar plg. v. *Elben*) veikiausiai yra lituanizmas.

7–8. *Ammodytes lanceolatus* L., didysis tobis; *A. tobianus* L., mažasis tobis: *Der Sandaal. Ammodytes lanceolatus* Sauv. Tobies, Tobieschen, Suter, Sutter, Seepetzker; lit., kur.: tubis Bn (1881) 99; *Der Tobiafisch. Ammodytes tobianus* Sauv. Tobies, Tobieschen, Suter, Sutter; lit., kur.: tubis Bn (1881) 100; tubis Pl (1927) 45, 86; tub' KF (1933) 28; tub f. Tubbe (Köderfisch) KW (1977) 79.

Šios dvi jūros pakraščių laibutės žuvelės, daug kur gaudomos tik kaip masalas kitoms žuvis, dėl panašumo paprastai vadinamos vienodai, ir tiktai ichtiologijos nomenklatūroje įsivedami atskiri dvižodžiai pavadinimai, kur pridėtu būdvardžiu nurodomas skirtingas žuvelių dydis, plg. dab. v. *Großer Sandaal (Tobiasfisch)* – *Kleiner Sandaal (Tobiasfisch)*, ang. *Greater sand-eel* – *Lesser sand-eel (Small sand-eel)*, r. *большая песчанка* – *малая песчанка* (didysis tobis užauga iki 30 cm ilgio, mažasis – beveik perpus trumpesnis). La. *tube* „tobis“ – Kuršo pajūrio šnektose daug kur (pradedant nuo pat Lietuvos sienos) pažįstamas žodis, kurio yra ir kitokių variantų – *tuba, stubė, -is* ir *pan.*, o iš senesnių

raštų ypač minėtinas apydažnis *tubjis*. Tokiu pat germanizmu verčiasi ir pajūrio lietuviai, plg. *tūbis* Drėverna, *tube* die Tubitzke KlvK 75, *tūbė*, *tūbis* (ir raštų *tobis*) ŽP 11.

9. *Anguilla anguilla* (L.), ungurys: *Der Aal. Anguilla vulgaris Flem.* ... kur.: *suttis* Bn (1881) 173; *futtis*, Gen. *fufcha*, vgl. „Sutter“ – Aal VI (1879) 30; gen. sing. von *futs aal fusza* Bk (1904) 262; *zutis* Pl (1927) 45 [p. 22 duotos visų linksnių formos, plg. g. sg. *zuša*, n. pl. *zuši...*]; *zutis* KF (1933) 28, [Préila] 23, [g. pl.] *zušu* 18; [acc. pl.] *zušus* ZM (1939) 5 234; *zuts* m. Aal KW (1977) 85, *zušens* m. kl. Aal 85, *cinkals* m. *kleine Aal* 28; *zut(s)* „Aal“ (g. pl. *zušu*) Nd (1979).

La. *zutis* pažįstamas ne tik pietvakarių Kurše, bet apskritai visoje Latvijoje. Kuršininkų ungrningk f. *Aalpantelle* (Stellnetz) KW (1977) 80 nerodo, kad jie anksčiau dar būtų turėję išlaikytą senąją ungurio pavadinimą, nes tai veikiausiai tėra, kaip matyti iš fonetikos (neišskiriant nė priesagos), grynas lituanizmas.

Kuršininkų 1977 m. žodynėlio *cinkals*, jeigu juo vadinami permatomi, „stikliniai“ unguriukai (v. *Glasaal*), iš neršto vietos netoli Bermudų salų po poros ar trejeto metų kelionės pasiekę gėluosius vandenį, galėtų būti iš v. *Zinkaal (tikrai žinomas, pvz., v. *Silberaal*). Tačiau greta pažįstamas kur. *cinč* „plekšnelė“ veikiausiai verčia abiem šiems žodžiams ieškoti kito aiškinimo (žr. prie *Platichthys flesus*).

10. *Aspius aspius* (L.), salatis: *Der Rapfen. Aspius rapax Agass.* Raap, Raape, Rappe... Salat, Zalat... altpr.: *rapis*; lit.: *salatis*, *celatas*, *salote*; kur.: *salate*, *rapžur* Bn (1881) 130; *salāta* (Salat) Pl (1927) 45, *salatę* mares zivs suga 78.

La. *salate* (su variantu *salata*) „salatis“ Kurše pasitaiko greta kitų pavadinimų ir dabar (tik atokiau nuo jūros). Vienokių ar kitokių jų variantų žinoma taip pat iš kitų vietų ir raštų (Langijaus žodynas šį sykį pateikia tiksliai apytikrę informaciją: *Sallahts...* ein Fijch größer alß [ein Hecht – išbraukta] Sandaten Lj 233). Tokį pavadinimą turi ir lietuviai, plg. *salātis*, *salótė* Drėverna. V. trm. *Salat* (*Zalat*) veikiausiai yra iš baltų (ne atvirkščiai, tik lie. *celatas*, *celatis* ŽP 21 vėliau gal bus savo ruožtu atsiradęs iš v. *Zalat*).

Kaip skaityti ir kuo laikyti Benekės *rapžur* – neaišku. Gal tik būtų galima spėti, kad šis sinonimas nėra paveldėtinis, o jau vėliau atsiradęs. gal paskolintas iš tos žuvies vokiškojo pavadinimo *Rapf(en)* kurio nors varianto, kaip ir pr. *rapis* „salatis“ ar lie. (sen.) *rapė* „ūsorius (?)“. Tačiau

pirmiausia dar reikėtų žinoti, ar *rapžur* tikrai yra kuršininkų žodis. Dėl savo ypatingos formos jis iš tiesų įtartinas. Po lietuvių ir kuršininkų žuvų pavadinimų Benekė visada duoda, jeigu tik žino, slavų vietinių tarmių (mozūrų, kašubų) pavadinimus. Ši sykį po *rapžur* nieko nėra, ir labai galimas dalykas, kad tiktai dėl neapsižiūrėjimo priešais *rapžur* (po kur. *salate*) praleista katros nors slavų tarmės nuoroda. Kad *rapžur* veikiau priiskirtinas slavams, rodo ir le. (trm.) *rozpiór* „salatis“.

11. *Belone belone* (L.), vėjažuvė: *Der Hornhecht. Belone rostrata Flem.* ... *Windfisch...* *Windsutter.* lit., kur.: *wejżuwis Bn* (1881) 101; *vėjazuę* (*Windfisch*) *PI* (1927) 45.

La. *vėjzivs* (*vėjzive*) daug kur vartojamas Latvijos pajūryje. Laumanė iš poros vietų nurodo *vėjzuve*; toks ar panašus variantas įmanomas ir plačiau – ne tik į šiaurę, bet ir į pietus nuo Liepojos, kur įprasta sakyti *zuve* „žuvis“ (dar plg. *vėjzuvele* „dyglė“ iš Dunikos ME IV 554). Kuršo pietvakarių pajūriu vietomis, tiesa, dar pasitaiko *vėj(a)tube*. Panašūs lietuvių pavadinimai, plg. *vėjažuvis*, *vėžuvis*, *vėjo žuvis* (toks dvižodis pavadinimas jau yra A. Hageno 1851 m. žuvų sąrašė, žr. NPPB 1851 103), *vėjo tobis* ŽP 11, lituanistės O. Vaičiulytės užrašytas *vėjitūbis* (= *vėjo tūbis*?) Drėverna. Tokios vidinės formos pavadinimų yra ir kitose kalbose, esančiose aplink Baltijos jūrą.

12. *Blicca björkna* (L.), plakis: *Der Gieben. Blicca björkna L.* ... *Weissfisch, Halbbressen, Blei...* lit.: plakis; lett.: *plake Bn* (1881) 123.

Ankstesnė reikšmė „plakis“ leidžia drąsiau pasirinkti aiškinimą, kad lituanizmas *plaķe* (-is) kuršininkų jau atsineštas iš pietvakarių Kuršo. Tas dalykas, kad vėlesni šaltiniai neduoda kokių atskirų plakio pavadinimų, sustiprina įtarimą, kad ši žuvis griežčiau neskiriama nuo (jaunų) karšių ir gali būti vadinama tuo pačiu žodžiu *plaķe* ar jo variantais, ypač *pleķe* (žr. Abramis brama).

13. *Carassius carassius* (L.), karosas: *Die Karausche. Carassius vulgaris Nilss.* Karas, Karus, Krus, Karausse, Karusche, Karutze. lit.: karosas; kur.: *karuschis Bn* (1881) 109; *karūša* *karūsa PI* (1927) 61; *karauš f. Karausche KW* (1977) 42.

Kurše (ir plačiau) įprasčiausia šio pavadinimo forma yra *karūsa* (rečiau *karūse*), o *karūša* Laumanė duoda tiktai iš Papės pačiame Lietuvos pasienyje (kur užfiksuota ir įprastinė forma *karūsa*); ar čia variantai su -š- seniau galėjo būti labiau išplitę, sunku pasakyti (iš ankstesniųjų gamtininkų latviškąjį pavadinimą su -š- yra pateikęs Fišeris, plg. *Karrufsche*

FiVNL 125). Iš lietuvių kalbos artimiausi pavadinimo variantai yra *karūšis* Drėverna, K, N, *karūšė* (M. Lietuva) ŽP 17 (plg. *Karuszē* NPPB 1851 103); be to, dar pasitaiko (irgi kaip germanizmai) *karūšas*, *karausėlė* (iš raštų, šaltinius žr. LKŽ V 351 ir 265). Tad iš visko matyti, kad šį iš vokiečių kalbos paskolintą pavadinimą kuršininkai turėjo pažinti dar Kurše būdami, tačiau jo senojo pavidalo veikiausiai nėra išlaikę: šaltinių nesutarimai gana akivaizdžiai rodo, kaip pavadinimas nuolat atnaujinamas, pritaikomas prie aplinkinių vokiečių ar lietuvių kalbos formų.

14. *Clupea harengus* (*harengus*) L., (Atlanto) silkė; dažnai vienaip vadinama atvežtinė (iš Atlanto) sūdyta silkė (užauganti iki 40 cm), kitaip – Baltijos jūroje gyvenanti silkės lokalinė forma *Clupea harengus* (*harengus*) *membras* L., Baltijos silkė (v. Ostseehering), tiksliau – rytinės Baltijos mažaūgė (iki 15–20 cm) silkė, strimelė (v. Strömmling): *silkjis* [čia *j* težymi priebalsio minkštumą], lith. *filkas*, apr. *sylecke*... – Hering; lett. auch *ehrinjgjis*, während man unter *silkje*, *silkjis* am kurischen Meeresstrande einen Strömmling versteht, der lith. *filkėlis*... heißt VI (1879) 29; *Der Hering. Clupea harengus* L. Strömmling; altpr.: *sylecke*; lit., kur.: *silke* Bn (1881) 169; *sileke* Hering ([la. raš. k.] *siļķe*) Bz (1888) 29 (Nidà); *filēke hāring* Bk (1904) 259, 262, 265; *siļķe* Pl (1927) 45, 80, *strēmliņģe* reņģe 82, *štrēmliņģe* reņģe, *strimala* 85; *siliķe* ([la.] *siļķe*) KF (1933) 18, *siļķe* 28, *siliķene* ([la.] reņģe) 18; *siliķe* (*siļķe*), *siliķene* (reņģe) ZM (1939) 5 234; *silks* m. Hering, Strömmling KW (1977) 71; *siļķ(e)* „Hering“ Nd (1979).

La. *siļķe* Kuršo pajūryje (neišskiriant nė pietinio – apie Papę, Liepoją) reiškia „strimelė“, o ne „(sūdyta) silkė“, kaip kitose tarmėse ir bendrinėje kalboje. Kad reikšmės „strimelė“ Kuršo pietvakarių kampe jau būta prieš trejetą šimtmečių ir kad tada *siļķe* (*siļķis*) čia ima rodytis esąs įmanomas reikšme „silkė“ nebent tikrai kartu su didumą žyminčiu būdvardžiu, matyti iš to krašto atstovo Langijaus 1685 m. rankraštinio žodyno: *A^ehrings*. ein Heering. *Šillkis* hat Hl. Mancel: aber das heißt ein Strömmling; man möchte denn Heering nennen *leelus Sillkes*. weil sie den Strömmlingen ähnlich Lj 10 t.; *Šillke*, ein Strömmling. *difcha Šillke*, ein Hering... *Šillkihſchi* (*Renges*, *Strimalas*), ſein kleine Strömmling, wie ſie zur Schlohk v. anderswo gefangen werden Lj 254. Tad kuršininkų *siļķe* (*siļķis*) turėtų būti atsineštas iš pietvakarių Kuršo gal dar bent kiek anksčiau, kol ten dar nebūta aiškios dviejų reikšmių diferenciacijos ar net tebedominuota pirmąsios „silkės“ reikšmės. Vadinasi, reikšmė never-

čia kuršininkų žodžio šaltinio ieškoti kur kitur. Tas pats yra ir su forma. Variantai *sileke*, *silike* dar nerodo, kad pavadinimą reikėtų kildinti iš pr. *sylecke*, nes baltio įterpimas čia aiškiai susijęs su pačių kuršininkų tarnei (tiksliau – tik daliai jos vartotojų) būdinga fonetine tendencija. Kam žodis *silke* turi įterptinį balsį, tam tokį pat įterptinį balsį tarp sklandžio ir po jo einančio kito priebalsio turi ir daugiau žodžių (pavyzdžiui, Becenbergeris kartu su *sileke* iš Nidos pateikia *peleke*, *vileks* ir visą būrį dar kitų tos rūšies lyčių, žr. Bz 28 t.; dėl šios fonetinės ypatybės pasireiškimo ir Pervalkoje žr. Bk 262). Kuršininkų silkės pavadinimui išsilaikyti galėjo bent kiek padėti toks pat lietuvių tos žuvies pavadinimas *silkė* (rečiau *silkis* m. ir *silkis*, *-iės* f. K 373).

Turėdami platesnės (dar nediferencijuotos) reikšmės pavadinimą *silke* (*silkis*) „apskritai silkė (kartu su Baltijos silke bei strimele)“, kuršininkai atskiro pavadinimo strimelei iš Latvijos neatsinešė (dabar pietvakarių Kurše pramaišomis su *silke* „strimelė“ išplitęs *strimala* tada, matyt, dar nebuvo ten įsigalėjęs). Iš vieno kito šaltinio lyg atrodytų, kad kartais ir dabartiniais laikais išsiverčiama tuo vienu pavadinimu. Tačiau dažniau, matyt, strimelė jau vadinama skirtingai. Viena išėitis – tai silkės pavadinimo deminutyvinės formos vartojimas specializuota reikšme, plg. *silikene* „strimelė“ (: *silike* „silkė“) su tarmine priesaga *-ene* (vietoj bendr. la. *-ēns*). Panašiai strimelės pavadinimų pasidaroma ir lietuvių kalboje, plg. *silkūtė*, *silkaitė*, *silkėlė*, *silkėlis*. Kita išėitis – pavadinimo skolinimas. Kur. *strēmlinge*, *štrēmliņge* turėtų būti nesenas skolinys iš v. *Strömliņg* (atskirai iš to paties šaltinio atsiradęs XIX a. pabaigos la. *strēmliņš* yra labiau perdirbtas).

15. *Coregonus lavaretus* (*lavaretus*) (L.), (jūrų) sykas: *Der Ostseeschnäpel*. *Coregonus lavaretus* L. Schnäpel, Snel, Seemaräne. lit., kur.: sykas Bn (1881) 150; sika (Schnepel) Pl (1927) 45, *sika* zivs suga (Schnepel) 80; [g. pl.] siku (Schnepel) KF (1933) 18; [acc. pl.] sīgas ZM (1939) 5 234; sīks m. Schnepel (Fisch) KW (1977) 71.

Labiausiai tikras (o gal ir vienintelis, tik dalyje šaltinių netiksliai pateiktas) šio kuršininkų žodžio variantas *sika* savo *-k-* atsiskiria nuo la. *sīga*, vartojamo bendrinėje kalboje ir daugelyje šnektų; pietvakarių Kurše pastarojo senumą lyg patvirtina *Siega*... ein Schnepel oder Sandaten Lj 252. Tik toliau nuo jūros pietų Kurše vietomis vartojamas *sika*; pasitaiko jis ir senuosiuose žodynuose, gamtos aprašymuose, tad labai galimas dalykas, kad seniau jo būta labiau išplitusio. Lietuvių kalboje įpras-

tinis pavadinimo variantas yra *sýkas* K 530, Drėverna, bendr. k.; iš raštų dar žinomi *sýkė*, *sykis*.

Cottus gobio (?) žr. *Cyclopterus lumpus*.

Cottus quadricornis žr. *Myoxocephalus quadricornis*.

Cottus scorpius žr. *Myoxocephalus scorpius*.

16. *Cyclopterus lumpus* L., jūros rupūžė (?) ar *Cottus gobio* L., (paprastasis) kūjagalvis (?): [n. pl.] vil'ki KF (1933) 28.

Kol nežinoma kur. *vil'ki* reikšmė, neįmanoma tiksliai išaiškinti nė jo kilmės. Latvijoje tokio žuvies pavadinimo iki šiol nerasta, todėl lieka tik spėti, remiantis prielaida, jog tai reikšmės vertinys, kad jis savo reikšme ir kartu kilme gretintinas arba su lie. *jūrų vilkas* „jūros rupūžė, j. gegužė, j. kiškis, *Cyclopterus lumpus* L.“ ŽP 11 bei v. *Seewolf* „t. p.“, kuri, beje, ir G. Brašė savo 1880 m. žodyne yra vertęs la. *jūras vilks* (skirtingai nuo sinonimo *Meerhase*, išversto la. *jūras zaķis*), arba su lie. *vilkas* „kūjagalvis, *Cottus gobio* L.“ ŽP 11 (žinomu ir ankstesneje ichtiologijos literatūroje⁵) bei *vil'kūtis* „t. p.“ NdŽ V 320, jei čia ir naujesniojoje ichtiologijos literatūroje nesiremiama vien tik Elisonu, tokią reikšmę klaidingai priskyrusi Neselmanui⁶ (Prūsų žodynams *vil'kūtis* tepažįstamas reikšme „trispylgė dyglė, *Gasterosteus aculeatus* L.“, plg. Stechbedel. *Diguczėi, Wilkuczėi* B 474; *Wilkuczėi, cziiu*, m. Stechbegel, Pisc. MŽ I 330; *Wilkūtis, czio*, m. der Stechbegel oder Stechbedel, ein Fisch N 79).

17. *Cyprinus carpio* L., karpis, sažanas: *Der Karpfen. Cyprinus carpio* L. Karp, Karpe, Karpf, Karpfe... lit., kur.: karpa Bn (1881) 106; kařpe (Karpfen) Pl (1927) 45, *kařpa* škaunacis (Karpfen) 61; karaušs m. Karpfen KW (1977) 42; *karpe* „Karpfen“ Nd (1979).

La. *karpa* – bendrinėje kalboje ir plačiai tarmėse vartojamas pavadinimas (Kurše, neišskiriant nė jo pietvakarių dalies, paprastai tariama su pailgintu dvigarsio balsiniu sandu – *kārpa*); variantas *karpe* (*kārpe*) žinomas, rodos, tik iš senesnių šaltinių (pvz., Stenderio 1789 m. žodyno). Tas pats skolintinis pavadinimas vakarinėse lietuvių šnektose irgi įvairuoja savo kamiengaliu: ir čia, be kitų variantų, pažįstami *kārpa* StngŽ (*kar-*

⁵ Plg. *Kujagalvis, Vilkas*. *Cottus gobio* Matulionis P. Kalendorius paprastųjų žuvių vandenuose lietuviškųjų gubernijų. – V., 1903, iš kur, matyt, ir *Cottus gobio... куягалвисъ, вилкасъ* (лит.). Грацианов В. И. Опыт обзора рыб Российской империи. – М., 1907, с. 312.

⁶ Elisonas J. Zoologijos sistematikos terminų žodynelis. – K., 1920, p. 53, 121.

pa NPPB 1851 103, KlvK 75; toliau žr. LKŽ V 306), rečiau (ir atokiau nuo kuršininkų) *karpė* J II 42, ŽP 16 (ir kitur).

Kiek abejotina 1977 m. žodynėlio informacija: pagal ją išeity, kad karpio atskiro pavadinimo dalis kuršininkų jau yra atsisakę ir verčiasi vien karoso pavadinimu, taikydami jį be skirtumo abiem žuvims. Reikšmės perėjimas „karosas“ > „karpis“ šiaip jau nėra visai neįmanomas, plg. la. (trm.) *kugra* (*kugre*), *kūre* „karosas“, bet vienur kitur šaltiniuose „karpis“.

18. *Esox lucius* L., lydeka: *lihdek*, lith. *lydeka*... – Hecht VI (1879) 17; *Der Hecht. Esox lucius* L.; altpr.: *lieda*; lit.: *lideka*; kur.: *lidaks* Bn (1881) 165; *lidak* Hecht LF [iš Nidos] (bei V[oelkel] *lihdek*) Bz (1888) 152; *lidok* hecht... Bk (1904) 259, *lidok* hecht, lit. *lydekà* (K.), *lidakas* (M.) 261; *lidėka* Pl (1927) 45, 65; [g. pl.] *lidaku* KF (1933) 18; [acc. pl.] *lidakas* ZM (1939) 5 234; *lidaks* m. Hecht KW (1977) 47; *lidėk(s)* Nd (1979).

Latvių kalboje įprasčiausi šio pavadinimo variantai, žinomi iš įvairių tarmių, yra *lidak* (EH I 745 nurodytos tokios pietvakarių Kuršo vietos: Barta, Kalėtai, Kalvenė) ir *lidėka* (iš pietvakarių Kuršo minima Dunika ME II 477, Rukiava EH I 745; plg. *Lihdecka*, ein Hecht Lj 142). Trečiasis kuršininkams priskiriamas variantas *lidaks* mažiau įprastas (kadangi apie giminę ir kamieną spręsti iš to, kaip pateikta 1977 m. žodynyje, negalima, lieka remtis vien Benekės užrašymu). Šiek tiek sunkiau jį ir atsineštiniu laikyti: latvių kalboje jis pasitaiko retokai, o Kurše tai tik iš vienos šiaurinės šnektos (Dundagos) teuzregistruotas (ME II 477). Tačiau nepatikimas šis kuršininkų variantas šalia *lidak* nėra: jį savotiškai pereinia ir vėliausiai užfiksuotas panašus svyravimas *lidėk(a)* || *lidėks* (pastarasis variantas randamas ir senuosiuose latvių kalbos žodynuose bei kituose rašytiniuose šaltiniuose). Lietuvių kalboje, neišskiriant nė pajūrio, įprasčiausias aptariamo baltiško pavadinimo variantas yra *lydekà* (Drėverna, Palangà; toliau žr. LKŽ VII 402). Iš kitų variantų, kuriuos dar būtų galima gretinti su panašiais kuršininkų variantais, geografiškai kiek artimesnis būtų nebent *lydėkas* (vietomis pasitaikantis Žemaičiuose, žr. LKŽ VII 403; dar plg. *lydekas* Hageno sąrašė).

1. *Gadus morhua* (*callarias*) L., (Baltijos) menkė: *menzs*, lett. *menza*, lith. *mėnkė*... – Dorsch VI (1879) 19; *Der Dorsch. Gadus morrhua* L. ... lit.: *menke*; kur.: *menzas* Bn (1881) 87; *mėnca* Pl (1927) 45; *menca* KF (1933) 18 (plg. *menu* bers, *menu* berni [Prėila] 24), *mencis*

28; menca ZM (1939) 5 234; mēncis m. Dorsch KW (1977) 50; *męnc(s)* „Dorsch“: *i tikel bij četras mencas* || *četri menci* Nd (1979).

Įprasčiausias latvių kalboje *ā* kamieno variantas *męñca* pietvakarių Kurše pasitaiko, rodos, rečiau (nurodomas, pavyzdžiui, iš Kalėtų, Liepojos) negu variantai *męñcs* (Rukiava, Dunika, Barta, [Gruobinia, Liepoja] ir *meñcis* (Nyca, Perkuonė, Gruobinia; taip jau Lj 164: *Mentzis*, ein Dorfch). Lietuvių kalboje *mėnkė* – visuotinai pažįstamas pavadinimas, vartojamas bemaž be jokių kamiengalio svyravimų (variantas *menkia* – reta išimtis). Tad visi kuršininkų vartojami morfologiniai variantai jau bus jų turėti Latvijoje.

20. *Gasterosteus aculeatus* L., trispyglė dyglė: *Der gemeine Stichling. Gasterosteus aculeatus* L.... Stechbüttel, Steckbüdel, Steckbedel, Stechert... lit., kur.: *stegis*, *stregis* Bn (1881) 73; [plg. Juodkrantės gyventojų pavardę *Stegis* Bz (1888) 161]; *stėkis* (Stichling) Pl (1927) 45, *stėkis* zivs suga (Stachelfisch) 82; *stėkis* KF (1933) 28; *stėks* m. Stichling KW (1977) 73.

La. *stėgis* užregistruotas tik prie Liepojos (žr. Lm 225), tad sunku aiškiai pasakyti, ar kuršininkai savo pavadinimą su -g- turi dar iš Kuršo laikų, ar vėliau yra gavę iš lie. *stėgis* NdŽ IV 94; dar plg. *štėgis*, kuris, o ne *šteigis*, gal veikia atstatytinas iš fonetinio užrašymo *štė.igis* StngŽ 91, taip pat *stėgė* (Stechbüttel. *Stėgė* NPPB 1851 103; vėlesniuose šaltiniuose dažnai klaidingai rašoma *stegė*). Beje, nėra visai aiški nė kuršininkų pavadinimo su -g- tikroji forma. Benekė lietuvių ir kuršininkų pavadinimus duoda kartu, ir gali būti, kad pirmasis (*stegis*) perteikia tiktai lie. *stėgis* ir nerodo kuršininkus tada turėjus *stėgis*, o antrasis (*stregis*), atvirkščiai, priklauso vieniems kuršininkams. Tokiu atveju pastarasis būtų specifinis kuršininkų žodis. Izoliuotai paimtą, jį lyg ir nesunku paaiškinti kaip savo žodį – sieti su la. *stręga* „sausa šaka, virbas“, *stregele* (*strėgele*) „varveklis, ledo žvakė“, v. v. ž. *strak* „stingrus, styrintis“ ir kt. (tai derintūsi, pavyzdžiui, su la. *stagaris* (*stagare, stagars*), *stagis* „dyglė“ visai analogišku siejimu su la. *stagis* „baslys“, lie. *stāgaras* ir kt.). Tačiau visa leksinė aplinka sako, kad kur. *stregis* (= *strėgis*?) nereikėtų atskirti nuo kitų tame pajūrio ruože pažįstamų panašių dyglės pavadinimų ir pirmiausia – nuo lie. *stėgis*, la. *stėgis*, iš kurio kuršininkų pavadinimas tikriausiai ir perdirtbas – gal pagal kur. *striegt* KW 74 „la. *striegt*², lie. *striėgti* „mauti masalą ant kabliuko“ (ta žuvelė dažnai vartojama kaip masalas kitoms žuvisms), o gal veikia grynai fonetiškai, pirma įsiterpus

r tarp ilgojo balsio ir priebalsio (plg. la. trm. *kērde* < *kēde* „grandinė“ ir pan., o ypač *stērķ(el)is* < *stēķis*, *stēķelis „dyglė“), o paskui įvykus mišriojo dvibalsio sandų metatezei priešais priebalsį, t. y. *stērgis > *strērgis* (plg. Kuršo la. *piedrābs* < *pieđārbs* „kluonas“ ir pan.).

Kur. *stēķis* – tai kartu Kuršo pietvakarių kampe labiausiai įprastas dyglės pavadinimas (su variantais *stēķe*, *stērķis* ir kt.). Gal iš čia, o ne atskirai skolinantis v. v. ž. *stekele*, šis germanizmas, toliau plisdamas į pietus, bus pakliuvęs ir į lietuvių vakarines šnektas, plg. *stēķis* Mósėdis, Salantaĩ, Kalnālis, Kařtena, Kretingā, Palangā. Anksčiau liesti retesni pavadinimai su -g- – lie. *stėgis*, la. (ir kur.?) *stėgis* ir kt. – tikriausiai tėra to paties germanizmo fonetiniai variantai⁷.

21. *Gobio gobio* (L.), grūžlys: *Der Gründling. Gobio fluviatilis* Cuv. Gründel, Grundel... lit.: grundulyš; kur.: grundols Bn (1881) 115; *gruñdulis* Pl (1927) 45, 57; *grundul* KF (1933) 28; *gruñdaļs*² [Nidā] Lm (1973) 94.

La. *grundulis* – įprasčiausias tos žuvelės pavadinimas; Kurše tik jis vienas ir vartojamas; pažįstamas ir seniesiems raštams (plg. *Grundulufchi*, Gründling, Fischlein Lj 85). Tas germanizmas maždaug tokia pat forma (todėl gal ne atskirai iš vokiečių skolintas) pažįstamas lietuvių vakarinėse šnektose, plg. *grunduljys* StagŽ 83, Mósėdis LKŽ III 669, *grundulis* KlV K 75, *gruñdulas* Darbėnai, Salantaĩ, Šateĩkiai, Plūngė, Kařtena, Kretingā, Drėverna, K 530. Kur. *grundals*, kitas to paties germanizmo variantas, iš latvių kalbos šiaipjau nežinomas, galėtų kartais būti paveiktas lie. *grundalas* (Mažoji Lietuva) ŽP 16 (plg. dar Gründling. *Grundelis* NPPB 103), jei, žinoma, pastarasis pats nėra atsiradęs dėl kuršininkų įtakos. Apskritai rūpimas germanizmas lietuvių kalboje daug siauriau paplitęs ir vėliau atsiradęs negu latvių kalboje. Senieji Prūsų žodynai tenkinasi lietuviškais pavadinimais (*gružė*, *gružlis*, *gramzdė*), prie kurių *gruñdulas*

⁷ Aiškinti lie. *stėgis* kaip savo (indigenų) žodį (žr. ME III 1038 s. v. *stagaris*, Pokorny IEW I 1014, Fraenkel LEW 900 s. v. *stēķis*) mažiau patikima, nes sunku įsivaizduoti, kad lie. *stėgis* ir *stēķis* fonetinis ir geografinis artumas būtų atsitiktinis dalykas. Kokių papildomų įrodymų, kad *stėgis* būtų senas žodis, irgi nėra. Prieš XIX a. vidurį jis, rodos, raštuose nepasirodo. Senieji Prūsų žodynai turi kitokių žodžių, plg. Stechbüttele – *Dyge* Q 503, *Dyguczei*, *czū*, m. *Dyglēs*, *lū*, f. Stechbedel Pisc. MŽ I 62; dėl *vilkūtis* žr. prie *Cyclopterus lumpus*. Galima pridurti, kad vakariniams žemaičiams *stēķis* irgi nėra vieningas dyglės pavadinimas, plg. *dýglė* Šateĩkiai, *gelžinēlis* Darbėnai, *gelžinūkas* Kuliaĩ, *įlajis* Šatės, *įlija* || *išlija* Barstýčiai (LKŽ IV 37, 55, 205), *įlijė* Ylakiai (: *įlyti*, *išlyti*), *špýlė* Drėverna.

(ir *šmerlė*) pirmą sykį prisišlieja tiktai Kuršaičio žodyne. Tad visai įmanoma, kad svarbiausi šio skolinio platintojai Lietuvoje bus buvę latviai bei kuršininkai.

22. *Lampetra fluviatilis* (L.), upinė nėgė: *nehge*, lett. nehgs, nehgis, nehgenogs, lith. *nėgė*... – Neunauge; lith. gew. *dewynākē* (nach dem Deutschen...) VI (1879) 20; *Das Flussneunauge. Petromyzon fluviatilis* L. Negenoooge... lit.: nege, dewinakis; kur.: negis Bn (1881) 196; *nėgis* Pl (1927) 45, 69; *nėg f.* Neunauge KW (1977) 52.

La. *nėgis* – dabar įprasčiausias to pavadinimo variantas, vartojamas ir pietiniame pajūryje. Kur kas retesnis la. *nėgė*, žinomas tik iš vienos šnektos (labiau iš vidurio Kuršo), bet randamas ankstesniuose raštuose, todėl beveik nėra abejonės, kad seniau jo būta labiau išplitusio (čia ypač plg. *Suttingi (Nähges)*, Neunaugen Lj 294). Vadinas, abu kuršininkų vartojami morfologiniai variantai tikriausiai atsinešti iš Latvijos, nors tokius pat variantus tas germanizmas turi ir pajūrio lietuvių šnektose, plg. *nėgis* K 530, StngŽ 86, Drėverna (toliau žr. LKŽ VIII 620), *nėgė*: Neunauge. *Nėgė* NPPB 103, *nėgė*, -ės, Subst. fem. die Neunauge, ein Fisch, sonst lieber *dewynākē* genannt K 269, *Dewynake, nēge* Klvk 75 (toliau žr. LKŽ VIII 617). Sunku įsivaizduoti, kad lietuviai ir latviai, atskirai skolindami (v.) v. ž. *nėgenōge*, taip vienodai būtų jį perdirbę bei adaptavę. Vėlyva fiksiacija lietuvių kalbos šaltiniuose ir gal dar tvirtagalė priegaidė (vietoj tiesioginiams germanizmams labiau būdingos tvirtapradės) lyg ir rodo, kad lietuviai šį pavadinimą veikiau bus gavę – tikriausiai per kuršininkus – iš latvių kalbos.

23. *Leucaspius delineatus* (Heckel), saulažuvė: *aūšine* ‘ausleja’ [Nidà] Lm (1973) 74.

Benekei saulažuvė buvo žinoma iš įvairių Kuršių marių vietų (Bn (1881) 131 t.), tik jam, matyt, nepavyko išsiklausinėti nei iš kuršininkų, nei iš lietuvių, kaip ji vadinama. Panaši padėtis tebėra ir po šiai dienai: ichtiologai rašo, kad saulažuvių apstu Kuršių marių įlankose ir Nemuno deltoje, tačiau kokių nors vietinių pavadinimų žinomesni šaltiniai iš čia lyg ir nepateikia. Atskiro pavadinimo nebuvimą labiausiai, matyt, lemia tai, kad ši menka žuvelė ūkiškai nesvarbi ir kad daug kas jos gal neskiria nuo mažų aukšlių. Jeigu ir iš tikrųjų kur. *aūšine* reikšmė yra „saulažuvė“, ne „aukšlė“, tai irgi rodo pastangas išsiversti iš esmės vienu – aukšlės – pavadinimu. Juk kur. *aūšine* – tai ne kas kita, kaip perdarytas kur. *aūšle* „aukšlė“. Tą dalyką detaliau reikėtų veikiausiai taip aiškinti. Kadangi kuršininkai,

ypač nidininkai, *e* (arba *i*) įterpia ne tik tarp sklandžiojo ir toliau einančio kito priebalsio (plg. *sileķe* < *silķe*), bet kartais ir tada, kai tų priebalsių tvarka atvirkščia (plg. *ugene* < *ugne*; plačiau žr. Bz 31), dalis nidininkų aukšlės pavadinimą bus ėmę tarti *aušele, *aušile* : 1977 m. žodynyje yra *aušils*, kuris sudarytojų tikriausiai perdirbtas iš *aušil(e)*; dėl anaptiksės balsio įvairavimo tame pačiame žodyje plg. *sileķe* || *silķe*. Taip pakitusį mažos žuvelės pavadinimą jau lengva palaikyti priesagos *-ele* (fem. šalia *-elis*) deminutyvu (1977 m. žodynyje dėl kamieno galinio nekirčiuoto skiemens *e > i* ši priesaga išvirtusi į *-il*, plg. *kārtil* f. kleine Stange : *kārt* f. Stange KW 42). Kadangi greta vienos kurios priesagos deminutyvo paprastai galimi paraleliniai (to paties pamatinio žodžio) kitų įprastesnių priesagų deminutyvai, toliau ir be realaus pamatinio žodžio dėl priesagų substitucijos nesunkiai galėjo susidaryti kur. *aušine* su deminutyvine priesaga *-ine* (fem. šalia *-inis*)⁸. Akstinas tokiai formai atsirasti galėtų kartais būti ir noras turėti kiek kitonišką pavadinimą saulažuvei: taip išreiškiamas ir panašumas į aukšlę, ir kartu (neabejotina deminutyvine priesaga) skirtumas – mažesnis ūgis. Vadinasi, *aušine* yra pačių kuršininkų padaras, nors jam davęs pradžią kur. *aušle* „aukšlė“ veikiausiai yra liuanizmas (žr. sk. Alburnus alburnus). Tiesa, šioje vietoje galima pridurti, kad kur. *aušle* „aukšlė“ lietuviškumas nėra visai neginčijamas. Vienas iš lietuviškumo argumentų – priebalsio *-š-* buvimas vietoj *-s-* – gali būti smarkiai susilpnintas, nurodžius, viena, kad *-š-* galėjo atsirasti deminutyviškai suvoktose formose (plg. *māšele* : *māsa* ir pan.), antra, kad to pavadinimo variantų su *-š-* pasitaiko ir pačios Latvijos šnektose (*au(k)-šlēja*, *aušleja*).

24. *Leuciscus cephalus* (L.), šapalas : *Der Döbel*. *Squalius cephalus* L. ... litt: szapalas, szapals; kur.: sapol Bn (1881) 137; [plg. Juodkrantės gyventojų pavardę Szappal Bz (1888) 162].

Be galūnės užrašytas kur. *sapol* tikriausiai sutampa su to pavadinimo įprasčiausiu variantu latvių kalboje *sapals* (bei *sapāls* – pietvakarių Kurše dar ir taip sakoma). Kaimynai lietuviai turi tikslų latvių žodžio atliepinį *šāpalas*, irgi plačiausiai vartojamą tos žuvies pavadinimą.

⁸ Vienas iš latvių tarminės deminutyvinės priesagos *-inis*, *-e* arealų kaip tik yra Kuršo pietvakarinė dalis, žr. Rūķe – Draviņa V. Diminutive im Lettischen. – Lund, 1959, p. 204.

25. *Leuciscus idus* (L.), meknė: *Der Kühling. Idus melanotus Heck.* u. Kn. Aland... Topar, Tapar, Tabarre... Lachstaparre; lit., kur.: meknys, topar Bn (1881) 133.

Šių žuvų Kuršių mariose nedaug tesugaunama, be to, jau Benekė yra rašęs, kad žvejai dažnai jas painioja su šapalais (*Leuciscus cephalus*) ir strepečiais (*Leuciscus leuciscus*). Iš Benekės pateikimo nėra visai aišku, kaip paskirstyti tarp lietuvių ir kuršininkų du jo užrašytus pavadinimus. Latvių kalboje nėra vieno iš jų nėra. Pietvakarių Kurše (ir plačiau) ta žuvis vadinama jau senokai iš vokiečių kalbos pasiskolintu *ālande, ālanda* (plg. *Alands.* der Fijch Allant. pl: Alanſchi. Sonſten wirdt er genennet *Uppäſchis.* weil er ſich in den Bechen oder tieffen auffhält Lj 13 t.). Pirmasis Benekės žodis – *meknys* – pateiktas taip (su *-ys!*), kaip jis gali atrodyti tiktai lietuvių kalboje. Lie. *meknỹs* pajūryje žinomas ir iš keleto kitų šaltinių (žr. LKŽ VII 1024), nors lieka nevisiškai aišku, kuri žuvis taip vadinama – ši (meknė) ar šapalas. Jeigu kuršininkų būtų tiktai vienas iš dviejų pateiktųjų žodžių, juo veikiau reikėtų laikyti antrąjį – *topar*, užrašytą be galūnės (kaip ir *sapal*). Jis galėtų būti paskolintas tiek iš vokiečių tarminio tos žuvies pavadinimo (žr. Benekės pateiktus vietinius sinonimus ir dar plg. *Taparre*), tiek iš lietuvių netolimų šnektų, plg. *tapāras, -o*. Subst. m. der Tapar K 530, *taparas* der Lachstapar KlV K 75 (kiti kartais dar nurodo formą *toparas*).

26. *Leuciscus leuciscus* (L.), strepetys: *Der Häſling. Squalius leuciscus L.* Weisser Döbel; kur.: balta szapalas Bn (1881) 139.

Pavadinimas priskirtas kuršininkams, nors jo pagrindinio komponento (šapalo pavadinimo) forma perdėm lietuviška. Panašiai – tapatinant su šapalu ir tik būdvardžiu nurodant spalvos skirtumą – strepetys aplink Kuršių marias vadintas, matyt, visose trijose kalbose. Benekė rašė, kad strepetys Prūsuoje retai teskiriamas nuo šapalo (nors užauga mažesnis) ir esąs „am kurischen Haft als weissschuppiger Döbel bezeichnet“ (Bn 140), o šapalas „wohl wegen der dunkleren Farbe seiner Seiten als rothschuppiger Döbel unterschieden“ (Bn 139). Dėl šio sudėtinio pavadinimo vartojimo tokia pat reikšmė („strepetys“) lietuvių kalboje plg. *baltas šapalas* (Maž. Lietuvoje) ŽP 18, *baltasis šapalas* NdŽ IV 457. Pasakyti, kurioje kalboje toks pavadinimas susidarė pirmiausia, tuo tarpu trūksta duomenų. La. *baltais sapals* – dabar norminis strepečio pavadinimas, tačiau tiek Kurše, tiek apskritai visame pajūryje gyvoji kalba jo, rodos, iš seno neturi. (Kadaise gal kartais ir Kurše tokia reikšmė yra buvęs seniesiems latvių

kalbos žodynams gerai pažįstamas *stiepat*s, plg. *Steepats*. ein Alandsbleyer Lj 14.)

27. *Lota lota* (L.), vėgėlė: *Die Quappe. Lota vulgaris* Cuv. ... lit.: kùpa, kwapa; kur.: kwape Bn (1881) 89; kvapę (Quappe) Pl (1927) 45, *kvapa* Quappe (zivs) 64; kvapes KF (1933) 28, [g. pl.] kvapu (Quappen) 18; [acc. pl.] kvapes (vėdzeles) ZM (1939) 5 234; kvap f. Quappe KW (1977) 46; *kvap*: Nd (1979).

La. *kvape* vartojamas Latvijos pajūryje tik prie pat Lietuvos (Rukia-voje), tačiau arčiau Kuršo vidurio jis ar jo variantas *kvapa* pasitaiko daugiau kur. Šiaipjau pietvakarių Kurše dabar bene labiausiai išplitęs įprasčiausias latvių pavadinimas *vėdzele* (plg. *Wähdfele*, eine Quappe, piscis Lj 326). Pajūrio lietuviams gerai pažįstamas *kvāpė* (LKŽ VI 1044), rečiau pasitaiko ankstesnysis variantas *kvapa*: Qüappe *Wėgėle*, *Kwappa* B 990⁹. Nors Kuršaičiui įprastinis pavadinimas jau buvo *kvāpė*, o *vėgėlė* – Žemaičių krašto žodis (K 493, 530), ankstesniesiems leksikografams Ruigui ir Milkui tebuvo žinomas lietuviškasis pavadinimas. Tad jeigu čia būtina kalbėti apie skolinimo tarpininkus, jais veikia reikėtų laikyti kuršininkus, o ne lietuvius. Tačiau ir tokiu atveju bent jau nuo Brodovskio prasidedantį *kvapa* ir *kuopa* (*kuopė*) paprasčiau kildinti tiesiai iš vokiečių kalbos.

28. *Lucioperca lucioperca* (L.), sterkas: stahrkjis [= stārķis], lith. stérkas – Zander VI (1879) 30; *Der Zander. Lucioperca sandra* Cuv. Zant, Zander, Sandat ... altpr.: starkis; lit.: stérkas; kur. sterks, starkis Bn (1881) 63; *stārķks* (Zant) Pl (1927) 45, 82; stārks KF (1933) 28, [g. pl.] starķu (Zander) 18; [acc. pl.] starķus (zandartus) ZM (1939) 5 234; starķil kl. Zander, starķs m. Zander (Fisch) KW (1977) 73, čiste starķes f. nur Zander (eine Sorte) 29 (s. v. čīst); starķs „Zant“ Nd (1979). Be to, vienas atsitiktinis šaltinis dar duoda visai kitišią pavadinimą – *zebers*: *Starkis – Lucioperca sandra* Cuv. ... vok. Zander; kurš. *Zebers* Sč (1937) 18t.

Latvijoje dabar nėra šios žuvies pavadinimų, susijusių su kur. *starks* (*stārķis*), *sterks*. Tik iš seniau (1863) nuo Liepojos žinomas *stārķis*; iš Kuršo veikiausiai yra ir dar anksčiau raštuose pasirodęs *stārķs* (pirmiausia Langės 1777 m. žodyne). Variantą *stērks* Laumanė cituoja tik iš XIX a. pa-

---

⁹ To paties germanizmo dar kitas variantas yra Benekės *kuopa*, artimas iš kitų šaltinių žinomam *kuopė* : Gadus lota. Quappe. *Kūpē* auch *Wegēlē* NPPB (1851) 103 (toliau žr. LKŽ VI 914). Dėl *-uo-* šalia *-va-* plg. *kuojā* šalia *kvajā* „pušis“.

baigos žuvų sąrašo, pridurdama, kad tas pavadinimas ko gera galys būti iš Neringos. Ir pati žuvis Kuršo pietvakariuose, matyt, retai pasitaiko: iš čia neužrašyta nė kitokių jos pavadinimų, išskyrus, rodos, tiktai Liepoją, kur užregistruotas *zañdarts* nesiskiria nuo ichtiologijos literatūroje bei bendrinėje latvių kalboje įsigalėjusio pavadinimo. Kuršių mariose (ir Nemuno žemupyje) sterkai, atvirksčiai, iš seno priklauso prie apščiai sužvejojamų bei daugiausia pajamų duodančių žuvų (žr. čia 4 išn. ir Bn 65). Lietuvių kalboje jau seniai *stérkas* (rečiau *stérka*, *sterkė*, *sterkis*, *sterkus*) gerai pažįstamas pavadinimas: Zandt – *Sterka* Q 636; *Stérkas*, ko m. ein Zant R I 141, Zant, *Stérka*, *kòs*, f. R II 409; *Sterkas*, ko, m. selten *Sterka*, *kòs*, f. ein Zant, Pisc. MŽ I 257, Zant, *Stérka*, *kòs*, f. MŽ II 551; *Stérkas*, o, m. der Zander, bei Memel *Stárkas*. *Stérka*, *òs*, f. dass. N 501; Perca lucioperca. Zand. *Sterkē* NPPB 1851 103; *stérkas*, -o, Subst. m. der Fisch Zander, Zant K 405 (plg. ir K 530); *Sterkas* der Zant KlV K 75; *sterkis* Rn 9, ŽP 10; *sterkus* (žinomas iš Vydūno). Mažiau dažni, rodos, variantai su -a- šaknyje (nors ichtiologai dabar bene labiausiai mėgsta vartoti *starkis*): *Stárkas*, o, m. der Zander (Memel) N 498 (plg. ir N 501), *stárkis*¹⁰ Drėverna. Tad turimi duomenys neleidžia tvirtai teigti, kad kuršininkų *starks* (*starķis*) būtų atsineštas iš Kuršo (kur jis jau anksčiau latvių gautas iš lietuvių ar kuršių?), nors tai nėra visai neįmanoma. Retesnis variantas *sterks* beveik be abejonės laikytinas lituanizmu.

Kur. *zebers* tikriausiai klaidingai (dėl informanto ar užrašytojo individualaus supainiojimo) priskirtas sterkui: šiaipjau tuo žodžiu kuršininkai vadina žiobrį (žr. Vimba vimba).

29. *Misgurnus fossilis* (L.), vijūnas: *Der Schlammpeitzker. Cobitis fossilis* L. ... lit., kur.: piplys Bn (1881) 143.

Latvijoje *piplis* težinomas pačiame Žemaičių pasienyje, Dunikoje, tačiau ir ten jis nėra vienintelis pavadinimas: iš tos pačios vietos dar nurodomas *speñg'is*, Kuršo pietvakarių kampui labiausiai būdingas (kartu su variantu *spenġe*) vijūno pavadinimas (kitur Latvijoje jis nepažįstamas, tad dėl geografijos ir -en- laikytinas arba senųjų kuršių substratiniu žodžiu, arba vėlesniu galūnės vediniu iš kuronizmo ar lituanizmo *speñgt*² „cypti“). Tad tiek Dunikos *pīplis*, tiek kuršininkų tokios pat formos pavadinimas (Benekė pateikė tiktai lietuviškąjį jo pavidalą) yra iš lie. *pyplỹs* „vijūnas“,

¹⁰ Iš ankstesnės ichtiologijos literatūros plg. *Starkis*. Lucioperka sandra. Matulionis P. Kalendorius paprastųjų žuvių...

gerai pažįstamo dabartinėms pajūrio šnektoms iki pat Latvijos sienos (Darbėnai) ir seniesiems Prūsų žodynams (žr. LKŽ IX 1077 ir dar plg. Peiðker – *Pyplys* Q 381; Pisker *Piplis* B 474, Peifker piðcis *Piplÿs*, *Wingillis*, *Wijunas*, *Rainas* B 969).

30. *Myoxocephalus quadricornis* (L.), ragys: knurhāns (Brauser) Pl (1927) 45.

Negalima sakyti, kad žuvies identifikavimas čia būtų visiškai tikras, nes reikšmės aiškinamasis v. *Brauser* kaip žuvies pavadinimas iš kur kitur, rodos, nežinomas. Kur. *knurhāns*, aišku, yra skolinys (ir tikriausiai nese-nas) iš v. *Knurrhahn*, kuriuo Baltijos pajūrio vokiečiai paprastai vadina builį (vokiečių ichtiologijos literatūroje tas pavadinimas taikomas jūros gaidžių – Triglidae – šeimos atstovėms, ypač žuviai *Trigla gurnardus*, užklystančiai tiktai į vakarinę Baltiją). Jei kur. *knurhāns* reikštų builį, tame pačiame Plakio jūros žuvų sąrašė greta neitų dar vienas pavadinimas, dėl kurio priskyrimo builiui nekyla jokių abejonių (žr. *Myoxocephalus scorpius*). Ragys išvaizda ir dydžiu (iki 30 cm ilgio) nedaug skiriasi nuo builio ir yra vietinis, nors ir apyretis, Baltijos gyventojas, užsilikęs čia nuo ledynų laikų. Kad mūsų pajūrio žvejams gali būti pažįstamas, lyg rodytų lie. *jūrių veršis* (jeigu, žinoma, teisingai priskiriamas šiai žuviai, žr. LKŽ IV 432; dar plg. *jūrjautis* LKŽ IV 434). Tokiu atveju v. *Brauser* savo akustinės prigimties motyvacija gražiai sutiktų su r. (trm.) *ревец, ревица, рёвца, ревяк, рявца* „*Myoxocephalus quadricornis* (L.)“¹¹. Kad ir lieka šiek tiek abejonių dėl tikrosios kur. *knurhāns* reikšmės, aiškus šiuo tarpu svarbiausias dalykas, jog tai specifinis kuršininkų skolinys: nei latviai, nei lietuviai neturi tokio germanizmo.

31. *Myoxocephalus scorpius* (L.), (jūros) builis: *Der Seehahn*. *Cottus scorpius* L. *Knurrhahn*, *Seebull* ... lit.: jurės bullis; kur.: juras pūkis, juras bullis Bn (1881) 70; jūras pūkis (Seebolle) PI (1927) 45.

Kur. *jūras pūkis* nėra atsineštinis pavadinimas (Latvijoje jis nepažįstamas). Sąsaja su lie. *jūros pūkis* „t. p.“ (pvz., ŽP 11) akivaizdi, nors tvirtai teigti, kad šis dvižodis pavadinimas pirma atsirado lietuvių kalboje, šiek tiek trukdo informacijos stoka apie jį iš mūsų pajūrio šnektų. Pavadinimą galėjo kartais susidaryti ir patys kuršininkai, remdamiesi jau anksčiau iš lietuvių gautu *pūkis* „pūgžlys, *Acerina cernua* (L.)“.

¹¹ Линдберг Г. У., Герд А. С. Словарь названий пресноводных рыб СССР. — Л., 1972, с. 248.

Kur. *jūras bullis* sutinka su Latvijoje labiausiai įprastu builio pavadinimu (žinomu ir iš pietinio pajūrio). Tokį pavadinimą turi ir lietuviai, plg. *jūros bulius* ŽP 11, (*jūros*) *builis* LKŽ I² 1133, būta jo ir gretimose vokiečių tarmėse, plg. *Seebull(e)* (dabartinėje vokiečių nomenklatūroje yra išgalėjęs *Seeskorpion*).

32. *Nerophis ophidion* (L.), jūros adata: *Die kleine Seenadel. Sygnathus ophidion* L. ... lit., kur.: jūros adata Bn (1881) 190.

Aiškinimą žr. prie *Sygnathus typhle*.

33. *Osmerus eperlanus* (L.), stinta¹²: stinta (Stint) Pl (1927) 45; stinta KF (1933) 28, [g. pl.] stintu 18; stints m. Stint KW (1977) 73; *stiñt* „Stint“ Nd (1979).

Variantas *stiñta* artimajame Kuršo pajūryje žinomas tik prie Lietuvos sienos (Papėje) šalia plačiau (Nycoje, Liepojoje ir toliau į šiaurę) vartojamo *stiñte*. Pasitaiko čia (pvz., užrašytas iš Liepojos) ir dabartiniuose raštuose labiausiai išgalėjęs *salaka* (jį jau turėjo Langijus: *Sallaka*, der Stint Lj 233). Kur. *stiñta* savo kamiengaliu labai neatsiskiria nuo latvių pavadinimo, ypač, kad variantas *stiñta* dar žinomas ir iš tolimesnės Kuršo pakrantės (Jūrkalnės). Neverčia aiškinti jo kilmę skyrium nuo la. *stiñte* nė tai, kad pastarasis Kuršo pajūryje paprastai tereiškia didžiąją stintą (stintelės jūroje nėra). Kuršių marių pakrantėse stintos kadaise būdavo tūkstančių žmonių, ypač vargingųjų, pagrindinės maitintojos. Lie. *stinta* žinomas ir iš dabartinių šnektų (pvz., Drėvernos), ir iš senųjų Prūsų žodynų (plg. Stinte – *Stinta* Q 508; Stinte *Stinta* B 474; *Stinta*, *òs*, f. ein Stint R I 141 ir kt.).

34. *Pelecus cultratus* (L.), ožka: *Die Ziege. Pelecus cultratus* L. lit.: oszka; kur.: kaze Bn (1881) 125; kaza (*Ziege*) Pl (1927) 45; *Ožka* – *Pelecus cultratus* L. ... Lenk. koza; ... vok. *Ziege*; kurš. kazė Sš (1937) 34; kaz f. *Ziege* (Fisch) KW (1977) 43 (toliau atskirai įrašyta: kaze f. *Ziege*).

Šių žuvų pasitaiko Baltijos pietryčių pakraščio apysūriuose vandenyse ir didžiųjų upių žemupiuose nuo Oderio iki Nevos, tačiau iš seno daug jų

---

¹² Kuršių mariose yra dvi stintų formos: 1) *Osmerus eperlanus eperlanus* m. *spirinchus* Pallas, stintelė (niekada nekeliauja į jūrą, tik 8–12 cm ilgio) ir 2) *Osmerus eperlanus (eperlanus)* (L.), stinta (didstintė), v. *Seestint* (gyvena Baltijoje, iš kur ankstyvą pavasarį traukia neršti į marias ir upes, užauga 15–18, rečiau iki 30 cm ilgio). Davęs bendrąjį pavadinimą *stinta*, Benekė skliausteliuose dar nurodo, kaip lietuviškai reiškiamas formų skirtumas: *mazoji stinta* – *didoji stinta*, *juros stinta* Bn 155.

būdavo tiktai Kuršių mariose. Dėl žuvies retumo, matyt, Latvijoje nežinoma jokių jos pavadinimų iš gyvos kalbos. Nėra jų, rodos, nė senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose. Pačią žuvį, tiesa, užsimena jau I. Fišeris savo gamtos aprašymo papildymuose 1784 m., tačiau sako, jog esanti reta, ir tenkinasi vokišku ir moksliniu Linėjaus pavadinimu (*Ziege. Cyprinus cultratus* FiZ 53), nors šiaip jis visada stengiasi pateikti ir vietinių pavadinimų (iš latvių, estų, kartais dar rusų kalbos). Dabartinėje latvių ichtiologijos literatūroje vartojamas *kaze* įsigali XX amžiuje (iš XIX a. pabaigos raštų dar žinomas *kaza*). Panašus metaforiškas pavadinimas *oškà* lietuvių kalboje tvirčiau įsigalėjęs, žinomas ir iš pamario šnektų – Drėvernos, StngŽ 86 ir kitur (toliau žr. LKŽ VIII 1032), ir iš XIX a. leksikografinių darbų, plg. C[yprius] cultratus. *Ziege. Oszka* NPPB 1851 103; *Oszkà, òs*, f. die Ziege, ein Fisch, *Cyprinus cultratus* N 31; *oškà, -òs*, Subst. f. die Ziege, (der Hässling oder Hasel) K 530 (išeitų, kad gerai neskiriama nuo strepečio; vėliau panašiai pateikia Kalvaitis: *Oszka* der Hässling, die Ziege KlVK 75). Tačiau ankstyvieji Prūsų žodynai šio pavadinimo, rodos, dar neturi (rėmimąsi kitionišku palyginimu, bet irgi vienodu su vokiečiais, rodo Schwerdfisch¹³ – *Kalawijo ziuwis* Q 473). Tad iš pateiktos apžvalgėlės matyti, kad istorinė sąsaja tarp kuršininkų *kaze* (*kaza*) „*Pelecus cultratus*“ ir iš raštų težinomo tokio pat pavadinimo Latvijoje kol kas dar nėra visai paaiškėjusi. Tai gali būti savarankiški v. *Ziege* (kuršininkų kalboje – gal ir lie. *oškà*) vertiniai, o jei esama tarpusavio įtakos, veikiau reikėtų galvoti latvių raštų *kaze* esant paimtą iš kuršininkų, ne atvirkščiai (ichtiologų tarpe trūkstamas pavadinimas nesunkiai galėjo paplisti iš Benekės veikalo¹⁴).

35. *Perca fluviatilis* L., ešerys: *Der Barsch. Perca fluviatilis* L. ... Bärsh, Börsch... Berschke, Pörschke, Perschke... lit.: eszerýs; kur.: assaris, byerszkis, boersch Bn (1881) 61; biērškis (Barsch) Pl (1927) 45, *biērškis* asaris 50; bierški KF (1933) 28, [g. pl.] bieršku) (Barsch) 18; *Perca fluviatilis* L. ...kurš. Bi erškė Sč (1937) 18; [acc. pl.] bierškus (asarus) ZM (1939) 5 234; *biērške* ‘asaris’ Lm (1973) 72, *Ķēra bierškes* (asarus) 181 [abejur cituojama Latvijos TSR Istorijos muziejuje esanti etnografinė medžiaga iš Nidos], *biērškals*² ... (zvejat ari maguòs biērškalus. Kuršu Nidā...) 72; bieršks m. Barsch KW (1977) 26, upebierškes m. Flußbarsch

¹³ *Schwertfisch* – vienas iš sinoniminių *Pelecus cultratus* pavadinimų, žinomų vokiečių kalboje (be dabar labiausiai įsigalėjusio *Ziege*), žr. BaES 109.

¹⁴ XX a. pradžioje *Pelecus cultratus* latviško pavadinimo teisėmis *kaze* jau pasirodo rusų ichtiologijos literatūroje, žr. Грацианов В. И. Опыт обзора рыб..., c. 159.

80, bāž f. kleine Barsche 25; *biēršġ* || *biēršġ(i)s* „Barsch“, n. pl. *biēršġi* Nd (1979). Iš kuršininkų leksikos antrinių šaltinių būtų galima pridėti: *pūkis*... 3) der Barsch Kurische Nehrung ME III 446, tačiau iš sykio reikia pasakyti, kad čia, kaip matyti iš visų kitų to žuvies pavadinimo šaltinių, tikriausiai per klaidą vokiškai paaiškinta „Barsch“, o ne „Kaulbarsch“, kaip kad turėtų būti (žr. *Acerina cernua*).

Benekės dar spėtą užfiksuoti senąjį ešerio pavadinimą *asaris* (Latvijoje tas žodis visuotinai žinomas) ilgainiui kuršininkų kalboje visiškai išstūmė jau XIX a. antroje pusėje greta vartotas germanizmas *biēršġis* (*biēršġe*). Latvijoje, vienoje Žiemgalos šnektoje, težinomas iš vokiškojo pavadinimo visai kito varianto atsiradęs *barzis* (Lm 72). Tačiau su kuršininkais sutinka pamario žvejai lietuviai, turintys *bērškis* (*bēršġkis*, -io, Subst. m. der Barsch K 530; *Eszerys*, *bērszġkis* der Barsch Klvk 75; *bērškis* Klaipėda – LKŽ I² 771; dar plg. [*biēršġġis*] StngŽ 81, galintį būti vietoj *bērškis* ar *biērškis*), *birškis* (*birškis* Drėverna; *birszġkis* der barsch (fisch) L [= Lėbartų k. netoli Dovilų] BzF 100; *birškis* (Maž. Liet.) ŽP 10). Kaip matyti, kuršininkų ir lietuvių kalbos šaltiniai, kuriuose pirmiausia pasirodo šis germanizmas, yra iš to paties meto, tad reikia manyti, kad nebuvo skolinamasi visai nepriklausomai, nors vienu ar kitu tarpininkavimą tvirtai įrodyti irgi sunku. Vis dėlto -ie- lengviau suprantamas, kai laikomasi prielaidos, jog skolinys pirma perėjo lietuvių šnektas (kur bendrinės kalbos *ė* atliepia *ie* ar *'e*).

1977 m. žodynėlio *upebiēršġkes* tikriausiai tėra okazinis vertinys iš v. (rašto kalbos) *Flußbarsch*.

Prie atsineštinių kuršininkų žodžių, matyt, reikia skirti to paties žodynėlio *bāž* „ešeriukai (maži ešeriai)“. Elisono rankraštiniame palikime užsimenama apie panašaus žodžio buvimą gretimose lietuvių šnektose: „Perca fluviatilis, mažus vadina *buožiais* Klaipėdos krašte“¹⁵. Tas klaidiškių *božis* (ar pan.) – gal skolinys iš kur. *bāž(is?)*, kuris veikiausiai per **bāzis* < **bāzġis* bus išriedėjęs iš germanizmo *bar.zis* (plg. kur. *kaš* < **kasis* < **kārsis* < **karsis* = lie. *karšis*).

Platessa platessa (baltica) žr. *Pleuronectes platessa*.

36. *Platichthys flesus* (L.), (upinė) plekšnė: *plekschti*, *plekštes*... lith. *plėkštė* ... – Flunder; lith. gew. *wienpufē* Vl (1879) 23; *Die Flunder*.

¹⁵ Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius, F 95 JE – 141, p. 65.

Pleuronectes flesus L. Flinder ... lit., kur.: plekszte Bn (1881) 99; [gen. pl.] plekschtschu der Flundern (Nom. Sing. plekste LF, M)... LF Bz (1888) 60 [dėl č skiriama prie formos lituanizmu; LF – iš Nidos, M – iš pajūrio šiauriau Klaipėdos]; plekstę (Flunder) Pl (1927) 45, *plekstę* plekste (zivs) 74, plekšču jeb aču tīklēns 44; plekste KF (1933) 18, 28; plekste ZM 1939 5 234; Kēra... plaķes (butes) Lm (1973) 181 [cituojama Latvijos TSR Istorijos muziejuje esanti etnografinė medžiaga iš Nidos]; plekst f. Flunder, Scholle KW (1977) 63, cinķ f. kleine Flunder 28; *plekst* „Flunder“, *duōd vienu plekst*, gen. pl. *plekšu*, *ni mis plekstes rēdzam*, *ni mis lašus rēdzam* Nd (1979).

La. *plekste* – bendrinės kalbos žodis, iš seno plačiai vartojamas ir pajūrio šnektose, ypač Kuršo (su gen. pl. *plekšu* Liepojoje ir kitur, o *plekščū* tiktai Lietuvos pasienyje, Rukiavoje); dėl chronologijos plg. *Plexta*, eine Butte Lj 195. Lietuvos pajūrio bei pamaro lietuviams gerai pažįstamas to latvių (ir kuršininkų) žodžio atliepinys *plēkštē* Drēverna, Kalotē – LKT 132, 140, Stngž 88 (toliau žr. LKŽ X 138), kuriuo, matyt, paprastai kartu vadinama ir jūrų plekšnė, plg. *plēkštē*, -ēs, Subst. f. die Scholle, sowohl Flunder als Butte K 530 (panašiai bene seniausiame šaltinyje: Schollen oder Flindern *Pleksztes* Q 460). Rečiau pasitaiko kitas artimas variantas – *plēkstē* LKŽ X 135 (dėl tokio svyravimo plg. ir *plēkšnē* || *plēksnē*). Iš Kukuliškių (netoli Girulių) užrašytas *plēkštē* [*pl'ē·kštē*]¹⁶ veikiausiai bus atsiradęs dėl kuršininkų įtakos.

Kur. *plaķe* reikšme „plekšnė“ težinomas iš vieno šaltinio, tad abejotina, ar tai tikras kalbos faktas, juoba, kad paprastai kuršininkai taip vadina karšį ir plakį. Šiapjau kitur, didesnėje teritorijoje, pasitaiko, kad tuo pačiu žodžiu (tiksliau – ta pačia raiška) vienur vadinama plekšnė, kitur – karšis ar plakis, plg. la. *pece* „plekšnė“, seniau ir „plakis“; la. *plekste* „plekšnė“, vietomis „karšis“; lie. *plēgždē* „plakis“ ir la. (sen. raštų) *plegzde* „plekšnė“.

Kur. *cinķ* „plekšnelė“, kaip ir jau anksčiau savo vietoje pateiktas *cinķals* „unguriukas“, tetaikomas, matyt, jaunikiams (ir tik savotiškai apdorotiems, džiovintiems?), tad prie tikrųjų rūšinių žuvų pavadinimų neskirtinas. Abu tie žodžiai priklauso specifiniam (skirtingam nuo kitų latvių) kuršininkų leksikos sluoksniui. Veikiausiai tai nėra skoliniai, tiesiogiai ar

¹⁶ Vaičiulytė O. Klaipėdiškių šnektos žodynas. Dipl. d. (vad. V. Vitkauskas, rankr.). – V., 1977, p. 87, 91.

netiesiogiai kilę iš v. *Zink* „cinkas“ ar su juo etimologiškai tapatinamo *Zinke(n)* „(grėblio) dantis, (šakių) virbalas“ (iš pastarojo, matyt, reikėtų kildinti Juškos žodyno *cinkėlis* „virbalas špūlei užmauti“ J I 262). Klaipėdiškiai vokiečiai patys yra turėję panašų skolintinį žodį, kuris kartu su žymimąja realija štai kaip aiškinamas H. A. Kuršaičio žodynėlyje: *der Zinkulies* – *kleine Flunder, die das Braten nicht lohnt*. Sie wird von Kopf, Schwanz und Flossen befreit und ausgenommen. Man wäscht sie, salzt sie ein und trocknet sie im Halbschatten auf Stangen. Von der Haut befreit, werden die knochenharten Zinkulies wie Kaugummi gekaut. Ein beliebter Zeitvertreib am Memeler Walgum beim Warten auf die heimkehrenden Fischkutter!¹⁷. Sprendžiant iš žodžio galo fonetikos, tai turėtų būti lituanizmas (kaip ir tame pačiame puslapyje įdėtas *Zirpulies* „Grille“), atsiradęs iš neįtraukto į žodynus lie. *cinkulỹs, kuris savo ruožtu galėtų būti arba seno kuronizmo tęsinys, lygiai toks, kaip ir la. trm. *cinkulis* „sudžiūvęs grumstas; kupstelis“, arba jau vėliau (naująja ichtiologine reikšme) gautas iš kuršininkų (sunkiau, rodos, v. *Zinkulies* kildinti iš lie. *cingulỹs, plg. *cingūlis* „skambalėlis, ciņgelis“). Nežinia, kur metaforiškas vartojimas atsirado pirmiausia – kuršininkų ar lietuvių žvejų kalboje, tačiau jis lengvai suprantamas (plg. v. *Scholle* – „luitas“ ir „plekšnė“), ypač jeigu taip vadinamos tiktai džiovintos, suskrabusios (į skambalą sudžiūvusios) žuvikės – plekšnelės ir unguriukai.

Pleuronectes flesus žr. *Platichthys flesus*.

37. *Pleuronectes platessa* (L.), jūrinė plekšnė: *skalę* || *šellę* zivs suga (Butte, Scholle) Pl (1927) 80, *šellę* (Schollen) 45.

Ši žuvis rytinėje Baltijos jūros dalyje dėl nepakankamai sūraus vandens retoka ir, būdama panaši į upinę plekšnę, matyt, gali būti vadinama tuo pačiu žodžiu – kur. *plekste*, lie. *plėkštė* (žr. *Platichthys flesus*). Atskirieji pavadinimai abu remiasi tos pat šaknies vokiečių kalbos pavadinimais (priklausančiais skirtingoms tarmėms ir epochoms): *skale* (< v. v. ž. *scholle*) tikriausiai atsineštas iš Kuršo (dabar, tiesa, iš latvių tarmių nežinomas, tačiau raštuose randamas nuo XVIII a.), o *šelle* neseniai įsivestas Neringoje (Latvijoje toks pavadinimas visai negirdėtas) iš v. (trm.) *Schellfisch* „Scholle“ (plg. *plėkštė*, -ės u. *plėkštis*, -ies... die Flunder, der Schellfisch K 318; šiaipjau *Schellfisch* kitur vokiečių paprastai vartojamas va-

¹⁷ Kurschat H. A. Das memelländische ABC. – Oldenburg, 1964, p. 158.

dinti visai kitai žuviai – juodalopei (juodašonei) menkei, *Melanogrammus aeglefinus* (L.).

38. *Rutilus rutilus* (L.), kuoja: *Die Plötze. Leuciscus rutilus* L.... lit.: bruiszis, brunszis; kur.: brunscha, brunsze Bn (1881) 136; bruńča (Plötze) Pl (1927) 45; [g. pl.] brunču (Plötze) KF (1933) 18; brunč f. Plötze (Rotauge) KW (1977) 27; *brunš* „Plötze“ Nd (1979).

Abu Benekės pateikti variantai veikiausiai skaitytini su -š-: *brunša*, *brunše* (dėl nevienodo š žymėjimo plg. *byerszkis*, *boerschk* Bn (1881) 61). Tiek juos (kartu su 1979 m. užrašymu), tiek vėlesnių šaltinių *brunča* kildinti iš Kuršo nėra kaip – panašus pavadinimas ten visai negirdėtas. Kurše, kaip ir daug kur kitur Latvijoje, labiausiai įprastas *rauda* (su variantais), ir jo senumą čia patvirtina ne vien rašytiniai šaltiniai (plg. *Rauda*, eine Rodame oder Bleyer Lj 216), bet ir kaimynų žemaičių beveik visoje teritorijoje (ir dar Pažemaitės Aukštaičiuose) iš seno be konkurencijos vartojamas atliepinys *raudà* (*raūdė*). Šiauriniame (Vidžemės) pajūryje, tiesa, vietomis pasitaiko kažkokios žuvelės pavadinimas *bruńcitis*, *bruńcis* (Lm 188), bet iš jo vesti kuršininkų pavadinimą vargiai įmanoma, ypač dėl geografijos. Veikiausiai tai tėra visiškai atskirai susidaręs priesagos -cis vedinys iš būdvardžio *brūns* (< v. v. ž. *brūn*) „rudas“, lygiai taip, kaip iš pastarojo kitose šnektose yra *bruńcis* „bėris, raudis (apie arklį)“ ME I 340 bei *bruńce* „žalė (karvės vardas)“ EH I 245 (dėl darybos dar plg. *sencis* „senolis, protėvis“). Iš to la. *bruńcis* „kažkokia (jūrų) žuvelė“ tikriausiai yra lybių kalboje užfiksuotas *bruńtš* „(kleinere) Wemgalle (?)“ (v. provinc. *Wemgalle* Estijoje ir Latvijoje būdavo vartojamas reikšme „žiobris, Vimba vimba“). Toks aiškinimas, žinoma, diskredituoja lyb. *bruńtš* kaip pagrindinį argumentą, paskatinusį Būgą kalbamąjį kuojos pavadinimą rekonstruoti prakuršių kalboje, iš kurios, be to, jis esąs perėjęs ir į lietuvių kalbą¹⁸. Dalis vakarinių lietuvių kuoją – vietomis (kartu raudę – iš tikrųjų vadina panašiai kaip kuršininkai. Iš šnektose vartojamų įvairių variantų arčiausi kur. *brunše*, *brunša* yra lie. *bruńšė* (*brūnšė*, *brunšė*) – ties Klaipėda (kiek į rytus ir ypač į pietryčius nuo jos), *bruńšas*, *bruńšis* (pastarieji sporadiškiau

¹⁸ Būga RR III 179. Būgos lyb. *bruńtš* „Wemgalle“ tikriausiai paimtas (tiesiai ar per tarpininkus) iš Sjögren J. A. Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch/ Bearb. von F. J. Wiedemann. – St. Peterburg, 1861, Abt. 1, p. 11: *Bruńtš* pl. *bruńtšid* kleinere Wemgalle (?); Abt. 2, p. 372: Wemgalle *bruńtš*. Tuo šaltinių vėliau remiasi ir Kettunen L. Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. – Helsinki, 1938, p. 30: *bruńtš* SjW liv 0 [= ostlivisch] kleinere wemgalle?

tepasitaiko ir paprastai žymi raudę). Su kur. *brunča* pirmiausia būtų galima gretinti lie. *bruñčė* (Kalótė, Gargždaĩ). Dar dažnesni variantai su *-ui-* (vietoj *-un-*), plg. *bruišė* ir kt. Visų jų dabartinis paplitimas parodytas Lietuvos kalbos atlase (žr. LKA I 153 t. ir žemėl. Nr. 82). Iš atlaso matyti, jog tai pirmiausia vadinamojo Klaipėdos krašto žodis, šiaurėje (į pietus nuo Palangos) vartojamas visų žemaičių donininkų, o pietryčių dalyje (iki pat Smaliniūku) – to krašto vakarų aukštaičių. Kitiems žemaičiams (dounininkams ir dūnininkams) tas pavadinimas svetimas, išskyrus iš rytų prisišliejantį prie Klaipėdos krašto palyginti neplatų pietinių šnektų ruožą, kur pramaišomis paprastai vartojamas dar ir *raudà* (*raūdė*). Tad visai nematyti, kad *bruñšė* bei *bruišė* (kartu su kitais variantais) geografija bent kiek būtų nulemta senųjų kuršių teritorijos su jos apytikriai žinomomis istorinėmis ribomis. Kai dar atsižvelgiama į to pavadinimo buvimą (tiesa, paprastai tik reikšme „raudė“) vakarų aukštaičių šnektose gerokai į pietus nuo Nemuno tarp Kudirkos Naūmiesčio ir Liubavo (tiek pačioje Paprūsėje, tiek ir pašešupiais toliau į rytus), nelieka abejonės, kad jo plitimo židinio reikia ieškoti ne senųjų kuršių teritorijoje, o visai priešingoje pusėje – Prūsiose. Prūsų lietuviams, kiek galima spręsti iš žodynų ir kitų rašytinių šaltinių, tokio kuojos (iš dalies ir raudės) pavadinimo būta gerai pažįstamo, ir bene visi jo užfiksuoti variantai yra su *-ui-*: *bruišė*, *bruišis*, *bruižė*, *bruižis* (pastarasis pirmiausia R I 18, 85), *briuišė*, *briuišis* (Benekės *brunšis* veikiausiai girdėtas iš klaipėdiškių žemaičių, kurių skirtingą tarimą kiek anksčiau yra nurodęs ir Neselmanas: *Brunszis, io*, m. die Pletže, um Memel für *Bruiszis*, f. N 347). Iš tų variantų anksčiausiai – jau XVII a. rankraštiniuose Prūsų Lietuvos žodynuose – pasirodo *briuišė* Q 615 ir *bruišis* C II 224. Tačiau pirmiausia, dar keletu dešimtmečių anksčiau, pavadinimui buvo lemta pakliūti į lenkiškai rašytus Jurbarko muitinės prekių bei muitų registrus, kur randamas *bruiš*, tiksliau – (gen. sg.) *bruyšu* (1606 m.), *bruišu* (1613 m., keletą kartų)¹⁹. Lie. *bruñšė*, *bruišė* (ir kt.) savo kilme toliau, be abejo, siejasi su pr. (Elbingo žodynėlio) *brunse* „kuoja, Rutilus rutilus (L.)“. Jau vien tai, kad vieną iš labiausiai paprastų visoje baltų teritorijoje gėlavandenių žuvų vienodai su prūsais tevadino jų žemėse įsikūrę ar bent artimiausioje kaimynystėje gyvenę lietuviai, o dabar irgi vadina tiktai pačios Paprūsės šnektų atstovai, skatina čia įžiūrėti ne kokią pavėl-

¹⁹ Непокупный А. П. Балто-севернославянские языковые связи. — Киев, 1976, с. 133.

dėtinę bendrybę, o tik antrinę, atsiradusią dėl kalbų interferencijos. Pr. *brunse* – tai tikriausiai ne kas kita, kaip priesagos *-se* vedinys iš būdvardžio **brūnis* „rudas“ < v. v. ž. *brūn* „t. p.“²⁰. Germanizmą **brūnis* buvus prūsų kalboje norint nenorint reikia ir šiaip pripažinti – jį jau seniai etimologai rekonstruoja, aiškindami pr. (Elb. žod.) *bruneto* „jerubė, Tetras-tes bonasia (L.)“²¹ (lietuvių kalboje tokios pat motyvacijos yra tai pačiai tetervinų šeimai priklausančių tetervino ir kurtinio patelių, kurių rudai raiba spalva irgi visai panaši, pavadinimai *rūčkė* „teterva“, *rudėklė* „t. p.“, *rudik(l)ė* „kurtinė“). Lietuviai irgi turi iš to paties vokiečių būdvardžio kilusį *brūnas*, *-ā* „rusvas, juodbėras“, *briūnas*, *-ā* „tamsiai rausvas“, kaip tik labiausiai įsigalėjusių *bruñšė* (*bruñšė*) areale. Tad lie. *bruñšė* – arba darybiškai tiksli pr. *brunse* kopija (tas pats skolintinis darybos pamatas ir genetiškai tas pats formantas), arba (chronologiškai tai labiau patikima) tiesiog skolinys: lietuvinant *-s-* galėjo būti palaikytas „prūsavimo“ požymiu ir pagal giminiškų žodžių porų analogiją pakeistas *-š-*, be to, čia galėjo lemti ir tokių su būdvardžiais darybiškai santykiaujančių daiktavardžių pabaiga, kaip *ilgšė* (ir *ilgšis*, *ilgšas*), *plikšė*, *plikšė*, *paikšė* ar net ir *kėrsė*, *pālšė*. Rūpimą žuvies pavadinimą galiausiai kildinant iš skolintinio būdvardžio, lengviau aiškinti ir variantus su *-ui-*. Yra žinoma, kad germanizmai vietoj *-ū-* kartais turi *-ui-*, plg. *muizė* ir *mūzė* „skysta košė, miltų sriuba; kankolienė“ (< v. trm. *mūs*), *rūimas* ir *rūmas* „erdvė, ertmė, patalpa“ (< v. v. ž. *rūm*), *šiùilė* ir *šiúlė* „mokykla“ (< v. *Schule*). Taip, matyt, yra dėl paties originalo įvairavimo, kitaip sakant, žodžio skolinimo iš skirtingas fonetines sistemas turinčių idiomų (plg. v. trm. *šoil*, *š'ól*²² „mokykla“, ol. *ruim* „erdvė“, ol. *bruin* „rudas“). Tad paskolintojo būdvardžio kamienas kitose tarmėse bus dar turėjęs pavidalą **bruin-*. Iš būdvardžio šitokio varianto nesunkiai šalia pr. *bruns-(e)*, lie. *bruñš-(ė)* pagal tą patį darybos tipą galėjo susidaryti žuvies pavadinimo variantai su kamienais (pr.) **bruin-s-(e)* > **bruis-(e)* ir (lie.) **bruin-š-(ė)* > *bruiš-(ė)*. Mintį, kad prūsų kalboje galėjo būti ir kamieno *bruis-* pavadinimas, yra iškėlęs Nepokup-

²⁰ Darydamiesi kuojos pavadinimus, ir patys vokiečiai yra griebsi to savo būdvardžio, plg. v. trm. *Brunhövd* „kuoja“ (Oeser K.—D. Plötze, Rotfeder, Ukelei. — Berlin, 1974, p. 8); geografiškai ir chronologiškai čia ypač artimas žinomų XVI a. autorių S. Grunavo ir K. Henenbergerio pateiktuose Prūsų krašto žuvų sąrašuose randamas v. *braunfisch* (*Braunfisch*), nors ir nematyti, kuri žuvis taip vadinta (Bn 285, 297).

²¹ Топоров ПЯ (a—d) 254—255 (su plačia ankstesnės literatūros apžvalga).

²² Alminauskis DLL 126.

nas, kaip įrodymą pateikdamas Kauno muitinės knygoje (1601 m.) rastą br. (gen. sg.) *брыўцы*²³.

Lie. *bruņšė, bruišė* (su variantais) Prūsiose dar turėjo savo konkurentų. Be žodžio *mėkšras* „kuoja“ (ir *mekšra*, pvz.: Plötze pifcis *Bruiβis, Mekβra* B 981), ten dar vartota keletas darybiškai aiškių pavadinimų, ir įdomu, kad jie paprastai remiasi ne būdvardžiu *raud(on)as*, kaip kitur Lietuvoje, o *rūdas*, savo semantiniu pamatavimu sutikdami su *bruņšė, bruišė*, plg. *rudākis (-ė)* „raudė“, *rūdavà* „t. p.“, *rudušis* „kuoja; raudė“.

Apžvelgus kaimynų pavadinimus, matyti, kad kur. *brunše (brunša)* pasiskolintas iš lie. *bruņšė* (kildinti iš pr. *brunse* neleidžia -š-). Variantai su -č- (kur. *brunča*, lie. *bruņčė*) tikriausiai šalimais yra atsiradę fonetiškai, tarp *n* ir *š* įsiterpus *t* (plg. vietomis mūsų šnektoms visai paprastus *trančà* „traša“ tipo pavyzdžius).

39. *Salmo salar* L., lašiša: *Der Lachs. Trutta salar* L. ... alpr.: lasasso; lit., kur.: laszis... Litauisch... kleine Lachse werden auch wie die Meerforelle trump, trumpis genannt Bn (1881) 157; lasis Pl (1927) 45, *lasis*, ġ. -ša : *lašū tīklis* 65, *lašus* zvejūo 44, *lašens* lasēns (laša bērnš) 65; lasis KF (1933) 18, 28, [g. pl.] *lašū* 18; lasis ZM (1939) 5 234; *lasis*... Kuršu kāpās Lm (1973) 115; *lašs* m. Lachs KW (1977) 47 (plg.: *lašezvejšs* m. Lachsfischer 47, vad f. par *lašezvejib*... Zugnetz für die Lachsfische-rei 81), *snapains* m. (auch: *lašs* m.) großer Lachs 72, *trumps* m. Lachs (mittl. Größe um 5 kg) 79; *laš:* „Lachs“ (*pi jūras laš:u bij*) Nd (1979).

La. *lasis* – vienintelis Latvijoje tos žuvies rūšinis pavadinimas; randamas jau pirmajame (Mancelio) žodyne (1638 m.), duoda jį ir Langijus (*Laffis*, ein Lachs. piscis. pl: *Laffchi*, lächse Lj 135). Dėl kur. *lasis* > *lašis* > *laš:* žr. prie Scardinius erythrophthalmus, kur plačiau aiškinamas tokiu pat būdu atsiradęs kur. *ruduš:*. Lie. *lašis* Drėverna (ir *lašis* f., *lašė*; be to, plg. *Salmo Salar. Lachs. Laszas* NPPB 1851 103) težinomas pačiame pamaryje bei pajūryje (plg. *Laszis, io*, m. der Lachs. bei Memel N 350), visur kitur Lietuvoje (ir senesniuose šaltiniuose) – *lašišà (lašišas)*. Tad labai gali būti, jog tai skolinys iš latvių (tiksliau – kuršininkų), nors formaliai niekas nedraudžia jį laikyti iš seno giminišku žodžiu, la. *lasis* atliepiniu.

Žodynėlio *snapains*, be abejo, perteikia daiktavardį *snapainis* ir veikiau reiškia ne apskritai „didelė lašiša“, o tik „lašišų senis patinas, v. Haken-

²³ Непокупный А. П. Балто-севернослав. язык. связи, с. 133—134.

lachs“. Tai pačių kuršininkų vedinys šalia tiktai jiems ir pietvakarių Kuršo Dunikos šnektos atstovams pažįstamo *snaps* „snapas“ (ME III 972; vienur kitur Latvijoje dar pasitaiko *snāpis* „t. p.; nosis“ ME III 974, EH II 542). Taip galėtų būti pavadinta todėl, kad lašišos nuo panašių šlakių atsiskiria ilgesniu snukiu, tačiau labiausiai, matyt, turėta galvoje prieš nerštą patinui apatinio žandikaulio smaigalyje išaugantis kremzlinis kablys (iš čia ir lie. *vąšis*, – Bn 157 rašo *woszis*, – *vąšylas*, *kriūkcas*, la. *āķis*, *ķeņķis* ir panašūs lašišų patino pavadinimai; dėl reikšmių „snapas, snukis“: „kablys“ sąsajos plg. la. *knābis* „snapas“: „kobinys“, lie. *knablīs* „kablys, žarsteklis“: „snapas“, *kriūkis* „riestos lazdos galas, kablys“: „kiaulės knyslė, snukis“).

Remdamiesi savo (liaudiniu) žuvų skirstymu rūšimis, kuršininkai žodį *trump(s)*, matyt, tikrai supranta kaip mažesniųjų lašišų pavadinimą, nors tos jų mažesniosios lašišos pagal mokslinę klasifikaciją ko gera dažniausiai visai ne lašišos, o šlakiai (žr. *Salmo trutta*). Pavadinimas paskolintas iš lietuvių kalbos, kur *trumpis* irgi vartojamas, kaip jau matyti iš cituotos Benekės pastabos, visai panašiai (dėl nediferencijuotos reikšmės dar plg. *Trumpis, pjo*, m. ein kleiner Lachs, Lachsforelle N 120). Tai galūnės vedinys iš bdv. *truṃpas*. Motyvacijos pasirinkimas rodo, kad vedinys tikriausiai ir pasidarytas kaip specialesnis (diferencinis) ypatingų „lašišų“, o ne visai atskiros žuvų rūšies pavadinimas: šlakis šiaip jau nėra iš trumpųjų žuvų, trumpumas bei bukumas kaip vienas iš ryškiausių skiriamųjų bruožų iškyla tik tada, kai šlakis gretinamas su labai panašia lašiša, kuri užauga didesnė, bet yra lieknesnė, mažesne galva, smailesniu snukiu, link uodegos labiau nulaibėjančiu bei ilgesniu liemeniu. Panašiai latvių kalboje šalia, matyt, vietomis nediferencijuotai (lašišai ir šlakiai kartu vadinti) vartoto *lasis* yra atsiradęs trm. *garaīs² lasis (lang-lasis)* „lašiša“ (Lm 117).

40. *Salmo trutta* L., šlakis (ir jo gėlavandenė forma *Salmo trutta fario* (L.), upėtakis?): *Die Meerforelle, Trutta trutta* L. ... lit., kur.: *trump, trumpis* Bn (1891) 161; *spiečikis* (Butterlachs) Pl (1927) 45; *spiecik f. Forelle* KW (1977) 73.

Apie žodžio *trump(is)*, kuriuo patys kuršininkai, matyt, tariasi vadiną ypatingas (mažesniausias) lašišas, o iš tikrųjų pirmiausia vadina šlakius, kilmę iš lietuvių kalbos ką tik buvo kalbėta (žr. *Salmo salar*). Nors atsiradęs kaip (tariamų) mažesniųjų lašišų pavadinimas (ir tuo artimas tiems šlakio bei upėtakio pavadinimams, kurie darybiškai tėra lašišos pava-

dinimo deminutyvai, plg. lie. *lašišaitė*, *-is*, *lašišėlė*, *-is*), lie. *trumpis* faktiškai irgi taikomas visų pirma šlakiams (plg.: S. Trutta. Lachsfarth. *Trumpis* NPPB 1851 103; dažniausiai tokią reikšmę tenurodo ir vėlesni ichtiologijos darbai). Iš lietuvių kalbos turėtų būti kilęs ir v. trm. *Trump* „šlakis“ (BaES 129).

Kad kur. *spiėciķis* priskirtinas šlakiui, beveik nėra abejonės, nes kaip tik tokia yra paaiškinamojo žodžio (v.) *Butterlachs* reikšmė (BaES 190 ir 129). Tam labai neprieštarauja nė v. *Speitzken*, iš kurio kažkokio varianto tikriausiai kilęs kuršių žodis, reikšmė „jauniklė lašiša“ (BaES 127 ir 198): liaudinė jauniklių (mažesniųjų) lašišų sąvoka, kaip jau buvo matyti, ne kartą pirmiausia apima šlakius. 1977 m. žodynelio paaiškinimas *Forelle* („upėtakis“) gal irgi tėra vietoj tikslesnio *Meerforelle* ar *Lachsforelle* („šlakis“): su upėtakisiais, šaltiniuotų upelių (pavyzdžiui, Minijos intakų) žuvimis, reikia manyti, kuršininkams retai kada pasitaikydavo susidurti. Todėl iš kuršininkų šaltinių apskritai nėra žinoma nė vieno pavadinimo, kurį būtų galima neabejotinai priskirti upėtakiui. Net Benekė, aprašydamas *Die Bachforelle. Trutta fario L.*, turėjo tenkintis lietuvių šnektų šiapus Kuršių marių žodžiu *laszvoras* Bn 162²⁴; dar plg. *Lašvoras* (Trutta fario – Didž. Liet.: upėtakis, lašišaitė) Rn 9. Tad nėra labai įtaigus nė aiškinimas, kad lie. *lašvaras* (*lašvoras*) esąs paskolintas iš latvių²⁵. Kurše, tiesa, yra *lašvardis* „šlakis“, *lasvarde* (su variantais) „upėtakis“, tačiau fonetiškai artimesni variantai (be *-d-*) žinomi tiktai arba Kuršo vidury (*lasveris*), arba iš raštų (*lašveris*), todėl paprasčiau šį apyretį lietuvių pamario žodį kildinti tiesiai iš v. ž. *lassfare* (plg. *Lachsfahre* R II 145), *lassfōr* ar panašaus varianto (dėl latvių variantų su *-d-* plg. v. *Lachsfarth* „šlakis“ NPPB 1851 103). Pietvakarių Kurše, kaip ir bendrinėje latvių kalboje, šlakiui vadinti vartojamas skolinys iš suomių kalbų *taimiņš* (pažįstamas jau Manceliui, Langijui ir kitiems seniesiems autoriams).

41. Scardinius erythrophthalmus (L.), raudė: *Das Rothauge. Scardinius erythrophthalmus L.* Roddog, Roddow... lit.: rudakis, rudawa,

²⁴ Tik Frišbyras, remdamasis, matyt, Neselmannu (Nesselmann G. H. F. Thesaurus linguae prussicae. Der preussische Vocabellvorrath. – Berlin, 1873, p. 147), pateikia „lett. *rauda, ruhdelis*“ (Fr I 202 s. v. *Forelle*), tačiau, viena, tie žodžiai tikriausiai imti ne iš kuršininkų, antra, jų reikšmė yra ne „upėtakis, Forelle“, kaip galima klaidingai pagalvoti iš Frišbyro pateikimo, o „kuoja“, gal kartais ir „raudė“ (Neselmannas yra paaiškinęs „ein Fisch, Rothauge“).

²⁵ Fraenkel LEW 342.

rudusis, kur.: rudaus, rudusch, rudaney Bn (1881) 134; rauš f. Rotfeder (kleiner Karpfenfisch) KW (1977) 66.

Labai gali būti, kad Benekės *rudaus* perteikia *rudausis* (jau visai nuosekliai šitokią galūnės redukciją fiksuoja 1977 m. žodynėlis, plg. KW 83 vers „jautis“ < *vērsis* ir pan.). Kaip tik toks raudės pavadinimas – *rudausis* – rastas pačiame Latvijos vidury (Ērgliuose, kur greta vartojamas ir plačiai žinomas *rudusis*). Tad dėl ypatingos formos (priesagos *-ausis*) kur. *rudaus(is)* veikiausiai yra senas (atsineštinis) darybos variantas, nors konkrečių jo buvimo Kurše pėdsakų kol kas nerasta. Tačiau pietvakarių Kurše iki šiol yra gerai išsilaikęs dažnesnysis variantas *rudusis* (jo pagrindinis arealas dabar yra Latvijos rytuose, Latgaloje, kartu apimdamas ir centrą – Vidžemės rytinę dalį; kad mažesniajame – pietvakarių Kuršo – areale jis taip pat nėra koks nesenas ateivis, matyti iš Langijaus 1685 m. žodyno: *Ruddufchi*, Bleyer. find fische mit rothen Augen v. floßfedern Lj 223). To dažnesniojo varianto tęsinys kuršininkų kalboje Benekės perteiktas užrašymu *rudusch*, rodančiu ne tik jau pažįstamą žodžio galo redukciją, bet ir kuršininkams (iš dalies ir pietvakarių Kuršo gyventojams) būdingą tendenciją tokio tipo žodžių kamieno gale apibendrinti š (pagal kitus linksnius įvesti jį vietoj *s* ir vienaskaitos vardininko formoje). Tuo atžvilgiu *rudusch* (= *ruduš*: < *rudušis* < *rudusis*) niekuo nesiskiria nuo kur. *laš*: (< *lašis* < *lasis*), *puišs* KW (1977) 65 (< *puišis* < *puisis*), *uoš* KW (1977) 81 (< *uošis* Pl (1927) 88 < *uosis*) ir pan. Iš žinomesnių ankstyvųjų (XIX a.) šaltinių, rodos, tik vienas Benekė lie. *rudušis* yra davęs reikšme „raudė“ (Frišbyro žodyno, kuriuo remiasi LKŽ XI 882, savarankišku šaltiniu laikyti negalima: jo lietuviškieji žuvų pavadinimai, išskyrus vos keletą, ištiesai imti iš Benekės veikalo). Tarp raudės (ne kuojos) sinoniminių pavadinimų tą žodį (prisilaikydami Benekės?) pateikia ir vėlesnieji (XX a.) ichtiologai, pvz.: *Raudė* (Scardinius erythropthalmus), kitaip... rūdušis (Maž. L.) ŽP 19; *Žiezulė* – Scardinius erythropthalmus. Dar vad. ... rudušis Sč 33. Kituose XIX a. Prūsų šaltiniuose randamas reikšme „kuoja“: C[yprinus] rutilus. Der rothaugige Plötz. *Ruduszis* NPPB (1851) 103; *Ruduszis, io*, m. die rothäugige Pletze, das Rothauge, Cyprinus rutilus N 447 (lygiai taip paaiškinta ir K 360). Prieš keletą metų iš pamaro žvejų Vaičiulytė yra užrašiusi *rūdušė* „raudė“ (Drėverna, tiksliau – Klišių k.). Lie. *rudušis* „raudė; kuoja“ (bei *rūdušė* „raudė“) tik iš paviršiaus niekuo nesiskiria nuo tikro la. *rudusis* atliepinio. Tačiau iš tiesų tai tėra palyginti nesenas (gai tiktai XIX a. pirmos pusės) skolinys iš

kur. *ruduš(is)*. Lie. *rudušis* (*rūdušė*) negali būti laikomas ne tik sena lietuvių ir latvių bendrybe, bet ir savarankišku lietuvių naujadaru: juk neįsivaizduojama, kad tiktai artimiausioje kuršininkų kaimynystėje težinomas pavadinimas sutampa su kuršininkų pavadinimu vien todėl, kad iš daugybės darybos išgalių atsitiktinai pasirinkta ta pati priesaga (*-ušis*) ir tas pats pamatinis kamienas (*rud-*, o ne kitur įprastas *raud-*).

Trečiojo Benekės pavadinimo – *rudaney*, kaip ir dviejų pirmųjų, redukuota galūnė, matyt, irgi bus likusi niekaip nepažymėta, tad šį parąšmą veikiausiai reikėtų skaityti *rudanėj(a)*. Tai galėtų būti būdvardžio **rudanējs*, *-ēja* substantyvatas (plg. la. *sarkanēji* „rausvi saulėlydžio debesys“ ME III 720: *sarkanējs* „rausvas“). Pats būdvardis padarytas su priesaga *-ējs*, *-ēja* iš būdvardžio *rudans* (dabar pasitaikančio reikšme „rusvas, parudavęs, prinokęs“ EH II 381). Kai daroma iš kokybinių būdvardžių, ta priesaga kaip tik paprastai jungiama prie tokių pamatinių kamienų, kurie baigiasi *-n-*, todėl **rudanējs* darybiškai gerai derinasi su la. *dzelt(e)nējs* „gelsvas“, *melnējs* „juočkis, tamsiaodis“, *sarkanējs* „rausvas“ ir panašiais retkarčiais pasitaikančiais spalvų pavadinimais. Dėl tokios darybos ribotų išgalių kur. *rudanėj(a)* vargiai galima laikyti nauju žodžiu, juoba kad ir pamatinio žodžio *rudans* kuršininkai tikriausiai nė seniai nebeturi. Belieka manyti, jog tai veikiausiai irgi atsineštinis raudės pavadinimas, nors Latvijos tarmėse ir rašytiniuose šaltiniuose jis iki šiol neaptiktas.

1977 m. kuršininkų žodynėlio *rauš*, turint galvoje žodynėliui būdingą giminės charakteristikų priderinimą prie reikšmės aiškinamųjų vokiečių kalbos daiktavardžių, gali būti ne tik vietoj *rauša* (ar *rauše*), bet ir – tai gal net labiau patikima – vietoj *raušis*. Tokio žuvies pavadinimo neturi nei latviai (Latvijoje), nei lietuviai. Nors jo vėlyvoji istorija miglota ir nežinia, ar jį laikyti veldiniu, ar skoliniu iš lietuvių kalbos, tolesnė etimologija didelių sunkumų lyg ir nekelia. Savo pirmykšte motyvacija šis pavadinimas tikriausiai nesiskiria nuo jau apžvelgtų kitų sinoniminių pavadinimų – raudė ir šiuo atveju pavadinta pagal jos akių ir pelekų raudoną spalvą. Didesnis formalus išsiskyrimas susijęs su tuo, kad čia turim ne išplėstinės (su ide. *-dh-*), o giminiškos paprastosios (ir žymiai retesnės) šaknies (ide.) **(e)reu-* atstovą. Ne tik tos pat šaknies yra, bet ir darybiškai sutampa, nors, kaip matyti iš reikšmės skirtumo, pasidarytas atskirai, lie. (žem.) *r(i)aušis* „kraujinis kepinys (su kruopomis ar miltais)“; be to, iš Prūsų žodynų dar žinomas *raušės* „žvėrienos kraujas“²⁶. Tas da-

²⁶ Dėl jų etimologijos žr. Fraenkel LEW 727.

lykas kartu su kuršininkų -š- (ne -s-) lyg ir kalba už tai, kad šis kuršininkų pavadinimas, skirtingai nuo jo sinonimų, galėtų būti lituanizmas. Tačiau abu argumentai nėra pakankamai tvirti. Dar labai gali būti, kad tiek pat artimą giminaitį turi ir latviai: jų *raušis* (ret. *rauša*) „pyragaitis, bandelė, paplotis“ ko gera iš pradžių nėra turėjęs nieko bendra su *raust* „žerti, žarstyti, rausti“, kaip kad dabar galvojama, o yra jau minėto lietuvių kalbos žodžio *riaušis*, dar vartojamo ir reikšme „(taukuose virtas ar keptas) pyragaitis, sklandis (su įdaru)“, atliepinys (senąją reikšmę galbūt tebėra išlaikęs, jei, žinoma, nėra lituanizmas, kur. *raušs* m. Blutfladen KW (1977) 66; plg. *raušis* rausis Pl (1927) 76). Kad š vietoj *s* ne būtinai yra skolinimo požymis, jau buvo matyti iš sinonimo *ruduš(is)* istorijos.

42. *Scophthalmus maximus* (L.), otas: *Die Steinbutte*. *Rhombus maximus* L. ... lit.: atis; kur.: ate Bn (1881) 93; ate steinbutte Bk (1904) 264; *āte* (Steinbutte) Pl (1927) 45, *āte* lielā plekste, *āte* 48; *āte* (Steinbutte) KF (1933) 18, *āte* 28; *āte* (akmeņbute) ZM (1939) 5 234; *āts* m. Steinbutt KW (1977) 24.

Šaltiniai, kaip matyti, duoda vis tą patį *āte* (jį tikriausiai perteikia ir 1977 m. žodynėlio *āts* – perdirbinys, atsiradęs vien dėl autorių noro žodį pervesti į vyriškosios giminės kategoriją ir taip suderinti su v. *Steinbutt* m.). Žodis gerai pažįstamas ir Kuršo pietiniame pajūryje; randamas jau prieš trejetą amžių: *Ahtis*. pl. *Ahtes*. grofse Steinbutten Lj 13 (vėliau variantas *ātis*, veikiausiai *i* kamieno, nebeapsitaiko). Kiti Latvijos pajūryje (ypač šiauresniame, vadinamajame lybiškajame) vartojami oto pavadinimai yra skoliniai, vertiniai ar šiaip vėlyvi naujadarai. Arčiau jūros ar marių gyvenantys žemaičiai turi *otis*, *-ies* (bene pirmiausia fiksuojamas N 11, 31), *óté* (Giruliai), gal dažniausiai – *ōtas* (LKŽ VIII 1023). Ichtiologijos literatūroje ir šiaip raštuose dabar vartojamas *uotas* (patekęs ir į DŽ² 876) tikriausiai yra atsiradęs dėl netikusio tarminės formos transponavimo į bendrinę kalbą. Rašymas *atis*, žinomas jau ir prieš Benekę (plg. *Pleuronectes maximus*. Steinbutt. *Atis* NPPB 1851 103; *Atis*, *ēs*, f. die Steinbutte N 11), veikiausiai perteikia tarminį tarimą su *ā*.²⁷ (dabar, tiesa, labiau būdingą tik į šiaurę nuo Klaipėdos, apie Kalotę, o ne pamaro donininkams) ir todėl, matyt, nebūtų teisinga teigti, kad *a-* čia rodo skolinimą iš kuršininkų.

43. *Silurus glanis* L., šamas: *Der Wels*. *Silurus glanis* L. ... lit.:

²⁷ Plg. Būga RR III 651.

szamas; kur.: szams Bn (1881) 103; šāms (Wels) Pl (1927) 45, *šams* sams 83; šams m. Wels (Fisch) KW (1977) 75.

Stambiausią gėlujų vandėnų žuvį latviai visuotinai vadina lie. *šāmas* atliepiniu *sams*, iš seno vartojamu ir pietvakarių Kurše, plg. *Samms*, ein Wels Lj 235. Kuršininkai, retokai susidurdami su šia žuvimi, senąjį pavadinimą primiršo ir ilgainiui perėjo prie lituanizmo *šams*; dėl šaltinio tikslesnio fonetinio pavidalo plg. pajūrio žemaičių *šāms*, vadinamosios lietuvių žvejų tarmės Prūsuoose *šāms* ~ *šāmas* (Nom. Pl. *šāmai*), Wels' StngŽ 90.

44. *Sprattus sprattus* L., (Atlanto) šprotas, tiksliau – Baltijos jūroje gyvenantis jo porūšis *Sprattus sprattus balticus* (Schneider), (Baltijos) šprotas, bretlingis: briėtliņģė (Sprotte, Strömling) Pl (1927) 45; šprot f. Sprotte (Fisch) KW (1977) 76.

Germanizmas *brėtliņa* vartojamas (su variantais) bene visame Latvijos pajūryje. Išimties nesudaro nė pietvakarių Kuršas; Lietuvos pasienyje, apie Rukiavą, žinomi, pavyzdžiui, tokie variantai: *brėtliņa*, *briėtliņa*, *brėtlene*, *brėtrija*. Tik Kavalo 1860 m. gyvūnų apraše randamas su neadaptuota pagal latvių priesagas pabaiga *brėtlingis* (šiai senesnieji raštai – nuo XVIII a. antrosios pusės – vartoja, kaip ir tarmės, adaptuotą formą *brėtliņa*, vėliau dar ir *brėtliņš*). Su kur. *briėtliņģė* visai sutampancio varianto Latvijoje nėra. Pabaigos išlaikymas (plg. v. trm. *Brätling*, *Breitling*) lyg rodytų vėlesnį skolinimą, tačiau tam nepritaria *-ie-*, būdingas, rodos, senesniesiems skoliniams (plg. la. *ziėpes* „muilas“ < v. v. ž. *sēpe* ir pan.). Tad gal kartais atsineštas iš Kuršo dar prieš pabaigos adaptaciją? Sieti *-ie-* su lietuvių pajūrio šnektų *ė > ie* (plg. Lm 84 t.) būtų per drąsu, ypač kol nežinoma, kad tose šnektose tikrai kur nors sakoma *brietlingis (*-ė*): šaltiniuose tuo tarpu randamas tiktai lie. *bretlingis* (pirmą kartą – Bn 172).

Kur. *šprot* (nežinia, ar tikrai moteriškosios giminės ir kaip linksniuojamas) turėtų būti visai nesenas skolinys ir su naujųjų laikų la. *šprotas*, paprastai tekartojamo reikšme „šprotai (konservuotos žuvelės)“, tiesiogiai nesusijęs. Tad skolinta arba iš v. *Sprotte* f. (anksčiau *Sprott* m., v. ž. *sprot* m.), arba iš lie. *špròtas* NdŽ IV 545, DŽ² 825 (šiai pjamu įprastesnis tarimas su *ò*), (ret.) *špròta*. Lietuvių kalboje pavadinimas ėmė plisti tikriausiai tiktai XX a., palaikomas ne tik vokiečių, bet ir kitų aplinkinių kalbų, plg. r. *шпрòм(a)*, ppr. pl. *шпрòты* „кильки, bretlingiai; šprotai (konservuotos žuvelės)“, le. *szyprot* „šprotas, bretlingis“.

45. *Syngnathus typhle* L., jūros adata : *Die grosse Seenadel*. *Syngnathus typhle* L. lit., kur.: jūros adata Bn (1881) 189.

Lygiai tą patį pavadinimą Benekė duoda, toliau aprašydamas kitą artimą žuvelę – *Nerophis ophidion* (žr.). Tad išeitų, kad kuršininkai (kaip ir lietuviai) šių abiejų rūšių tarpusavy panašias menkavertes žuvelės praktiškai skyrė vienai ir tai pačiai rūšiai. Panašų pavadinimą tuo metu jau pažįsta ir latvių šaltiniai, bene pirmiausia – Ulmanio (1872) ir Brašės (1880) žodynai: j[*uhras*] *adata*, die Meernadel Ulm 94; Meernadel ... *juhras adata* Br 507 (pora truputį vėlesnių šaltinių nurodyta ME I 11, kur, be to, dar yra *adatas zivs*; abu pavadinimus – *jūras adata* ir *adatas zivs* – pateikia ir dalis dabartinių žodynų). Panašumas tikriausiai bus atsiradęs nepriklausomai, tik todėl, kad vienur ir kitur nusižiūrėta į vok. *Seenadel* (gal ir *Meernadel*) vidinę formą. Kuršininkams pavyzdžiu galėjo būti ir lie. *jūros ādata*. Tai, kad lietuvių ir kuršininkų pavadinimas pateiktas tik lietuviško pavidalo ir kad kiti kuršininkų šaltiniai jo visai neduoda, gal net rodo, kad kuršininkams jis nė nebuvo tikras jų žodis, o tik atrodė esąs įmanomas bei suprantamas šalia lie. *jūros ādata* ir v. *Seenadel*. Kiek tvirtai ir plačiai pavadinimas buvo įjęs į gyvą pamario lietuvių kalbą, beje, irgi sunku pasakyti: Benekė jį pateikė bene pirmasis, o vėlesni šaltiniai (pvz., ŽP 12), galimas dalykas, tiktai kartoja Benekę.

46. *Tinca tinca* (L.), lynas : *Die Schleihe*. *Tinca vulgaris* Cuv. Schlei... Schley, Schlei, Schleihe. altpr.: linis; lit., kur.: lynas Bn (1881) 111; līns Pl (1927) 45, *līnis*, g. -*na* līnis (zivs) 66, *šleja* zivs suga (līnis) 84; šleis m. Schlei (Fisch) KW (1977) 76.

Kur. *līns* (paralelinis užrašymas *līnis* gal tėra nesąmoningai paveiktas norminės latvių kalbos formos) dėl priegaidės lyg ir turėtų būti skolinys iš lie. *līnas* (žem. *līns*); įtarimą dar bent kiek sustiprina tai, kad Benekė tenkinosi lietuviškąja pavadinimo forma. Šiaipjau o kamieno variantas *līns* (šalia įprastesnio *līnis*) Latvijoje nėra retenybė, žinomas jis ir iš pietinio Kuršo (Langijus, beje, kaip ir pirmojo žodyno autorius Mancelis, duoda dabar nebepasitaikantį *līna*: *Lihna*, eine Schleye, piscis Lj 144). Lie. *līnas* pažįstamas, rodos, visoje Lietuvoje, duoda jį ir senieji Prūsų žodynai, plg. Schleihe – *Lynas* Q 457, *Lynas*, yno, m. ein Schley R I 81 ir kt.

Kur. *šleja* tikriausiai ne iš Kuršo atsineštas, o vėliau atsiradęs iš vietos vokiečių *Schlei*. Kiek kitoniškų iš vokiečių kalbos paimtų variantų (*sleija*, *sleije*) pasitaiko ir senuosiuose latvių šaltiniuose; artimiausias yra *šle(i)je*,

tačiau jis tuo tarpu žinomas tik iš Fišerio darbo: lett. *Lihnis, Line, Schlie* FiVNL 124.

Su lynais, dumblių gėlujų vandenu žuvimis, jūros žvejai Kuršo pietiniame pajūryje veikiausiai mažai tebus turėję reikalų. Kuršių marių įlankose lynai nėra reti, tik, rodos, jų žymiai daugiau palei žemyną (rytiniais pakraščiais) negu palei Neringą, ir negalima sakyti, kad jie čia priklausytų prie pačių svarbiųjų verslovinų žuvų. Tos aplinkybės gal ir bus bent iš dalies nulėmusios senojo pavadinimo neišlaikymą (?) ir palyginti vėlyvą skolinių įsivedimą iš naujųjų kaimynų lietuvių (?) ir vokiečių.

47. *Vimba vimba* (L.), žiobris: *sebre*, lett. sebris, lith. žabrys (bei Memel, sonst) žobrys, apr. seabre – die Zärte, *Cyprinus vimba* VI (1879) 28; *Die Zärthe. Abramis vimba* L. ... altpr.: szabre; lit.: szobris; kur.: sebre Bn (1881) 120; sebre Zärte LF [iš Nidos] Bz (1888) 159 (ten pat plg. Jüodkrantės gyventojų – veikiausiai lietuvių – pavardę Žobrys); zebre (Zerte) Pl (1927) 45, *zebrę* živs suga (Zärte) 91; zebre KF (1933) 28, [g. pl.] zeburu (Ziarten) 18; [acc. pl.] zebra (vimbas) ZM (1939) 5 234; zebir f. Zärte (Fisch) KW (1977) 85; *zeber* „Zärt“, n. (ir acc.) pl. *zebers* Nd (1979).

Tad labiausiai įprasta forma reikia laikyti kur. *zebre*; iš kitų variantų prie patikimų dar galima, rodos, skirti *zebra* ir *zebris*. Fonetiškai užrašyti *zebir*, *zeber* kokių savarankiškų (morfologinių) variantų nesudaro, tik turi tarp priebalsių įsiterpusį trumpą priešakinį balsį (kaip ir žodyje *ugne*, kurį dalis kuršininkų taria *ugin* KW (1977) 80, *ug^ene*, *ugene*, *ugena* Bz (1888) 31). Felkelis skyrė *s* „s“ ir *f* „z“, tačiau jo pateikto varianto *sebre* kiti kuršininkų šaltiniai nepatvirtina; šiaipjau Kurše kadaise, matyt, panašaus varianto su *-s-* būta: *sebris* ankstesniuose latvių raštuose pasitaiko gana dažnai. Įprasčiausias *zebre* visiškai sutampa su Nycoje vartojamu variantu, dar labiau į pietus (prie Lietuvos sienos) vartojamas *zebra*, šiauriau (prie Liepojos) – *zebris* (plg. *Sebbris*, der Schnebel, piscis Lj 246). Vadinas, kur. *zebre* (*zebra*, *zebris*) dabar tikslų atliepinių turi tiktai pietiniame Kuršo pajūryje nuo Liepojos iki Lietuvos sienos, tačiau seniau, kai dar nebuvo tiek išigalėjęs skolinys *vimba*, tas arealas galėjo būti žymiai platesnis. Giminiškas lietuvių kalbos pavadinimas plačiai pažįstamas Lietuvoje. Abu labiausiai įprasti variantai – *žiobris* ir *žiobrÿs* – žinomi ir prie Kuršių marių (pirmasis, pavyzdžiui, Drėvernoje, antrasis StngŽ 94); iš pačių senųjų rankraštinių žodynų, pateikiančių vakarinių tarmių leksiką, galima pacituoti Zerte – *Žobras* Q 641.

48. *Xiphias gladius* L., kardžuvė: *fohbene-fuwis*, [lett.]fohbena fiws ... – Schwertfisch VI (1879) 30 (ten pat plg.: *fohbins* ... – „Säbel“); *zuõbena zuve* (Säbelfisch) Pl (1927) 45.

Šio rūšinio sudėtinio pavadinimo antruoju nariu einantis bendrasis žuvies pavadinimas dėl beveik visuotinio *i* kamieno daiktavardžių perėjimo į *ē* kamieną kuršininkų šaltiniuose daug dažniau turi pavidalą *zuve* (Bz (1888) 65, Bk (1904) 259, KF (1933) 28, Pl (1927) 92) negu *zuvis* (VI (1879) 30, Bz (1888) 64). Kardžuvė – reta viešnia Baltijos jūroje, tad ir jos pavadinimas kuršininkų kalboje vargiai gali turėti senas tradicijas (Benekė pačią žuvį aprašo, tačiau nei kuršininkų, nei lietuvių gyvoje kalboje jos pavadinimo, matyt, negirdėjo). Tai veikiausiai tėra okazinis vertinys iš v. *Schwertfisch* (dėl pirmojo nario dar plg. kur. *zuoabêns* m. Säbel KW (1977) 85). Panašiai yra atsiradęs vietomis Kuršo pajūryje pavartojamas dūrinys *zuõbeņzive*² bei bendrinės latvių kalbos *zuobenzivs*; jau 1685 m. žodyne yra *Šohben Suhwis*, ein *Schwerdfisch*. piscis marinus Lj 273; iš raštų dar žinomi sudėtiniai pavadinimai *zuobina zivs*, *zuobena zivs*. Vokiško pavadinimo vertinių jau seniai yra pasirodę ir lietuvių kalbos žodynuose, pvz.: *Schwerdfisch* – *Kalawijo ziuwis* Q 473; *Schwertfisch*, *Kárd-žuwis*, *iês*, f. R II 322 (ir MŽ II 431); vėliau raštuose dar atsiranda *kardžuvis*, *-io* ir *kardž(i)uvė*. Tačiau iš gyvos kalbos jų, rodos, nėra užregistruota: Kuršaitis (K 168) *kard-žuwis*, *-wio* teduoda kaip jam svetimą žodį (laužtiniuose skliaustuose), Kalvaitis (KlvK 75) *Kardžuwis* irgi išskiria (žvaigždute) kaip „svetimžemės“ realijos pavadinimą.

49. *Zoarces viviparus* (L.), jūrų vėgėlė: *Die Aalmutter*. *Zoarces viviparus* L. Aalquappe, Seequappe; lit. kur.: jūros kwapa, suttis mate, wegele, wedsele Bn (1881) 80.

Iš keturių kartu pateiktų lie. ir kur. pavadinimų kuršininkams aiškiai priklauso du: *zutis mâte* ir *vėdzele*. Pirmasis yra (veikiausiai pačių kuršininkų) okazinis vertinys iš v. *Aalmutter*, kaip ir XIX a. pabaigos raštuose tepasitaikantis la. *žušu mâte*. Antrasis, *vėdzele*, kuršininkų visai nebepažįstamas reikšme „vėgėlė, Lota lota“ (ją perteikia *kvape*, ret. *kvapa*), naująją reikšmę turėtų būti įgijęs senokai, gal dar Kurše, kurio pietvakarių kampe (Rukiavoje) kaip tik konstatuojama lygiai tokia pat la. *įvėdzele*² ir *kvape* semantinė distribucija. Vėgėlės pavadinimo griebiasi panašiai žuviai *Zoarces viviparus* vadinti ne vien latviai, bet ir vokiečiai²⁸ bei, kaip matyti iš jau pa-

²⁸ Plg.: „Aalmtter (Zoarces viviparus), an der Küste fälschlich oft „Quappe“ ... genannt“ (Basan U. Ostseefische. – Berlin, 1976, p. 101).

cituotos Benekės vietos, lietuviai. Tik neretai dar nurodomas skiriamasis požymis – tos žuvies laikymasis jūroje, plg. la. *jūras vėdzele*, v. *Seequappe*, lie. *jūros kvapa*, *jūros vėgėlė*.

Tad iš kuršininkų kalbos šiuo tarpu žinoma pavadinimų viso labo 49 žuvų rūšims. Nuo dabartinio ichtiologinio skirstymo rūšimis, kurio čia laikytasi, liaudinis pačių kuršininkų skirstymas, beje, vienu kitu atveju skiriasi: vienodai vadinama didysis ir mažasis tobis (žr. 7–8 sk.), mažoj ir didžioji jūros adata (32 ir 45), plakiai paprastai neskiriami nuo (jauniklių) karšių (2 ir 12), o šlakiai – nuo (mažesniųjų) lašišų (39 ir 40); atvirkščiai, rytinėje Baltijos jūroje pažįstama lokalinė silkės forma (strimelė) paprastai laikoma visai skirtinga žuvimi (14).

Tarp kuršininkų žuvų pavadinimų, sutampančių su latvių pavadinimais, plačiau ar siauriau vartojamais Latvijoje, ir tikriausiai iš ten atsineštų į Kuršių Neringą, yra palyginti nedidelė grupelė tokių, kurie, be Neringos, išplitę tiktai pačiame pietiniame Kuršo pajūryje, maždaug nuo Liepojos iki Lietuvos sienos. Tai seni žodžiai (turintys atliepinių lietuvių kalboje) *perpele* (*perplis*, *perple*) (6), *zebre* (*zebra*) (47); germanizmai *stėkis* (ir *stėgis*?) (20), *stiñta* (33), *stuõre* (*stuuris*) (4); lituanizmas *plaķis* (*plaķe*) (2, 12). Šių žodžių geografija sako, jog kuršininkų ar bent jų branduolio senąja tėvyne reikėtų laikyti kaip tik šį Kuršo pietinio pajūrio ruožą. Tokiai išvadai neprieštarauja nė kiti atsineštiniai kuršininkų žuvų pavadinimai. Nors būdami plačiau paplitę (kartais – net po visą Latviją), jie kartu pažįstami ir iš Kuršo pietinio pajūrio. Tokie yra *asaris* (35), *ãte* (42), *lasis* (*lašis*) (39), *lìdeka* (*lìdeks*, *lìdaka*, *lìdaks*) (18), *meñca* (*menc(is)*) (19), *plekste* (36), *ruduš(is)* (41), *sapal-* (24), *vėdzele* (49); germanizmai *gruñdulis* (21), *kařpe* (*karpa*) (17), *kvape* (*kvapa*) (27), *nėgis* (22), *silķe* (*sileķe*, *siliķe*, *silķis*) (14), *tubis* (*tube*) (7–8), *zutis* (*zuts*) (9); vertiniai (iš vok.) *jūras bullis* (31), *vėjazuve* (11). Yra, tiesa, keletas pavadinimų, kurie dabar arba pasitaiko tiktai atokesnėse nuo jūros Kuršo šnektose: *salate* (*salãta*) (10), (skolinsys?) *sika* (15), arba beužsilikę kurioje nors visai nekuršiškoje šnektose: *rudaus(is)* (41), arba tik iš senesnių raštų bežinomi: (germ.) *skale* (37). Tačiau seniau jie galėjo būti plačiau pažįstami. Pagaliau vienokie ar kitokie argumentai dar leidžia iš pietvakarių Kuršo kildinti ir trejetą tokių pavadinimų, kurie nežinomi nei iš latvių tarmių, nei iš raštų: *kařa* (*kařis*, *kaře*) (2), *rauř-(is?)* (41), *rudanėj(a)* (41).

Tad iš viso tokių pavadinimų, kuriuos gana patikimai galima laikyti atsineštais iš Kuršo, yra 31 (artimi variantai, nereikalingi skirtingo etimologizavimo, čia traktuojami kaip vienas ir tas pats pavadinimas). Iš jų 17 yra seni latvių kalbos žodžiai (kartu su jais dedamas kuronizmas *meñca* ir visi tie, kurių svetima kilmė dar nėra kaip reikiant išaiškinta, tarp jų ir *sika*), 11 – germanizmai (daugiausia skoliniai iš vokiečių kalbos), 1 – lituanizmas ir 2 – vertiniai. Net 26 atneštiniai pavadinimai yra panašūs į gretimų lietuvių šnektų pavadinimus: 13 atvejų panašumas eina iš seno (gali būti aiškinamas giminyse), 11 – yra atsiradęs dėl skolinimo, 2 – dėl vertimo. Iš senųjų latviškų pavadinimų su lietuvių žuvų pavadinimais niekaip nesusiję tik trys raudės pavadinimai *rudanēj(a)*, *rudaus(is)* bei *rauš-(is?)*, o iš skolinių – tik trys germanizmai *skale* ir *zutis* (pastarojo skyrimas prie skolinių, beje, tebėra hipotetinis).

Tarp specifinių žuvų pavadinimų, kuriais kuršininkai atsiskiria nuo Latvijos latvių, dėl savarankiškos vidinės raidos (pačios tarmės kūrybinių išgalių pasireiškimo) susidariusių yra vos keletas. Tikri dariniai tėra *silikene* (14) – pagal kilmę atsineštinio *sil(i)ķe* deminutyvas, tačiau panaudotas atskira rūšimi laikomai strimelei vadinti (kaip gretimose lietuvių šnektose, tad norint būtų galima skirti ir prie vertinių), ir *snapain(i)s* (39) (: *snaps* „snapas“), iš esmės jau ne rūšies pavadinimas. Prie jų dar šliejasi deminutyvinis perdirbinys *aūšine* (23), susijęs su kitos žuvelės pavadinimu *aūšle*. Kur. *plaķe*, jei tikrai žinomas dar ir reikšme „plekšnė“ (36), galėtų eiti savarankiškos reikšmės raidos pavyzdžiu. Ypatingesni fonetiniai variantai *pleķe* (2, 12) šalia *plaķe* ir *strēģis* (20) šalia *stēģis* jau tik iš bėdos gali būti laikomi atskirais pavadinimais ir dar tokiais, kurių atsiradimas susijęs su kūrybinėmis pastangomis plėtoti leksiką pačios tarmės vidinių resursų bei išgalių pagrindu. Tad dėl savarankiško turimos leksikos plėtojimo (čia priskiriant ne tik žodžių darybos, semantinės raidos, bet ir morfologinio ir net fonetinio perdirbinėjimo procesus) kuršininkų tarmės atskiuro gyvavimo laikais iš viso bus susidarę ne daugiau kaip šešetas žuvų pavadinimų (iš jų rūšiniai – tik 5).

Kur kas daugiau specifinių žuvų pavadinimų kuršininkų leksikoje yra atsiradę dėl naujųjų kaimynų įtakos. Iš lietuvių kalbos yra pasiskolinti *brunše* (*brunša*, *brunča*) (38), *pīplis* (29), *pūķis* (*pūķe*) (3), *sterķs* (28), *šams* (43), *trump(is)* (39, 40), gal dar *aušle* (*auķšle*) (5), *līns* (46). Be to, per lietuvių kalbą dar gali būti patekusi dalis tų naujųjų skolinių, kurie šiaip jau pagal pirmąją jų šaltinį yra germanizmai. Šitaip žiūrint, prie jau minėtų

8 pavadinimų, gautų iš lietuvių, reikėtų pridėti dar mažiausiai 2: *biēršķis* (*biēršķe*) (35) ir *rabauka* (2). Lietuvių tarpininkavimas nėra neįmanomas ir dėl *karūšis* (*kar'ūša*) (13), *šprot-* (44), *topar-* (25), nors šiuos 3 pavadinimus gal jau patikimiau skirti prie tiesioginių germanizmų, kuriems neabejotinai priklauso štai šie 6 pavadinimai, visai, rodos, nežinomi iš lietuvių kalbos: *karauše* (13, plg. ir 17; jei antroji reikšmė „karpis“ tikra, tai būtų dar vienas savarankiškos semantinės raidos pavyzdys), *knurhāns* (30), *spiēciķis* (40), *strēmlinge* (*štrēmliņģe*) (14), *šelle* (37), *šleja* (46). Vadinasi, kuršininkai naujai, po atsiskyrimo nuo latvių, yra pasiskolinę iš viso gal 19 žuvų pavadinimų – 8 lituanizmus (2 iš jų abejotini – galėtų kartais būti ir savo, atsineštiniai žodžiai) ir, jeigu žiūrима tiktai pirmąsčio šaltinio, 11 germanizmų, iš kurių mažiausiai bent 2 veikia ne tiesiogiai gauti iš vokiečių, o per lietuvius.

Dėl naujųjų kaimynų įtakos dar yra atsiradę vertinių bei reikšmės skolinių. Tokių pavadinimų – dažniau jais eina dviejų žodžių junginiai – yra, sykiu skaičiuojant vieną kitą okazinį, gyvai kalbai veikiausiai svetimą vertinį, iš viso 8: *balta szapalas* Bn (26), *juros adata* Bn (32, 45), *jūras pūķis* (31); *kaze* (*kaza*) (34), *viļķi* (16), *zuōbēna zuve (-is)* (48); *suttis mate* Bn (49), *upebiēršķes* KW (35). Pirmieji trys turėtų būti atsiradę dėl lietuvių kalbos įtakos (su tam tikromis išlygomis juos net būtų galima laikyti skoliniais iš lietuvių kalbos), du paskutiniai – dėl vokiečių; likusius tris lygiai gerai galima aiškinti tiek vienos, tiek ir kitos kalbos poveikiu.

Dėl kokių 5 rūšinių žuvų pavadinimų (iš jų 3 tėra jau kitur priskirtų pavadinimų atskiresni variantai) sunku tikrai pasakyti, ar jie priklauso atsineštinei, ar vėliau iš naujųjų kaimynų pasiskolintai leksikai: *briētliņģe* (44), *gruīdāls*² (21), *sparē* (1), *starks* (*starķis*) (28), *stūre* (4). Nepakankamai aiškūs lieka ir dvejetas žuvų jauniklių pavadinimų, nors dėl jų priskyrimo specifinei kuršininkų leksikai lyg ir nėra didesnės abejonės: *cink* (36), *cinkals* (9).

Tad šiuo tarpu yra užfiksuoti iš viso 68 rūšiniai kuršininkų žuvų pavadinimai (tas skaičius bent kiek reliatyvus, nes, svarbiausia, kartais nelengva spręsti, kur dar to paties pavadinimo variantas, o kur jau kitas pavadinimas). Atidėjus į šalį penketą neaiškiųjų, iš likusių 63 matyti, kad naujai atsiradusių (specifinių) pavadinimų yra 32, maždaug tiek, kiek ir iš Latvijos paveldėtų bei išlaikytų (31). Bemaž visi naujieji pavadinimai, išskyrus keletą savo pačių naujadarų bei perdirbinių, yra skoliniai ar vertiniai: jų abiejų kartu yra 27. Naujųjų svetimybų analizė rodo, kad kuršininkų kalba maž-

daug vienodai stipriai buvo veikiami tiek lietuvių, tiek ir vokiečių kalbos. Tarp naujųjų rūšinių pavadinimų, panašiai kaip ir tarp atsineštinių, tėra vos keletas tokių, kurie niekaip – nei materialiai (bent savo šaknimi), nei kalbiavimo būdu – nesusiję su vakarinių lietuvių pavadinimais (čia būtų galima nurodyti gal tik 4 šitokius germanizmus ir 2 vertinius).

Kuršininkų ir aplinkinių lietuvių šnektų žuvų pavadinimų niveliacija nebuvo perdėm vienos krypties procesas. Ne vien kuršininkai taikėsi prie lietuvių. Kuršininkų įtaka vakarinėms lietuvių šnektoms, ypač jų leksikai, susijusiai su žvejyba, kaip atrodo, bus buvusi gana žymi, tik į tai kol kas per mažai atsižvelgiama. Iš tarminių lietuvių žuvų pavadinimų tikrais ar bent galimais kuršininkų skoliniais pirmiausia reikėtų laikyti *kaša* (2), *lāšis* (39), *rudušis* (*rūdušė*) (41); savotiškas kuršininkų ir lietuvių giminiškų pavadinimų kontaminatas tikriausiai yra lie. trm. *plėkštė* (36). Kita tiek dar yra tokių tarminių pavadinimų, kuriuos tik pagal jų tolesnę (pirmąją) kilmę būtų galima vadinti germanizmais, šiaip jie veikiausiai irgi gauti iš kuršininkų (dalis – gal ir tiesiai iš Kuršo latvių): *grundulys* (*gruñdulas*) (21), *kvāpē* (27), *nēgis* (*nēgē*) (22), *stēkis* (20).

Iš žuvų pavadinimų nematyti, kad kuršininkai būtų turėję kokių nors separatinių kontaktų su prūsais.

La. *spalgs* reikšmės ir kilmė

K. Miülenbacho ir J. Endzelyno žodyne (ME III) nurodytos trys būdvardžio *spalgs* (*spalgs*², *spalgs*, *spalgs*) reikšmės: 1) „akinamas, ryškus“, 2) „spiegiamas, šaižus, skardus“, 3) „labai šaltas, pagelus, spiginamas“. Iš etimologijos pastabų, pateiktų įvairiose žodyno vietose¹, matyti, kad J. Endzelynas čia laikė esant įmanoma kalbėti (tegu ir nekategoriškai) apie trijų visai skirtingos kilmės žodžių sutapimą. Trys išskiriamos žodžių šeimos atrodytų maždaug taip: 1) la. *spalgs* I ršk., *spaldzēt* (ir *spalgāt*) „raibuluoti, bliksėti (skysčio paviršiuje)“, *spilgans* „mirgantis, blizgus“, *spilgs* (*spilgs*) „spindintis, skaisčius“, *spilgt* „sužibėti, spįsti“, *spilgts* „skaisčius, žibintis“, *spilgšī*² „skaisčiai“, *spulgs* „blizgus, švytintis, žibintis, skaisčius“, *spulguot* (*spūlguōt*) „blizgėti, spindėti, žibėti“, *spulgt* „t. p.“, lie. *spalgena* „*Oxycoccus quadripetalus* Gilib.“ (dėl motyvacijos plg. *spaņguolē* „t. p.“: *spingēti* „spygsoiti, žibėti, silpnai šviesti“, la. *spuoguōt*, -āt „spin-

¹ ME III s. v. v. *spalgs*, *spalši*, *spelga*, *spilgts*, *spulgs*.

dėti, žvilgėti“), s. i. *sphuliŋga-* „kibirkštis“, arm. *ḡaylem* „spindžiu, tvisku“; be s- gal le. *peḡac* „blėsčioti, mirguliuoti“ (tačiau tokia reikšme pažįstamas ir *peḡac!*), s. i. *phalgú-, phálguna-* „rausvas, raudonas“, toch. A *polkā(m)ts* „žvaigždynas“, (su nosiniu intarpu) v. ž. *flink* „žibantis“ (n. v. a. „greitas, vikrus“) ir kt. – tai vis galimi ide. *(s)p(h)el-(g)- „spindėti, žibėti, bliksėti“ atstovai²; 2) la. *spalgs* II rkšm., *spalḡans* (*spalḡans*) „skardus, skambus“, *spilḡšī*³ „skardžiai“ (plg. ir *spalši, spalži* „t. p.“), go. *spill* „pasakojimas, padavimas, pasaka“, *spillōn* „skelbti, pasakoti“, v. v. a. *spellen* „pasakoti, šnekėti, plepėti“ ir kiti ide. šaknies **spel-* „(garsiai, primygtinai) kalbėti, pasakoti“ reprezentantai (prie jos varianto **pel-* mėginama skirti, be ko kita, ir la. *peḡt* „vainoti, smerkti, šmeižti, apkalbėti“)³; 3) la. *spalgs* III rkšm., *spalga* „stiprus šaltis, speigas“ ir tokia pat reikšme *spalguoṇa, spēlga*², *spēlguonis, spēlguoṇa*, toliau – pasiremiant *laūska, laūsk*s „personifikuotas šaltis (medžių, ledo laužytojas, poškintojas)“ buvimu šalia *laūska* „šukė“, *lauzt* „laužti, laužyti“ – ryt. fryzų *spalken* „plyšti, skilti, skelti“, s. isl. *spelka* „skala“, arm. *ḡelk* „pagalys“, gal ir lie. *spilḡti* „stilbti, menkti be saulės“, *spēlgti* „stelbti, smelkti“, kurie paprastai visi laikomi ide. *(s)p(h)el-g- „skelti“ palikuonimis⁴.

Svarstant, ar šitoks rūpimų latvių kalbos žodžių suskirstymas į tris grupes ir su tuo susijęs vis kitoniškų giminaičių parinkimas iš kitų kalbų galėtų būti priimtinas, svarbiausias, lemiamas dalykas yra pačios latvių kalbos žodžių bei jų reikšmių tarpusavio santykiai. O tie santykiai, rodos, turėtų aiškiai sakyti, kad čia esama tik vienos žodžių šeimos. Ką tik pateiktas jos skaidymas atrodo esąs gana dirbtinis. Jis, tarp kitko, ne vienu atveju verčia skaldyti į etimologinius homonimus semantiškai vieningus žodžius su akivaizdžiu ar bent lengvai suprantamu ryšiu tarp atskirų reikšmių. Kokio nors griežtesnio geografinio žodžių pasiskirstymo pagal reikšmes nematyti, semantinis įvairavimas dažnai konstatuojamas pagreičiui, toje pačioje šnekoje.

Apžvelgiamoje latvių kalbos žodžių šeimoje pirminėmis reikšmėmis, į kurias atsiremia (istoriškai, o iš dalies ir šiuo metu) visos kitos reikšmės, reikia laikyti tas, kurios susijusios su spindėjimu.

Spindėjimas, šviesumas ir aukštas tonas, skambūs, intensyvūs garsai kalbose dažnai reiškiami tos pačios šaknies ar net visai tais pačiais žodžiais.

² Pokorny IEW I 987; Fraenkel LEW 858 t.; Mayrhofer KEWA II 395 t.

³ ME III 198; Pokorny IEW I 985.

⁴ ME III 988; Pokorny IEW I 987; Fraenkel LEW 870; Vries AEW² 536.

Šalia lie. *spigėti* „spindėti“, *spygsėti* „tarpais žybsėti“, la. *spigulis* „jonvabalys; blizgutis“, *spiguluôt* (*spiguluôt*) „spindėti, žerėti“ yra lie. *spięgti* „rėkti cypiamu, plonu balsu; spengti“, *su-spięgti* „surikti spiegiamu balsu“, la. *spigât* „spiegti, šaižiai rėkti“, *spiga* „spieglys, verksnys; pyplys (tokia žuvis)“, šalia lie. *sping(s)ėti* „silpnai šviesti“, *spingulỹs* „žiezirba“, *spaņguolė* „spalgena“, la. *spīguôt* (*spīgât*) „spindėti, blizgėti, žibėti“, *spuoguôt* (*spuogât*) „spindėti; sunktis“ – lie. *speņgti* „zvembti“, la. *spīga* „švilpynė, dūdelė; stiegara, spaiglys“ (la. *spiegt* „cypti, pypti, spiegti, spengti“ gali būti tiek lie. *spięgti*, tiek ir *speņgti* atitikmuo). La. *spindēt* (lituanizmas ar kuronizmas) savo reikšme retai kur besutampa su lie. *spindėti*: jo įprastinė reikšmė jau yra „zvimbti“ (be to, pavartojamas ir pastarajai artimomis reikšmėmis „spengti; verkti“). Iš kitų indoeuropiečių kalbų galima nurodyti, pavyzdžiui, šaknies **erk^h-* „švitėti, spinduliuoti; skambėti, liaupsinti“ dvejopos semantikos atstovus s. i. *ārcati* „švita, spindi“ ir „liaupsina, šlovina“, *arká-* „spindulys, saulė“ ir „himnas“, s. air. *erc* „dangus“ ir arm. *erg* „giesmė“. Reikšmių „spindintis, skaistus, ryškus“ ir „skardus, skambus“ sambūvis tame pačiame būdvardyje yra visai įprastas reiškinys, plg. la. *kuošs* „ryškus, skaidrus; skambus, darnus“, lie. *skáidrūs* „giedras, skaistus, permatomas; skambus, skardus“, *váiskūs* „t. p.“, r. *ápkuiš* „skaistus, šviesus, žerintis; skardus“, v. *grell* „šaižus, ausį rėžiantis, spiegiamas; akinamas, skaistus, ryškus“. Šitokių faktų fone la. *spalgs* reikšmių „akinamas, ryškus“ ir „spiegiamas, šaižus, skardus“ ir apskritai latvių kalbos žodžių dviejų pirmųjų išskirtų grupių tarpusavio sąsaja yra visiškai akivaizdi, nekelianti abejonių.

Nėra sunku suprasti nė trečiosios grupės reikšmių „labai šaltas, pagelus, spiginamas“ bei „speigas“ pasirodymą toje pačioje latvių kalbos žodžių šeimoje. Spindėjimas, žerėjimas, didelė šviesa dažnai neatskiriama siejasi su degimu, karščiu (la. *spēlguoņa*, tarp kitko, pažįstamas ir reikšme „stiprus karštis, kaitra“, ne tik „speigas“; plg. lie. *dęgti* „liepsnoti; spindėti, žibėti“, *plišksti* „smarkiai degti; stipriai, akinamai šviesti“, *pliskėti* „smarkiai degti; blizgėti, žibėti“, *gaīs(r)as* „šviesos atspindžiai danguje, žara, pamėnai, pašvaistė; didelė ugnis (trobų, miško degimas)“), o reikšmių „degti, kaisti (deginti, kaitinti)“ žodžiais labai įprasta nusakyti ir šalčio poveikį, šalimą (stiprus šalimas kūno juntamas kaip deginimas, kaitimas), pvz.: lie *dęgti* (: *veidai, burna dėga nuo šalčio*), *dęginti* (: *šaltis dėgina veidus*); (iš)kėpti (: *šiomet sodai iškepė*), *kėpinti* (: *lauke kėpinte kėpina šaltis*); *plikýti* „tvilkyti, šutinti; šaldyti“, *spļrgti* „degti; labai šalti“, *spīrginti*

„čirškinti, labai kaitinti; labai šalti“; *svilinti* „deginti be liepsnos, skrudinti; labai šalti“, la. *svilt* „svilti, gruzdėti; (skaidriai) degti, liepsnoti“, *sveļš* „svilinantis, karštas“ ir *sveļains* „labai šaltas, žvarbus“, *sveļu gais* „stiprus šaltis, speigas“, abejaip vartojami *sveļuôt* „svilinti, kaitinti, degti; šalti“, *sveļuoņa* „didelis karštis, kaitra; didelis šaltis, speigas“ (tos pačios ide. šaknies **syel-* „rusenti, degti“, kur priklauso, be kita ko, s. i. *sváratí* „šviečia, spindi“, yra ir s. isl. *svalr* „vėsus, šaltas“, norv., šv., da. *sval* „t. p.“ šalia s. ang. *swelan* „pamažu degti“ ir kt.); *tvilkyti* „plikyti, šutinti; šaldyti“, *virinti* „kaitinti (kad virtų); šaldyti (apie šaltį, šalną kalbant)“. Panašių pavyzdžių apstu daugelyje kalbų. Reikšmės dvejojumas atskirais atvejais gali būti labai senas, siekti indoeuropiečių vienybės laikus, plg. ide. **preus-* „šalti“ ir „degti“ (lo. *pruīna* „šerkšnas; šaltis, žiema“ ir *prūna* „žarija“; s. isl. *frjósa* „šalti“, go. *frius* „šaltis“ ir alb. *prush* „žarijos, karštis“; gal s. i. *pruṣvā* „šarma, šerkšnas, ledas“ ir *plóṣati* „degina, svilina“), **kel-* „šalti, šaltas“ ir „šiltas“ (lie. *šalti*, la. *sałt* ir lie. *šilti*, la. *silt*; s. i. *śi-śir-a-* „vėsus, šaltas“ ir lo. *caleo*, *-ēre* „būti šiltam, karštam; žėruoti, liepsnoti“, *calidus* „šiltas, karštas“; s. isl. *hēla* „šerkšnas, šalna“ ir kimrų *clyd* „šiltas“)⁵.

„Stipraus šalimo, šaltumo“ reikšmės gali ir tiesiai išriedėti iš „spindėjimo, akinamo šviesumo“ reikšmių, be „degimo, karštumo“ reikšmių aiškesnio tarpininkavimo. Tokia raida ir vėl remiasi dviejų skirtingų reiškinų giminišku poveikiu: tiek ryškus spindėjimas, akinama šviesa, tiek ir stiprus šaltis aštriai, veriamai, skaudžiai veikia mūsų jutimo organus. Kaip tik šitaip, matyt, ir reikia įsivaizduoti „speigo, spiginamo šaltumo“ reikšmių atsiradimą rūpimoje latvių kalbos žodžių šeimoje, nes „degimo, karštumo“ reikšmės jai beveik nepažįstamos ar bent nėra joje įgijusios didesnio savarankiškumo. Ieškant artimiausių semantinių paralelių, tad pirmiausia tiktų nurodyti, kad lietuvių kalboje šalia jau minėtų *spigėti* „spindėti“, *spygsėti* „tarpais žybsėti“ yra ne tik *spiėgti* ir kitų garsus reiškiančių žodžių, bet ir *spiginti* „labai šalti“ (kuris greta vartojamas reikšme „labai šviesti“), *spėigas* „didelis šaltis“, *spėigėti* „labai šalti, spiginti“. Panašių reikšmių trejybę, susidariusią „spindėjimo“ reikšmės pamatu, turime ir kitoje lietuvių kalbos žodžių šeimoje, būtent: *žverblėti* „tviskėti, spindėti“ (toliau plg. la. *zvērūôt* „spindėti, blizgėti, žė-

⁵ Dar žr. Schulze W. Kleine Schriften. – Göttingen, 1933, p. 479 (be kitų pavyzdžių, primenamas gr. *καλειν* ir lo. *ūrere* „deginti“ vartojimas, kai kalbama tiek apie karščio, tiek ir apie šalčio veikimą); Fraenkel E. – KZ 1936 LXIII 194–196.

ruoti“, *zvirēt* „žvilgėti, švitėti“), *žverblūs* „šaltas, šiaurus, šiurpus, pagelus“, *žvarbūs* „t. p.; šaižus, aštrus (apie balsa)“. „Intensyvaus švitėjimo“ ir „intensyvaus šalimo“ reikšmių sambūvį rodo ir lie. *pliskinti* „smarkiai šviesti; smarkiai šalti, smarkiai šaldyti“.

Nors balso ir šalčio nusakomosios reikšmės yra, apskritai kalbant, savarankiškai išriedėjusios iš pamatinių spindėjimo nusakomųjų reikšmių, tarp vienu ir kitų išvestinių reikšmių vis dėlto galima įžiūrėti ir betarpiško sąlyčio taškų. Tai patvirtina, pavyzdžiui, tai pačiai žodžių šeimai priklausančio la. (trn.) *spalgstēt* reikšmė „girgždėti (apie čirškėjimą, einant sušalusiu sniegu)“. Čia dar galima palyginti la. *spindēt*, kurio įprastinė reikšmė yra, kaip sakyta, „zvimbti (spengti)“, vartojimą pasakyme *salst, ka spind vien*.

K. Miülenbacho ir J. Endzelyno žodyne buvo likusi neišryškinta ketvirtoji la. *spalgs* reikšmė „smarkus, stiprus“, vėliau nurodyta to žodyno papildymuose (EH II). Ji iliustruota tik naujųjų laikų raštų pavyzdžiais, ir jos atsiradimas lengvai suprantamas. Tai žodžio vartojimo išplėtimas, einantis sykiu su visoms ankstesnėms reikšmėms bendro intensyvumo (smarkumo, stiprumo) bruožo paryškiniu bei abstrahavimu (*spalgs* imamas vartoti ne tik spindėjimo, balso ar šalčio, bet ir kitų reiškinių bei veiksmų intensyvumui žymėti, plg. *spalgs sitiens* „stiprus smūgis“ ir pan.).

Semantikos vaizdas jau bus maždaug išsamus, jei dar truputį stabtel-sime ties tai pačiai žodžių šeimai priskirtinu la. *spalgans* (*spalgans*) „slidus“. Reikšmę „slidus“ irgi reikia laikyti išriedėjus iš tų pačių pirminės „spindėjimo“ grupės reikšmių. Šitokią abejopų reikšmių sambūvį gana aiškiai rodo la. *spilkans* „rausvai spindintis; labai slidus“, kuri J. Endzelynas spėjo galėjus atsirasti dėl *spilgans* „tviskantis, spindintis“ ir *silkans* „rausvai tviskantis“ kontaminacijos. Iš semantinių paralelių kitose kalbose plg. v. *glatt* „slidus“, v. v. a. *glat* „slidus; spindintis“, s. v. a. *glat* (*clat*) „spindintis“.

Išsiaiškinus reikšmių santykius ir įsitikinus, kad pirminėmis laikytinos tos reikšmės, kurios susijusios su spindėjimu, tuo pačiu jau turėtų būti išsklaidytos ligšiolinės abejonės dėl la. *spalgs* ir kitų artimų žodžių kilmės: visus juos, nepaisant dabartinio reikšmės įvairavimo, už latvių kalbos ribų etimologiškai tinka gretinti tiktai su ide. **(s)p(h)el-(g)-* „spindėti, žibėti, bliksėti“ atstovais, užsimintais pradžioje.

Žodis *lasmenis* „praperša, praravas, atavaras (neužšalanti vieta upėje ar ežere)“, nors ir nebūdamas labai dažnas ir visiems įprastas (tai daugiausia pareina nuo jo specialios reikšmės), pasitaiko ne vienoje latvių tarmėje ir kartu įeina į bendrinės kalbos leksiką: jį pateikia daugelis dabartinių latvių kalbos žodynų, ir be jokių nuorodų, kad jis turėtų tarminį ar šiaip kokį stilistinį atspalvį. Dėl šio žodžio kilmės dabar visuotinai laikomasi nuomonės, jog tai skolinys iš suomių kalbų. Bene pirmasis jį įtarė esant paskolintą iš estų *lasme* A. Leskynas¹. Tik šis A. Leskyno (ir žymiai vėliau taip pat galvojusio H. Ojansū) aiškinimas duotas J. Endzelyno – K. Miülenbacho žodyne (ME II 424). Po to šitoks aiškinimas jau kartojamas kaip visiškai tikras, nekeliantis abejonių². Ir vis dėlto, geriau įsigilinus į žodžio bylą, nesunku įsitikinti, kad jis nėra joks skolinys.

Jau minėtame žodyne (ME II 424, 454) ir jo papildymuose (EH I 721, 735) pateikti tokie lokalizuoti rūpimo žodžio variantai: *lasmenis* (Zalytė, Lazduona, Birzgalė – jei čia reikia ieškoti „Linden in Kurl.“, Bauska – jei žodyne cituojamam V. Plūduoniui tas variantas buvo žinomas iš jo gimtinės), *lāsmenis* (Pilskalnė), *lasminis* (Lyksna; toks variantas jau randamas J. Langės 1773 m. žodyne, iš kur jį su reikšmės atliepinium v. „Wasserkolk“ įsidėjo į savo 1789 m. žodyną ir G. F. Stenderis), *lasmanis* (Adažiai), *lesmenis* (Zasa, Augškurzemė – vadinasi, kurioje nors iš žiemgališkų šnektų), *lesmins* (Zasa). Pastarųjų dviejų variantų šaknies *-e-* yra antrinis, atsiradęs tikriausiai dėl regresyvinės distancinės asimiliacijos: *lasmenis* > *lesmenis* (dar toliau morfologiškai perdirbta į *lesmins*), tad dėl to žodžio kilmės mažai ką sako. Panašiai yra su *nuolasmenis*, *nuolasmanis* „ledo ruožas palei krantą, kai upės vidurys dar neužšalęs“, žinomais iš naujesnių raštų (ME II 808): juodu veikiausiai bus vėlesni priešdėlio *nuo-* dariniai iš rūpimo žodžio.

Žodynas registruoja tik du ryškesnio nukrypimo nuo įprastinės reikšmės „praperša“ atvejus: apytikriai lokalizuotasis *lesmenis* (Augškurzemė) duotas reikšme (gal irgi apytikre?) „upės giluma“, o *lasmenis* iš Laz-

¹ Leskien B 419.

² Aben K. Eesti ja liivi laene läti sõnavaras. – Emakeele Seltsi Aastaraamat. – Tallinn, 1957, t. 3, p. 203. Mūsdienū latviešu literārās valodas gramatika. – Rīga, 1959, I. sēj., p. 105; Zeps V. J. Latvian and Finnic Linguistic Convergences. – Bloomington, 1962, p. 142.

duonos pateiktas ir „praperšos“, ir „aketės (žvejoti)“ reikšme. Pastarąją reikšmę tiek dėl jos retumo, tiek ir dėl to, kad reikšmės raida „praperša (natūrali kiaurymė lede)“ > „aketė (iškiršta skylė lede)“ lengviau suprantama negu priešinga kryptimi (plg. ir r. *полынья* „praperša“ > trm. „aketė“), reikia laikyti antrine. Vadinasi, jau vien dėl reikšmės skirtumo la. *lasmenis* „praperša“ kildinimas iš e. *lasme*, reiškiančio „didelė keturkampė skylė lede (tinklams įleisti)“³, yra abejotinas.

Kita kliūtis tokiam kildinimui yra žodžių geografija. Grupuojant skolinius iš suomių kalbų pagal geografiją, la. *lasmenis* skiriamas prie netipiško išplitimo žodžių⁴. Reikia pridurti, kad ir toje grupėje jis yra vienišas (kiek panašiau paplitęs la. *āmrija* irgi vargu ar laikytinas skoliniu iš suomių kalbų): šaipjau būdamas pažįstamas iš įvairių šnektų, ypač pietinių, jis visai neaptiktas šiaurėje, šnektose arčiau Estijos. Savo ruožtu tariamasis prototipas e. *lasme* tėra, matyt, neplačiai žinomas tarminis darinys (plg. e. *laskma* „leisti“): F. J. Vydemano žodyne jis nurodytas iš Pernu šnektos (šiaurinių estų dialektų vakarinė tarmė).

Tradiciniam aiškinimui prieštarauja ir formos skirtumas: sunku suprasti, kodėl e. *lasme*, savo sandara gražiai sutikdamas su fonologinėmis bei morfologinėmis pačių latvių žodžių ypatybėmis (plg. la. *druosme*, *prasme*, *versme* ir pan.), skolinant turėtų būti perdirbtas (išplėstas priesaga). Skolinio išplėtimas kuria nors produktyvia savo priesaga, leidžiantis atsirasti priesaginiams skolinio variantams, šaipjau, žinoma, nėra visai neįmanomas, bet tam reikalingos palankios sąlygos. Svarbiausia iš jų – kad skolinys dėl savo reikšmės įeitų į griežtai apibrėžtą semantinę žodžių grupę, kurios nariams kartu būdinga vis ta pati priesaga, plg. latvių kalbos vėjų pavadinimus *āustrenis*, *rītenis*, *sāmenis*, *sāusenis*, *tārpenis*... ir pagal juos *īdenis* šalia *īds*, *īde*, *īdis*, *īdus* (<lyb. ar e. *ida*), uogų pavadinimus *āvenes*, *cūcenes*, *kazenes*, *mēllenes*, *ūpenes*... ir *zust(e)renes*, *sust(a)renes* šalia *zusteres*, *zustaras*, *susteres*, *sustēri* (<e. *sōstar*). Šitaip atsirasti priesagai žodyje *lasmenis* panašių palankių sąlygų lyg ir nematyti; čia šalimais nėra pažįstamas nė laukiamasis pirminis priesaga neišplėstas variantas, kuris tokiais atvejais tarmėse paprastai dar pasitaiko.

³ Wiedemann F. J. Estnisch-deutsches Wörterbuch. 3. Aufl. – Dorpat, 1923, p. 461.

⁴ Zeps V. J. Op. cit., p. 90.

Lengva pastebėti, kad la. *lasmenis* (*lāsmenis, lesmenis*): *lasminis* (*lesmins*): *lasmanis* savo morfologine sandara ir jos įvairavimu nesiskiria nuo priesagos *-men-* (buv. priebalsinio kamieno) daiktavardžių dabartinių atstovų latvių kalboje, dažnokai turinčių atliepinių lietuvių kalboje su *-muō* (gen. sg. *-meñs*), kartais jau irgi įvairiai perdirbtų, pvz.: la. *ēdmenis, ēdminis* (*ēdmiņš, ēdmanis* „masalas, prievilas, jaukas“, lie. *ēdmėnė* (*-enė*), *ēdmenys* (gen. *-nū, -niū*) pl. „maistas, valgis, ėdesys“; la. *juosmenis, juosminis* „pusiaujas, apjuōstas“, lie. *juosmuō, juosmenys* (*juosmenis*), *juosmėnė* „t. p.“; la. *lekmenis, lekminis* „liūnas, klampynė“, lie. *lekmėnė* „t. p.“, *lakmenā* „purvynas“ (plg. lie. *lėkausis, lekaūsis* = la. *ļēkāusis* „nulėpaušis“, la. *nūļekt* „nuleipti, nulepti“); la. *liēkmaņi* (*liēkmaņas*) „kogaliai; atlaikai“, lie. *liekmuo, liekmenys* (pl.), *liekmena* „atlaikas, liekana“; la. *šķiēmenis*², *šķiēmene*², *šķiēminis*² (ir kt.) „toks tarpas šaudyklei praeiti audžiant, žiotys; ant riestuvo dedama skala (ir kt.)“, lie. *skiemuō* „t. p.; audeklo gijų pluoštėlis“; la. *tesmenis* (*tesmens*), *tesminis* = lie. *tešmuō* (plg. lie. *tėšia, tėšti* „tvinkti prieš apsiveršiuojant“); la. *zēlmenis* (*zēlmenis, zēlmenis*²), *zēlminis* (*zēlminis*²) = lie. *želmuō* (pl. *želmenys, želmenys* ir *želmens*) ir kt. Su *lasmenis* bei jo variantais dėl žymimų realių kaimynystės dar verta sugretinti la. *liksmenis* (*liksmenis*²), *liksminis, liksmanis* „klampus, linguojantis ežero krantas, liūnas“ (siejama su la. *liģuōt* = lie. *linguoti*) ir (tas pats žodis, tik su iškritusiu *-k-*?) *lismenis* (*lismens*), *lismins* „t. p.“; skirtingai nuo ankstesnių pavyzdžių su grynų *-men-*, čia turim kontaminacinį sufiksą *-smen-*, dėl kurio dar plg. la. *mēs-mēns* (ar *mesmenis*?) šalia tos pat reikšmės lie. *metmuō*, ppr. pl. *mėtmen(y)s*.

La. *lasmenis*, kaip ir kiti minėti žodžiai su *-men-*, pasirodo, irgi turi savo tikslų atliepinį lietuvių kalboje. Tai lie. trm. *lašmuō* (acc. *lašmenį*) „vieta ežere, kur įteka ar išteka upelis“. Didysis lietuvių kalbos žodynas (LKŽ VII 170) duoda tik šį variantą. P. Skardžius, remdamasis to žodyno kartoteka, yra jų pateikęs daugiau⁵. Pagal išgales patikrinus bei kiek papildžius ankstesnę informaciją, galima teigti tikrai esant šiuos variantus (jų visų reikšmė maždaug ta pati): *lašmuō* (gen. *lašmeñs*, nom. pl. *lašmens*) (Palūšė), (gen. *lašmenio*, nom. pl. *lašmenys*) (Ignalinà, Palūšė, Kaļtanėnai, ret. Liņkmenys), *lašmenys* (Strazdaĩ – 8 km į vakarus nuo Ignalinos, Kirdeikiai, Liņkmenys, Kūktiškės); plg. dar *palašmenys* „vieta, kur iš

⁵ Skardžius LKŽD 233 t., 237, 295.

ežero išteka upelis“ (Labanóras). Nepatikimas, nepatvirtintos formos ir reikšmės, lieka *lašmėnė* „aketė“ iš Kaltanėnų, LKŽ redakcijai užrašytas neva iš dainos, tačiau, kaip rodo lapelyje pateiktos pora eilučių: „Kad lašmenėn nenulįstum, Su vaikeliu nenuskįstum“, ta „daina“ – tai tik kiek iškreiptas iš Kirdeikių kilusio poeto bei švietėjo S. Gimžausko prieš šimtą metų atskira knygele paskelbtas eiliuotas kūrinėlis, kuriame tos dvi eilutės atrodo taip: „Kad laszmenin nė inlisti, Su wajkėlu nēnuskisti“⁶.

Lie. *lašmuo* (su variantais), nors dabar pažįstamas tiktai nedideliame rytų aukštaičių plote (Ignalinos ežerų rajone), negali būti paskolintas iš latvių – tam prieštarauja fonetika (lie. -š-), morfologija ir iš dalies geografinė (arčiau Latvijos – ežeringame Zarasų krašte ir kitur – jis neaptiktas). Tad nėra abejonės, kad lie. *lašmuo* ir la. *lasmenis* – sena tų kalbų bendrybė. Anksčiau minėti bendrieji dar aiškios darybos *-men-* žodžiai visi yra veiksmožodžių vediniai, tad iš veiksmožodžio tikriausiai bus padarytas ir šis. Tas veiksmožodis – tai lie. *lašėti*, la. *lāsēt (lasēt)*. Kad toks siejimas būtų galimas, jau yra nurodęs A. Leskynas, nors jis, teturėdamas vien tik la. *lasmenis (lasminis)*, pirmenybę teikė, kaip sakyta, skolinimui. La. *lasmenis* kartu su lie. *lašėti* dar yra užsiminęs, ankstesnio aiškinimo, matyt, nepastebėjęs, J. Gerulis⁷, tik ta jo užuomina irgi nesusilaukė vėlesnių la. *lasmenis* etimologizuotojų dėmesio. Semantiškai šalia reikšmės „varvėti, sunktis“ (gal iš dalies seniau ir „sroventi“) veiksmožodžio vedinys reikšme „vieta ežere (ar upėje), kur nuolat sunkiasi, srovena ir todėl neužšąla vanduo“ gana įmanomas. Be to, lie. *lašėti*, la. *lāsuôt* dar yra pažįstami reikšme „blizgėti, spindėti, tviskėti, mirguliuoti“ (dėl jos plg. lie. *lāistytis*, r. *переливаться*), tad nėra visai negalima, kad, sudarant daiktavardį, turėtas prieš akis ledo praperšoje spindinčio (mirguliuojančio) vandens vaizdas, plg. v. (rytpr.) *Blänke* „praperša, prasarvas“ (iš kur lie. trm. *blenkis* „t. p.“) šalia *blank* „spindintis“. Formos atžvilgiu lie. *lašmuo*, la. *lasmenis* (ir kt.) vedimas iš veiksmožodžio lie. *lašėti*, la. *lāsēt (lasēt)* abejonių nekelia. Kaip papildomą patvirtinimą čia galima nurodyti paralelinį (matyt, žymiai vėlesnį) vedinį la. trm. *lasminis* „laštakas; nuo stogo varvantis vanduo, lašinyš“ (EH I 721), kurio darybos ryšys su la. *lāsēt (lasēt)* bei *lāsuôt (lāsuôt²)* „lašėti, varvėti“ tebėra aiškiai matomas.

⁶ [Gimžauskas S.] Linkmenės. – [Leipcigas], 1870, p. 16.

⁷ Gerullis AO 83.

Geografiniai apeliatyvai, kaip žinia, neretai virsta tikriniais vietų vardais. Šiuo atveju iš tokių ypač svarbus yra dešiniojo Mūšos intako tarp Pakrúojo ir Joniškėlio vardas *Lašmuõ* (ten esanti ir to paties vardo bala)⁸ – jis rodo, kad bendrinis *lašmuõ* kadaise yra buvęs kur kas plačiau pažįstamas žodis.

Donum Balticum. To Professor Christian S. Stang... / Ed. V. Rūķe - Draviņa. – Stockholm, 1970, p. 548–551.

---

⁸ Vanagas A. Akmena, Lašmuo ir kiti panašios darybos upėvardžiai. – LKK 1961 IV 230.

Du skoliniai; lie. *aūlekom(i)s* ir la. *zēmīlža*

1. Lie. *aūlekom(i)s*

Prieveiksmis *aūlekomis* „galvatrūkčiais“ Lietuvių kalbos žodynu pažįstamas tiktai iš Priekulės. Žodyno antrajame leidime kartu dar nurodytas klaipėdiškės (kilimo nuo Priekulės) I. Simonaitytės raštų *aulekoms* „su vėjais, elgetomis“ (LKŽ I² 497). Pačioje tarmėje tikriausiai tėra viena forma, tik ji nevienodai transponuota: pirmuoju atveju nulėmė suvokimas, jog tai įnagininkinis prieveiksmis (*aūlekomis*), antruoju iš esmės palikta taip, kaip tarmėje sakoma (o tarmės *aulekoms* formaliai gali būti tiek daugiskaitos naudininkas, tiek ir įnagininkas). Šio klaipėdiškių žodžio šaltinis yra la. *aulekām* (*aūlękām* ir pan.) „šuoiais, greitai“, kuriame J. Endzelynas buvo linkęs įžiūrėti *aul-* (*au-*), plg. la. *aūlis* „nenuorama, patrakėlis“, *aūliem* „šuoiais“ (toliau – la. *audaļa* „smarkus, apsukrus darbininkas“, lie. *áudra* ir kt.), ir *lęk-*, plg. la. *lękt* (ret. *lekt*) „šokti“, lie. *lękti* (ME I 223). Latvių afiksas *-ām* – formaliai tiek daugiskaitos naudininko, tiek ir įnagininko galūnė, tačiau prieveiksmiai su juo suvokiami kaip įnagininkiniai, plg. la. *šķērsām* ir lie. *skersomis*, la. *tīšām* ir lie. *týčiomis*, la. *vietām* ir lie. *viētomis*. Skolinant, kaip ir tegalima laukti, la. *-ām* pakeičiamas lie. (klaipėdiškių žemaičių) *-oms* (kuris šiuo sykiu atitinka bendrinės kalbos *-omis*).

2. La. *zēmīlža*

K. Miūlenbacho ir J. Endzelyno žodynas la. *zēmīlža* pateikia iš Dunikos sykiu su gretimai Rukiavai priskiriamu abejotinos formos *zemīlše* „senapienė“. Tą žodį dėl jame atpažįstamos šaknies *milž-* (plg. lie. *milžti*, *mélžti*), šiaipjau latviams svetimos, nesunku įtarti esant paskolintą iš kaimynų žemaičių, juoba kad šiame Latvijos pietvakarių kampelyje lituanizmų pasitaiko palyginti nemažai. J. Endzelynas kėlė klausimą, ar tas žodis negalėtų remtis lie. **sen-milžė* (ME IV 715). Tačiau tokio žo-

džio nei mūsų tarmės, nei raštai nepažįsta. La. *zēmīlža* (*zemilše*) šaltiniu iš tiesų reikėtų laikyti lie. *ziemmilžē* „senapienė, dėl bergždumo neužtrūkusi, per žiemą melžiama (karvė)“. Savo geografija tai gana tipiškas žemaičių žodis: jis išplitęs, galima sakyti, po visus Žemaičius, o jų ribą ryškiau peržengia tiktai šiaurėje, kur gretimi aukštaičiai pažįsta kiek kitoniško kirčiavimo ar ir kaitybos variantus *ziemmilžē* (Kruopiai, Šakýna), *žiēmīlžē* (Lygumai – senėnis, K. Būgos užrašymas LKŽ kartotekoje), *ziemmilža* (Skaisgirys, Jōniškis). Žemaičiai dūnininkai pirmąjį sandą, kiek žinoma, dėsningai taria [ži-] (Kuršėnai, Ūžventis, Vaŋniai, Upýna, Žalpiai, Nemākščiai, Vidūklė, Rasėiniai, Paupýs, Eřžvilkas). Painless yra su dūnininkais: jie vietoj laukiamo dvibalsio *ei* bei *ię* paprastai turi trumpą balsį *e* ir *i*. Šiaurinėje dūnininkų dalyje (atgalinės asimiliacijos plote) dažniausiai sakoma [žimilžie] (vns. gal. [žėmėlžė]) (Mažeikiai, Tirkšliai, Židikai, Mósėdis, Nevarėnai, Telsiai, Žarėnai), pietvakarių dalyje – [žėmėlžie] (Kalnālis, Krėtingà). Pasitaiko ir daugiau žodžių su tokia pat dvibalsio redukcija, plg. [viŋŋulėk^(a)] „vienuolika“, [kinūo] „keno“ (Židikai). Vienur kitur pirmasis sandas pakito dar esmingiau dėl asimiliacinio *l* atsiradimo. Taip susidaręs variantas *žilmilžē* LKŽ kartotekoje užregistruotas iš Viešknių, Alsėdžių, *žilmilžē* – iš Veiviržėnų, nežinomo kirčiavimo – iš Laižuvos, Žarėnų, be to, iš A. Juškos žodyno rankraščio. Yra dar, jei teisingai užrašyta, variantas *žimelžē* iš Akmėnės ir (be kirčio) iš laižuviškio J. Balvočiaus raštų. Prie *žil-* turinčių variantų įsigalėjimo bei plitimo galėjo prisidėti liaudies etimologija, siejimas su *žilas*, -à bei *žilinti* „menkai pienu pradaryti, baltinti“.

Kaip buvo tariamas *ziemmilžē*, pakliūdamas į latvių šnektas, visai tikrai pasakyti nelengva. Savo kamieno balsiais la. *zēmīlža* dabar geriausiai sutinka su dūnininkų tarimu, plg. [žēmīlžī] ~ *žiēmīlžē* (Kalótė; iš kitų dūnininkų žodį *ziemmilžē* dar pažįsta, pavyzdžiui, priekuliškiai). Dūnikos kampo latvių betarpiški kaimynai dūnininkai taria, matyt, maždaug taip, kaip Kalnālyje ar Kretingojė – [žėmėlžie]. Jei la. *zēmīlža* būtų senas skolinys, gal būtų galima galvoti apie senesnę žemaičių tarimą *žėmilžē. Kad rūpimose latvių šnektose bendrinės lietuvių kalbos *ie* žemaitiškas atitikmuo tikrai gali duoti *ē*, patvirtina la. *ķēst* „mainyti, keisti“ (EH I 700 – iš Rukiavos) < lie. (žem.) *kiēsti* „t. p.“. Kiek labiau kliūva la. *z*- vietoj lie. *ž*-, tačiau tas vienas dalykas žodžio *zēmīlža* latviškumo negali apginti. Šiuo atveju *z*- atsiradimas paaiškinamas disimiliacija, be to, ir šiaip kartais pasitaiko, kad lie. *ž* latviai lituanizmuose keičia įprasti-

niu savo z, plg. la. *gēlzis* „geležė“ (tarp kitko, žinomas ir Dunikoje, Rukiaivoje EH I 426), *zēbēks* „žeberklas“ ir (jei tos pačios reikšmės) *zēbērkls* (EH II 803) šalia dažnesnių *žebērklis*, *žebēklis* (ir pan.).

Į la. *semilše* (?? ME III 816; plg. ir ME IV 715), veikiausiai tą patį, tiksliai iškreiptą žodį, kol nepatvirtintas jo tikrumas, galima visai neatsižvelgti, svarstant la. *zēmilža* kilmę.

Klb 1974 XXV(1) 81–82.

Kelios baltų kalbų svogūno ir česnako pavadinimų aiškinimo smulkmenos

1. A. Sabaliauskas slavizmų *cibulė* ir *cebulė* skirtumą laiko tokiu svogūno pavadinimo formų įvairavimu, kuris „atsirado jau lietuvių kalbos dirvoje: skolinimo šaltinio skirtingumu jo išaiškinti negalima“¹. Formos *cibulė*, kilusios iš sen. le. *cybula*², vartimą lietuvių kalboje į *cebulė* fonetiškai sunku įsivaizduoti. Patikimesnis būtų aiškinimas, kad forma *cebulė* yra atsiradusi iš le. *cebula* „svogūnas“.

2. Iš Plikių (dabartiniame Klaipėdos rajone) užrašytą svogūno pavadinimą *cypulė* (LKŽ II 26) A. Sabaliauskas irgi laiko slavizmu, pridurdamas, kad „šalia *cibulė* forma *cypulė* galėjo atsirasti veiksmazodžio *cyp-ti* įtakoje“. Toks aiškinimas, suprantamas dalykas, negali būti laikomas patenkinamu. Iš tikrųjų žodis *cypulė* yra germanizmas, visai dėsningai atsiradęs iš buv. Rytprūsių vokiečių *Zippel* „svogūnas“ (Fr II 495); dėl *-ul-* vietoj vokiečių *-el* plg. *drūmulis* (LKŽ II 528 ir *trūmulis* Alsėdžiai, Židikai) „indas arbatos vandeniui virti“ šalia vok. *Drommel* (ZsPW II 113), *drummel* (Alminauskis DLL 46, 144) bei *Trommel*, **trummel* (ME IV 246), *pungulys* (K I 268, K 336, Palangà, Skiřsnemunė) „ryšulys, pundelis“ šalia vok. (žem.) *Pungel* (Fr II 188), *šmūkulis* (Pāgramantis, Židikai) „kontrabanda, spekuliacija, biznis“ šalia vok. *Schmuggel*.

3. Kuršaičio *cibulė* „svogūnas“ (K 67; šitaip Būga taiso³ ir Leskyno *cibulė*) taip pat yra germanizmas; jį reikia kildinti iš vok. žem. *Zibbel*⁴ (dgs. *Zibbele* ir *Zibbeln*⁵) „t. p.“.

¹ MA Darbai 1958 2(5) 173.

² Skardžius SLA 51.

³ Būga K. Kalba ir senovė. — K., 1922, d. 1, p. 156 (= Būga RR II 180).

⁴ Leskien A. Litauisches Lesebuch mit Grammatik und Wörterbuch. — Heidelberg, 1919, p. 238.

⁵ Hennig G. E. S. Preussisches Wörterbuch. — Königsberg, 1785, p. 310 t.

4. Minėdamas Kuršių užmario latvių svogūno pavadinimą *cīpolis* [*cīpūolis*]⁶, A. Sabaliauskas rašo, kad ši forma, „tur būt, yra kontaminuota iš latvių *sīpols* ir liet. *cibūlis*“⁷. Paprasčiau būtų tą žodį kildinti tiesiog iš kurios nors vokiečių kalbos svogūno pavadinimo tarminės formos. Kaip *sīpols* (*sīpolis*) yra atsiradęs iš v. v. ž. *sipolle* (*cipolle*)⁸, lygiai taip pat ir *cīpolis* gali būti išriedėjęs iš v. v. a. *zipolle* (plg. ir jo tęsinį, nauj. vok. auk. kalbos dialektizmą *Zipolle*)⁹.

5. Santykis tarp *c-* ir *č-* formose *cibūlis* (*cibulė...*) || *čibūlis* (Kūpiškis, Vabalniškis...) yra lygiai toks pat, kaip ir formose *cėberas* (*cebeřkas*) || *čėberas* (*čebeřkas*) „medinis indas su ąsomis, ušėtkas“, *cekāvas*, -à (*ciekāvas*, -à) || *čekāvas*, -à „rimtas, protingas“, *cirūlnininkas* || *čerulninkas* „kirpėjas“, *cėta* || *čėta* „metalinis diržo papuošalas (tokia sagtis)“, *cetulė* || *četulė* „tetulė“, *cižlas*, -à || *čižlas*, -à „visas, pilnas“, *cižlius* || *čižlius* „taikinyš“, *cienià* || *čienià* „aikna“, *cigōnas* || *čigōnas*, *cīsas* || *čīsas* „tisas, bukmedis“, *citras* || *čitras* „citrinos medis“, *cviėkas* || *čviėkas* „vinis“, *cviklas* || *čvikla* „burokėlis“, *cviklis* || *čviklīs* „marškinių pažastinė“, *cvilikai* || *čvilikai* „marginys (toks audeklas)“ ir kt. (daugumas pavyzdžių paimta iš LKŽ II). Formų su palataliniu *č-* atsiradimas vietoj originalo (dažniausiai lenkų kalbos žodžio) *c-* (*ć-*) čia paaiškinamas slavų *c* (ypač palatalinio) artumu (bent skolintojų ausiai) garsui *č*, o iš dalies ir tuo, kad garsas *c* lietuvių kalbos fonetikos sistemai nėra būdingas ir net onomatopėjinės kilmės žodžiuose dažnai kaitaliojasi su *č*, plg. *cežėti* || *čėžėti*, *cieksėti* || *čieksėti*, *ciepsėti* || *čiepsėti*, *ciksėti* || *čiksėti*, *cỹpti* || *čỹpti*, *ciřpti* || *čiřpti*, *cyrūoti* || *čyrūoti* (ir *cỹrulis* || *čỹrulis* „vieversys“?) ir kt. Turint galvoje minėtą polinkį slavų *c* keisti į *č*, nebėra nė mažiausio reikalo *č-* atsiradimą formoje *čibūlis* aiškinti žodžio *česnākas* įtaka.

6. Žodžio *česnākas* variantai, vietoj *č-* – *-s-* turintys *š-* – *-š-*, šiandien mūsų tarmėse retai pasitaiko. Variantas *šešnākas*, pavyzdžiui, vartojamas Darbėnuose, o Salantuosė jeigu ir yra žinomas, normaliomis šios šnektos lytimis vis dėlto yra laikomas *česnākas* ir *češnākas*. Formos su *š-* – *-š-* anksčiau Žemaičiuose galėjo būti kiek plačiau pažįstamos

⁶ Plāķis J. Kursenieku valoda. – Rīga, 1927, p. 52.

⁷ MA Darbai 1958 2(5) 173.

⁸ Sehwers J. Sprachlich – kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen. – Berlin, 1953, p. 305; ME III 855.

⁹ Šias vokiečių kalbos formas duoda, pvz., Weigand F. L. K. Deutsches Wörterbuch. – Giessen, 1910, Bd. 2, sk. 1355.

ir labiau įprastos. Jas vartojo S. Daukantas: *nu pawietrės arba qnkrytió [= qntkrytió] szisznakus walgę¹⁰; apinej... dwólk szesznakó¹¹; A. Pabrėža: Šešnakas – Allium¹² (tačiau plg.: Porčesnakis – A[[llium]Scorodoprasum¹³, Česnakunē – Alliaria¹⁴); M. Valančius: *Joskie... gawa darža trims purams bulviu pasieti ir cybulu su szesznakajs po dvi eži* (Mit 1893 III 113); *Szesznaka ne kañdes ne dwoksi¹⁵*. Formos šešnakas jau būta prieš du šimtus metų: *židay... iede tadu šiefznakus, yr kytas smyrdynčies žoles¹⁶*. Iš kiek kitokių česnako pavadinimo variantų su tokiais pat priebalsiais š- – š- dar galima nurodyti Mažosios Lietuvos „Keleivio“ *Czeſnakais (arba kaip Kiti iſtar: Szeſnagaiſ) atſidawe* (Kel 1375 122 sk. 1) ir iš Priėkulės užrašytas formas *szesznaks*, dgs. klm. *szesznagu¹⁷*. Reikia manyti, kad formos su š- – š- vietoj pirmykščių č- – s- (*česnākas*) atsirado iš tarpinių formų su č- – š-, plg. *češnākas* (LKŽ II 55; [čėšnaks], dgs. vrd. [čėšnākā] Plėteliai). Asimiliacija č- – š->š- – š- savo pobūdžiu labai artima žinomai asimiliacijai š- – č->č- – č- (plg. *šiaučius* > *čiaučius*, *šyčkà* > *čyčkà*, *šiečkà* > *čiečkà*).*

7. Tenkinimasis liaudiniu spėjimu, kad *česnāgas* būsiąs atsiradęs dėl siejimo su žodžiu *nāgas¹⁸*, yra lygus atsisakymui aiškinti česnako pavadinimo variantus su priebalsiu -g-. *Česnāgas* šiandien yra pažįstamas Žemaičiuose, maždaug pietvakarinėje jų dalyje (Kařtena, Laūkuva, Veivlržėnai...). Čia pasitaiko ir forma *čėčnāgas* (Gargždaĩ); dėl priebalsių asimiliacijos (iš tarpinės formos su č- – š-, plg. *češnāgas* Plūngė) plg. *čĩnčas* (Salantaĩ) < *čĩnšas*; toliau plg. *cicas* (Barstýčiai) < *cisas*, *cičcorius* (Gargždaĩ) < *cišorius*. Maždaug iš tų vietų, matyt, yra ir raštų formos su -g-; plg., be jau minėtu šaltinių (žr. 6 atskaidą), K. R. Jakobio augalų pavadinimų sąrašą, kuriame įrašyta: *Szesnāgas Knoblauch, Allium sativum* (Mit 1884

¹⁰ Budą Senowęs – Lėtuwiū... lszraszę... Jokyb's Łaukys. – Petropilie, 1845, p. 67t.

¹¹ Parodimas kajp apinius auginti... – Petropilie, 1847, p. 13.

¹² Botanika arba Taislius Auguminis... – Shenandoah, Pa., 1900, p. 154.

¹³ Ten pat, p. 154.

¹⁴ Ten pat, p. 118.

¹⁵ Patarles Zemajcziu. – [Tilžė, 1867], p. 44.

¹⁶ Ziwatas Pona yr Diewa musu Jezusa Christusa... – Wilniaw, 1759, p. 183.

¹⁷ GGA 1885 921 (cituojama pagal LKŽ kartotekoje esantį išrašą).

¹⁸ MA Darbai 1958 2(5) 166.

II 140)¹⁹. Sprendžiant *-k-* || *-g-* klausimą, svarbus yra kretingiškių *česnākas* [čėsnãks], kurio tik dgs. vrd. turi aiškų *-k-* (vns. vrd. [k] dėl fonetinės padėties yra dviprasmiškas), o visi kiti linksniai – *-g-* (pvz., vns. klm. *česnāgo* [čėsnãga] ir t. t.)²⁰. Toks *-k-* || *-g-* kaitaliojimas skirtinguose to paties žodžio linksniuose aiškiai sako, kad *-g-* (vietoj *-k-*) atsiradimą česnako pavadinime negalima suprasti kaip sąmoningą procesą, žodžio siejimo su kitu žodžiu rezultata. Skardūs *-g-* česnako pavadinimo variantuose (*česnāgas*, *šešnāgas*...) tegali būti paaiškintas priebalsių *-k-* || *-g-* kaita lietuvių kalbos žodžių kamieno pabaigoje (prieš galūnę). Palikus nuošaliui žinomus *deřkti* (ir *drėkti*) || *deřgti* (ir *drėgti*) tipo pavyzdžius²¹, čia labiau tiks nurodyti keletą tokių porų, kurios yra visiškai analogiškos porai *česnākas* (*šešnākas*...) || *česnāgas* (*šešnāgas*...), t. y., kurias sudaro slavizmai ir kur pirminis yra duslusis *k* (iš slavų *k*, *ch*): *ablīkas* (Šiauliai, Židikai; *aplīkas* Léipalingis) || *ablīgas*²² „kabė, kabinukas (metalinis kabliukas drabužiams susisegti)“, *irkā* || *irga* „siaura kailio ar odos juostelė (ppr. dėdama į kailinių siūles)“ (LKŽ IV 136 t.), *kādukas* (Kaūtinėnai; *kadakas* Kalnālis) || *kādugas* (Kuršėnai; *kādagas* Darbėnai) „prietėtis, traukuliai“, *kriūkas* (Debeikiai, Šimkaičiai) || *kriūgas* (Šakyna) „į sieną įkaltas kablys, gembė (ppr. gyvuliams rišti)“, *kvaltūkas* (Biržai, Molėtai, Tūtuvėnai) || *kvaltūgas* (Kretinga, Kvėdarna, Židikai – taip beveik visų žemaičių) „prijuoštė“, *lapūkas* (Būdvietis, Puniā, Vilkaviškis) || *lapūgas* (Kapsūkas, Lazdijai, Siūnas) „puriena, *Caltha palustris*“, *maršēlka* „vestuvių tvarkytojas, kvieslys“ (Skiřsnemunė) || *maršēlga* „bažnyčios procesijos tvarkytojas“ (Liūkmenys), *špilkā* (Liūkmenys, Vabalniūkas; *špilkā* Saldūtiškis) || *špilgā* (Papilė, Šilalė; *špilgā* Krėtinga, Židikai) „žiogelis, segtukas (suse-

¹⁹ K. R. Jakobio (Jacoby, 1817–1881) tėviškė buvo Tilžė, tačiau ilgą laiką (nuo 1859 m.) gyvendamas Klaipėdoje, jis buvo pramokęs ir klaipėdiškių žemaičių kalbos, plg. Mit 1883 I 61 tt.

²⁰ Kretingoje, taip pat kai kuriose kitose Žemaičių vietose, česnako pavadinimo šaknies balsis *-e-* yra visai artimas balsiui *ę (<i)*; plg. ir Daukanto Būdo *szisznakus*. (Čia dar galima pridėti doc. A. Girdenio 1973 m. užrašymus [šęšnaks] Palangā, [šęšnaks, šęšnāgā] Kaūtena.)

²¹ Daugiau tos rūšies pavyzdžių duoda P. Skardžius, žr. APH 1939 VIII 271. Pavyzdžių skaičių su *-k-*||*-g-* kamieno gale dar padidina priesagų (skirtingos ir tos pačios kilmės), skiriančios tik tais priebalsiais, dariniai, plg. *moliūkas*||*moliūgas*, *mėšlunkis*||*mėšlūngis*, *pelekā* (*pēlekas*)||*pēlega(s)*, *valiūkas*, *-ė* || *valiūgas*, *-ė* ir kt.

²² Būga K. Lietuvių kalbos žodynas. – K., 1924, sąs. 1, p. 7 (= Būga RR III 296).

gamoji adata“), *špōkas* (Alytūs, Leliūnai, Lučkė) || *špōgas* (Kalnālis, Mielagėnai) „varnėnas“.

8. Latvių kalbos žodžiai *časkas*, *čaškas* „atbaros, pasturlakai, atgaliai; iženos“ neturi nieko bendra su latvių slaviškais *cesnāgs* grupės česnako pavadinimais, nes: 1) aiškinimas tuos žodžius esant kilusius „kontrakcijos keliu iš formų *časnakas, *čašnakas“²³ fonetiškai nėra argumentuotas; 2) tie žodžiai vartojami daug plačiau (net Latvijos šiaurėje) negu *cesnāgs* su savo variantais (tik Latvijos pietryčių kampe); 3) jų negalima atskirti nuo tos pačios reikšmės žodžio *časa* (EH I 285). Žodžius *časkas*, *čaškas*, *časa* (prie jų, matyt, priskirtinas ir būdvardis *časls* „sausas, išdžiūvęs, lengvas; trapus“ ME I 405, EH I 285) pagal jų kilmę reikia laikyti paprasčiausiais onomatopėjiniais dariniais.

Klb 1960 II 209–212.

Nepastebėti Mažvydo slavizmai

Pirmosios lietuviškos knygos keturių šimtų metų sukakties proga J. Kruopas 1947 m. yra paskelbęs platų straipsnį „Žodynininės slavybės M. Mažvydo raštų kalboje“¹. Tas straipsnis ypač naudingas dėl įdėto skolinių žodynelio², iš kurio lengva susekti, kuriuos kitų kalbų kilmės žodžius jau yra vartojęs Mažvydas. Tiktai gaila, kad tas žodynelis nėra visai išsamus: jame yra likę nepaminėta, kaip dabar matyti iš mūsų universiteto lietuvių kalbos katedros diplomantų surinktos medžiagos Mažvydo raštų žodynui, daugiau negu dešimtadalis visų Mažvydo pavartotų skolinių. Į žemiau dedamą Mažvydo slavizmų³ sąrašą ir reikia žiūrėti kaip į minėto žodynelio papildymą, jo priedą. Čia surašomi tie slavizmai (jais laikomi visi

---

²³ MA Darbai 1958 2(5) 167.

¹ SLK 217–256.

² Ten pat, p. 225–243.

³ Kitokių skolinių, ne slavizmų, žodynyje praleista daug mažiau, nes juos Mažvydas rečiau ir vartoja. Iš germanizmų praleista, pvz., *kunigaikštis* 32₁, 56₃₀, 57₁ ir kt; *vakiškai* 68₂, 365_{12–13}. Kiti skoliniai – tai daugiausia tikriniai vardai ar savotiški ano meto tarptautiniai žodžiai, kurių ne vienas, matyt, bus pakliuvęs į mūsų raštus irgi per kaimynus slavus, nors ir neturi aiškių slavų tarpininkavimo pėdsakų. Iš tokių praleistų skolinių minėtini: *Aleksandras* 368₁₇; *diskantas* 269₄; *evangelistas* 589₈; *Kyrtoforas* 492₈; *latyniškai* 318₉, 501_{6–7}; *latyniškai*, -a 318₁₁, 495₉; *lotyniškai*, -a 495₁₀; *Sebastianas* 81₂; *Sėla* 522₁₁, 523₄; *tenoras* 269₈ (dalis čia paminėtų žodžių tėra kiti žodynyje duodamų žodžių variantai).

slaviškos šaknies žodžiai, kaip ir J. Kruopo darbe), kurių arba visai nėra žodynėlyje, arba kurių nurodyti tikslai kitokie variantai. Prie antraštinio žodžio skliaustuose sutrumpintai nurodoma, kur – P. Skardžiaus studijoje apie senosios lietuvių kalbos slavizmus (SLA) ar J. Kruopo žodynėlyje – yra aiškinama to žodžio, jo varianto ar bent žodžio, iš kurio jis yra padarytas, kilmė. Tik vieno kito žodžio kilmę reikėjo čia pat paaiškinti. Po trumpo žodžio reikšmės nusakymo surašomos visos pavartotos formos ir nurodoma jų vieta fotografuotiniame Mažvydo raštų leidime⁴. Tos vietos, iš kurių žodis jau yra buvęs cituotas P. Skardžiaus studijoje, pažymėtos pusuodžiu šriftu.

ach (SLA 24) „ak, ai, oi“: *Ach* 11₇, 54₂₁, 55₉, 58₁, 185₂₀, 186₁₇, 338_{16,18}, 339₆, 438₁, 452₁₂, 568₁₂, 569₈, 572₈, *ACH* 348₁₃, 380₆, *ach* 513₈.

anialas (SLA 20) „angelas“: voc. pl. *anialai* 63₇, 355₂.

apkrikštyti (plg. *apchrikštyti* SLK 225) „pakrikštyti“: part. pass. n. sg. m. *apkrikštitas* 24₁₆₋₁₇.

byskupystė (SLA 42) „vyskupo titulas, vyskupavimas“: g. sg. *Biskupifstes* 29₉.

Blotnas (Mažvydas XXXV) – pavardė: g. sg. *Blothna* 415₁₂.

būbnas (SLA 47) „būgnas, barabanas“: instr. sg. *bubnu* 291₁₁.

bursaujimas (iš *bursauti* SLA 49) „draugavimas, bendravimas“: acc. sg. *burfaughima* 136₁₀.

bursymas (iš *bursyti* SLA 49) „bendravimas (lo. conversatio)“⁵: g. (acc.?) sg. *burfima* 34₁₆.

chrikščianis (plg. *chrikščionis* SLK 230) „krikščionis“: n. pl. *Chrikfczianis*; g. pl. *Chrikfczianiu* 570₆, *Chrikfczaniu* 570₁₄; acc. pl. *chrikfczianis* 570₁₈₋₁₉.

chrikščianystė (plg. *chrikščionysė* SLK 230) „krikščionys“: g. sg. *chrikfczianifstes* 570₂.

chrikštyti (SLA 50, plg. *krikstyti* SLK 232) „krikštyti“: inf. *Chrikftiti* 95₃₋₄(paraštė), 302₈; praes. sg. 1 *Chrikftiihu* 111₁₋₂; imper. sg. 2 *chrikftik* 128₂; part. pass. praes. n. pl. m. *chrikftieme* 128₅₋₆; part. pass. praet. n. sg. m. *Chrikftitas* 118₁₈, 119₁₁₋₁₂, 121₃; part. pass. praet. n. pl. m. *ne-*

⁴ Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams/ Spaudai parūpino dr. J. Gerullis. – K., 1922.

⁵ LKŽ I 979 tas žodis laikomas neaiškiu ir rašomas *bursima* (-as?). Dėl reikšmės žr. Stang Chr. S. Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas. – Oslo, 1929, p. 23, kur duodamas lotyniškas teksto originalas.

chrikftiti 128₄₋₅; part. pass. fut. n. sg. m. *Chrikstifemas* 104₆(paraštė); part. contemp. act. pl. m. *chrikfchtidami* 588₂₋₃.

dėkavajimas (plg. *dėkavojimas* SLK 228) „dėkojimas, padėka“: n. pl. *dekawagimai* 39₃₋₄.

dumbra (plg. *dambros* SLA 61) „toks muzikos instrumentas“: g. sg. *dumbros* 241₉.

griešnykas (SLA 78) „nusidėjėlis“: n. pl. *ghriefchnikai* 539₁₇; acc. pl. *ghrefchnikus* 454₅₋₆.

išdūmati (plg. *išdūmoti* SLA 86) „pramanyti, sugalvoti“: praet. (praes.?) 3 *ifchdumaia* 523₁₁.

knygelės (SLA 105) „knygelė“: n. pl. **KNIGIELES** 8₁; g. pl. *Kni-gieliu* 79₂₄.

koronė (SLA 108) „bausmė“: acc. sg. *korone* 562₁₃.

kūma (plg. *kūmai* SLK 232) „(pl.) krikšto tėvai“: n. pl. *Kumas* 115₂₀.

liūb (plg. *liūba* SLK 232) „malonu, miela“: *lub* 346₁₀.

liudymas (SLA 122 t.) „liudijimas, parodymas“: n. sg. *liudimas* 25₂₂; g. sg. *liudima* 19₁₅, *ludima* 411₁₃, 584₈; acc. sg. *liudima* 29₂₂₋₂₃, *ludima* 274₂.

liudinykas (iš *liudyti*) „liudytojas“: n. sg. *ludiniks* 389₉; g. pl. *liudiniku* 31₁₄.

liudyti (SLA 123) „patvirtinti, parodyti“: praes. 3 *liudij* 62₂, *liudiy* 353₆, (praet. 3?) 442₆; imper. sg. 2 *Ne liudiki* 19₁₄, *Ne ludik* 42₂, 362₂, 584₈, *Neludik* 411₁₃.

majestatas (plg. *majestotas* ir *majestas* SLK 233) „didenybė“: dat. sg. *Maiestatui* 56₁₃, 570₁₇.

miestelis (iš *miestas* SLK 233) „miestukas“: in. sg. *Miešteleije* 205₄.

Mikalojus (SLA 131) – vardas: g. sg. *Mikaloiaus* 415₁₁.

mylastyvingai (iš *mylastyvingas* SLA 131): *milaftiwingai* 112₁₆. *naglas*, -a (plg. *noglas* SLK 235) „staigus, netikėtas“: g. sg. f. *naglas* 55₈, 569₈.

nechrikščionystė (*chrikščionystė* SLK 230) „kas nechrikščioniška, klaidatikystė“: acc. pl. *nechrikfčzoniſtes* 556₁₀.

nečeslyvai (iš *nečeslyvas* SLA 138) „nepagarbiai, negarbingai“: *ne-czeſliway* 388₄.

negadnai (*gadnai* SLK 229) „netinkamai“: *ne gadnai* 28₄.

nodieja (SLA 144) „viltis“: in. sg. *Nodæioihe* 104₁₃.

okrutnas, -a (SLA 146) „baisus, žiaurus, nirtingas“: instr. sg. m. *Ok-rutnu* 396₉₋₁₀.

- paminkas* (SLA 155) „atminimas“: g. sg. *paminka* 140₁₀; acc. sg. *paminka* 302₃; il. sg. *Paminkan* 371₂₋₃.
- panauti* (iš *panas*, plg. *panavati* SLK 236) „viešpatauti“: part. act. praes. refl. voc. sg. m. *panaujęfis* 519₁₀.
- panystė* (plg. *ponystė* SLK 237) „viešpatystė, valstybė“: acc. sg. *panište* 57₄, 571₁₁.
- pasilepšyti* (SLA 158) „tobulėti, geresniam pasidaryti“: inf. *pašfilęschiti* 562₁₄₋₁₅.
- pasylymas* (iš *pasylyti* SLA 158) „pastiprinimas“: g. sg. *pašfilimo* 140₉₋₁₀.
- pastatis* (SLA 160) „pavidalas, būtybė“: in. sg. *paštateie* 324₁₄.
- patūroti* (SLA 163) „nusileisti, pataikauti“: praes. pl. 1 *paturoiem* 451₁₉.
- pilnai* (SLA 169) „stropiai, rūpestingai“: *pilnai* 100₂, *Pilnai* 414₁₅.
- pilnastis* (SLA 169) „atidžia, stropumas, rūpestingumas“: instr. sg. *pilnašte* 114₁₄.
- plaščius* (plg. *ploščius* SLA 171) „apsiaustas“: instr. sg. *plaščju* 34₁₉.
- plebanas* (plg. *plebonas* SLK 237) „klebonas, kunigas“: acc. pl. *Plebanus* 11₁₅.
- ponaitis* (iš *ponas* SLK 237) „valdovo sūnus, karaliūnas“: acc. sg. *ponaiti* 208₁₀.
- poniškai* (iš *poniškas* SLK 237) „valdoviškai, kaip viešpats“: *ponišchkai* 158₅.
- poterius* (plg. *paterius* SLK 236) „Tėve mūsų“ malda“: g. sg. *poteraus* 135₂.
- prastas*, -a (SLA 176⁶) „paprastas“: n. sg. m. *praštas* 24₅, 131₉, 233₉, 432₇, 583₁; g. sg. m. *prašta* 224₁₂; n. pl. m. *PRAšty* 1₂₋₃, *PRAšTY* 17₂; g. pl. f. *PRAštu* 17₂₋₃, *praštū* 498₁₆; instr. pl. f. *praštomis* 494₁₄₋₁₅, 495₁₉; in. pl. f. *Praštofu* 481₇.
- prastybė* (iš *prastas*) „paprastumas, tiesumas“: instr. sg. *praštibe* 36₁₉; in. sg. *Praštibieije* 430₈.
- prietelystė* (iš *prietlius* SLA 178) „bičiulystė, draugiškumas“: g. sg. *prieteliftes* 107₁₅.
- prirėdymas* (*rėdyti* SLA 188) „papuošimas, papuošalas“: in. sg. *priredimij* 34₁₉.

* Dėl kilmės dar plg. Fraenkel LEW 645 t.

rada (plg. *roda* SLA 190) „sumanymas, kėslas, susitarimas“: in. pl. *radaffu* 523₁₁.

ragotinė (SLA 185) „ietis“: instr. sg. *ragotinė* 443₁₈.

rodyti (SLA 190) „patarti“: praes. 3 *rodij* 470₅.

rodas (SLA 190) „mielai“: *rodas* 187₄.

strieliati (< sen. br. *стрѣльѣ*) „šauti, šaudyti“: con. 3 *streliatu* 526₁₄.

sūdidijimas (plg. *sudymas* [= *sūdymas*] SLK 240) „teisimas“: g. sg. *fu-digima* 516₂.

sugriešyti (iš *griešyti* SLA 78) „nusidėti, nusikalsti“: praet. pl. I *Sugrieschiom* 562₅; praet. 3 *nefugrieschyia* 434₁₃; part. act. praet. n. sg. m. *fu ghrieschies* 538₈; part. act. praet. n. pl. m. *fughreschie* 453₁₈.

svėtastis (SLA 211) „sakramentas“: g. sg. *Swietaftis* 380₈; acc. sg. *Swetafti* 25₉, 28₁₄, *Suetafti* 24₃, *fwetafti* 75₁, *fwietafti* 380₁₁; all. sg. *fwetaftespi* 28₉₋₁₀; n. pl. *Swetaftis* 18₂; acc. pl. *fwetaftis* 24₂, 28₁₄₋₁₅.

šatra (< le. *szatra*; plg. *šatras* SLA 213) „palapinė“: in. pl. *schatrafu* 289₉.

ščiepelis (iš *ščiepas* SLA 214) „ūgulis, atžalėlė“: n. pl. *ščepelei* 386₈.

šėlenas, -a? (< br. *шалёны?*) „kvailas, paikas“: voc. sg. f. *schelena* 436₁₅.

Tamošius (SLA 220) – vardas: g. sg. *Thamoschiaus* 484₇₋₈.

upaminati (plg. *upaminoti* SLA 228) „graudenti, priminti“: praes. sg. I *Vpaminai* 39₂, *vpaminai* 39₈.

viežlybimas? (iš *viežlybas* SLA 236 t.) „dorumas, garbingumas“: instr. sg. *weβlibijmu* 29₁₈.

viršas (< sen. le. *wirsz*) „eilutė, strofa, eiliuotas kūrinys“: g. sg. *vir-scha* 500₁₅; g. pl. *wirfchu* 318₁₀₋₁₁, 544₁₀.

žėkelis (iš *žėkas* SLA 247) „mokinys, kunigo patarnautojas bažnyčioje“: n. pl. *žekelei* 497₁₁, 498₉, 500₁₂, *biekelei* 495₃; g. pl. *žekeliu* 498₃, 500₁₀, 501_{8,11}, *žekieliu* 68₄, 365₁₄, *žekelu* 497₈, *žekeliu* 494₁₆₋₁₇, *žekeliu* 502₅, *biekeliu* 495₁₀; instr. pl. *βekeleis* 187₁₇.

žyvatėlis (iš *žyvatas* SLA 249) „iščios (dem.)“: g. sg. *βiwatelia* 190₆.

Žodį *sėtryti*, *-ija*, *-ijo* „(žaidžiai, skauduliui) bjurti, pykti, negyti, atsinaujinti, būti užsikrėtus, pūliuoti“ pažįsta dalis rytų aukštaičių. Lietuvių kalbos žodynui (LKŽ) jis užrašytas iš šių vietų: (be kirčio ženklo) Daujėnų, Panemunėlio, Rōkiškio, Debeikių, Vadōklių, Bagaslaviškio; (su *-ė-*) Lygumū, Pakrūjo, Joniškėlio, Kamajū, Užpalių, Kurkliū, Ukmergės; (su *-ė-*) Vabalniūko, Kūpiškio, Dusetū (iš pastarosios vietos taip užrašyta K. Būgos; kitū iš čia pateikiama ir su *-ė-*). Dažnai vartojamos lytys su priešdėliais *už(u)-*, *až(u)-*, ir pasitaiko vietū, iš kuriū tik jos vienos ir užregistruotos, plg. *užsėtryti* iš Linkuvōs, Šėtos, *აზუსტრეტი* iš Vėžuonū. Dėl *sėtryti* (ir jo priešdėliniū vediniū) priegaidės turimi užrašymai tikro vaizdo neduoda: žymėjimas *-ė-* ar *-ė-* iš esmės terodo kirčio vietą, nes žodžių su kirčiuotais ilgaisiais balsiais (ir *ie*, *uo*) priegaidė tame plote paprastai sunkiai skiriama. Papildoma informacija (gauta iš kalbininkės Ž. Urbanavičiūtės ir kitū asmenū) leidžia kiek patikslinti rūpimū žodžių geografiją, tačiau ir ji – ištiesai iš priegaidės atžvilgiu indiferentiškū šnektū, plg. *'sėtryti* (Obėliai, bet čia dažniau *აზუ'sėtryti*; Suvainiškis, Sudeikiai, Alantà), *už'sėtryti* (Skāpiškis), *užsi'sėtryti* (Ėriškiai, kur žinomas ir *'sėtrytis*; Čedasai, Ōnuškis, Vidiškiai, Vidėniškiai). Atsižvelgiant, be kita ko, į kilmę (apie ją rašoma toliau), *(-)'sėtryti* veikiausiai reikėtū skirti prie tvirtagalės priegaidės žodžių.

Raštuose *sėtryti* iki šiol tebėra apyretis, nors ir galima įžiūrėti pastangū padaryti jį bendrinės kalbos žodžiu. Iš mūsų literatūros klasikū *sėtryti* buvo įprastas svėdasiškiui J. Tumui-Vaižgantui; pvz.: *Tai buvo vienatinė Rimo ir Nerimo gyvenimo rakštis, kuri... sėtrijo ir maudė* (Vaižgantas. Rinkiniai raštai. – V., 1957, t. 2, p. 9). Be *(i)sėtryti*, Vaižganto raštuose greta pasitaiko ir *(i)sėtrinti*, *užsėtrinti*. Gal ne be Vaižganto įtakos *sėtryti* retkarčiais pavartojamas ir tų rašytojų, kuriems iš savo pačių tarmės jis negalėtų būti pažįstamas; pvz.: *jis paliko ten visas rietenas, barnius ir tą smulkū pavydą bei neapykantą, kuris metų metais žmoniū kupetoje sėtrijo kaip neskaudi, bet vis dėlto jaučiama, įkyri žaidža* (Venclova A. Raštai. – V., 1955, t. 3, p. 150). Kitas *sėtryti* (ir vediniū) kelias į bendrinę kalbą eina per medicinos srities raštus; čia daugiausia įtakos bene bus turėjęs medicinos profesorius P. Avižonis (kilęs iš Pāsvalio); pvz.: *Mažas ragenos įbrėžimas kartais įsisėtrija ir pagadina akį* (Lietuviškoji enciklopedija. – K., 1933, t. 1, p. 148). Į žodynus *sėtryti* pradėdamas dėti maždaug nuo XIX a. vidu-

rio – pirmasis, rodos, jį registruoja biržėnas K. K. Daukša (gim. 1800 m. prie Pābiržės): *setriti*, įatrzec (Kos 52a)¹. Nors ir nevirsdamas visai paprastu žodžiu, vėliau *sėtryti* (ar pan.) patenka vis į daugiau žodynų, tarp jų ir tokių, kurių autoriai – ne rytų aukštaičiai: *Uz-si-sėtrintj*, zarazic się (J rankr.); *Sėtryti* (-riju, -rijau, -rysiu), v. n. to be inflamed, to rankle, to fester L (I² 278); Rankle... *sėtryti* (L II 559); Įatrzyć... się... *sėtryti* (LL 51), Rozjątrzac, -trzyć, *sėtrijimą sukelti*;... -się, v. *sėtryti*, *užsėtryti* (LL 210), Zajątrzac, -trzyć, v. *užsėtryti* (LL 305); *sėtryti* (-iju, -rijau, -rysiu), v. n. inficēties, pielipt (sērga, slimība) (Rtr 1029); *sėtryti*, -rija, -ijo, нарывать, гноиться (Ser 820); *sėtryti*, -trija – zapalać ś., zajątrzac ś. (J. Šlapelis, lie. – le. žod., 1938, 433), *užsėtryti*, -rija – zaognić się (o ranie) (ten pat, p. 556); rozjątrzac eig., -yć įvk. *sėtryti* (J. Talmantas, le. – lie. žod., 1955, 254); rozjątrzac||ać, ~ yć 1) *sėtryti*... ~ ać się, ~ yć się 1) *sėtrytis* (V. Vaitkevičiūtė, le. – lie. žod., 1964, p. 411); бередать... *sėtryti* (BŽ I³ 45). Palanki kalbininkų pažiūra į *sėtryti* kaip į bendrinei kalbai tinkamą žodį ypač aiškiai matyti iš to, kad jis duodamas dabartiniuose norminės leksikos žodynuose – 1948 m. Lietuvių kalbos rašybos žodyne: *sėtryti*, -ija, -ijo (RŽ 325) ir 1954 m. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne: *sėtryti*, -ija, -ijo ryt. žaizdai gesti, pūliuoti (DŽ 713); plg. ir penkiatomyje Lietuvių rašomosios kalbos žodyne (NdŽ III 1957): *sėtryti* (-iju, -ijau, -ysiu) v. intr. = *pūliuoti* 1. || refl. *sėtrytis* dasf. (644; čia skyrium dar pateikiamas *sėtrinti* tr. ir intr. rkšm.).

Sėtryti, -ija tipo veiksmažodžių lietuvių kalboje yra dvejokių: vieni iš jų – slavizmai, plg. *gūbyti*, -ija, *k(v)ōlyti*, -ija, *mūčyti*, -ija, *tėmytis*, -ijasi, *vėlyti*, -ija, kiti – savo žodžiai, vardažodžių vediniai, plg. *dūmyti*, -ija (: *dūmai*), *giėdrytis*, -ijasi (: *giėdras*), *meilyti*, -ija (: *meilūs, mėilė*), *nuōdyti*, -ija (: *nuodaī*), *viėnyti*, -ija (: *vīenas*). Šalia savo pačių veiksmažodžių bemaž visada tebėra atitinkami lietuviški pamatiniai vardažodžiai. Tokio vardažodžio nebuvimas paprastai rodo veiksmažodį esant paskolintą². Kadangi vardažodžio, iš kurio galėtų būti padarytas *sėtryti*, lietuvių kalboje nėra, kyla įtarimas, ar jis tik nebus slavizmas. Tam spėjimui patvirtinti reikėtų nurodyti šio veiksmažodžio originalą gretimose slavų kal-

¹ Cituojamas K. Būgos išrašas LKŽ kartotekoje; A. Kašarausko (Kosaževskio) rankraštyje „Litvanica“ 41–49 pateikti žodžiai paimti iš K. K. Daukšos lie. – le. rankraštinio žodyno, žr. Būga K. – TŽ 1923 I 344 t.

² Plg. Būga RR II 52.

bose, o tai padaryti pasirodo tiesiog neįmanoma, kol iš pačios lietuvių kalbos imamas tik vienas izoliuotas *sėtryti*.

Be *sėtryti*, tarmėse ta pačia reiškė dar pasitaiko *ėtryti*, *-ija*, *-ijo* (plg. LKŽ II 844), dažniau vartojamas su priešdėliu: *užsiėtryti* (priegaidės žymėjimas – pačių užrašytojų, sąlyginis; Panemunėlis, Žšliai), *už'ėtryti* (Vajasiškis), *až'ėtryti* (Labanoras, Liñkmenys, Stirniai); kai kur tariama su *-j*: *užsijėtryti* (Tauragnai), *ažsijėtryti* (Sālakas, žr. LKŽ IV 342); pažįstamas ir *ėtrinti* (plg. LKŽ II 844): *užėtrinti* (Utenà), o Lietuvos pietuose (kur vietomis daugiau ar mažiau išplitęs *ie* tarimas vietoj *ė*) – *ietrintis*, *atsietrinti* (žr. LKŽ IV 19; ten duota su dešininio kirčio ženklų). Veiksmažodžio (*-j*)*ėtryti(s)* kilmė aiški – tai slavizmas, atsiradęs iš br. trm. *ятрыцца* „parausti aplink žaidzą, skaudulį, spuogą ir peršėti, skaudėti, aitrinti“ (Янкоўскі Ф. Дыялектны слоўнік. – Мінск, 1959, с. 202)³.

Slavizmu, galiausiai kilusiu iš to paties šaltinio – br. *ятрыць, ятрыцца*, reikia laikyti ir *sėtryti*. Pastarasis savo *s*- yra gavęs jau lietuvių kalboje dėl sangražinių priešdėlinių *ėtryti* lyčių perintegracijos: ten, kur paprastai buvo vartojama tik *užs[i]-ėtryti* ar *ažs[i]-ėtryti*, tos lytys lengvai galėjo būti suvoktos kaip *už-sėtryti*, *až-sėtryti*, iš kur ir abstrahuotas nepriešdėlinis *sėtryti*. Veiksmažodžių su šitokios kilmės *s*- lietuvių kalba turi ne vieną: iš tų pačių rytų aukštaičių (kur kaip tik labiausiai išplitęs variantas *-s*- vietoj *-si-*), pavyzdžiui, yra žinomi *silsėti(s)*, *skabinti(s)*, *stvérti(s)*, *zdairýtis* ir kt.⁴ Tokį *sėtryti* aiškinimą gražiai paremia geografija: iš anksčiau pateiktų duomenų matyti, kad *sėtryti* plotas rytuose (artėjant prie baltarusių teritorijos) betarpiškai pereina į *ėtryti* plotą (kuris rytuose neapima tik pačių pakraštinių rytų aukštaičių). Griežtos ribos tarp tų plotų nėra. Kartais, pavyzdžiui, net ne visai aišku (bent kol trūksta kitų duomenų), kaip reikėtų suvokti *a'sėtryti* (Dūsetos, Stirniai) bei *u'sėtryti* (Ignalinė) – kaip *až-sėtryti*, *už-sėtryti* ar kaip *aš-s[i]-ėtryti*, *už-s[i]-ėtryti* (paminėtose vietose pirmenybė teiktina, rodos, pirmajai interpretacijai). K. Alek-

³ Dar plg. *раз'ятрыць, раз'ятрыцаць* „(iš)aitrinti, (į)skaudinti“ (БРС 795); I. Nosovičiaus b.:—r. žodyne (1870, 194) duota *заятрыць, заятрыць*, tačiau kiek kita reikšmė – „(į)siutinti“. Maždaug tokiomis pat reikšmėmis vartojamas ir lenkų kalbos atliepinys *jątryć* – „aitrinti, erzinti; kurstyti“; (sangr.) „bjurti (apie žaidzą), pūliuoti; (sen.) pykti, niršti“. Dėl tolimesnės slavų žodžių etimologijos žr. Stawski SEJP I 541.

⁴ Plačiau žr. Fraenkel E. Parole baltiche nate da errata analisi di parole composte. – StB 1933 III 114–120; ta pačia tema E. Frenkelis yra rašęs ir vėliau: Slav 1934–1935 XIII 3tt., IF LIX 295 tt.; Otrębski GJL 376 t.; Zinkevičius LD 190 t.

navičiaus (gim. 1804 m. netoli Pāpilio) *Merga...Užietrinta kay to rōna* (Olechnoviczius K. Pasakos... – V., 1861, p. 45)⁵ lyg rodytų, kad *ėtryti* plotas seniau rytų aukštaičiuose tęsėsi toliau į vakarus ir kad *sėtryti*, jau žinomas XIX a. pirmoje pusėje (tai matyti iš K. K. Daukšos žodyno), daug kur savo pirmtaką gali būti pakeitęs palyginti neseniai.

Dažnai pasitaiko, kad tam pačiam dalykui pavadinti pasiskolinama ne vienas, o daugiau žodžių, kurie paprastai išplinta skirtingose tarmėse. Taip yra ir šiuo atveju: be (*s*)*ėtryti(s)*, tarmėse maždaug tokia pat reikšme gana plačiai dar yra pažįstami kiti du slavizmai – *rōžyti(s)* (džn. *užsirōžyti*; daugiausia žemaičių), dėl kurio kilmės žr. Fraenkel LEW 744, ir *viėtryti(s)* (džn. *užsiviėtryti*, *-inti*; vakarų aukštaičių, taip pat dalies jų kaimynų pietų aukštaičių ir pietryčių žemaičių), kuris galėtų būti kildinamas iš le. *zapowietrzyć (się)* „už(si)krėsti“ (dėl priešdėlio *po-* praleidimo plg. *māčyti*, *magóti*) ir kurio specialesnei reikšmei („žaidžiai užsikrėsti“) įsigalėti (bent vietomis) gal bus kiek padėjęs fonetiškai artimas *ėtryti(s)* (pietuose – *ietrintis*).

Blt 1968 IV 289–292.

Lie. grūčkas

Daržovė *Brassica napus* var. *napobrassica* (L.) Rchb. mūsų tarmėse yra vadinama įvairiai: *sėtiniu*, *griežčiu*, *gručku*, *kručku*, *koliu* ar dar kitaip. Dėl vieno iš tų sinonimų, žodžio *grūčkas*, pravartu kai ką pasakyti atskirai, nes iki šiol dar neturime visai patenkinamo jo kilmės aiškinimo. LKŽ III 653 prie žodžio *grūčkas* nurodytas baltarusių tokios pat reikšmės žodis *брычка*. Galvoti, kad iš to baltarusių žodžio yra mūsų *grūčkas*, deja, negalima, nes tada lieka neišaiškintas žodžio pradžios priebalsis *g* vietoj originalo *b*. Skardžius SLA 79 *grūčką* kildino iš lenkų tarmių žodžio *gruszki* „tokia bulvių rūšis“ (pagal kilmę – mažybinė daiktavardžio *grusza* „kriaušė“ forma). Tas aiškinimas dabar duodamas ir Frenkelio LEW (s. v. *krūčkas*). Vis dėlto ir tos etimologijos negalima laikyti patikima:

---

⁵ Ši citata LKŽ pateikta du kartus: II 844 s. v. *už-ėtrinti* ir IV 19 s. v. *užlėtrinti*. Teisingas, žinoma, pirmasis skaitymas (su *-ė-*; dėl *ie* rašymo plg. toje pat knygelėje *sakie* „sakė“, *regiejey* „regėjai“ ir kt.). Morfologinių variantų *ėtrinti (-ina, -ino)*, *sėtrinti (-ina, -ino)* atsiradimas šalia *ėtryti (-ija, -ijo)*, *sėtryti (-ija, -ijo)* yra paprastas dalykas, plg. *bažintis* || *bažytis*, *bovinti* || *bovyti*, *klapatintis* || *klapatytis*, *krosinti* || *krosyti*, *kūrinti* || *kūryti*.

jai prieštarauja sugretintų žodžių reikšmės ir iš dalies fonetikos skirtumas, taip pat žodžio *grùčkas* geografija.

Grùčkas („sėtinio“ reikšme) vartojamas Lietuvos TSR pietvakarių kampe (Liubāvas, Kalvarijā, Kapsūkas, Vilkaviškis ir kt.). Į rytus ir šiaurę nuo šio ploto eina *krùčko* paplitimo ruožas (Veisiejai, Pūniskas, Šeštokaī, Liudvināvas, Alytūs, Prienai, Vilkijā, Giřkalnis ir kt.). *Krùčko* kilmė yra aiški – jis yra atsiradęs iš baltarusių tos pat reikšmės dialektizmo *кpучка* (jam artimiausia yra apie Krēkenavā, Babtūs ir kt. vartojama lytis *kručka*). Tą baltarusių žodį reikia laikyti ir mūsų *grùčko* originalu. *Grùčko* vartojimo plotas rodo jį atsiradus iš *krùčko*. Tik skardumu tesiskiriančių priebalsių *k* ir *g* kaitaliojimasis, ypač žodžio pradžioje, nėra lietuvių kalboje retybė. Čia pakaks keletu tokių pavyzdžių, kur pirmykštis žodžio pradžios *k* yra pakeistas skardžiuoju *g* kaip tik slavizmuose: *galdūnas*, *galiònikas*, *gamziulka* (Kařtena; plg. le. *kamzólka*), *garnžzas* (Leliūnai, Uliūnai; plg. br. *карніз*), *gelnė*, *goptūras*, *gvalda* ir t. t. (žodžius, kurių vieta nenurodyta, galima rasti LKŽ III). Galimas daiktas, kad *krùčkui* išvirsti į *grùčką* bus padėjusi disimiliacija.

Kad *grùčko* negalima skirti nuo *krùčko*, rodo ir tas, jog šalia formos *griùčkas* ploto (Sintautai, Šakiai) yra vartojama ją atitinkanti forma *kriùčkas* (Veliuonā ir kt.).

Klb 1958 I 220–221.

Praėjus daugiau kaip dviem dešimtmečiams po šios pastabos paskelbimo, šiandien jau yra susikaupe nemažai naujos informacijos, kuri leidžia kiek kitoniškai pažvelgti į *grùčko* kilmės bylą. Gerą bendrąją baltų kalbų sėtinio pavadinimų ir jų atsiradimo apžvalgą yra pateikęs A. Sabaliauskas¹. Ypač sėtinui nusisekė, kad jo pavadinimams trijų kontaktinių kalbų – lietuvių, baltarusių ir lenkų – atlasuose skirta po specialų žemėlapi². Lietuvių kalbos atlasas tik patikslina jau turėtą apytikrį *grùčko* ir *krùčko* (su jų variantais) geografijos vaizdą ir neverčia atsakyti pagrindinės minties dėl jų bendros kilmės. Tačiau tikrą staigmeną pateikia baltarusių tarmių atlasas. Pasirodo, kad baltarusiai *кpучка* (kartu su variantu *гpучка!*)

¹ Sabaliauskas A. Dėl baltų kalbų griežčio (*Brassica napus*) pavadinimų kilmės. – MA Darbai 1959 2(7) 159–165.

² Дзялекталагічны атлас беларускай мовы. – Мінск, 1963, карта № 276; Mały atlas gwar polskich. – Wrocław etc., 1964, t. 7, mapa nr 350; Lietuvių kalbos atlasas. – V., 1977, t. 1, žemėlapis Nr. 89.

vartoja tiktai nedideliame (keleto rajonų) plote prie Lietuvos (į rytus bei šiaurės rytus nuo Vilniaus), keletą kartų mažesniame negu mūsų *krùčko* ir *grùčko* teritorija, o toliau Baltarusijoje tas žodis visiškai nepažįstamas. Jau vien dėl to *krùčko* (ir *grùčko*) kildinimas iš br. *крўчка* (ir *грўчка*) pasidaro labai netikras. Jeigu ir sutiktume, kad br. *крўчка* susidarymas iš įprastinio jų *брўчка* (šalia *бруква* ir kitų variantų) formaliai nėra neįmanomas, vis vien liktų nepaaiškinta, kodėl toks sporadiškas pasikeitimas vyko kaip tiktai sandūroje su lietuvių kalba, o ne kur nors kitur.

Lenkų tarmių atlasas rodo, kad *kruzka* pažįsta dar ir lenkai, bet irgi neplačiai, tiktai šiaurės rytų kampe, vadinasi, vėl prie Lietuvos. Įtariama, kad tai skolinys iš br. *крўчка*³. Pastarojo geografija, deja, visai neparemia tokio aiškinimo. Baltarusijos Gardino kampe, iš vakarų susieinančiame su Lenkija, o iš šiaurės – su Lietuva, ne tik kad nežinomas *крўчка*, bet ir jo tariamasis prototipas *брўчка* beveik nepasitaiko – čia ištiesai traukiasi varianto *брўшка* arealas. Manyti, kad le. *kruzka* galėtų būti atkeliavęs iš br. *крўчка* ploto, esančio bemaž už poros šimtų kilometrų, per tarpinę Vilniaus krašto lenkų tarmę, irgi nėra kaip: viena, ta tarmė nesudaro iš-tisinės teritorijos, antra, ji tokiam vaidmeniui per nauja (susidariusi tik XIX a.), trečia, jai pačiai, kiek yra žinoma, labiau įprastas ne *kruzka*, o iš baltarusių perimtas *bruczka*. Baltarusiai prie Vilniaus ir Švenčionių taip pat vartoja *брўчка* (СБГ I 222 t.), nors Baltarusijos pusėje ties čia kaip tik išplitęs *крўчка* (*грўчка*).

Dar vienas geografijos dalykas, sunkiai suderinamas su br. *крўчка* ekspansijos į Lietuvą (ir Lenkiją) teorija, yra tai, kad pietiniai lietuviai palei Baltarusijos sieną ir net Baltarusijos pusėje (Azierkai, Nauji Giernykai, Lazūnai), išskyrus atskiras periferines šnektas su aiškiai neseniais *bruškà*, *bručkà*, ištiesai sako *krùckas* (rečiau *kručkà*), nors artimiausi kaimynai baltarusiai visame šiame ruože teturi *брўшка*, *брўчка* (tik iš vienos vienintelės vietos – Miežonių kaimo pačiame Lietuvos pasienyje – baltarusių tarmių atlasas šalia *брўшка* dar pateikia paralelinį *крўчка*).

Naujiesiems žodžių geografijos duomenims smarkiai supainiojus anksčiau lyg ir paaiškėjusią *grùčko* kilmės bylą, norint nenorint reikia arčiau susipažinti su pavadinimų chronologija ir bent apytikriai išsiaiškinti pačios daržovės plitimo kryptis.

Iš tiesioginių br. *крўчка* šaltinių seniausias tuo tarpu yra 1870 m. Novovičiaus žodynas. Jeigu manoma, kad *крўчка* atsiradęs iš *брўчка* bei

³ Sławski SEJP III 170.

brýkva, tuo pačiu reikia pripažinti, kad *krýčka* galėjo pasirodyti tikrai po *brýčka* bei *brýkva* išgalėjimo Baltarusijoje. Paprastai laikomasi nuomonės, kad pastarąjį žodį rytų slavai yra gavę per lenkus (be to, iš le. *brukiew* dar yra č. *brukev*). Trūkstant platesnių ir lengvai prieinamų pačių baltarusių leksikografinių šaltinių, dėl skolinimo laiko apytikriai padeda orientuotis rusų ir lenkų šaltiniai. R. *брюква* ima rodytis XVIII a. antroje pusėje (bene pirmiausia jis patenka į J. M. Gesnerio verstinį lotynų kalbos žodyną 1767 m.⁴). Ne ką senesni yra lenkų šaltiniai (*brukiew* „sėtinys“, pavyzdžiui, jau įdėtas į M. A. Troco XVIII a. vidurio žodyną⁵; S. B. Lindės istoriniame žodyne seniausi šaltiniai tėra iš XVIII a. antrosios pusės; maždaug tokio pat senumo yra ir sinonimai *karpíel*, *kwak*). Išeitų, kad Baltarusijoje *brukva* (*brucka*) vargiai galėtų būti atsiradęs anksčiau negu XVIII a. antroje pusėje.

Lie. *grùckas* kadaise dar buvo išplitęs Prūsų Lietuvoje (iš kur žinoma ir kitokių sėtinio pavadinimų), ir to krašto senieji žodynai teikia svarbios informacijos dėl šio žodžio amžiaus. Iš spausdintų žodynų autorių *gručką* jau pateikia Pilypas Ruigys 1747 m.: *Gruczka*, *ko*, m. eine harte Rûbe, *Rëpukë*, *sonft Rapukkas*, *ko* R I 43 (panašiai vėliau ir MŽ I 87: *Gruczka*, *ko*, m. eine harte Rûbe, *sonft Rapukas*). Rankraštiniai žodynai rodo, kad *gručko* būta dar visu šimtmečiu anksčiau; einant vis tolyn į praeitį, čia galima pacituoti: *Rappucken Zemlindei Reppukai*, *Gruczka* B 994; *Rappuck: Zemlindei, dzú* [M.] *Rappukai, kú* M. *Gruczka*, *ú*. M. C II 262; *Rappuchen* = *rûbe* [? žodžių sandūroje lyg išbraukta pora raidžių] – *Gruczka* Q 404. Vadinasi, *grùckas*, būdamas žinomas nuo XVII a. vidurio, negali būti kilęs iš *krýčka* (*erýčka*), nes pastarajam susidaryti pačioje baltarusių kalboje sąlygos atsirado ne anksčiau kaip XVIII a. antrojoje pusėje.

Grùcko tėvynės reikia ieškoti ne kur kitur kaip tik Prūsų lietuvių gyventojė teritorijoje. Baltų ir šiaurinių slavų kraštuose sėtinys pirmiausia plito iš vokiečių. Jau minėtas le. *brukiew* ir tas paprastai toliau kildinamas (ypač slavistų) iš šiaurės rytų vokiečių dialektizmo, plg. *Brúke*, *Brucke*, *Wrúke*, *Wrucke* Fr I 112. Germanistai, tiesa, kartais pagalvoja ir apie

⁴ Лексикон латинской с Геснерава этимологического лексикона на российский язык переведенной. – М., 1767, с. 443 (s. v. *napus*).

⁵ Trotz M. A. Nouveau dictionnaire françois, allemand et polonois. – Leipzig, 1744, t. 1, sk. 1166 (choux rave. Kohl=Rûben. *Bruckwie*; *wruki*); Trotz M. A. Nowy dykcyonarz to iest mownik polsko-niemiecko-francuski. – Lipsk, 1764, t. 3, sk. 80 (*Brukiew*, f. eine Kohl=Rûbe. chou rave).

atvirksčią skolinimo kryptį, sakydami, kad jų žodis pasirodęs tikrai XVIII a. antroje pusėje. Jau vien lietuviškieji žodynai leidžia persiristi į pirmąją XVIII a. pusę: *Rapukkas*, ko, m. eine Repuck, Brucke; sonjt *Gruckas*, ko, m. R I 123 (čia *Gruckas* tikriausiai spaudos klaida vietoj *Gruczkas*); Repuchen oder Brucken Blätter Kohl. *Repukkû Lápû Lapène*. B 807. Kad žodžio būta ir žymiai anksčiau, rodo į pamarėnų (kašubų) kalbą pakliuvęs ir jau 1565 m. dokumente pavartotas *brukiew*: żywności okrom chleba żadnej nie mają, bo grochów, kapust, rzep, jagieł, pasternaków, marchwie nie mają, jeno jarmuż a brukiew, co w Polsce zowią broskieiff⁶. Tik to *brukiew* reikšmė, jeigu jis atstojo le. (sen.) *br(z)oskiew*, veikiau bus buvusi ne „sėtinyš“, o „*Brassica oleracea* var. *acephala* DC, lapinis kopūstas“ (žieminis pašarinis kopūstas raudonai violetiniais lapais). Tolesniam etimologizavimui teisingą kryptį gal jau bus nurodęs V. Vismanas, *Wru(c)ke* „sėtinyš“ susiedamas su v. ž. *Wruuk* „gumbarainis rąstgalis, trinka“, *Wrück* „šaknis (ir pan. rkšm.)“⁷. Prūsų lietuviai, gyvendami kuone pačiame kalbamojo pavadinimo ekspansijos židinyje, anksti turėjo susidurti ir su pačia daržove, ir su jos pavadinimu. Lie. *grūčkas* veikiausiai kaip tik ir remiasi v. *Wrucke* kažkokia tarmine forma (vietomis šnektose, rodos, galima būtų laukti dem. *wrutške*; lietuviams visiškai svetimas *vr-*, savaimė aišku, turėjo būti pakeistas). Minties, kad galėjo būti skolinta ne tiesiogiai, o per tarpininkus slavus, visai atmesti negalima, tačiau jai paremti šiuo tarpu nėra duomenų (iš vakarų slavų gretimų tarmių nėra žinoma tokios lyties, kurią formaliai ir chronologiškai būtų galima laikyti tarpine). Iš to paties vokiečių pavadinimo, tik iš kito jo varianto *Brūke* ir veikiausiai vėliau yra dar atsiradęs Prūsų krašto lie. *brūkas* „sėtinyš“⁸.

Be jau cituotų variantų, Frišbyro žodyne atskirai dar pateikiamas *Grutschke* (Fr I 258). Paprasčiausia, rodos, būtų iš jo kildinti *grūčką*. Tačiau *Grutschke* teufiksuotas vėlyvame (XIX a. vidurio) rankraštiniam žodžių rinkinėlyje iš Stālupėnų, kur tada gyveno dar nemažai lietuvių. Vadinasi, neturėtų būti suklydęs A. Sabaliauskas, v. trm. *Grutschke* skirdamas prie lituanizmu⁹. Iš lietuvių taip pat yra v. *Rappuchen(-)* (pirmiausia

⁶ Lustracja województwa pomorskiego 1565/Wydał S. Hoszowski. – Gdańsk, 1961, p. 36.

⁷ Marzell H. Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen. – Leipzig, 1943, Bd. 1, sk. 642.

⁸ Alminauskis DLL 36 (dėl šaltinių žr. LKŽ I³ 1079).

⁹ Sabaliauskas A. – LKK 1966 VIII 97.

Q 404), *Rappucken* (pirm. C II 262; plg. *Rapuck* Fr II 213), *Repuchen* (pirm. B 807), *Repucken* (pirm. B 807; plg. *Repuck* R I 123), plg. Prūsų lie. *Rappukai* (pirm. C II 262), *Repukkai* (pirm. B 807; ir *Reppukai* B 994), *Rēpukē* (R I 43), *Ropukai* (pirm. B 807)¹⁰. Tas įvairuojantis pavadinimas gana įprastas Prūsų Lietuvoje, ypač jos žodynuose, tačiau nežinoma, kad vokiečiai kur nors kitur šitaip būtų vadinę sėtinius. Išeitų, kad lietuviniškai jau nuo XVII a. vidurio bus pradėję labiau garsėti sėtinių auginimu negu kolonistai vokiečiai.

Visai natūralu, kad naujoji daržovė sykiu su savo pavadinimu *grūčekas* iš Prūsų lietuvininkų plito ir į čia pat pašonėje buvusią Lietuvą. Dėl asimiliacijos (ar gal sykiu ir dėl bendrosios *g-* || *k-* kaitaliojimosi tendencijos) šalia *grūčekas* (su variantais) dar atsirado *krūčekas* (su variantais); panašių porų, kur *g-* yra ar galėtų būti senesnis už *k-*, taip pat nesunku rasti, plg. *gniūtas* || *kniūtas*, *griščiukas* || *kriščiukas*, *grįžtė* || *križtė*, *grōpis* || *krōpis*, *gardis* || *kardis*, *gėmbė* || *kembė*, *gleinūs*, *-i* || *kleinūs*, *-i*, *gvėrti* || *kvėrti*. Plisdamas šiaurės rytų kryptimi, *grūčekas* || *krūčekas* įsitvirtino visoje pietų ir iš dalies vidurio Lietuvoje ir dabar užima didesnę teritoriją negu kuris kitas sinonimas. Kai sėtinys šiuo pavadinimu rytuose atsидūrė prie baltarusių žemių, ten dar nebuvo spėję atkelti aplinkiniu keliu per Lenkiją ir Baltarusiją nei *брўшка* || *брўчка*, nei pati daržovė. Tad nieko nuostabaus, kad vienur kitur (ypač toliau į šiaurę) artimesnieji baltarusiai sėtinį ir jo pavadinimą pirmiau gavo iš lietuvių. Kad br. trm. *крўчка* || *грўчка* yra lituanizmas, o ne, atvirkščiai, čia svarstomo lietuvių pavadinimo šaltinis, dabar, turint tikslesnių baltarusių žodžio užrašymų, matyti ir iš fonetikos: naujojo šiaurės vakarų tarmių žodyno ГРҮЧКА (СБГ I 488) rodo, kad tariama ne su pačių baltarusių žodžiams įprastu *γ-*, o su skoliniais būdingu *g-*. Tačiau *крўчка* || *грўчка*, jeigu, žinoma, jo arealo nėra žymiai susiaurinusį vėlesnė *брўшка* || *брўчка* banga, didesniu ekspansyvumu nepasižymėjo. Tai, bent jau dalyje šnektų, gal ne tiek tikras skolinys, kiek lietuviškojo substrato liekana. Toks pat lituanizmas, žinoma, yra ir šiaurės rytų Lenkijoje pasitaikantis *kruczka*.

Plisdamas į šiaurę, *grūčekas* || *krūčekas* atsirėmė į teritoriją, kurioje lietuviai su sėtinu jau buvo susipažinę iš kito jo plitimo židinio, buvusio šiau-

¹⁰ Dar žr. Sabaliauskas A. — MA Darbai 1959 2(7) 162.

rėje nuo Lietuvos. Ten iš vokiečių palyginti anksti sėtinius buvo išmokę auginti latviai ir estai. Su šiaurine sėtinio ekspansija aiškiausiai susijęs vidurio Lietuvos šiaurėje išplitęs skolinys *kōlis* || *kolys* (iš la. *kālis*, žinomo nuo XVII a. ir kilusio iš v. ž. *kāl*; dėl lie. plg. ir v. *Kohl*). Tačiau ir visos šiaurės rytų Lietuvos žodis *griēžtis* (su variantais) ko gera imituoja la. *grieznis*², šalia kurio savo ruožtu stovi Baltijos vokiečiams įprastas, bet, rodos, nepažįstamas pačioje Vokietijoje provincializmas *Schnittkohl* „sėtinys“ (plg. jau pirmajame – 1638 m. – latvių kalbos žodyne, tiksliau – Mancelio žodyno priede Phrazeologia Lettica, XVI skirsn.: *Schnittkohl* / *Ghreefchni*; panašiai Langijaus 1685 m. rankraštiniame žodyne, Blesės leid. 81: *Ġreefchni* (. *Ġreefēni*), *Schnittkohl*).

Iš to šiaurinio židinio su sėtinu vienur kitur susipažino ir artimiausi rytų slavai. Pavyzdžiui, pačioje Baltarusijos šiaurėje vietomis vartojamas *kālika*, *kāliūka* sykiu su rusų šiaurės vakarų šnektų *калика*, *каливка* (ir kitais variantais) yra iš estų *kaalik*, *kaalikas* „sėtinys“¹¹. Dar platesne juosta, vakaruose prasidedančia ties Latvijos ir iš dalies Lietuvos pasieniu ir per visą šiaurės Baltarusiją nusidriekiančia rytų kryptimi (link Smolensko), yra pasklidę br. trm. *гры́жына*, *гры́жынка*, *гры́жан*, *гры́жа*, *ры́жынка*, *гры́зіна*, *гры́занка* ir panašūs variantai (apie Smolenską ir net toliau rusų tarminės leksikos šaltiniai irgi pažįsta [*гры́жа*, *гры́жынка*, *гры́зіна*, *гры́зўха*, *гры́за*). Neįsigilinus gali pasirodyti, kad tai pačių rytų slavų savarankiški dariniai iš br. *гры́зці* (r. *грызть*) „graužti“. Toks aiškinimas, deja, būtų ne kas kita, kaip pasidavimas liaudies etimologijos sugestijai ir atsisakymas nuo rimto mokslinio etimologizavimo. Patiems kalbėtojams bent dalis variantų gal ir atrodo esą susiję su minėtuoju veiksmoždžiu, bet tai jau antrinė sąsaja, kuri daugų daugiausia gali paaiškinti tiktai vieną kitą vėlesnį perdirbinį (pvz., r. trm. *грызўха*). Šiaipjau šį pavadinimą reikia laikyti paprasčiausiu leticizmu. Labiausiai paplitusį br. *гры́жына* be jokių fonetinių sunkumų galima kildinti iš la. *griez̄inis*² EH I 410, jeigu tik nepamirštama, kad to žodžio tėviškėje Bebrėnėje (tad netoli baltarusių teritorijos), kaip ir visoje pietryčių Latvijoje, rytiniai aukštaičiai (augšzemnieki) vietoj dvibalsio *ie* turi *ī*; tad latgalių n. pl. [*ḡfīzīni*] visai natūraliai, jeigu dar atsižvelgiama į baltarusių *r* ir *ž* depalatalizaciją, duoda br. *гры́жы-*

¹¹ Sabaliauskas A. – MA Darbai 1959 2(7) 163.

ны (šalia kurio n. sg. *грьжына*, ret. *грьжын*). Nėra nei veikiamų kliūčių dažniausius baltarusių variantus su *-ž-* kildinti ir iš labiausiai ir seniausiai žinomo la. *grieznis* (kurio gen. sg. ir visos daugiskaitos formos irgi su *-ž-*). Kildinant iš *griežni* (daugiskaita dažnesnė, vien ja tenkinosi jau Mancelis), trm. [gřižni]¹², tik reikėtų sakyti, kad baltarusiai daiktavardžių kamienų pabaigoje jiems neiįprastą *-žn(-)* yra perdirbę į *-жын(-)*, *-жан(-)*, priartinami prie savo pačių priesaginių daiktavardžių. Pavadinimo variantas visai be priesagos iš latvių kalbos tuo tarpu nežinomas. Jeigu jo ir nebuvo, br. (ir r.) *грьжа* galėjo retrogradiškai atsirasti, pavyzdžiui, šalia individualizuojamaisiais ar deminutyviniais vediniais palaikytų *грьжына* (plg. trm. *цыбу́лина* : *цыбу́ля*) bei *грьжынка*. Dėl *грьжынка* ir dar poros kitų sporadiškų variantų be *g-* plg. br. trm. *Рыгор* < sen. br. *Григор* (be to, gal galėjo atsiliepti valgomųjų geltonųjų sėtinių paskolinto pavadinimo liaudinis siejimas su br. *рѣжы* „rudas, rausvai geltonas“). Br. *грьзіна* (r. *грьзіна*) paprasčiausia kildinti iš la. *griēzinis* EH I 408 – trm. [grīžīnc], n. pl. [grīžīni]¹³ arba *griezienis* EH I 408 (apie Daugpilį) – trm. būtų n. pl. [grīžīni] ar gal [gřižīni]. Jeigu variantų su *-a-* (*грьжанка* ir pan.) nebūtų galima sklandžiai paaiškinti, remiantis vien baltarusių šnektų ypatybėmis, į pagalbą gal dar reikėtų pasitelkti la. *griēzenis* EH I 408, kurio n. pl. *griezeņi* jau buvo anksčiau cituotas iš Langijaus žodyno (šiaurės vakaruose nekirčiuoto *e* virtimas į *a* baltarusiams pažįstamas). Ką tik apžvelgtos šeimos skolininį charakterį paskiausiu metu dar labiau yra išryškinę baltarusių tarmių leksikografai, pateikdami *грьжына* (*грьжына*), *грьжа* (СБГ I 490) su *g-* (baltarusių atlaso komentaruose, beje, pavyzdžiai rašomi su *γ-*, ir nežinia, ar tai tik sudarytojų neapdairumas, ar – bent vietomis – toliau pažengusios adaptacijos konstatavimas).

Tokiu būdu platesnis ir įdėmesnis žvilgsnis į Baltarusijos šiaurę bei šiaurės vakarų kampą leidžia pamatyti, kad br. *крьчка* || *грьчка* šioje padangėje ne toks jau izoliuotas, kad čia kaip tik telkiasi senieji skoliniai, atėję į *бръква* šeimos dar neužimtus plotus. Lituanizmo *крьчка* || *грьчка* arealas prišlijęs prie gerokai didesnio leticizmo *грьжына* (su daugeliu va-

¹² Taip, pavyzdžiui, Aknystoje, žr. Ancītis K. Aknīstes izloksne. – Rīga, 1977, p. 46.

¹³ Taip iš Baltarusijos paties pasienio pateikia Reidzāne B. Mantotā zemkopības un lopkopības leksika. – Rīga, 1970, p. 37.

riantų) arealo. Abu baltizmai, atėję iš skirtingų sėtinio plitimo židinių, baltarusių žemėje veikiausiai bus susidūrę maždaug XVIII a. pirmoje pusėje.

Tai štai kaip dabar atrodo *grūčko* istorija. Praeis dar pora dešimtmečių, o gal nė tiek nereikės, ir ją tikriausiai vėl bus galima praplėsti bei patikslinti. Mokslas žengia į priekį, tad reikia tikėtis, kad ir daugiau šiuose etimologijos etiuduose svarstytu, bet gal dar nepakankamai nušviestu žodžių ilgainiui pasidarys kur kas aiškesni.

Nėra ko nė sakyti, kad čia iškelti ir panagrinėti žodžiai – tai tik mažytė dalelė tos baltų leksikos, kurios kilmės mįslės yra likusios neįmintos. Tūkstančiai lietuvių, latvių ir prūsų žodžių tebelaukia savo etimologų.

Baltische etymologische Studien

Zusammenfassung

Das vorliegende Buch ist eine Sammlung der Aufsätze von verschiedenem Umfang, in denen die Herkunft von solchen baltischen Wortgruppen und einzelnen Wörtern erklärt wird, die in der bisherigen etymologischen Literatur entweder ungenügend beleuchtet oder gar nicht berührt worden sind.

Da das vorliegende Buch nicht nur für Fachleute vorgesehen ist, wird im Vorwort „Etymologie“ (S. 11 – 16) kurz mit den Forschungsmethoden, Grundsätzen und Aufgaben der Etymologie als eines besonderen Zweiges der modernen Sprachwissenschaft bekanntgemacht. Anhand konkreter Beispiele wird die Spezifik der etymologischen Deutung von Wörtern aufgedeckt, die ihrem Ursprung nach zu verschiedenen Schichten der Lexik angehören.

1. Wortgruppen und -familien der baltischen

Lexik vom allgemeineren Charakter

Reihernamen in den baltischen Sprachen (S. 17–40). Aus unserer Übersicht der Reihernamen ist zu folgern, daß der Fischreiher (*Ardea cinerea* L.) in den baltischen Sprachen größtenteils nach seinem rauhen, durchdringenden Schrei benannt worden ist. Benennungen dieser Art sind folgende: apr. *geeyse*, lit. *gėnšė* (*gėšė*, *gemšė?*), *gėnžė* (*gėžė*), *gėršė*, *govaras* (vgl. *govė*, *gauti* „heulen“, asl. *govorō* „Lärm“ usw.), lett. *dzėse*, *dzėstre*, *dzėzīs*, *klijāns*, *žūris* (vgl. *žūrēt*, *žurēt* „heulen“, lit. *žiūras* „Uhu“, *žiurlīs* „großer Brachvogel“ usw.) und vielleicht (nach der traditionellen Etymologie) lit. *garnỹs*, lett. *gārnīs* (*kārnīs*).

Manche Benennungen hat der Reiher nach seiner Nahrung (Fische) oder nach seiner Ernährungsweise (das Verschlingen der Fische) erhalten, z. B.: lit. *žuvėčia*, *žuvėdra* (die letzte Benennung ist weit für die Möwe verbreitet, wobei diese Bedeutung die ältere ist), alit. *žugara* (eig. „einer, der Fische verschlingt, Fischfresser“), vielleicht auch lit. *garnys*, lett. *gārnis* (wenn diese Benennung mit lit. *gėrti*, lett. *dzert* „trinken“, früher sicher auch „(ver)schlingen“, zusammenhängt).

Andere Benennungen sind mit der Art, wie der Reiher mit S-förmig gebogenem und eingezogenem Hals steht sowie fliegt (*a*) oder wie er langsam (in gebückter Haltung) und mit langen Schritten geht (*b*), verbunden: *a*) lit. *kumpakāklis*, *didžiaguorklis*, *b*) lett. *guoris* (vgl. „*gohritees*, mit langen faulen Schritten daher gehen“ — J. Langes Lexicon, lit. *guorėlė* „ein Huhn, das immer langsam und gebückt geht“, *gūrinti* „langsam, gebückt gehen“ usw.).

Lit. *vānagas*, lett. *kalnu vanags* „Reiher“ stammt aus der Bibelsprache, in der durch den gut bekannten Habichtnamen die Reiherbenennung ersetzt worden ist. Lit. dial. *čėpl(i)a* (*čaplė*) ist ein slawisches Lehnwort (< poln. *czapla* oder br. *чaпля*), während lett. (nur in Dictionarium von G. Elger belegt) *spebers* eine Entlehnung aus dem Deutschen (< d. *Sperber*) ist.

Einige altertümliche Amselbezeichnungen (S. 40–48).
1. Lit. *pamėdulė* „Amsel (*Turdus merula* L.)“ ist ein schwindendes mundartliches Wort. Zum erstenmal ist dieses Wort im Wörterbuch von J. Brodowski belegt. Die bis jetzt unerklärte Etymologie von lit. *pamėdulė* ist einfach zu deuten. Es ist eine Ableitung mit dem Suffix *-ulė* von dem heute schon verschwundenen Verb *pamėd-* „(spottend) nachahmen“, vgl. alit. *pamedau*, *pamemi* „ich ahme nach, (poln.) *podrzedziam*“ (beide Formen sind bei Szyrwid Dict. belegt), lett. *mėdēt* „spotten, nachäffen, höhnen“. Die Amsel ist als „Nachahmerin“ nach ihrem eigenartigen pfeifenden Gesang benannt.

2. Lit. *šėšėtė* (*šešetė*?) „Amsel“ ist bei Szyrwid Dict. (nur in der Erstausgabe) und in alten handschriftlichen Wörterbüchern aus Preußisch-Litauen zu finden. Lit. *šėšė* (*šėšis*) und *šėžė* (*šėžis*) „Amsel“ sind von alters her nur in Wörterbüchern aus Preußisch-Litauen bekannt. Gegenwärtig scheint keine dieser Bezeichnungen gebräuchlich zu sein, obwohl sie in manchen Wörterbüchern der modernen litauischen Sprache noch angeführt werden. Nach den Quellen zu urteilen, sind die Bezeichnungen

mit -š- älter als die mit -ž-. Darum sollte wohl apr. *seese* „Amsel“ nicht *sēze*, sondern *sēse* gelesen werden. Wenn alle erwähnten Bezeichnungen insgesamt und zugleich auch andere litauische Amselbezeichnungen (vgl. lit. dial. *čežỹs*, *trakšlỹs*) berücksichtigt werden und nicht nur eine isolierte Form in Betracht gezogen wird wie früher bei manchen Forschern (H. Petersson, M. Vasmer, E. Fraenkel, A. Brückner), so wird es augenscheinlich, daß diese Wörter lautmalender Herkunft sind. Mit den letzteren wurde dieser Vogel nach seinem charakteristischen schnarrenden Warnruf bezeichnet.

Lit. *dėinauti*, lett. *dīvelēt* und ihre Verwandten (S. 48–62). Der Artikel behandelt vor allem einige solche baltische Wörter, die noch keine etymologischen Erklärungen gefunden haben.

Lit. (žem.) *dėinauti* „den Hof machen, flirten, schmeicheln, locken“ ist von *dėina* „Gefälligkeit, Schmeichelei; (Subst. comm.) wer schmeichelt, den Hof macht“ abgeleitet, das letztere ist wieder mit dem Suffix *-na* vom Verb **diēti* (Präs. 3. **diēja*, ältere und žem. Form **dēja*; Prät. 3. **diejo*, ältere **dėjo*) = lett. *diēt* (Präs. 1. *deju*) „hüpfen, tanzen (auch singen)“. Zur Wortbildung vgl. lit. *gleinà* „wer sudelt, schmiert“: *gliēti* (*gliēja* / *glēja*) „schmieren, kleben, verkitten“ (im Lett. gibt es *deinis* „Tänzer, Springer“). In den baltischen Sprachen werden die Wörter des Bedeutungsfeldes „hüpfen, springen, tanzen“ oft in der Bedeutung „den Hof machen, schön tun, sich einschmeicheln“ gebraucht (vgl. auf beiderlei Art gebräuchliche lit. *šokinėti*, lett. *lĕkāt*, *lakstuōtiēs*, *laksttiēs*, lit. *tūpčioti*, *tupinėti*, *tupikāuti*, *kulnūs raityti*).

Zu derselben Wortfamilie gehören lett. *dīvelēt* „(wiederholt) reißen, quälen, peinigen; schütteln, schaukeln; bewegen; sich abarbeiten lassen; viel beschäftigen (arbeiten lassen), viel benutzen; ablagen; unruhig sein, sich unruhig gebärden“ (in letzter Bedeutung besonders das Reflexivum), *dīvelis*, *dīvele*, *dīvelnieks*⁴ „ein unruhiger Mensch“ (vgl. semantisch sehr nahes lett. *daiņa*, *didāļa*, *diduoņa*, *dīža* „ein unruhiger, unbändiger Mensch“), lit. (žem.) *nu-dyvelioti* „ermüden, abhetzen, ablagen“, *pri-dyvelioti* „verprügeln“. In bezug auf die Form (besonders auf -v-) vgl. lett. *glīve*, *glīvēt*, lit. *glėivės* (selt. *glyvas*), *glėivėti*, *glėivėti* neben lit. *gliēti*.

Zusammen mit der früher etymologisch noch nicht erklärten Wörtern wird der Überblick über die anderen Verwandten von lett. *diēt* gegeben. Nebenbei werden zusätzliche Argumente für die Zugehörigkeit von lit. *dėjà* „(Subst.) Jammern, Wehklage, Unglück, Elend; (Interj.) leider, scha-

de, ach“, *dainà* „Lied“ und manchen anderen Wörtern zu dieser Wortfamilie (idg. **dejə-* „sich schnell (herum)bewegen, herumwirbeln, tanzen“) angeführt.

Lit. *gomùs*, -i „willig, bereit, geneigt“, lett. *gāma* „einer, der übermäßig viel ißt“ und andere verwandte Wörter (S. 62–68). Lit. *gāmas* „Vielfraß, Freßsack; jemand, der mehr arbeitet als er kann“, *gamúoti* „wünschen, begehren, nach etwas Leckerem suchen“, *gomùs*, -i „willig, bereit, geneigt“, *gomurà* „ein habsüchtiger Mensch, Habgieriger“, *gumāras* „ds.“, *gumėti* „beabsichtigen, Lust haben, bereit sein“; lett. *gaņris* „ein ausgehungertes Mensch, der gierig ißt“, *gāma* „einer, der übermäßig viel ißt“, *gāmēt* „hungern; übermäßig viel essen“, *guņzāt* (*gumzēt*) „verschlingen, großartig essen“ usw. gehören zu derselben Wortfamilie wie lit. *gamākas* „Stück, Klumpen“, *gamulys* „Klumpen, (Schnee)ball, Ballen“, *gōmulti* „zusammenknäueln, -drücken; einhüllen, einmummeln“, *gumsà* (*gumsà*) „etwas, das hervorragt, Beule“, *gumulis*, -ė „hornlos, ungehört; hornloses Stück Rindvieh“; lett. *gams* (?) „Knoten, Knollen (an Pflanzen)“, *gums* „Bolle, Knolle; blätterlose Knospe“, *gūmt* (*guņt*) „sich biegen; wulstig werden; überfallen, sich auf einen langsam senken; greifen“, *gumzdt* „mit der Hand (jm.) von hinten vorwärts schieben, anspornen, anreizen; quälen; knüllen; drücken, stopfend quetschen“; russ. *гомóла* „Klumpen, Ballen“, *жатъ* (*жму*) „pressen, drücken“ usw. (idg. **gem-*: **gām-*: **gμη-* „zusammendrücken; Klumpen“). Die semantische Entwicklung von „(zusammen)drücken; Klumpen, Ballen“ bis „begehren, habsüchtig sein“ geht über die Zwischenbedeutung „übermäßig viel, gierig essen“ (eigentlich „große Bissen schlucken, große Stücke (mit vollgestopftem Munde) essen“ oder „(in den Mund) stopfen“). Zu derselben Wortfamilie gehört wahrscheinlich lett. *guōmele* „eine Art großer Erdbienen, Hummel“ (vgl. lett. *kamane* „Erdbiene, Hummel“ neben *kams* „Klumpen, eine größere Masse; Kloß“).

Wörter mit der Wurzel *(*s*)*ket-* (S. 68–84). Die baltischen und slawischen Wörter mit der Wurzel *(*s*)*ket-* unterscheiden sich sehr ihrer Semantik nach. Die wichtigsten Bedeutungen „Stange“ (lett. *šķeste*, *šķeteri* u. a.; hierher gehört auch lit. *kėstės* „zwei Holzstangen zum Tragen von Stroh oder Heu; Trage, Tragbahre“), „(Rücken)kamm, Widerrist, Buckel“ (lit. (*s*)*keterà*, *sketėli(u)s* u. a.), „Borste“ (sl. *ščetb, *(*š*)*četina*) werden erst dann leicht verständlich, wenn die Wörter mit den genannten Bedeutungen als selbständige Ableitungen von *(*s*)*ket-* – einer Erwei-

terung der indogermanischen Wurzel *sek- „schneiden“ – betrachtet werden. Lit. (*s*)*kėsti* „spreizen, ausbreiten, entfalten“ steht noch verhältnismäßig nahe der ursprünglichen Bedeutung.

2. Litauische Lexik

Etymologie des Wortes *tru̯mpas* (S. 85–95). Lit. *tru̯mpas*, -à „kurz“ gehört zur Familie des lit. Wortes *trupėti* „bröckeln, krümeln, auseinanderfallen“. Für indogermanische Sprachen ist eine solche Bildung der Wörter mit der Bedeutung „kurz“ sehr geläufig. Sie beruht auf der Vorstellung, daß die Eigenschaft der Kürze eines Dinges Ergebnis einer Handlung ist, die die Länge des Dinges kleiner macht (z. B. Ergebnis des Schneidens, Hackens, Beißens, Schlagens, Stampfens, Reibens u. a. m.). Wegen -*m*- muß man lit. *tru̯mpas* für die Ableitung des baltischen nasalinfigierenden Verbs halten, vgl. lit. (dial.) *trūpti* (Präs. 3. *tru̯mpa*) „bröckeln“, lett. (dial.) *trupt* (*trūp*) „zerbröckeln, faulen, modern“; vgl. auch *klu̯mbas* „hinkend, strauchelnd, lahm“: *klūbti* (*klu̯mba*) „straucheln, stolpern“ u. a.; von derselben Bildungsart sind wohl auch Synonyme von *tru̯mpas* – lit. *stungas (vgl. *stūngis* „Messerstumpf, Messer mit abgebrochener Spitze“): *stūgti* (*stu̯nga*) „steif, starr, elastisch werden“, lett. (dial.) *strumps* : *strupt* (*strupst* statt des alten *strūp) „kurz, gestutzt werden“. In Kurland ist eine Entsprechung des lit. *tru̯mpas* bekannt – lett. (dial.) *trumpjš* „stumpf (nicht scharf)“, auf das lett. (dial.) (*nūo*)*trumpēt*, *nūotrumpuōt* „Ende eines Baumes abhauen, abkappen“ und einige Eigennamen zurückgehen. Daß es im Altpreußischen auch Entsprechungen des lit. *tru̯mpas* gegeben hat, zeigen altpreußische Orts- und Personennamen mit *Trump-* und wahrscheinlich auch apr. *trumpstis* „Feuerzange (?)“. Das behandelte Wort kann man also für eine Neubildung der Balten an der Ostseeküste (der Kuren, Altpreußen und Žemaiten) halten.

Etymologie einiger mundartlicher Synonyme von lit. *tru̯mpas* „kurz“ (S. 95–100). Im Beitrag werden einige litauische Benennungen für „kurz“ erklärt, deren Etymologie bis jetzt nicht bekannt war.

1. Lit. dial. *bigas*, -à „kurz, gestutzt, stumpf, klein“ mußte früher viel weiter verbreitet gewesen sein, wie es aus seinen Ableitungen *bigė* „abgenutztes, stumpfes Messer; kurzer Schwanz, Stumpfschwanz, Stutz; ein (zu) kurzes Kleid usw.“, *bigis* „abgenutztes Messer, Messer mit abgebro-

chener Spitze; Stumpfschwanz; was kurz ist, kurzes Ding“, *biginti* „kürzen, stutzen“ u. a. zu ersehen ist. In lettischen Mundarten ist noch die Ableitung (von dem Adjektiv **bigš*) *bigis* „Teufel“ zu finden (vgl. lit. *striùkis* „Teufel“: *striùkas* „kurz“ u. a.). *Bigas* ist von dem Verb **bigti* „schlagen“ abgeleitet (die Ableitung der Adjektive in der Bedeutung „kurz“ von den Verben in der Bedeutung „schlagen“ liegt auch in anderen indogermanischen Sprachen vor), auf dem bestimmt lett. *bidzīt* „den Ofen umrühren; stoßen“, *bikstīt* „wiederholt stechen, stochern; schüren; anspornen, antreiben“ u. a. beruhen. Dasselbe **bhig-* „schlagen, stoßen, stechen“ scheint auch in den germanischen Sprachen vorhanden zu sein, vgl. ahd. (*ana*)*bicchan*, mhd. *bicken* „stechen, stoßen, hauen“, ahd. *bic* „Stoß, Stich“, d. dial. *Bicke(l)* „Spitzhacke“ u. a. Lit. dial. *bikis*, -ė „was bzw. wer kurz ist; Stumpfschwanz“ und die mit ihm zusammenhängenden litauischen Fluß- und Familiennamen beweisen noch nicht, daß neben **bhig-* auch **bhik-* rekonstruiert werden müßte, weil die Formen mit *k* viel später entstanden und wahrscheinlich auf die Formen des Verbs **bigti* mit *g* = [k] zurückzuführen sind. Balt.-germ. **bhig-* muß weiterhin mit asl. *bijq* (*bvjq*), *biti* „schlagen“ und anderen Repräsentanten der idg. Wurzel **bhei-*, **bhī-* „schlagen“ in Verbindung gebracht werden.

Bigti scheint neben der Bedeutung „schlagen“ noch die Bedeutung „beenden“ gehabt zu haben, vgl. lit. dial. (südostžem.) *bigė* „dörfliche Abendunterhaltung“ (urspr. offenbar „Beendigung, Abschluß(feier), Erntefest“). Das gestattet uns anzunehmen, daß die Etymologie von lit. *baigti* (dial. noch *beigti*), lett. *bēigt* „(be)end(ig)en“ (lett. dial. noch „umbringen, töten“) wie auch die von *bigti* (*bigas* usw.) die gleiche sein kann. Die ursprüngliche Bedeutung des lit. (žem.) *beñgti* „=baigti (beenden)“ ist früher auch „schlagen“ gewesen, wovon noch lit. dial. *biñgti* (mit dial. *-in-* statt *-en-*?) „schlagen, hauen, umbringen“ und andere dialektale Belege zeugen. Nach Verzicht auf die wenig sichere Verbindung des Wortes *beñgti* mit ai. *bhanājmi*, arm. *bekanem* „breche“ u. a. müßte *beñgti* für ein verhältnismäßig späteres mundartliches Wort gehalten werden, das aus den präsentischen Infixformen des Verbs **bigti* (Präs. **bing-*) „schlagen; beenden“ entstanden ist infolge einer Übertragung des *n* auf das gesamte Paradigma und infolge einer Ablautsentgleisung, die neben **biñgti* auch die Wörter mit *e* (*beñgti*) und *a* (*bangstýti*, *pabangà*) in der Wurzel entstehen läßt.

2. Lit. dial. *biznas*, -à, *bizdras*, -à, *biskas*, -à „kurz; ohne Schwanz, mit gekapptem Schwanz“ könnte man mit lit. dial. *bižsti* (*-džia*, *-dė*)

„stechen, schlagen“ in Zusammenhang bringen und der Bildung nach folgendermaßen einteilen: **biz(d)-nas, bizd-ras, biz(d)-skas*; **bid-* (: *biēd-é*) verhält sich zu *bizd-*, wie *nu-griñd-o* zu *nu-griñzd-o*, *spurd-ėti* zu *spurd-ėti* usw. Lit. dial. *biēsti* muß weiterhin verbunden werden mit got. *beitan* „beißen“, mhd. *beitel, bētel* „Meißel“, lat. *findo (fidi, fissum)*, *-ere* „spalten“, ai. *bhinādmi, bhēdāmi* „spalte, schnitze, zerbreche“ usw., die alle wohl *d*-Erweiterungen zur Wurzel **bhei-* sind. Neben dem einfachen, nicht mehr existierenden Verb **byti* könnte lit. dial. *býdyti* „antreiben, anspornen, wiederholt stoßen“ (iteratives Verb) für den Repräsentanten der unerweiterten **bhei-* Wurzel gehalten werden, vgl. lett. *bīdīt* „schieben, rücken, schiebend stoßen; stopfen“: *bīt* „schieben“. Auf diese Weise sind lit. dial. *biznas, bizdras* und *biskas* wie auch ihr Synonym *bigas* wahrscheinlich auf die gleiche Wurzel zurückzuführen. Die angeführte Erklärung der Benennungen für „kurz“ mit *bizd-* ist allerdings anfechtbar, denn das *bizd-* könnte eventuell auch zu der Familie von lit. *bezdėti* (= lett. *bezdēt*) „furzen“ gehören.

3. Lit. dial. *gružinis, -ė* „kurz“ hat *z* aus *ž* ($z < zd < žd$), wie man an seinem Synonym *grūžas, -à* sieht, und ist mit lit. *gráužti* (= lett. *graužt*) „(be)nagen, (ab)beißen“ etymologisch zu verbinden. Abgeleitet ist es mit dem Suffix *-inis, -ė* vom Adjektiv *grūz(d)as, -à*, das jetzt in benachbarten Mundarten in der Bedeutung „kahl, kurzhaarig, kurz geschnitten, gestutzt“ gebraucht wird.

Das erste litauische Wörterbuch und einige darin belegte seltene Wörter (S. 110–120).

I. Als erstes litauisches Wörterbuch ist wohl das polnisch-lateinisch-litauische Wörterbuch anzusehen, das auf Grundlage des polnisch-lateinischen Wörterbuchs von N. Volckmar entstanden ist. Wie bekannt, ist nur ein unvollständiges Exemplar (ohne Anfang und Ende) von ihm erhalten. Das „*Dictionarium trium linguarum*“ von K. Sirvydas (bekannt ab 1642 von seiner 3. Ausgabe an) ist bereits das zweite litauische Wörterbuch. Es ist von K. Sirvydas neu verfaßt; in seinem litauischen Text sind sehr selten Beziehungen zum ersten Wörterbuch (das auch von K. Sirvydas verfaßt worden ist) zu beobachten.

II. Weiterhin werden einige altlitauische Wörter aus dem ersten Wörterbuch erörtert, die in anderen Schriftdenkmälern nicht belegt sind.

1. *stulgas* 42 (s. v. *hardy*) „widerspenstig, trotzig, stolz“ gehört zu derselben Familie wie lit. *stulgas* „Stengel, Krautstrunk“, *stulgỹs* „Stange,

Pfahl (auch eine Vogelbezeichnung)“, *apstulgti* „vor Überraschung erstarren, betroffen werden, wie versteinert werden“; *stalguš* „starr, widerstandskräftig; naschhaft, (be)gierig; trotzig, frech“, *stalgti* „starr, widerstandskräftig werden; naschhaft, lüstern werden, gelüsten nach“; *stelgtis* „Worte machen, prahlen“ usw.

2. *stuogas* 174 (s. v. *stan*) „Stand“, wie auch *stógas* „Wuchs, Statur“, hängt mit *stóti*, dial. *užstúogti* „verdecken“ usw. zusammen.

3. *šutinis* 77a (s. v. *marzec*) „März“ ist mit dem Suffix *-inis* abgeleitet von (*at*)*šūsti* „zergehen, schmelzen, tauen“ oder von dem entsprechenden Substantiv.

4. *trabtas* (= N. Pl. *traptos*?) 160 (s. v. *rum*) „Trümmer, Ruine“ ist ein Nomen acti mit einem ein *t* enthaltenden Suffix, abgeleitet von einem Verb mit der Wurzel *trap-*, das die Bedeutung „bröckeln, krümeln, auseinanderfallen, zerfallen“ gehabt haben muß; vgl. lit. *trapùs* „was leicht bricht oder spaltet, spröde, mürbe“, lett. *trapēt* „verwittern, faul werden, mürbe werden“ u. a., weiterhin lit. *trupėti* „bröckeln, krümeln, auseinanderfallen“ usw.

5. *žvarksoti* 204 (s. v. *wyrzeszczam oczy*) „(an)glotzen“, auch aus Gervėčiai bekannt, gehört zusammen mit dial. *žvarùs* „munter, lebhaft“ zur Familie von lit. *žiūrėti* „(hin)sehen, (an)schauen, blicken“.

Lit. *žebėrklas* „Fischeisen“ und seine Varianten (S. 120–129). Neben lit. *žebėrklas* „Fischeisen, Hecht-, Aalstecher, Harpune“, das sich in der litauischen Schriftsprache durchgesetzt hat, liegen in den Dialekten (teilweise auch in den älteren Schriftdenkmälern) manche andere Varianten derselben Bezeichnung vor: *žebeřklas*, *žėberklas*, *žebėrklai*, *žeberklaī*, *žeberkla*, *žebėrklė*; *žebirklas*; *žebuřklas*; *žibėrklas*, *žibėrklai*, *žibėrkla*, *žibėrk-lės*; *žibirklas*, *žibirklai*; *žubėrklas*; *žubirklas*; *žiubėrklas*, *žiubėrkulas*. Die Wortgeographie und altlitauische Schriftdenkmäler weisen auf, daß die älteste, ursprüngliche Variante *žubėrklas* ist. Das ist ein zusammengesetztes Wort, dessen die erste Komponente lit. *žuvis* „Fisch“, die zweite das Nomen instrumenti mit dem Suffix *-klas* ist; vgl. lit. dial. *berklaī* (Akk. *bėrklus*) „Steg, kleine Brücke (gewöhnlich aus Stangen)“. Dasselbe *žu-* hat der Lituanismus des Altlettischen *žubeds* „Fischeisen“ (mit der zweiten Komponente aus lit. *bėsti* „stechen, (hinein)stecken“) und alit. *žugertās* „Fischerstange“ (die zweite Komponente ist verwandt mit poln. *grot* „Pfeil(spitze), Speer(spitze), Wurfspieß“, norw. dial. *gara* „stechen, stoßen“ usw.). Die zweite Komponente des Wortes *žubėrklas* (*žebėrklas...*) hat

dieselbe Wurzel wie lat. *ferire* „stechen, stoßen“, aisl. *berja* „schlagen, stoßen“ usw.; hierher gehören auch lit. dial. *bérlauti*, *bérklauti*, *bérkl(i)oti*, *bérglauti*, *bérgloti* „(ein geschlachtetes Tier) ausweiden, zerlegen, metzeln“. Die zweite Komponente des lit. dial. *žuverklas*, *žuvérkla* „Fischeisen“ ist wohl mit lit. *vėrti* „(durch)stechen“ verbunden.

Lit. *lytis* (S. 129–132). Lit. *lytis*, lett. *līts* (*līte*) „Eisscholle“ und lit. *lytis* „Aussehen, Gestalt, Form; Geschlecht“ sind zwei selbständige von Verben abgeleitete Substantive mit dem gleichen Suffix *-tis* (Gen. Sg. *-ties*), vgl. lit. *lieti* „(aus-, ver-) gießen; (refl.) sich ergießen, fließen, strömen“, *liėti* „schmelzen, (zu einer Form) gießen, gestalten“, lett. *liēt* „gießen“, lit. *lyti* „regnen“, lett. *līt* „sich ergießen, strömen; regnen“ (weiterhin vgl. asl. *liti* „gießen“ usw.). Die etymologische Bedeutung der ersten Ableitung ist „etwas, was infolge des Schmelzprozesses entstanden ist, sich abgetrennt hat“ (oder vielleicht „ein im Strom schwimmendes, im Wasser treibendes Eisstück“), die der zweiten – „ein Gußstück, eine durch Gießen entstandene Form“ (oder „eine Gußform“).

Lit. *pántas* (S. 132–134). Lit. *pántas* (*pánta*) „Hahnenbalken (der oberste Querbalken unter dem Dachfirst)“ zusammen mit lit. *pántas* „Stellnetz (bestehend aus 2 Reusen)“ (aus dem Litauischen oder Lettischen auf der Kurischen Nehrung ist das deutsche (Ostpr.) *Pant*, *Pante*), lett. *pañtas* „eine Schicht, Abteilung Getreide, Heu, Stroh in der Scheune“ (aus diesem Kuronismus ist lit. žem. *pañtas* „ds.“) und anderen verwandten Wörtern gehört zu der Familie von lit. *pinti* „flechten, winden“. Besonders genaue Entsprechungen des lit. *pántas* sind ihrer Form und Bedeutung nach poln. *pęto* und ostsl. *nýmo* „Hahnenbalken“ in Polessje.

3. Lettische Lexik

Kurische Fischnamen (S. 135–180). Kuren (*kursenieki*) werden hier alte Fischer der Kurischen Nehrung genannt, die irgendwann aus dem südwestlichen Lettland (Kurland) übersiedelt sind und eine besondere Mundart der lettischen Sprache sprechen. Ihre Mundart (man muß sie von der schon lange gestorbenen kurischen Sprache unterscheiden) ist jetzt am Aussterben. Aus verschiedenen Quellen des 19. und 20. Jhs wurden hier insgesamt 68 kurische Fischnamen gesammelt, mit denen 49 Fischarten bezeichnet werden (nahe Varianten werden nicht als einzelne Namen

betrachtet, Bezeichnungen der Jungfische und andere Nichtartbezeichnungen zählen auch nicht dazu).

Es gibt etwa gleich so viele Bezeichnungen, die aus Kurland mitgebracht worden sind, und solche, die zur separaten Lexik der Kuren gehören – die letzten Bezeichnungen sind später entstanden, als die Kuren schon auf der Kurischen Nehrung lebten. Etwa 5 Bezeichnungen sind in dieser Hinsicht nicht klar. Von den übrigen 63 Artbezeichnungen kann man 31 zu den hergebrachten alten zählen (darunter waren schon wenigstens 11 Germanismen, 1 Litanismus, 2 Übersetzungslehnwörter, vielleicht auch manche bisher ungenügend erklärte Lehnwörter). Die geographische Verbreitung eines Teiles von solchen Namen in Lettland zeigt, daß die Kuren (oder wenigstens ihre Mehrheit) aus dem südlichen Küstenland Lettlands (etwa aus dem Streifen von Libau bis zur litauischen Grenze) übersiedelt sind.

Von 32 separaten Fischartbezeichnungen sind nicht mehr als 5 durch die selbständige innere Entwicklung der kurischen Mundart entstanden (und diese sind noch dazu nicht echte Neubildungen, sondern eher nur etwas gesonderte Form- und Bedeutungsvarianten der schon vorhanden gewesenen Bezeichnungen). Alle anderen verdanken ihr Entstehen dem Einfluß der neuen Nachbarn – Litauer und Deutschen. Entlehnungen aus dem Litauischen sind *brunše* „Rutilus rutilus“ (lit. *bruñšė* ist kein altes Kuronismus, sondern eine Entlehnung oder ein Übersetzungslehnwort aus dem apr. *brunse*, das wohl eine Ableitung von dem aus dem Deutschen entlehnten Adjektiv apr. *brūnis „braun“, vgl. auch lit. *brūnas*, ist), *pīplis* „Misgurnus fossilis“, *pūkis* „Acerina cernua“, *sterks* „Lucioperca lucioperca“, *šams* „Silurus glanis“, *trump(is)* „Salmo salar; S. trutta“, wohl auch *au(k)šle* „Alburnus alburnus“, *līns* „Tinca tinca“. Deutsche Lehnwörter (wenigstens ihrer ursprünglichen Quelle nach, manche von ihnen können aber über die litauische Sprache ins Kurische gekommen sein) sind *biēršķis* „Perca fluviatilis“ (< lit.?), *karauše* „Carassius carassius“, *karūšis* „ds.“ (< lit.?), *knurhāns* „Myoxocephalus quadricornis (?)“, *rabauka* „Abramis brama“ (< lit.?), *spiēcīķis* „Salmo trutta“, *strēmlinge* „Clupea harengus (harengus) membras“, *šelle* „Pleuronectes platessa“, *šleja* „Tinca tinca“, *šprot-* „Sprattus sprattus (balticus)“, *topar-* „Leuciscus idus“ (< lit.). Neben diesen 19 Lehnwörtern gibt es noch 8 Lehnübersetzungen und Wörter mit der Lehnbedeutung. Die Übersicht über neue Lehnwörter und Lehnübersetzungen zeigt, daß der Einfluß von beiden

Nachbarsprachen – der litauischen und der deutschen – etwa gleich stark gewesen ist.

Die Kuren haben auch einen Einfluß auf den Wortschatz ihrer Nachbarn ausgeübt. Angrenzende litauische Mundarten haben wohl von den Kuren *kaša* „Abramis brama“, *lāšis* „Salmo salar“, *rudušis* „Scardinius erythrophthalmus“; eine Art Kontamination der kurischen und litauischen verwandten Namen ist wohl lit. (dial.) *plēkštē* „Platichthys flesus“. Noch etwa so viel gibt es wahrscheinlich von den Kuren (teilweise vielleicht auch von Letten Lettlands) übernommene Bezeichnungen, die sonst ihrer ursprünglichen Quelle nach für Germanismen gehalten werden: *grundulys* „Gobio gobio“, *kvāpē* „Lota lota“, *nēgis* „Lampetra fluviatilis“, *stēkis* „Gasterosteus aculeatus“ (aber nicht aus dem Lettischen, wie es manchmal behauptet wird, sondern aus dem Deutschen ist lit. dial. *lašvaras* „Salmo trutta fario“).

Bedeutungen und Herkunft des lett. *spalgs* (S. 180–184). Die Fülle von Bedeutungen des Lettischen *spalgs* „grell (blendend); schrill, sehr laut; sehr kalt, trocken kalt; heftig, stark“, *spalgans* „glatt, schlüpfrig“ und anderer formverwandter Wörter ist nicht durch Zusammenfall von etymologisch verschiedenen Wurzeln, sondern infolge der Bedeutungsentwicklung entstanden. Die ursprüngliche Bedeutung dieser lettischen Wortfamilie ist „glänzen“, deshalb sind die weiteren etymologischen Beziehungen nur mit lit. *spalģena* „Sumpfbeere“, ai. *sphuliŋga-* „Funke“, arm. *ṣaylem* „glänze, schimmere“ und anderen Vertretern von idg. **sp(h)el-(g-)* „glänzen, schimmern“ möglich.

Lett. *lasmenis* (S. 185–189). Lett. *lasmenis* „ein Loch im Eise, eine im Winter nicht zugefrorene Stromschnelle im Flusse, auch im See (wegen quelligen Grundes)“ ist ein in der Schriftsprache und ziemlich weit in den Mundarten gebrauchtes Wort, aber unbekannt im Norden Lettlands. Gewöhnlich wird es für eine Entlehnung aus dem estnischen dial. *lasme* „großes viereckiges Loch im Eise (zum Hineinlassen der Netze)“ gehalten. Eine solche Erklärung wird durch die geographische Verbreitung, die Bedeutung und den morphologischen Bau des lett. *lasmenis* nicht unterstützt. Das Wichtigste ist aber, daß die litauische Sprache eine genaue Entsprechung dieses Wortes hat, nämlich *lašmuõ* (Akk. Sg. *lašmeni*) „eine Stelle im See, wo ein Bach mündet oder entspringt (und wo das Wasser im Winter gewöhnlich nicht zufriert)“. Jetzt ist lit. *lašmuõ* ein seltener Dialektismus, bekannt nur in Ostlitauen um Ignalinà. Früher war er mehr

verbreitet – das zeigt der Name des Baches *Lašmuõ* im Norden von Mittellitauen. Lett. *lasmenis*, lit. dial. *lašmuõ* (beide haben noch dazu spätere morphologische Varianten) läßt sich leicht erklären als eine ostbaltische konsonantenstämmige Ableitung mit dem Suffix *-men-* von lett. *lāsēt* (*lasēt*) „triefen, tröpfeln, sintern“, lit. *lašėti* „ds.; funkeln, glitzern, schillern“.

4. Lehnwörter

Zwei Lehnwörter: lit. *aūlekom(i)s* und lett. *zēmilža* (S. 190–192). Lit. dial. *aūlekomis* „Hals über Kopf“ (auch *aulekoms* in *aulekoms eiti* „zugrunde gehen, ruiniert werden, verkommen“ bei I. Simonaitytė) ist aus lett. *aulēkām* „im Galopp, schnell“ entlehnt. Dagegen lett. dial. *zēmilža* (*zemilše*) „altmilchende Kuh (eine Kuh, die ohne Unterbrechung das zweite Jahr gemolken wird)“ stammt aus lit. *žiemmilžė* „ds.“ (in žem. Aussprache).

Einige Bemerkungen zur Erklärung der Zwiebel- und Knoblauchnamen in baltischen Sprachen (S. 192–196). 1. Lit. dial. *cebūlė* „Zwiebel“ stammt aus poln. *cebula* (im Unterschied von *cibulė* < apoln. *cybula*). 2–3. Lit. dial. *cýpulė* (nicht weit von Klaipėda) und F. Kurschats *cibulė* „Zwiebel“ sind nicht Slavismen, sondern Germanismen aus d. (im damaligen Ostpreußen) *Zippel* bzw. nd. *Zibbel*. 4. Das kurlische *cipūolis* „Zwiebel“ ist aus mhd. *zipolle* und nhd. dial. *Zipolle*. 5. In lit. dial. *čibūlis* „Zwiebel“ konnte č- statt c- nur phonetisch, ohne Einfluß des Wortes *česnākas* „Knoblauch“ entstehen. 6. Lit. dial. *šešnākas* „Knoblauch“ ist durch die Assimilation über die Übergangsform dial. *češnākas* aus *česnākas* entstanden. 7. Lit. dial. *česnāgas* (und > *češnāgas* > *čečnāgas*) „Knoblauch“ neben *česnākas* kann durch den für litauische Slawismen charakteristischen *k* || *g* -Wechsel am Ende des Stammes erklärt werden, vgl. *kvaltūkas* || *kvaltūgas*, *lapūkas* || *lapūgas*, *špilkà* || *špilgà*, *špōkas* || *špōgas* u.a. 8. Lett. dial. *časkas*, *čaškas* „schlechtes Korn, Hinterkorn, Nachbleibsel von gereinigtem Korn“ hat nichts Gemeinsames mit dem lettischen Slawismus *cesnāgs* „Knoblauch“ und zusammen mit *časa* „Hinterkorn“ wie auch wohl noch mit *časls* „trocken, dürr, leicht; spröde, zerbrechlich“ sind ganz einfache onomatopäische Bildungen.

Unbemerkte Slawismen von Mažvydas (S. 196–200). Hier wird die Liste der aus den slawischen Sprachen entlehnten Wörter und ihrer

Bildungen gegeben, die von M. Mažvydas (16. Jh.) gebraucht wurden, aber keinen Eingang in das im Jahre 1947 von J. Kruopas veröffentlichte Verzeichnis von Lehnwörtern der Schriftsprache von M. Mažvydas gefunden haben.

Lit. *sėtryti* (S. 201–204). Dem ostlit. *sėtryti* (-ija, -ijo) „sich entzünden (von Wunden), eitern“ liegt lit. dial. *štryti(s)* „ds.“ zugrunde, das aus br. *-ятрыць* (in *раз'ятрыць, заятрыць*), *ятрыцца* entlehnt ist. Das Anlaut -s ist durch falsche Auflösung der reflexiven Präfixverben wie *užs(i)-ėtryti* (> *už-sėtryti*) zu erklären.

Lit. *grùčkas* (S. 204–212). Lit. *grùčkas* „Kohlrübe, Steckrübe, Wruke“ ist in Wörterbüchern von Preußisch-Litauen seit der Mitte des 17. Jhs anzutreffen. Es geht wohl auf irgendeine (vielleicht diminutive) dialektale Form des deutschen Provinzialismus *Wruke* zurück. Zusammen mit dieser Gemüseart verbreitete sich diese Bezeichnung auch im südlichen Litauen, wo neben *grùčkas*, *grìùčkas* noch *krùčkas*, *kriùčkas*, *kručà* (wegen der Assimilation) entstanden sind. Aus dem Litauischen sind poln. dial. *kručka* im Nordosten Polens und br. dial. *крўчка* || *грўчка* an der litauischen Grenze nordöstlich von Vilnius. Nördlich von dem Areal von br. *крўчка* || *грўчка* ist ein anderer aus dem Baltischen entlehnte Name für dieselbe Gemüseart verbreitet – br. *грўжина* (mit vielen Varianten), der auf dialektale Formen des lett. *grieznis* und seiner Varianten (mit *ī* < *ie*, vgl. N. Pl. *grižiņi* u. a.) zurückgeht. Beide Baltismen konnten hier etwa in der ersten Hälfte des 18. Jhs entstehen, bevor die Kohlrübe das nordwestliche Belorußland vom Süden im Zuge ihrer Verbreitung zusammen mit dem Namen *брўква* || *брўшка* || *брўчка* erreichte.

Rodyklės

Be „Baltų etimologijos etiudų“, rodyklės apima dar šias ankstesnes autoriaus publikacijas, liečiančias etimologijos dalykus:

- B I = Rec.: Acta Baltico-Slavica. Białystok, 1964, t. 1. – Baltistica, 1966, t. 1, p. 191–194.
- B II = Rec.: Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz. Wrocław etc., 1965. – Baltistica, 1966, t. 2, p. 102–107.
- B III = Rec.: Lietuvių kalbos leksikos raida. V., 1966. – Baltistica, 1967, t. 3, p. 233–236.
- B IV = (Koautorius Lebedys J.). Du žemaitiški XVIII a. vidurio laiškai. – Baltistica, 1968, t. 4, p. 293–306.
- B V 43–68, 149–161 = Dabartinės baltarusių kalbos lituanizmai. – Baltistica, 1969, t. 5, p. 43–68, 149–161.
- B V 210–217 = Rec.: Prinz J. Die Slavisierung baltischer und die Baltisierung slavischer Ortsnamen im Gebiet des ehemaligen Gouvernements Suwałki. Wiesbaden, 1968. – Baltistica, 1969, t. 5, p. 210–217.
- B VIII 108 = Rec.: Szyszman S. Aus dem Nachlaß mongolisch-litauischer Beziehungen. – Beiträge zur Alten Geschichte und deren Nachleben. Festschrift für F. Altheim. Berlin, 1970, Bd. 2, p. 248–250. – Baltistica, 1972, t. 8, p. 108.
- B VIII 202–207 = Rec.: Iš lietuvių leksikologijos ir leksikografijos. V., 1970. – Baltistica, 1972, t. 8, p. 202–207.
- B VIII 207–213 = Rec.: Этимология. 1968. М., 1971. – Baltistica, 1972, t. 8, p. 207–213.
- B IX = Rec.: Strutyński J. Polskie nazwy ptaków krajowych. – Wrocław, 1972. – Baltistica, 1973, t. 9, p. 214–219.
- B XI = Rec.: Bammesberger A. Abstraktbildungen in den baltischen Sprachen Göttingen, 1973. – Baltistica, 1975, t. 11, p. 97–99.
- B XIV = Rec.: Kudzinowski Cz. Indeks-słownik do „Daukšos Postilė“. Poznań 1977, t. 1–2. – Baltistica, 1978, t. 14, p. 81–85.
- B XV 69–75 = Rec.: Невская Л. Г. Балтийская географическая терминология. М., 1977. – Baltistica, 1979, t. 15, p. 69–75.
- B XV 151–154 = Rec.: Kwauka W., Pietsch R. Kurisches Wörterbuch. Berlin, 1977. – Baltistica, 1979, t. 15, p. 151–154.

- B XV 154–159 = Rec.: Schuster – Šewc H. Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache. Bautzen, 1978, Lfg. 1. – Baltistica, 1979, t. 15, p. 154–159.
- K I = Lituania F. Slavskio lenkų kalbos etimologijos žodyne. – Kalbotyra, 1958, t. 1, p. 215–220.
- K II = Tautosakos ir literatūros leidinių žodynėliai. – Kalbotyra, 1960, t. 2, p. 198–202.
- K IX 203–208 = *Tabaką gerti*. – Kalbotyra, 1963, t. 9, p. 203–208.
- K IX 215–218 = Rec.: Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, 1962, Lfg. 14. – Kalbotyra, 1963, t. 9, p. 215–218.
- K X = Rec.: Сравнительная грамматика германских языков. М., 1962, t. 1. – Kalbotyra, 1964, t. 10, p. 261–265.
- LKK VI = Senieji latvių kalbos žodynai. – Lietuvių kalbotyros klausimai, 1963, t. 6, p. 287–312.
- MK = Tolimųjų vandenų žuvų pavadinimai. – Mūsų kalba, 1976, Nr. 5, p. 16–26.

Rodyklių turinys

Žodžių rodyklė 227–275. Baltų kalbos. Lietuvių – 227. Latvių – 250. Prūsų – 260. Slavų kalbos. Baltarusių – 261. Rusų – 263. Ukrainų – 265. Lenkų – 266. Polabų – 268. Lužičėnų (sorbų) – 268. Čekų – 269. Slovakų – 269. Sen. slavų – 269. Bulgarų – 270. Serbų–chorvatų – 270. Slovėnų – 270. Germanų kalbos. Gotų – 270. Sen. islandų – 270. Norvegų – 270. Švedų – 271. Anglų – 271. Olandų – 271. Vokiečių žemaičių – 271. Vokiečių aukštaičių – 271. Keltų kalbos. Airių – 273. Kimrų – 273. Italikų ir romanų kalbos. Lotynų – 273. Prancūzų – 274. Rumunų – 274. Graikų – 274. Albanų – 274. Armėnų – 274. Indų–iranėnų kalbos. Sen. indų – 274. Avestos – 275. Tocharų – 275. Pabaltijo suomių kalbos. Estų – 275. Lybių – 275. Suomių – 275.

Baltų kalbų darybos formantų rodyklė 275–276.

Reikšmių sambūvio (:) ir kitimo (>ar<) rodyklė 276–278.

Žodžių rodyklė

Baltų kalbos

Lietuvių

ābangos 103
Abarauskaĩ B V 213
abligas 195
ach 197
āčiū B V 49
ačiūoti B V 49
akivara 35

akizara 35

akštis 69

Amalviškiai B V 214

āmelėti B VII 206

angis 15

anialas (s.) 197

añtė B VIII 207

añtukas B VIII 206

Apirbiškiai B V 213

apkrikštyti 197

aplepti K II 199
aplikas 195
apsálma(s) B VIII 204
apstulbti 117
apstulgti 117
āptvaras B XI 97
ardà B V 47
ārklas 13
arkligonē B XI 98
arkl̄ys 13
ārti 13
ariūodas B V 47
dr̄žuolas B VIII 206
aslà B II 103t.
āšakos B V 49
ašva (s.) 13
atāsēja B V 48
atgalainybē K II 200
atgridžia (s., 3 praes.) B XIV 83
atis 172
ātkaras K I 216
atkārti (-kāra) K I 217
atkarūs K I 216t.
ātlaidas B XI 97
atóstoga 118
atpeikti K II 199
atstógis 118
ātstogos 118
atsveikinti K II 199
atšūsti 119
āttaka B V 48
áudra 190
auksinas B IV 304
aūkšlė 143
aūlekom(i)s 190
aušlė 143
ažētryti 203
ažusētryti 201
bačviniai LKK VI 297
bāgariuoti B XV 157
baĩgti 95 99–104
baikštas 96
bākštinti 108⁴³
balà B XV 72t., K X 263

Balaikat B V 213
balānda B V 49
bālas B XV 73
balbatūoti B XV 158
bālganas B XV 159
balta galwa (s.) B VIII 204
baltas(is) šāpalas 155
baĩmbalas B VIII 210, LKK VI 299
bambizà B V 49, LKK VI 299
bambizas B V 49, LKK VI 298t.
bambl̄ys LKK VI 299
baĩmbti LKK VI 299
bandà B V 48 51, LKK VI 297
bangà 101 102²⁵
baĩngas 101
bangstýti 103t.
bangūs 101
Baraviškiai B V 213
barōnas B III 236 XV 158
baronūkas B XV 158
Barsukynė B I 193
bārti 128
bās² (bās) B III 236
bāsė B III 236
basià B III 236
basinēlis B III 236
basiūkas B III 236
basiūlis B III 236
baūkštas 96
bazė B III 236
baziūlis B III 236
bažintis 204⁵
bēbas 46
bēbė 46
bėdà K I 217
bēdrė B XV 158
bēgė 99
begomāris, -ė 62
begomūris, -ė 63
begūrklis, -ė 63¹
beĩgti 95 99–104
beĩngti 95 100–104
berėpa 63¹
bėrglauti 129

bérgloti 129
berklař 128
bérklauti 129
bérkl(i)oti 129
bérlauti 129
bérřkis 161
Bertaříunai B V 213
beřti B VIII 203
bèsti 70 127, B XV 158
bezdèti 106tt.
býdyti 109
(-) *bižesti* 105–108
Bigà 96
bigas 95–98 102–105 107t.
Bigas 96
Bigata 96
bigdè 96
bigè 95t. 99
Bigelkis 96
biginti 96
bigis 96 98
Bigùlis 96
Bigúnas 96
Bikas 99
Bikèlè 98
Bikèlis 99
Bikénas 99
Bikènis 98
bikis, -è 98t.
bikiúoti 98⁴
bikřtas 96
Bikúnas 99
biñbalas B VIII 210
biñgti (-ia) 102tt.
biñgti (-sta) 101 103t.
bingùs 101 102⁵⁵
birřkis 161
biřžè 128
biřžti 128 129¹⁸
biskas 95 104 108
byskupystè 197
-*bisti* 107
bizas 106t.
bizdas 106

bizdè 107
byz(d)èlè 106
bizdènti 106
bizdikuoti 106
bizdinèti 106
biz(d)inti 107 108⁴³
býzdoti 106
bizdras 95 104–108
bizdris, -è 105
bizdùlis, -è 106
bizdžius, -dè 106
bizènti 108⁴³
bizinas 108
býzinti 106 108⁴³
bizyti 106
biznà 106
biznas 95 104–108
biznèlè (-is) 105
biznèti 105
biznis, -è 105
biznyti 105
bizniùkai 105
biznius 96 105
biznóji 105
biznóti 105t.
bizóti 106
býzoti 106
bizótiš 107
bizùkas 107
bizuliúoti 106
bizúoti 106
blabèti B XV 158
blakřtelèti K II 200
blandýtis B V 50
blañdotis B V 50
blañkti B XV 158
blankùs B XV 158
blendis B V 50
blenkis 188
blèsti B XV 158
bliežti B XV 158
bliñdè B V 50
blinkatúoti 60
blinkšèti 60

bliūvā B XI 97
blizganā B XV 158
blyžē B XV 158
bloznas B IV 305
blūdēti LKK VI 297
blūzganā B XV 158
bōba B XV 156t.
bōba mūšti B XV 157
bōbas darýti B XV 157
bōbaūsis B XV 156
bobūtē B XV 156t.
bobutúoti(s) B XV 157
bóti K I 218
bráidžioti 102
brañ(k)tas B V 51
bréslē 25
bretlingis 173
brézlē 25
brézlē 25
Bridžiaļ B V 213
briezlys 25
briežlē 25
brindos B V 50
briušē 165
briuišis 165
brivai 127
bryzēlē 25
bručkā 206
brušē 165tt.
brušis 165
brūkas 208
brūknē K I 217
bruņčē 165 167
bruņšas 164
bruņšē 164–167
bruņšis 164
bruškā 206
būbnas 197
būčas B V 51
būčius B V 51
Budavonē B V 216
budē B II 104
buļis 159
bākas B IX 217

būkis 96, B V 51
būkstis 94
buñbalas B VIII 210
Bundziškiai B V 215
buožiai 161
buřbulas B V 51
burbūlis 41
burbuliūoti B V 51
burbuolē B V 51
Burokai B V 216
burōkas B V 216°
Burōkas B V 216
bursaujimas 197
bursymas 197
butelka B IV 305
Butviliškiai B V 213
cebūlē 192
celatas 145
celatis 145
chrikščianis 197
chrikščianystē 197
chrikštyti 197
cibūlē 192t.
cibūlē 192
cibūlis 193
cicas 194
ciēcorius 194
cikūlis 41
cinkēlis 163
cýpulē 192
ciřpti 193
cýrulis 193, B III 234
ciūcius 46
čaplē 39
čeber(k)as 193
čečnāgas 194
čēgždainis 47
čekāvas 193
čekūlis 41
čēpl(i)a 39
čerkšlē 47
čerkšlys 48
čerulninkas 193
česnāgas 194t.

česnākas 193tt.
češnākas 193t.
čéta 193
četulē 193
čežys 45t.
čīaučius 194
čībūlis 193
čyčys 46
čyčkà 194
čiečkà 194
čīēlas 193
čīēlius 193
čīenià 193
čīgōnas 193
čīlbēti 126
čīnčas 194
čīnčiēlis B III 235
čypti 193
čīrklys 46
čīřpti 193
čyřulis 41 193
čīsas 193
čītras 193
čīūkuras 76t.
čīulba 47
čīulčiēnē B III 235
či(u)lpti 126
čīunčiēlius B III 235
čīunkinys B III 235
či(u)pinēti 125
čīuprā 125^a
či(u)prynā 125
čīvylis 46
čīvīras 46
Čīvōnys B V 213
čvīēkas 193
čvīlikai 193
dāgus (s.) B VIII 206
dailiavietē K II 200
dailidē B V 56
dailyti 60¹¹, K X 263
dailūs 60
dainā 54 55^a 56
dainē 54

dalyti K X 263
dāngus B VIII 206
darbdūti 50
darbti B XIV 84
daržas B V 57
daržīnē B V 57
darž(i)nykas B V 57
dauburys B V 54
dēgas B V 54
dēgē B V 54
Degūčiai B I 193
degūtas B V 55
dēina 48tt. 54 57t.
dēinai 48–54 59 62
dēininēti 48tt. 54
dēiningas 48tt.
deivē 61
deivōti 62
dejā 56tt.
dejoti (s.) 57t.
dejuoti 57t.
dēkà B VIII 205
dēkavajimas 198
dēkōti B VIII 205
Demeniškiai B V 215
dengtukas K II 200
dēřglioti 129¹⁶
dēřgti 99
dēřklioti 129¹⁶
dēřkti 195
deřlioti 129¹⁶
derna 15
dēvēti 59
devynākē 153
dicinas K II 200
dīd(el)is 52 54
dīdžiaguřklis 26
dīēdas K I 219
dienā 61
dīēn(ā)daržis B V 57
dīēvas 57¹⁰ 61
dīyglē 152⁷
dīygsnis 101
dīlē 12

dylē 12
dilinti 97
dimnas K II 201
dynià K I 219
dīrsa B V 54 58
dīrsē B V 54 58
dirvonas B V 55
dýselýs K I 218
diskantas 196^a
dīšli(u)s K I 218
dývalioti 59
dývelēti 59
-dývelioti 48 59
dývēti 59
Dniepras B III 235
dōnē K I 218
donis K I 218
drēgti (|| *drēkti*) 99
dribla K I 219
drimbla K I 219
dringti (|| *drinkti*) 99
driūktelēti K II 200
drūmulis 192
du 14
dubrā B V 215
Dubravā B V 215.
dūbti B XV 73
dūburas B XV 73
dudūkas B IX 217
dūkas B IX 217
dūlēti B V 57
dūlis B V 57
dūlkēs B V 57
dūlti B V 57
dumbra 198
dumbrā B XV 73
duōkas B VIII 205
duonđuti 50
duōnis K I 218
dur(d)yklē 123^a
dūrdinti B V 57
durēklis 123^a
dūriamas 123^a
duīnas LKK VI 297

dūrti B V 57t., K I 216
dūrūnēlis K II 200
dvākas B VIII 205
dvōkas B VIII 205
d(v)oklinēti B VIII 205
džiaūgtis LKK VI 298
džiāuti 62
džiūti 62
ēdmēnē 187
ēdžia K I 217
Eisciškiai B V 215
elgeta 13
elgtis 13
ešerýs MK 21
ešva (s.) 13
ētryti (s) 203t.
Ežeriūkai B V 213
ežýs 15
gābalas 67
gāb(št)as 67
gābužas 67
gāinióti 102
gaīzdras 105
Gaižēnai B V 214
galareta K II 200
galāstuvās B II 104
galdūnas 205
galsas K I 217t.
galsiai K I 218
gamākas 63
gāmalas 63
gāmas 63 67t.
gamāuti 63
gamulā 63
gāmulas 64
gamūlzē 64
gamúoti 63 68
gamūzas 64
gamūžē 64
gamziūlka 205
gamžúotis 64
gañdras 21
gañgaruoti 34⁴³
garnýs 17tt. 25 35

garnyti 18¹
garnžzas 205
Gařnupis 20
gauburys 77
gaūgaras 77
gaūryti 33
gaūsti 30
gauti (gauju) 29
gaužōlas 34⁴⁸
gaužtis 33⁴⁸
gaužūs 33⁴⁸
gavartai 127
gegēlis B V 53
gegužė B V 47¹⁵
gēla LKK VI 298
gēlbėti(s) LKK VI 297
gelmuō B VIII 213
gelnė 205
gelumà B VIII 213, K X 264
gelžinēlis 152⁷
gemšė (?) 20
gēnšė 20tt. 24
gentė LKK VI 297t.
gentis LKK VI 297t.
gēnzė 20tt. 24
Gēnžgirė 20
Gerdžiūnai B V 213
gerklė LKK VI 298
gėrsė 18 21–25
geršis 22
Gėršupis 22
gėrti 18¹ 34t.
gėrti (tabāko) K IX 203tt.
gėrvė 18 21–25
gėrvelka 126
Gervėnai B V 213
gėsduti 80
gėsti LKK VI 297
gėsuoti 80
gėšė (-žė) 20t. 24
giaurys 30
gigēlis B V 53
gilė LKK VI 297
gyls B V 53
gylūoti B V 53
gilnà B IX 216
gymis LKK VI 297
giñtāras B V 159
girgždė LKK VI 297
giriētis 113
gyrius K II 199
girklis K II 199
girsà B V 53t.
girsė B V 53t.
gỹvė 46
gý(v)nagis 35
gy(v)sakiaf 35
glaidūs 58
gleinà 58
glėivės 58
glėzas MK 24
glūmas 65
glumžas 66
gnābas 67
gnėboti 67
gnėbti 67
gnýbti B V 54
gnobas 67
gnōbti 67
gobelėti 67
gobėtis 67
gob(št)ūs 67
gōbti 67
godūs 62
gōmarinis 62
gomařnas 62 68
gomėtis 62
gōmulas 63
gōmulti 63
gomurà 62
gomūs 62 67
goptāras 205
goslius K II 200
govaras 28tt.
gōvėda K I 218
gōvena K I 218
gōvija K I 218
grābė K I 217

grabinėti 84
graibštas 69
gráizyti 102
gramzdė 152
graudūs 106
gráušas K I 217
gráužti 109, K I 217
grebóti 84
grečimai K II 200
greinėlė 58
grejóti 57
grekai B XIV 82
(-) *gridyti* B XIV 83
griėbti 84
griešnykas 198
griėti 57t.
griėžtis 210
grikai K I 218
grik(i)ai B V 54
grimdinti 106
griņzti 106
griovỹs B XV 73
griučkas 205
gróti 18
gručkas 204–209 212, B III 236
grùmada(s) B VIII 203
gru(m)blas 92
grùmoda B VIII 203
gruņsti 67
gruņšlas 69
grùmti 67
grumulas 65
grundalas 152
gruņdulas 152 180
grundulỹs 152 180
gruodinis 119
grústi K I 217
grūzas 110
grūzdas 110
gruz(d)ėti 106
grūzdinti 110
gruzdūs 110
gruzinis 95 109t.
grūznas 110

grùzti (-z(d)o) 106
grūžas 109, K I 217
grūžas, -à 95 109
gružavilnis 109
grūžė 109, K I 217
gružinėti 109
gružlė 152
grūžtis 109
guhà 92
gūburỹs 77
gūdras 106
gūlas 97
Gulbiniškiai B V 213
gūlta(s) B V 54
gumarādas 63
gumārytis 63
gumarnūs 63 68
gum̃bas 92
gumbinėti 65
gumbúoti 67
gumė 63
gumėti 63
gūmyti 64
gūmóti 64
gumsà 64
gumsóti 64
gumšà 64
gumšúoti 64
gūmučiuoti 64
gūmulas 64
gūmulti 64
gumulžis 64
gumūngžlis 64
gūmuras 64
gūmurti 64
gūmurti 64
gumāturiuoti 64
gūmžis 20
gumžlóti 63
gumžúotis 64
gūnga 65
guņguras 65
gunžis (trm.) 34⁴⁸
gunžỹs (trm.) 20

Guobiniai B V 213
guorėlė 32
-guorėti 32
guōtas B VIII 203
gurà 32
gūra 32
gùras 32 97
guréti 32
gūrėti 32
gūrinėti 32
gūrinti 32
gūrỹs 33
guriuoti 32
gurksóti 32
gurõnas 32 34^{4b}
gūroti 33
gūruoti 33
gùzas 33^{4b}
gùžas 33 34^{4b}
gužėti 34^{4b}
gužinėti 33
gūžinti 33
gūžỹs 33t.^{4b}
gūžtà 33^{4b}
gūžti(s) 33 34^{4b}
gūžulas 34^{4b}
gužùtė 34^{4b}
gužùtis 33
gvalsčias 120
į B IV 304
įbiñgti 101²⁵
ic(e)lis K I 219
iclius K I 219
įdùrmais K I 216
ietrintis 203t.
Igliðuka B V 215
Igliškėliai B V 215
įkirsti K I 216
įkyrùs K I 216
ikrai K I 218
Ilguvà B V, 213
įlijė 152⁷
įlinkis B XV 74
įmigis B XI 97

indàujà B V 158
ýnis K I 218
int B IV 305t.
int nosie pakabinti (s.) B IV 304 306
iñtukas B VIII 206
įpãšyti B VIII 206
įplauka B IX 97
irga 195
įsas 95
(i) sėtrinti 201
ýskiai K I 219
įsupis 95
išdývalioti 59
išdūmati 198
ýškus K I 219
išlija 152⁷
išliuosavimas B VIII 205
išlojoti B IV 305
išmanas B XI 97
išmonė B XI 98
įtaiga B XI 98
ývas 38
jaũdas B XI 97
jáuja B V 58t.
jaunàtvė B XI 98
-jėgti 99
jėknos 13
jerubė B IX 217, K I 219
jezas B V 215
Jėzdas B V 215
Jiešiai B V 215
j(i)ėzdas B V 215
Jovaišiai B V 213
judėti LKK VI 297
judrà LKK VI 297
jùdrė LKK VI 297
jùk B II 103
Jundilai B V 213
jùngas B V 157
jùngė B V 157
jùngti 104
jùnkti 104, B II 103
juodaknygiai B XIV 83
júodbriuvis 127

júodgarnis 17 19
juodnugariuoti K II 200
júodstrazdis 45
juosmuõ 187
jūrių veršis 158
jūrjautis 158
jūros ádاتا 159 174, j. buli(u)s 158t.,
j. kvapa 176t., j. lydekà MK 20t., j.
pūkis 158, j. vilkas 149
Jūškakaimiai B V 213
kāđaras 82
kāđugas 195
kagėti K II 199
kaip̃ti 100°
kalavijas B V 60
kalavijo žiuvis 160 176
kamānė 66
kamántas 66
kāmas 65–68
kamiėnas 66
kamīnė 66
kamuolys 66
kamuoti 65 67
kamuřkyti 67
kamūrza(s) 67
kañčiukas B VIII 203
kandinis 110
kapóti 86
karausėlė 147
kardis 209
Kardokaĩ B V 213
kardžuvis 176
karias B XIV 82
Karklynaitis B I 194
Karlaučius (s.) B IV 306
karosas 146
kárpa 149t.
karpė 150
kāršis 140t.
kařšplakis 142
kár̃ti K I 217
karūšė 147
karūšis 147
karvelinis 119

kāsti 70
kąsti 87
kaša 140 180
kašarka K II 200
kāškašekštis 69
katālyti B VIII 213
katāryti B VIII 213
kaubarė B VIII 205
kauburys 77 92
kaugurys 77
kaūkaras 77
kāūparas 77
kāušas B V 62
kēbla(s) B V 60
kēčiūotis 80
kėdė 82
kedėnti 82
kėdės 82
kėdóti 82
keip B IV 302
keisėtis 80
keisintis 80
keisytis 80
kėkšis 69
kėkštis 69
kekūtis B IX 217
kelelgis, -ė K II 200
kelys K I 217
kėlti 131, K I 217
keltojà B V 61
keltuvė B V 61
kėmsa B V 61
kemzdrinė 105
kėmzras 105
kēpalas LKK VI 298
kēpenos 13
kēperuotis LKK VI 298
kėpsniaĩ 13
kėpti 13, LKK VI 298
-kepurėti LKK VI 298
kerėti K I 216
kėrpė B II 106
kersti B XIV 83
kėšas 79

kėsauti 78t.
kėsčiai 69t.
kėsčias 79
kėsčiauti 79
kėsčios 69t.
kėsčioti 78
kėsėlė 69
kėsinti 78
kėsintis 79
kėsytis 79
kėsšlas 79
kėsnoti(s) 78
kėsoti 78
kėstė 68t.
kėstelėti 78
kėstės 68–73 81
kėsti 79
kėsti 77–79
kestinis 70
kėstis 69
kėsuoti 79
kėščiai 70
kėštas 69
kėštės 69
kėtaras 74
keterà 73tt.
keteria 74
keterioti 78
ketėti 79 81
ketinti 79
ketirà 74
kēt(n)otis 78
kėtróti(s) 78
kėvė LKK VI 297
kiaušas K II 199
kibė K II 199
kibelė LKK VI 295
kiėsti 191
kikilis 46
kikulis 46
kikùtis 46, B IX 217
kilti K I 217
kiltis 131, K I 217
kimsa(s) (trm.) B V 61

kinkeliuoti LKK VI 295
kỹpti 100⁸
kiřbti 99⁷
-kyrėti K I 216
kirlėti LKK VI 296
kirlytis LKK VI 296
kiř(m)varpa 35
kiřnuiti LKK VI 296
kiřsti 86
kisti (kiñda, kido) 80¹⁰
kisti (kita, kito) 80
kitoti 80
kiulkinỹs B III 235
kiulkis B III 235
kiuņgis B III 235
kiuņkė(-is) B III 235
kiurklỹs 38
kiurkti 38
kiùsti 83
kyvis 46
kleĩgoti 37
kleinũs 209
kleivas K X 263
klėsti 84
klevinė bóba B XV 156
klỹ 37
kliautė 130
klibtĩ 99⁷
klykis 38
klỹkti 37
kliptĩ 99⁷
kliūtė 130
klōstė 71
klotė 71
klũbti 89 99⁷
kluĩbas 89
klũmbis B V 61
klũmpė B V 61
klũmpinti 92
klumpũs 89 93
klũonas B V 62
klupũs 89
knĩbas 97
knỹgelėš 198

kniūbas 97
kniūtas 209
knývė 46, B IX 218
kõlis 210
kolytà LKK VI 300t.
koronė 198
kóva(s) B IX 216
kraikas B V 62
krākė 82
kramšnóti 69
krapštyti B V 62
kraušas B VIII 212
kreiga(s) B V 62
kreigti 99⁷
kreikà B V 62
kreipti 131
Kreivóji B V 213
krėjis 57
krejuoti 57
krėklas 82
krescencija K II 201
kriaušī(u)s B VIII 212
kriėti 57
krygà 130
krikštas K I 218t.
krikštyti K I 219
krypúoti B V 62
kriučkas 205
kriūgas 195
kriūkas 168
krįžtė 209
Krokavas B XIV 82
krõpis 209
Krosnà B V 215
kručrà 205t.
krùėkas 205t. 209
krumšlỹs 69
krúsniš B V 62
kùbilas B VIII 205
kùbti B VIII 205
kuburỹs 92
kūdikis B II 104
kūdrà B V 62
kùkàrai 77

kùkšterà 77
kùlis LKK VI 301
kulytà LKK VI 301
kuľnaraitỹs 54
Kùľõkai B V 213
kùľšė B V 63
kūma 198
kuľmburas 92
Kumečiškiai B V 214
kumpakàklis 25
kumpinis 110
kuľpis B V 63
kumstis B V 63
kunigaikštis 196⁸
kuojà 156⁹
kuopa 156
kuopė 156
kùparas B VIII 205
kupšius B IV 304
kupštis 69
kūrinti 204⁶
kūrys K II 199
kūrpė B V 63
kūrstauti B V 64
kūrstyti B V 64
Kušlikiai B V 213
kvàpė 156 180
kvartūgas 195
kviečiõlė 48²², B IX 217⁹
lābas 14
Laibagaliai B V 213
āibas B VIII 212
lāigyti 56 104²³
lāiškas B VIII 207
laivà 12
laivas 12
laivė 12
lakmenà 187
lakutis K II 199
lankas B IV 301t.
lankúotas B V 64
Lapšius B V 213
lapūgas 195
lasióti 12

lasýti 12
lastas B IV 304
lašėti 188
lāšis 167 180
lašišā 167
lašišaitė 169
lašmenys 187
lašmuo 187tt.
lašvaras 169
lašvoras 169
latyniškas 196³
Laučiškiei B V 214
laūmė B V 64
laupyti K II 199
láužas B V 64
Leičiškiai B V 214
Lėipalingis B V 215
lejà 57
lėkaūsis 187
lekmėnė 187
lėkti 190
lėlė 45
lėlỹs 45
lentà 14
Lentōkas 15
Leñtupė 15
lėpė B VIII 209^a
lėpti B V 67
lėpti B VIII 209^a
lėsti 12
leška B IV 305
lydekà 150
lydėkas 150
lýdyti 131
lėkmenys 187
lėkna(s) B VIII 209
liėknas,-à B VIII 209
lėpa 14
Liepalotėliai B V 213
liėti 57 130tt.
liežiūvis 127
lieživis 128
lýnas 174
lingúoti 104³³

lipti 14
liška B IV 305
lytė 130
lýti 131
lytis 129–132, B II 103
liūb 198
Liucināvas B V 213
liudymas 198
liudinykas 198
liudyti 198
liūdnas B III 233
liugėti B VIII 208^a
liugmiai B VIII 208^a
liūg(n)as B VIII 208^a
liūksóti B VIII 208^a
liūkti B VIII 208
liūnas B VIII 209^a
liunėti B VIII 209^a
liuōznas 105
loskavas B IV 305
lotyniškas 196³
lūgas B VIII 208^a
lugmė B VIII 208^a
lūgnas B VIII 208^a
lūgnas B VIII 208^a
Lūgnas B VIII 208^a
lūgnas,-à B VIII 208^a
lugsnóti B VIII 208^a
lūkinti B VIII 208
lūknas B VIII 208
lūknė B VIII 208
Lukn(i)à B VIII 208
lukniúoti B VIII 208
Lūkstas B VIII 208^a
lūkšas B VIII 208^a 210
Lukštà B VIII 208
lūkštas B VIII 208^a
luoša K II 199
lūpa B V 65
lūpótas B V 65
māčarkė 126
maįgstas 71
maikstė 71
mainas 54

mainikáuti K IX 217
mainýti 54
mážioti 103
majestatas 198
Makaučiškė B V 214
makrėlė MK 19
maldyti B VIII 208
málka 14
margiėnis B V 65
marglnė B V 65
márgis,-ė B V 65
marmūzė B VIII 211
maršėlga 195
mātaras 77
māura B VIII 212
māūraĩ B VIII 212
māuras K X 263
máuti B V 155⁸⁷
mečečerké 126⁹
mėčerké 126⁹
mėdyti 41
mėdšarkė 126
mėgdyti 41
mėgdžióti(s) 41
mėgzdyti(s) 41 106
meknỹs 155
mekšra 167
mełsti B VIII 208
mėmis 46
menčiuoti B V 65
mėnkė 150t.
meñtė B V 65
mentėlė B V 66
mestas B XIV 82
meškerióti 129¹⁶
meteterké 126⁹
mėtmen(y)s 187
mėžātvė B XI 98
mėgti 71
miestelis 198
mylastyvingai 198
mylesta B IV 300⁸⁶ 301
milta B V 65
miltai B V 65

Mólupiai B V 214
Morkaĩ B V 214
mudrus K II 201
mužė 166
mūras B VIII 211
mūrėlius,-ė B VIII 211
mūrinas B VIII 211
mūrinas,-ā B VIII 211
mūrinti(s) B VIII 211
mūrióti B VIII 211
mūrša B VIII 211
mūrti B VIII 211
murūlis,-ė B VIII 211
mūrza B VIII 211
mūrzas,-ā B VIII 211
muřzginas B VIII 211
muřzinas B VIII 211
muřzinti(s) B VIII 211
muřzi(u)s,-ė B VIII 211
mūrzióti B VIII 211
muřzuotis B VIII 211
mūsaĩ K X 263
muskotas B IV 304
mūtur(iuo)ti 64
naglas 198
nairýti(s) 102
naktigonė B XI 98
naras B IV 305
nāras B IX 216
narýstė B IX 99
narsā B XI 97
naudā B V 66
ne B II 106
nechrikščionystė 198
nečeslyvai 198
nėderga 63¹
negadnai 198
nėgė 153 180
nėgis 153 180
nekela K II 199
Neliubónys 213
nemitulė K II 199
nent (s.) B II 106
nėt B II 105t. VIII 204

net ik (s.) B II 105
nīrsti B XI 97
nodieja 198
Norkūnai B V 214
nubiņgti 103⁸⁸
nudažyti K II 199
nuđyvelioti 58
nuđyveliuoti 59
nūgarà 77
nugristi B XIV 83
nugrūzinti 110
nukestyti 70
nuo B IV 304
nuogalė K II 199
nuolaiznūs 105
nūomonė B XI 98
nūsėda B XI 97
nuoskena 102
nūostoga 118
nuošlėdnūs 105
nusibikštinti 96
nusibžyti 107
nustūogti 118
okrutnas 198
Oleknonyš B V 214
ōmelėti B VIII 206
oršas (trm.) B VIII 206
ōtas 172, MK 17
ōtė 172
Otesnykai B V 214
otis 172
ožkā 159t.
ožkamelžė 11
ožkamelžys 11
(pa)baigà 100⁹
pabangà 103
padūrmai K I 216
padūrmu K I 216
pagálba B XI 97
pagerklė LKK VI 298
pāgiriōš LKK VI 297
pāinioti 102
paisyti B V 67
pajótžarga 35

pākulos B V 66
pālagas K II 201
pałqgius (s.) B XIV 83
palaigyti B XIV 83
palakas K II 201
palašmenys 187
palėpė B VIII 204
paliaubyti B XIV 83
paliūkis B VIII 204
Paluobiai B V 213
pamedeimas (s.) 106
pamedetoias (s.) 41
pamedonis (s.) 41
pamedulė 40t.
pamedulis 41
pamemi (s.) 41
paminkas 199
pamulinti K II 200
panauti 199
panystė 199
Panoreikupiai B V 214
pánta 132tt.
pántas 132tt.
pañtas 133t.
pántis 134
par 123³
Pariebiai B V 213
parrusenti K II 200
paršiukas B V 67
parūdimė K II 200
pāsaĩtas B V 67
pasalmas B VIII 204
pasikesyti 80
pasilepšyti 199
pasylymas 199
pasiuntinybė B XI 98
(pa)siusti B V 67
paskambočiai K II 199
paslas B IV 305
pastatis 199
pāšaras B V 68
pašlėdnūs 105
patogūs B VIII 204
patūroti 199

pātvynis B XI 97
paūtas K I 217
pavāsarīs B III 234
pavydas B XIV 82
pavinnystē (s.) B XI 99
Pazapšyš B V 213
peisokai K II 201
pelamidē MK 19
pelēda B IX 218
Pelēdskynimis 20
pelienis K II 200
pēlkē B V 67
peñtāroti 102
pērgniauža B XI 97
pērpelē 144
pērplē 144
perplūs 144
pēřstekē 122t.⁸
pēřstogē 118
peřstekē 123t.⁸
peřštikis 122⁸
piemuō B VIII 204
pēpala(s) 25
pylē B III 234
pilnai 199
pilnastis 199
pinklē B XI 98
pinti 134
pyplūs 157t.
pisti B VIII 213
pyzdā B VIII 213
plākē 142
plākis 142 146
plaščius 199
plāukti B V 46¹⁴
plāuti 12
plebanas 199
plēksnē 162
plēkstē 162
plēkštē 162t.
plēkštē 162 180
Pliorišiai B V 213
pliūrti B VIII 212
pliūrza B VIII 211

pókaršis 139
pòlakas MK 18t.
ponaitis 199
poniškai 199
póřinti B VIII 206
pōřyti B VIII 206
póřkinti B VIII 206
pořniā B VIII 206
poterius 199
pótvynis B XI 97
Poznania B XIV 82
prāgaras 35
pragařnas 18¹
pramogā B VIII 204
prarakystē B XI 99
pra(si)manyti B V 68
prasmē B XI 99
prasrūdyti B XIV 83
prastas 199
prastybē 199
pratapyti K IX 216
pratebrėkstant (s.) B XIV 83
prātinti B V 68
prėskas K I 219
pribiņgti 103⁸⁸
priđyvelioti 58
pridūrmai(s) K I 216
priemenē B V 68
prietelystē 199
priimtinis K II 199
prikestēti 70
prinokti K II 199
pirėđymas 199
puikorėlis K II 201
pūkis 143
pūnē B V 68
pungulys 192
puodžydis B XIV 83
puoša K II 199
pūrai B III 234t.
pūras B V 68
puskvaterka K II 201
pūsti K I 217
Pustopėdziai B V 214

putrà B V 149
putùtè(s) 39⁸
pūz(d)ras 105
rabauka 141
rada 200
Radvilónys B V 213
ragaišis B V 149
rāgas 14
ragotinė 200
rāibas 100⁸
raibti 100⁸
raistas B XV 73
raistinė B XV 73
raitorius K II 201
raim(s)tis 71
rapė 145
rapukas 207tt.
rātalankstas 127
raudà 164t.
raudė 164t.
raudonasis B IV 304
raugiėnė B V 149
raukti(s) K X 263
raūpti B V 150⁸⁴
raušės 171
rejà B V 151
rėkti K X 264
repukai 207tt.
rėzginės B V 150
rėzgis B V 150
r(i)aušis 171
rėšutas B VIII 210
rijà B V 151
ryklīs 13
-rimstyti B V 150
rimti B V 150
rišti B VIII 210
ritinti 97
rodas 200
rōdyti 200
rōds K X 263
rōkti K X 263
ropukai 209
rōžyti(s) 204
rūdavà 167
rūdijà B XV 73
rūdušė 170t. 180
rudušis 167 170t. 180
rugys 14
rūgti K X 263
rūimas 166
rūkštas 96
rūoganotas K X 263
rūogna K X 263
ruōgti K X 263
ruokė K X 263
ruoknóti K X 263
ruōkti K X 263
rūpà B V 150
rūpėti B V 149
Rusónys B V 213
ruzgiai B XIV 82
saida MK 18
sáira MK 19
saištýti 13
saštas K X 264
salà K X 262
salātis 145
salótė 145
sámyšis B XI 97
sámsčiauti 129¹⁶
Santoka B V 214
Sapiėgiškiai B V 213
sardinėlė MK 22
Sasnavà B V 215
(savo) dėkà B VIII 205
sėjinis 119
Senaziškiai B V 213
senóbė 127
sėtryti 201–204
sidābras 126⁸
sidaras 125
sidōklis 126⁸
stelis 13
stėna 13
siėtas K X 264
siėti 13
sijà 13

sýkas 148t.
sýkē 149
sykelis K II 199
silkē 147t.
silkēlis 147t.
silkis 148
silkūtē 148
silpnas 106
silsētis 203
siřbti (|| *siřpti*) 99
si(u)rpinti 126^a
skabinētis 78
skabinti(s) 203
skáidyti 83
skáinioti 102
skarinis B V 152
skarōčius B V 152
skaudrūs 83
skaudūs 83
skedérva 83
skersomis 190
skeřsti 86
skēsčioti 78
skēstelēti 78
(s)kēsti 77t. 80t. 84
skētara(s) 75t.
sketē 79t.
sketēli(u)s 76 81
(s)kēterà 72–77 81
skēteras 74–76
sketerioti 81
sketeriótis 78
sketeris 79
sketērius 74
sketēti 78 80
skētótis 78
skētra 79 81
skētrauti 78
skētrēti 78
skētrinykas 80
skētr(i)óti(s) 78 81
skētrūs 80
sketura(s) 75
skiauterē 77 83

skied(r)à 83
skiemuō 187
skiesti 83
skiētas 83
skilándis B V 156
skiřbti 99⁷
skiřsti 86
skirti 86
skleřsti 84 103
skleřpti 99⁷
skliūtas B V 153
skliutúoti B V 153
skòmbra MK 19
skōpti 86 99⁷
skrajà 58
skriaudà B XI 98
skriaūznas 105
skrytis 131
skruzdē B III 233
skubūs 53
skudrūs 83
skùduras 83
skùmbre MK 19
skūsti 83
slaugýti 12
sliňkas 97
slāžyti 12
smařg(s)tis 71
smaližius B V 155^{a7}
Smarliūnai B V 213
smeigas 123^a
smeļgti 99⁷
Snaigūpē B V 213
spalgena 180
spaňguolē 180 182
sparis 139
spaustūvē B XI 98
spēigas 183
spelgti 181
speňgti 104 182
spiēgti 182t.
spigēti 182t.
spiginti 183
spygsēti 182t.

spilgā 195
spilgti 181
spindēti 60 182
sping(s)ēti 182
spiņgti 104
spingulys 182
spirā 12
spōrē 139
sporis 139
sprūdusti 30
spurdēti 106
stabutis K II 199
stadalā B VIII 203
stāgaras 77 151
staigmenā B XI 98
stākē 122t.³
stalgausti 117
stalgti 117
stalgūs 117
stangiai B XIV 85
stangrūs 118
stāngūs 117
Starabūdiškiai B V₂ 213
stārkas 157
stēbaras 77
stēgē 151
stegerys 77
stēgis 151t.
stēkis 152 180
stelgti 117
stelgtis 117
steīb(e)ras 77
stēris 143
stērkas 156t.
stēveras 77
stībiras 77
stiēpti 99[?]
stīberys 77
stīngti 87 118
stīnta 159
stīrta B V 153
stodā B VIII 203
stōdas B VIII 203, K X 262
stōgas 118

stomuō 118
stōrē 143
stovis 118
strāzdas 47
strēlā 14
strēlē 14
Strielčiai B V 216
strieliati 200
str(i)ūgas 89t. 95
str(i)ūkas 88 90t. 93⁻95
striūkis 96
striuñbis 90
striūmpagalis 90
striūpē 90 93
strumpolas 90
struñgalis 90
strungas (s.) 89t. 95
strupaūsis 90
stūburas 77 87
stūgti 88t.
stūgti 82 88
stūguras 77 82 87
stūkas 87 95
stūksóti 82 86
stulgas 117
stulg(av)as 116
stulgis (s.) 117
stulgys 117
stulgus 116t.
stūngis 87 89
stuogas 118
stuomuō 118
stúoris 143
stupérgalis 87
stūrys 143
stvérti 78 203
subingiúoti 103
subudavojimas B VIII 205
sudābras 126⁸
sūdijimas 200
sudōklis 126
sugreižióti 102
sugriešyti 200
sugumñturti 64

sukligti 37
supajymas B XIV 83
surėdymas B VIII 205
sūrslēgtis 127
susibobotūti B XV 157
sveiti B V 152
svētastis 200
sviklas B V 216³
svilinti 183
svilis K II 199
sviltos 119
sviřnas B V 152
svirsnis B V 151
sviřstė 71
svirti B V 152
svirtis 71, B V 151
šakaliai B V 49
šākė 123³
šaknis 14
šalti 183
šamas 173
šāpalas 154t.
šāšas 46²⁰, B VIII 206
šatra 200
ščiepelis 200
šėlenas 200
šėmas (šėmas) 44
šėpavalas 42
šėpis B IV 304
šėrti B VIII 208
šėšė 21 42–46
šėšetė (?) 42 44 46
šėšetė 42tt.
šėšetė 42tt.
šėšis 42t. 45
šėškas B V 156
šėšnāgas 194t.
šėšnākas 193t.
šėšti 46
Šėšūpis 43
šėžė 21 42–46
šėžis 43–46
šienātvė B XI 98
šilti 183

šypsena B XI 98
širvėnti 126
šišas 46²⁰, B VIII 206
šišavà B VIII 206
šiùilė 166
ši(u)pulys 126³
šiurpa B V 157
šiurpótas B V 157
šyvas (šyvas) 44
šketeřlinti 80
šketernóti 80
škėtrauti 80
škėtróti 80
škrābė 80
škuřlis 80
šlaunis B V 156
šleivas K X 263
šliėti 131
šlỹvas 58
šmaigštis 69
šmerlė 153
šmūkulis 192
šnaresys B XI 97
šniaūkšti K IX 204
šniaukti K IX 204
šnypkis K IX 203t.
Šniūrai B V 216
šniūras B V 216
šostokas (s.) B IV 304
šparis 139
špilgà 195
špōgas 196
špōkas B IX 218
šprota(s) 173
štākė 122t.³
štėgis 151
šūlas B V 156
šupulys 126³
šūsti 118
šūtas 118
šutinis 118t.
švilpauti 49
švilpōkas 41
švytrūs 60

tabākq (-o) gerti K IX 203 206tt.
tabokā K IX 205t.
tabōkq (-os) gerti K IX 203 205tt.
taislankis K IX 215
taisnybē K IX 215
taisnumas K IX 215
talalāika K IX 215
talalāila K IX 215
talalaīnē K IX 215
talalūoti K IX 215
talaluškā K IX 215
talaškuotis K IX 216
talatuška K IX 215
talavūškos K IX 215
talkā B II 107
tancavoti K IX 216
tanciovoti K IX 216
tancuoti K IX 216
tapāras 155
tāpyti K IX 216
taračkinti K IX 216
tarakūoti(s) K IX 217
tarēkuoti K IX 217
tarēskoti K IX 217
tariakāutis K IX 216
tarikāuti K IX 217
tārpas B V 154
tārpīnē B V 154
Tartokai B V 216
tarūnčkinti K IX 216
tarūškinti K IX 216
teisējas K IX 218
tenoras 196^a
terlē B VIII 211
tešmuō 187
tēšti 187
týčiomis 190
tiknagas B V 155
tikras K IX 217
tikūtis 46
tīlēs 12
tīytaras K IX 217
titilvikas B IX 218
titintis K II 199
titūnas K IX 205
týtvaikas K IX 218
tytveik K IX 218
týtveika(s) K IX 218
týtvelka K IX 218
tobis 145
tolīmas B XIV 82
Tolkūnai B V 214
toparas 155
toriēli(u)s K IX 217
trabtas (s.) 119
trāinioti(s) 102
traiša (trm.) 102
trakšlīs 45
trapēti 119
traptos 119
trapūs 119
traškēti 45
traukai K IX 217
trenēti 86
trinýčiai B V 154
trinýtis B V 155
truņpas 85–90 92–95 97 168
Truņpē 89 95
trumpis 167tt.
trūmulis 192
trupēti 85t. 88 119
trūpinti 85t.
trūptas 119
trūpti 88 119
trūpūtis 85
tūbē 145
tūbis 144t.
tun (trm., acc. sg.) B IV 302t.
tūnas MK 18 20
tupikāuti 54
turēti 14
Tuīgalaukis B V 213
turgus B IV 304
Tūrūpis B V 213
tutānas K IX 205
tvaikas 102²⁰ 103
tvainýtis 102
tvānas B V 154

tvañkas 102²⁶
tvarsýtis 120
tvièksti 60
ũkas B IX 217
ultojas K II 199
ungurai B XIV 82
ungurýs 126
úostas B XV 70
uosttabakis K IX 203t.
uotas 172, MK 17
upaminati (s.) 200
urzdèti 106
urž(d)inti 106
ũšmalaĩ B V 155
ũšmala(s) B V 155
ušmáutie (trm.) B V 155²⁷
užbiñgti 103²⁸
užbiznyti 106
užètryti 203
ũžmalas B V 155²⁷
ũžmala(s) B V 155²⁷
užsètryti 201
užsiètryti 203
užsikèsti 79
už(si)móti 79
užsiviètryti 204
užslũžijimas B VIII 205
užstógti 118
užstúogti 118
užtupýs LKK VI 298
ũžvadas K X 264
užžižti 126⁹
vaduoti K X 264
vagà B V 52
vagóti B V 52
vaĩdas B V 52
vaĩdytis B V 52
Váiguvà 103, B I 193
vaitysta B XIV 83
vaitóti B V 161²⁹
vaivadysta B XIV 83
vãkaras 14
vakiškai 196⁹
valandà B V 52

Valkiniñkai B V 216
vãnagas 27t.
Vãnagbalis 20
vandènis 13
vangùs 103, B VIII 209
Varènà B V 216
varliuotis K II 199
várna B III 233
vàsara B III 234
vąšýlas 168
vąšis 168
vąšúoti B V 52
vaziãtvè B XI 98
vèbras 127
vègèlè 156 176t.
veikalas B XIV 84t.
vè(ja)žuvis 146, MK 17
vèngti 103, B I 193⁵ VIII 209
vènteris B V 52
vèpla B V 53
verçià B XI 98
veřtè B XI 98
vertystè B XI 98
viekas K II 199
viètomis 190
viètryti(s) 204
viežlybimas 200
vigelioti B I 193
viglas B I 193
vigras B I 193
Výgriai B I 193
Výgrių èžeras B I 192t.
vigrùs 103, B I 193
viksvà B V 52
vilkas 149
vilkùtis 149
vilkžuvè MK 23
vilnia B XIV 83
vingis B VIII 209
vingrùs 103, B I 193
vypsà B V 53
virbèti 99⁷
virbintas 127
vyriena K II 200

virkšna K II 200
viřpstē 71
viřptis 71
viršas 200
virti K X 263
viskēti 99⁷
vytinē B V 53
vōhyti K X 263
Voišnarai (s.) B V 214
vōlungē B IX 218
vora K II 199
votēgas 127
zaživót (trm.) K IX 204
zdairýtis 203
zivis (trm.) 127
Zubriaf B V 213
zuras (s.) 38⁸
zvičajus B IV 305
Zviniškiai B V 213
žābalas LKK VI 298
žāb(a)ras 77
žaberklaf 121
žabōklis 124⁴
žāgaras 77
Žagāriai B V 213
žāgas B V 59
žāgīlas B V 59
žaginīs B V 59
žaginỹs B V 59
žagỹs B V 59
žaignỹs B V 59
žaismas B XI 99
žaiždras 105
žalgā LKK VI 298
Žaltynař B V 213
žārginti B V 59
žāsis 21
žaživóti K IX 204
žaživóti K IX 204
žebenkštis 126
žebērklas 120tt. 124 126–129
žebērklē 121
žebirklas 122 126
žēbras LKK VI 298

žebuřklas 122 127
žēginis B V 59
žēkelis 200
želmuō 187
žēmas 93
žērēti 60
žeręgti B V 59
žeręti 60
žiauberē 77
žibērklas 120t. 125t. 128
žibērklēs 121
žibēti 61
žibikē 126
žibinkštis 126
žibirklas 122 126
žyčyti B IV 305
žydēdra K II 200
žiēbti 61
žiēmmlžē 191
žiezdrai 105
žiežti 126⁸
-žilbti (||-žilpti) 99
žilmilžē 191
žimnastis K II 201
žymuō B XI 98
žiōbauti 127
žiōbris 175
žiōgspiros 12
žipōnas (|| žiupōnas) 125
žipsnis (|| žiūpsnis) 125
žirgas B VIII 108
žirglióti B V 59
žirklỹs 13
žirti 60
žiubērklas 121 125t. 128
žiūbinti 126⁸
ži(u)burỹs 126⁸
žiupōnas 125
žiūpsnis 125
žiūr 39
žiūras 58
žiūrē 38
žiūrē 38⁵⁵
žiūrēs 39⁵⁸

žiūrėti 120
žiuriūkė 38
žiuriūtės 39⁵⁸
žiurkėkaitai 127
žiurksóti 120
žiurlỹs 38
žiūtė 39⁵⁸
žiuvis 34
žiùžė 126⁸
žyvatėlis 200
živė (trm.) 34
živintà 127
živis (trm.) 127
žizavóti K IX 204
žižė 126⁸
žizjavóti K IX 204
žlaūgtas B V 60
žliaūgti (|| žliaūkti) 99
žlūgtas B V 60
žlūktas B V 60
žolinykas B XIV 85
žubėrklas 35 120–129
žubirklas 122 126
žugara 19¹ 34–36 127
žūgaras 34
žugertas 128
žuklė 35
žúklė 35
Žúklįjai B V 213
žúklỹs 13
žukmistras 35
žuksparnis 35
župōnas 125
žuvėčia 26
žuvėdra 26t.
žuverkla(s) 121t. 127
žuvėtis 26⁵⁷
žuvis 34 127t.
žvalūs 61
žvarbūs 184
žvarksóti 120
žvarūs 120
žvejà 57
žverblėti 183

žverblūs 184
žviėti 57
žvilgėti 61
žvilti 61
žvilúoti 61

Latvių

ālande 155
āmrija 186
anckschis (s.) LKK VI 295
antak (kur.) B XV 154
apseķauletis (kur.) B XV 154
aruōds B V 47
asaris 160t.
ašķi 71
āte 172, MK 17
ātis 172
atļūt B VIII 209²
atsesvēķentis (kur.) B XV 154
attaka B V 48
aukšle (kur.) 143
au(k)šlēja 154
aulķkām 190
aūlis 190
aūļķkām 190
aūsleja² 143
aušil(e) (kur.) 154
aūšine (kur.) 153t. 178
aūšle (kur.) 143 153t. 178
aušleja 154
bāba B XV 156
bābiņa B XV 156t.
baggatz (s.) LKK VI 293
baimings (kur.) B XV 154
balaņda B V 49
balla (s.) LKK VI 296
balle (s.) LKK VI 293
baltais sapals 155
baņbale B VIII 210
baņbals B VIII 210
baņda B V 50
bandas LKK VI 297
bangā (s.) LKK VI 295

bārt 128
batschwińsch (s.) LKK VI 297
bāž (kur.) 161
będa K I 217
bedre B XV 158
bęigt. 99tt.
beřzt 128 129¹⁶
bezdėt 106
bickeris (s.) LKK VI 293
bideklis 109
bidīt 109
bidzeklis 97
bidzķlis 97
bidzināt 97
bidzft
bidzulis 97
bidžīt 97
biēršķis (kur.) 160t. 179
bigulis 97
biģis 96
bikstīt 97 98⁵ 108⁴³
bińbals B VIII 210
birga 129¹⁶
birkawš (s.) LKK VI 293
birze 128 129¹⁶
biřzt 128
bīt 109
blauznas B XV 158
blehd(i)s (s.) LKK VI 293
blenkt B XV 158
blenst B XV 158
blinda B V 50
*blindētiēs*² B V 50
bļuhdeht (s.) LKK VI 297
bombihsi (s.) LKK VI 298
bombizi LKK VI 298t.
brekse 141
bresme 141
brētiļņa 173
briētliņģe (kur.) 173 179
bruńce 164
bruńcis 164
bruńcītis 164
brunča (kur.) 164t. 167 178
brūns 164
brunša (kur.) 164 167 178
brunše (kur.) 164 167 178
bucis B V 51
bučš B V 51
buhda (s.) LKK VI 293 295
bulldrians (s.) LKK VI 293
bumbisi (s.) LKK VI 296 298
*bumbize*² B V 49, LKK VI 298
buoga 101
buogs 101
buras LKK VI 300
bu#bulēt B V 51
bu#bulis B V 51
cantzels (s.) LKK VI 293
cāntzleris (s.) LKK VI 294
caurum(s) (kur.) B XV 153
cędri 83
cedriens 83
ceļi K I 217
cępeņas 13
cesnāgs 196
cetināt 81
cinkals (kur.) 145 162
cinkulis 163
cinķ (kur.) 162
cipūolis 193
časa 196
časkas 196
časls 196
čaškas 196
čuruls B V 155
dabbar (s.) LKK VI 296
daiļš 59t.
daļņa 54⁶
dainātiēs 51
dainēt 54
dainuōtiēs 51
daiņa 51 58
daļņa 54⁶
daiņuōt 54 56
*dāiņuōtiēs*² 52 59t.
deīderēt 51
dalģs LKK VI 298

dalīt K X 263
dangs (kur.) B XV 154
dantzis (s.) LKK VI 294
darītāju vārdi LKK VI 301
darrwa-wazele (s.) LKK VI 302
dārzs B V 57
dēguts B V 55
deidars 52
dēidelnieks^a 52
dēidejuōt^a 52
deinis 51
deja 56^a 58
dejuōt 58
dejuotājs 58
dēķa B VIII 205
dēvēt 59
dibēns 128
didaļa 58
didas 51
didelēt 51t. 57
dīdelēt 51 58
didelis 51
didelis 52.
dideļš 52
didināt 51 57
didinātiēs 51
dīdīt 51 58
dīduoņa 58
diedelēt 52
diedelis 52
diedelnieks 52
dien(s) (kur.) B XV 153
diēt (deju) 51 54 56–58
dīnātiēs^a 51
dirwans (s.) LKK VI 296
dīva LKK VI 300
dīvelēt 48 58t. 62
dīvelis 58
dīža 58
dīžāt 51
dīžs 52
dīžuōt 51
domaht (s.) LKK VI 293
dschaugtees (s.) LKK VI 298

dfehse (s.) 22
dubļi 91
dubra 91, B XV 73
dubur(i)s 91
dūksne B XV 73
dūksts B XV 73
duļķe(s) B V 57
dumbēris B XV 73
dumbla 91
dumbra^a 91
dumbrs B XV 73
dumburs^a 91
duņpuris 91
dupuris 91
durns LKK VI 297
dvilik (kur.) B XV 154
dzeft 34
dzērve 18¹
dzēse 22tt.
dzēsis 23
dzēsnis 23t.
dzēstre 22t.
dzēzis 22tt.
dziļna B IX 216
dzirši B V 53
ēdmenis 187
elle LKK VI 294
ezis 15
gāga 37
gāgāns 37
gāle B VIII 213
gāma 62t.
gāmars 63 68
gāmēt 63
gamrija 63
gāmrija 63
gāmriļa 63
gāmris 63
gams 64 68
garaīs^a lasis 168
garnis 17t.
gārnis 17tt. 25 31 35
gaura 30
gaūrēt 30

gaūris 30
gaūst(ies) 30
gavilēt 30
geddāht (s.) LKK VI 295
Gersse (s.) 22
ghattaws (s.) LKK VI 293
glidēt 58
glids 58
glieds 58
glīve 58
glupums B XI 99
gohris (s.) 30–33
gohrnis (s.) 18 30tt.
grauzis K I 217
graūzt 109
griēzenis 211
griezienis 211
griēzinis 211
grieznis^a 210
griežinis^a 210
groba (kurš.) 91
grubluoats (kur.) B XV 154
grubulis 91
gruṁba 91
gruṁbulis 91
gruṁdals^a (kur.) 152 179
gruṁdulis 152
guba 92
guldzīt 63
gūmala 65
guṁba 92
guṁbāt 65
gūmdīt 64
gums 64
gumstīt 64
gūmt 64 68
gūmza 64
gumzaks 64
guṁzāt 63 65t.
gumzdīt 65
gumzis 65
gūmzīt 63 65 68
guṁža 65 67
guṁžāt 63 67

guḍmele(-|a) 65t.
guḍmīt 65
guore 32
guoris 30–33
guōrītīēs 32t.
guornis (trm.) 31
guovs B VIII 203
gūrāt 32
gūris 32
gūruōt 32
ģeela (s.) LKK VI 298
ģēģele^a B V 53
ģēģeles B V 53
ģelbāht (s.) LKK VI 295
ģelbeht(ees) (s.) LKK VI 297
ģelzis 192
ģente LKK VI 298
ģerkle LKK VI 298
ģestees (s.) LKK VI 295
ģieda LKK VI 301
ģiģēles^a B V 53
ģihmis (s.) LKK VI 295 297
ģilbāht (s.) LKK VI 295
ģillas (s.) LKK VI 297
ģiltens (s.) LKK VI 296
ģint LKK VI 297
ģinta LKK VI 297 301
ģirgsde (s.) LKK VI 297t.
ģirsde (s.) LKK VI 298
ide 186
idenis 186
ikšļis 71
isie atvasinājumi LKK VI 301
iss 95
iβpo(h)stiet (s.) LKK VI 293
jentes (s.) LKK VI 298
judras LKK VI 297
judri LKK VI 296
juk B II 103
juncars (s.) LKK VI 294
Juodkrante (kur.) B XV 154
juosmenis 187
jūras adata 174, *j. bullis* 158 t., *j. pūķis* (kur.) 158

kähwa (s.) LKK VI 295
kälis 210
kalīta LKK VI 300t.
kalnu vanags 27t.
kalts LKK VI 296
kamane 66
kamans 66
kamiene 66
kāmis 66
kams 65–68
kamuôt 65 67t.
karauš(e) (kur.) 146 179
karaušs (kur.) 149
kārnis 17 19
karons (rš.) 17 19
karpa 149
karpe (kur.) 149
karsene 141
kārtīl (kur.) 154
karūsa 146
kar¹ūša (kur.) 146 179
kaschohx (s.) LKK VI 293
kaša (kur.) 140t. 177
kaše (kur.) 140 177
kašis (kur.) 140 177
kaūba 92
kauburs 92
kāusla^a 84
kāusma^a 84
kāuss^a 83t.
kāustava 83
kāus(v)^a 83
kaza (kur.) 159t.
kaze 159t.
keisers (s.) LKK VI 294
kesteris (s.) LKK VI 294
kettāht (s.) LKK VI 295
kibbelāht (s.) LKK VI 295
kibbeles (s.) LKK VI 295
kinckelāht (s.) LKK VI 295
klaigāt 37
klanniteeβ (s.) LKK VI 293
klicans (s.) 37
klidzēt 37
kliegt 37
kliekt 37
klīja 37
klījāns 37
klījāns 37
klīngkis (s.) LKK VI 294
kluburs 92
klūāts 37
klūmburis 92
klūmpačuôt 92
kluōns B V 62
klupinēt 92
knurhāns (kur.) 158 179
kracis 82
krāsa LKK VI 300
kreja 57
kriet 57
kuburis 92
kūdīt B II 104
kule LKK VI 300t.
kulīta LKK VI 300
kulīte LKK VI 300t.
kumburs 92
kumeles LKK VI 294
kungs LKK VI 294
kuōsa 84
kuoss 87
kuīpe B V 64
kursenieks B XV 151t.
kuīvis B V 52
kūts LKK VI 300
kvapa 156
kvape (kur.) 156 176
ķauš (kur.) B XV 154
ķehwe (s.) LKK VI 297
ķeppals (s.) LKK VI 298
ķepparoht (s.) LKK VI 298
ķeppureht (s.) LKK VI 298
ķept LKK VI 298
ķērpis B II 106
ķēršt(s) (kur.) B XV 154
ķēval(s) (kur.) B XV 154
ķēve LKK VI 295
ķeppenas 13

- ķēst* 191
ķeste(s) 70
ķestīt 70
ķešķis 70t.
ķetēt 81
ķibbele (s.) LKK VI 297
ķikāns 37
ķilda B XI 99
ķinķeleht (s.) LKK VI 297
ķirlis LKK VI 296
ķirmis LKK VI 296
ķiřlāns 37
ķiřlis 37
ķura B V 155
labs 14
laist 100^a
laiva 12
lakštingal (kur.) B XV 154
landžat (kur.) B XV 154
langlasis 168
lāsēt 188
lasis 167
lasmanis 185 187
lasmenis 185–188
lasminis 185 187t.
lāsuôt 188
lasvarde 169
lasveris 169
laš: (kur.) 167
lašvardis 169
laūma B V 64
laūska 181
ledžing (kur.) B XV 154
lekmenis 187
lèkt 190
lenckt (s.) LKK VI 295
lēpes B VIII 209^a
lēps B VIII 209^a
lēpt B VIII 209^a
lesmenis 185 187
lidaka 150
lidaks (kur.) 150
liđeka (kur.) 150
liđeks (kur.) 150
liēkmaņi 187
liēkna B VIII 209
liēpa 14
liēt 130t.
liģuôt 56
līksmenis 187
līna 174
līnis 174
līnksmes (kur.) B XV 154
līns (kur.) 174 178
liska B IV 305
līksmenis 187
līt 131
līte 130
līts 130t.
luba 15
Ludza B VIII 208^a
ludzis,-dze B VIII 208^a
luga B VIII 208^a
lukausis B VIII 208
lūkne B VIII 208
Luknis B VIII 208
lukns B VIII 208
Lukste B VIII 209^a
luksts B VIII 208^a
lukt B VIII 208
lūns^a B VIII 209^a
ļēķāusis 187
ļuga B VIII 208^a
ļuks B VIII 208
ļukt B VIII 208
ļūnis B VIII 209^a
ļuvēns B VIII 209^a
maģste 71
maīkste 71
malka 14
mangštinat (kur.) B XV 154
marskal(l)kis (s.) LKK VI 294
matars 77
maūrs K X 263
mēđīt 41 106
mehroht (s.) LKK VI 293
meģt 71
meīkste 71

meilingum(s) (kur.) B XV 154
mēñca 150t. 178
mēñcs 151
mentäht (s.) LKK VI 295
mente (s.) LKK VI 295
mērnieks LLK VI 302
mēt(s) (kur.) B XV 154
miégt 71
milna K X 264
mīt 54
muhks (s.) LKK VI 294
muřds B V 52
murēt B VIII 211
muris B VIII 211
murit B VIII 211
muřza B VIII 211
murzdāt B VIII 211
murzētiēs B VIII 211
nabbags (s.) LKK VI 293
nēģe (kur.) 153
nēģis 153
nuolasmenis 185
nūoļekt 187
(nūo)strupēt 93
nūotrumpuōt 93
paģerkle LKK VI 298
paģirres (s.) LKK VI 297
pāipala 25
paklusns (kur.) B XV 154
pakulas B V 66
palēnkts (kur.) B XV 154
pañta 133t.
pañts 133t.
pātaga LKK VI 300
pavasaris B III 234
pawests (s.) LKK VI 294
pēlt 181
perp(e)le (kur.) 144 177
peřplis (kur.) 144 177
pieskohps (s.) LKK VI 294
pikāt 67
pīplis 157 178
pīt 134
plaķe (kur.) 140tt. 146 162 177t.

plaķis (kur.) 140tt. 146 177
plekste 161tt.
pleķe 140 142 146 178
pleķs 140 142
plukšķis 48
plurzēt B VIII 212
plukšķis 48
pļura B VIII 212
pļurit B VIII 212
pļurza B VIII 211
pohstitais (s.) LKK VI 293
pragars 35
praggars (s.) LKK VI 296
preddigkis (s.) LKK VI 294
pūce 143
pūdis B VIII 203
pūķe (kur.) 143
pūķis (kur.) 143 158 161 178
pullx (s.) LKK VI 293
pūne B V 68
pūrs B V 68
putra B V 149
rabaņka (?) (kur.) 140t.
rabauka (kur.) 140t. 179
rags 14
rahtusis (s.) LKK VI 294
ramte 71
rapžur (?) (kur.?) 145t.
rauda 164 169³⁴
raūsis 172
rauša 172
rauš(is) (kur.) 170tt. 177t.
reja 58
renckmeisters (s.) LKK VI 294
rentmeisters (s.) LKK VI 294
rija B V 151
riļa 63
riņstītiēs³ B V 150
rohbesis (s.) LKK VI 293
rudanēj(a) (kur.) 170t. 177t.
rudans 171
rudaus(is) (kur.) 170 178
rūdelis 169³⁴
rudusis 170

ruduš: (kur.) 167 170tt.
ručušis 141
rūpas B V 150
rūpēt B V 149
sàistīt 13
sakn(i)s 14
sala K X 262
salāta (kur.) 145 177
salate 145 177
sallwes (s.) LKK VI 294
saīt 183
sams 173
sanar (kur.) B XV 154
sapals 154
sarkanēji 171
schabbals (s.) LKK VI 298
schalga (s.) LKK VI 298
schāloht (s.) LKK VI 293
schebrs (s.) LKK VI 298
sebre (?) (kur.) 175
sedlenieks LKK VI 300
siel(i)s 13
siēna 13
šiepohls (s.) LKK VI 294
siet 13
siġa 148
sija 13
stka (kur.) 148 177t.
sileķe (kur.) 147t. 154
siliķe (kur.) 147t.
siliķene 147t. 178
silt 183
siļķe 147t.
sipuol(i)s 193
skadiņi 83
skaīda 83
skaiste 72 83
skāistra^a 72 83
skale 163 177t.
skastiņš 72
skaudrs 83
skāustava 83
skāusts 83
skaūt^a 84
skreja 58
skrejuôt 57
skriewers (s.) LKK VI 294
(s)kuosa 84
snapain(i)s (kur.) 167 178
snaps 168
šohliet (s.) LKK VI 293
spāldzēt 180
spālga 181
spālgans 181 184
spālgs 180tt. 184
spālgstēt 184
spāļguoņa 181
spanguoal (kur.) B XV 154
spare (kur.) 139 179
spāre 139
spārne 140
spebers (s.) 39
speļguonis 181
speņģis 157
spiēcīķis (kur.) 168t. 179
spiegt 182
spiga 182
spiga 182
spigāt 182
spigulis 182
spiguļuoť 182
spiguôt 182
spilġans 180 184
spilġs 180
spilġsi^a 180t.
spilgt 180
spilkans 184
spindēt 182 184
spinduls (kur.) B XV 154
spulġs 180
spulgt 180
spuoguôt 180 182
stadals B VIII 203
stagar(i)s 77 151
starks (kur.) 156t. 179
stauberis 77
stebere 77
steģeris 77

stēģis 151t. 177
stēķis (kur.) 151t. 177
stencktees (s.) LKK VI 295
stēņgrs 118
sterks (kur.) 156t. 178
stērķ(el)is 152
stiepatš 156
stikāns 37
stiīta (kur.) 159 177
stiīta B V 153
strādnieks LKK VI 302
strēģis (kur.) 151t. 178
strēmlinge (kur.) 147t. 179
strēmlinš 148
strenghes (s.) LKK VI 294
strimala 148
strube 90
strucis 90
struīmbulis 90
stumpe 90
stumps 89–93
strumpulis 90t.
struīņš 90
strunks 90
strunkulis 90
strupe 90
strupene 91
strūpene 90
strūpenis^a 91
strupēt 93t.
strupjš 93
strups 89t. 92tt.
strupt 91
strupulis 90
stubs 87
stuburs 77 87
studzulms 87
stugs 87 89
stuģis 87
stungurs 87
stuōre (kur.) 143 177
stups 87
stūre 143 179
šuckurs (s.) LKK VI 294

sust 118
sust(a)renes 186
susteres 186
sutins 118
swanniet (s.) LKK VI 293
svelpīte 41
sveluōt 183
svelains 183
svēre B V 151
svērt B V 152
svilt 183
svira B V 151
svīris B V 151
svište 71
šāms (kur.) 173 178
Šat(e)nurte (kur.) B XV 154
šāu(s)trs^a 71
šāūt 72
šautra 72
šēikste^a 83
šelle (kur.) 163 179
širšon(s) B XV 154
šķāudere^a 83
šķaudra 83
šķaute 83
šķautre 83
šķēdē(r)ns 83
šķeiksta 83
šķeifsta 83
šķērsām 190
šķeste 71t.
šķesteres 71
šķēstra 71
šķests 71t.
šķetere 81
šķeterēt 81
šķeteri 71t. 77 81
šķetēt 80t.
šķetīt 81
šķętra 71 81
šķętrs 81
šķętu (acc. sg.) 71
šķieminis^a 187
šķieta 83

- šķiets* 83
šle(i)je 174
šleja (kur.) 174 179
šņaukt K IX 204
šprot (kur.) 173 179
štrēmlīnģe (kur.) 147t. 179
šuls B V 156
šurpāts B V 157
Švatnurt (kur.) B XV 154
tabāku dzert K IX 207
taimiņš 169
tāisnība K IX 215
tāisnums K IX 215
tank- (kur.) B XV 154
tankumin(s) (kur.) B XV 154
teķils (kur.) B XV 154
tesmenis 187
tirdzniecība LKK VI 300
tīšām 190
tītars K IX 217
topar- (kur.) 155 179
trapēt 119
trapjš 119
traūks K IX 217
Trumpe 89
trumpēt 93t.
trump(is) (kur.) 167t. 178
trumpjš 93t.
trupēt 85
trupināt 85
trupt 86 93
tube 144
tubis (kur.) 144
tubjis (s.) 144
tuoajaus (kur.) B XV 154
turēt 14
turtings (kur.) B XV 154
tvāiks 102²⁶
ungrningk (kur.) 145
uōdze 15
uosta B XV 70
upebieršķes (kur.) 160t.
ustuppis (s.) LKK VI 298
vābit K X 263
wacktmeisters (s.) LKK VI 294
wackts (s.) LKK VI 294
vaīgs B I 193
vaiks (kur.) B XV 154
vaisings (kur.) B XV 154
vaišes (kur.) B XV 154
vakars 14
valuōda B IX 218
vāluōdze B IX 218
vanags 27t.
vārit K X 263
varls (kur.) B XV 154
vasara B III 234
veciši B XV 156
vēdzele 156 176
vēja vanags 40
vējazuņe (kur.) 146
vējzivs 146, MK 17
veñteris B V 52
vērtība B XI 99
wieges (s.) LKK VI 294
viegls B I 193
vietām 190
wieweles (s.) LKK VI 294
viļ'ķi (kur.) 149
vizulis 60
zars 60
zēbēks 192
zēbērklis 192
zebers (kur.) 156t.
zebre 175 177
zebris 175
zēlmenis 187
zēmilža 190tt.
zemjš 93
zēms 93
zib(el)ēt 61
zibīgs 61
ziēpes 173
ziņgs B VIII 108
zivkārnis 17 19
zivrija 35⁴⁷
zivs 34

zlaukts B V 60
zuiks (kur.) B XV 154
zuōbēna zuve (kur.) 176
zust(e)renes 186
zušu māte 176
zut(i)s 35 145 177t.
zuve (trm.) 34
zuv(s) (kur.) B XV 153
zveja 57
zvęruōt 183
zvilt^a 61
zviļuōtiēs 61
zvirēt 184
žabarkl(i)s (trm.) 124
žabeklis 124
žaibs (kur.) B XV 154
žand(s) (kur.) B XV 154
žāūt 62
žebeklis 124
žebērkl(i)s 124 192
žeberkste 124
žēģinis B V 59
žēngt (kur.) B XV 154
žeperklis 124
žibengšts (kur.) B XV 154
žiev (kur.) B XV 154
žigur(i)s 36
žīgurs 36
žilvičs (kur.) B XV 154
žūbeds 124t. 127
žubeklis 124
žuberklis 124
žubur(i)s 35t.
žugure 36
žugur(i)s 35t.
žūguris 36
žūra 38
žurēt 39
žūrēt 38
žūrēt 39
žūris 38
žūt 62
žuvilūts (kur.) B XV 154

Prūsų
angis 15
angurgis 126
austo B XV 70
babo B XV 155
brunse 165t.
camus 66
droanse 24¹⁹
geasnis 24
geauris 30
geeyse 24
Geyzelawken 24
gerwe 18¹
Geserich 24
insan 95
kurpe (-i) B V 64
labs 14
linis 174
lipe 14
Luc(o) B VIII 208
Lügelgen B VIII 208^a
luysis 24¹⁹
Lukte B VIII 209^a
nalko 14
panto 134
pelky B V 67
penpalo 25, B VIII 210
picle 47
pobanginnons 101 102^a
ragis 14
rapis 145
sagnis 14
salowis B IX 217
sari 60
scaytan 83
seabre 175
seese 43t. 46
seydis 13
sylecke 147t.
sirgis B VIII 108
starkis 156
suckis 35
Trumpa 94
Trumpen 94

Trumpis 94
trumpstis 94
trupis 85
turit 14

Slavų kalbos

Baltarusių

абмўрза́цца В VIII 210
адўлаваты В V 57 160
ажарга́ць В V 59
арда́ В V 47 161
арўд В V 47 161
асве́р В V 151
ата́рыца В V 48 161
ато́ка В V 48 161
ато́са В V 48 161
а́ці В V 48t.
а́ціць В V 48
а́цю В V 48t. 160
аша́кі В V 49 161
ба́бка В XV 157
базь В III 236
бала́нда В V 49
бамбі́за В V 49 160,
LKK VI 299
бліндзя В V 50 161
блы́нда В V 50 160
блы́ндаць В V 50 160
блэ́ндаць В V 50
бо́нда В V 50 161
бруйс(у) (s.) 167
бру́ква 206t. 211
брунта В V 51 161
бру́чка 204 206t. 209
бры́ндаць В V 50
брэ́ндзала В V 50
бура́к В V 216
Бурак В V 216
бу́рбалка В V 51 161
бурбо́ліць В V 51
бурбуле́ць В V 51 160
бу́ры В V 216^a
буч В V 51 161

ва́біць К X 263
вагавя́ць В V 52 160
ва́дзіца В V 52
вайдава́ць В V 52 160
вайця́ць В V 161²⁹
валáндацца В V 52
валы́нда В V 52
валы́ндаць В V 52
валэ́ндацца В V 52 160
вашава́ць В V 52 160
ве́нцер В V 52 161
Викгры (s.) В I 192t.
віксва́ В V 52 161
віці́на В V 53 161
вя́пла В V 53 160
выплы́ваць В V 46³⁴
выплы́сці В V 46³⁴
ва́пса В V 53 160
га́лка В IX 217
ге́га В V 54 161
гіге́ль В V 53 161
гіль В V 53 160
гілява́ць В V 53 160
гірса́ В V 53 161
глушы́ць В IX 217
гни́біць В V 54
гру́чка 205tt. 209 211
гры́жа 210t.
гры́жан 210
гры́жына 210t.
гры́занка 210t.
гры́зіна 210t.
гры́ка В V 54 161
гу́лта В V 54 161
гульта́й К II 199
Дайлі́даўка В V 56
Дайлі́довіч В V 56
дарже́нь В V 57 161
даржэ́к В V 56 161
даўбуры́ В V 54 161
дэ́га В V 54 161
дэ́гаць В V 55 161
дзірэ́він В V 55 161
дзякля́ В V 55t. 161

дб́йлід В V 56 160
дб́ржнік В V 56 161
дражнік В V 56
дў́лькі В V 57 161
дурдац В V 57 160
дырва́н В V 55
дырса В V 58 161
дя́кло (s.) В V 55t.
евня́ (s.) 58t.
евья́ (s.) В V 58t.
ез В V 215
ендов(к)а́ (s.) В V 157
ёўня́ В V 58t. 161
жа́гіль В V 59 161
жагіны́ В V 59 161
-жа́ргáць В V 59 160
же́йгіны́ В V 59 161
жлукта́ В V 60
жлу́кціць В V 60
-жы́ргэну́ць В V 59 160
жэ́гі(ні) В V 59
жа́жывáць V IX 204
заму́рзаца́ В VIII 210
инъдава́ (s.) В V 157
калавей В V 60 161
ка́ліка 210
калі́та LKK VI 300
ка́ліўка 210
калту́я В V 61 161
ке́бла В V 60 161
келтаўё́ В V 61 161
кімса́ В V 61 161
клумб В V 61 161
клу́ня В V 61 161
коиминішкя́ (s.) В V 43*
коўш В V 62 161
крапш́таць В V 62 160
крў́чка 205tt. 209 211
крў́шня В V 62 161
крыпа́ць В V 62 160
крэ́йка В V 62 161
крэ́пш́таць В V 62 160
кудра́ В V 62 161
куль LKK VI 300

ку́льша В V 62t.
кумпя́к В V 63 161
кумст В V 63 160
ку́рпы В V 63
курстац В V 64 160
ланкаваты́ В V 64 160
лаўма́ В V 64 157 160
лоўж В V 64 161
лу́па В V 64 160
лупа́ты В V 64t. 160
лупі́ць В V 64²¹
лут 15
ма́ргель В V 65 160
ма́ргі В V 65 160
маця́рдзішка́ В XV 155
ме́нця В V 65 161
мл́та В V 65 161
му́рзаць В VIII 210
мы́льцы В V 65 161
мянта́шка В V 65 161
мяні́ць В V 65
нат В II 105
наўда́ В V 66 161
нб́ўда В V 66 161
няру́ымслівы́ В V 150
па́кля В V 66
па́кулле В V 66 161
паля́піць В V 67 160
пара́шўк В V 66
парсё́к В IV 66 160
паршў́к В V 66 160
пасо́йта В V 67 161
пасю́таць В V 67 160
пашня́ В VIII 206
(па)шурпа́цець В V 156
пе́лька В V 67 161
пе́ля В V 67
пера́жаргаць В V 59
піра́жыргэну́ць В V 59
пб́йсаць В V 67 160
полаг К II 201
пб́шар В V 67 161
праману́ць В V 68
пра́таць В V 68 160

примень В V 68
прѣмян В V 68 161
пўня В V 68
пўр(а) В V 69 161
пүто 134
пўтра В V 149
рагбѣж В V 149 161
раўгэня В V 149 161
рѣя В V 150t. 161
рбзвіны В V 150
рўпець В V 149 160
рўпіцца В V 149 160
руплѣвы В V 149t.
рѣжынка 210t.
рѣмсціць В V 150 160
рѣзвіны В V 150 161
рѣзгіны В V 150 161
рѣскі(ны) В V 150
рѣя В V 150 161
свер В V 151
свѣран В V 152
свѣр(а) В V 151
свѣран В V 152 161
свѣрець В V 151 161
свѣрсня В V 151 161
свѣршнѣ В V 151 161
скарѣч В V 152 161
скірдѣ В V 153
скилондѣ (s.) В V 156
склюд В V 152t. 161
склюдаваць В V 152t.
склют В V 152t. 161
служыць 12
сцїртѣ В V 153 161
танцаваць К IX 216
тарпѣ В V 153t. 161
тарпѣна В V 154
твань В V 154 161
торп В V 153 161
трынїца В V 154 161
тытўнь К IX 205
урѣмсціцца В V 150
ўшмалы В V 155 161
цурѣ В V 155 161

цѣга В V 155 161
цѣгнїк В V 155 161
цурѣ В V 155 161
чѣпля 39
шакїны В V 49 161
шакблїны В V 49
шапавѣл 42
шашѣк В V 155 160
шкілэндзя В V 156 160
шклѣта В V 153
шклюд В V 152 161
шлўнне В V 156 160
шлунья В V 156
шўла В V 156 161
шулѣ В V 156 161
шўрпа В V 157
шурпѣты В V 156t. 160
ўнда В V 157 161
яв(ѣ)я (s.) В V 58t.
яндбўка В V 157 161
янтѣр В V 159 161
ятрыцца 203
-ятрыць 203
яўя В V 58 161

Rusç

бѣба В XV 156t.
бѣбка В XV 157
бѣбы В XV 156
багнѣ 101²⁰
базѣ В III 236
баландѣ В V 49 160
бамбїза В V 49
барѣн В III 236, XV 158
барѣнчик В XV 158
барѣшек В XV 157t.
басѣ В III 236
бѣсѣ В III 236
батерфїш МК 23
бат(ѣ)ян В IX 218
блясти (s.) В V 50
большой ромб МК 16t.
борѣтсѣ 128

брюква 207
бужать 101⁹⁰
дурболка В V 51
вабити (s.) К X 263
ва́да (s.) В V 52
валáнда В V 52
валáндать(ся) В V 52
вечер 14
воитя́ть (s.) В V 161⁹⁰
вы́пса В V 53
га́ва 30
га́лка В IX 217
гель В IX 218
гиль В IX 218
гй́рса В V 53
говор 29
голоть В VIII 213
гомóла 66
грёжа 210t.
грёжинка 210
грёзина 210t.
грызúха 210
гръкъ (s.) К I 218
дёготь В V 55
деря́ба 48
дулётъ В V 57
дырва́н В V 55
дырса В V 58
евня В V 58t.
ёж 15
ендова́ В V 157t.
жалётъ К X 264
жать 66
жемóк 66
жлúкто В V 60
замúрзанный В VIII 210
заба́н МК 23
иволга В IX 218
игра́ть 56 61
кали(в)ка 210
клúня В V 61
ковш В V 62
колды́ка К X 263
колта́ть В V 61

комóблый 66
коми́ить 67
ко́рный 86
корóткий 86
кра́ска В IX 217
крóква 82
ку́лыша В V 63 160
ку́рпы В V 63 161
ла́йма В V 64
ли́па 14
ло́вжа В V 64
лут 15
лутьё 15
мига́ть 61
мо́йва МК 21
мо́лния К X 264
мо́лот К X 264
мур В VIII 212
мурава́ К X 263
му́рза В VIII 210
му́рзиться В VIII 210
мы́льцы́ В V 65
озеро В V 215
осве́р В V 151t.
осви́р(ить) В V 151t.
ота́рица В V 48
отóс(а) В V 48
па́кля В V 66
парсу́к В V 66
паршук В V 66
па́шнйя В VIII 206
пеламíда МК 19
пелька В V 67
перепел 25
пёчень 13
пить табак К IX 207
пу́ня В V 68 161
пу́рка В V 68
пу́тра В V 149 161
пъта (s.) К I 217
рад К X 263
рэвча 156
рэзвины В V 150
рей В V 151

рог 14
рожь 14
рупа́ В V 149t.
ръмстить В V 150
ръвца́ 158
са́ида МК 18
сарга́н МК 17
сви́рон В V 152
сизы́й 43t.
скирд(а́) В V 153
скѹмбрия МК 19
служить 12
твань(я) В V 154
то́рна В V 154
торча́ть 82
трупить 85
тунец МК 18
тю́рбо МК 16t.
ту́ря В V 155
уж 15
хек МК 20
цапля 19
шакала́ В V 49
шакóлина В V 49
шешо́к В V 155
шлѹнья В V 156
шпрóты 173
шѹло В V 156
шѹрна В V 157
шурпа́тый В V 157
щеть 72
яндова́ В V 157t.
янта́рь В V 159

Україна

ба́ба В XV 156
ба́бі В XV 156
бабкі пускати В XV 157
бабу перевозити В XV 157
баз' В III 236
баранчик В XV 158
бо́нда В V 161⁹⁹
вайтять В V 161⁹⁹

вивільга В IX 218
вільга В IX 218
войдувати В V 52
га́бати 67
га́ва 30
га́лка В IX 217
глушець В IX 217
гно́бити В V 54
гомок 66
дана 55t.⁹
дайна 56⁹
ди́рза В V 58
дѣго́ть В V 55
ѣвня В V 58
жлѹкто В V 60
замѹрза В VIII 211
кирза В V 161⁹⁹
кѣши В V 62
клѹня В V 61
кра́ска В IX 217
кѹльша В V 63
кумпяк В V 63
ловж В V 161⁹⁹
манта́чка В V 65
материдушка В XV 155
материнка В XV 155
му́рин В VIII 211
отеса В V 48
па́кля В V 66
паршѹк В V 67
пелька В V 67
поршук В V 67
путо 134
пѹтря В V 149
рѹпити В V 149
скѹрта В V 153
скітер 76
сморж бабський В XV 156
сти́рта В V 153
тваль В V 154
твань В V 154
ти́рса В V 58
чапати 33
шклюд В V 161⁹⁹

шлўнок B V 156
шўла B V 156
шўрна B V 157 160
яндолá B V 158
янтáр B V 159
áтiр B V 52

Lenkų

aciu B V 48t.
arud B V 47
baba B XV 156t.
babie uszy B XV 156
babka B XV 156
babki B XV 156
baby B XV 156
bajać K I 218
bambiza B V 49, LKK VI 299
bant 132
baran B III 236
Barsukiña B I 193
basiulek B III 236
basiuszka B III 236
basz B III 236
baż B III 236
bąk B IX 217
bieda K I 217
blindzia B V 50
bocian B IX 216 218
bombiza B V 49, LKK VI 299
bonda B V 50
borag (s.) B V 216^a
brodło 129^{1a}
bronkt (trm.) B V 51
bróć się 128
bruczka 206
bruisz (s.) 165
brukiew 207
brusznica K I 217
br(z)oskiew (s.) 208
bucz B V 51
burak B V 216^a
burběl (trm.) B V 51
burbulka B V 51

cebula 192
chrzest K I 218t.
cybula (s.) 192
cyranka B IX 217
cyrta B V 153
czapla 19 39
czar K I 216
czeczotka B IX 216t.
czeladź K I 217
czupra (s.) 125^a
czupryna 125
ćarlap¹ej (trm.) B IX 218
ćičil'vik (trm.) B IX 218
dajna 55^a
dajneczka 56^a
dajno 56^a
dana 55t.^a
danajka 56^a
dbać K I 218
Degucie B I 193
djakło B V 56
dorżnik B V 57
dorżniń B V 57
doylid(a) B V 56
dranica 15
dryblas K I 219
drymbłas K I 219
dudek B IX 216
dulki B V 57
dur K I 216
dyrsa B V 58
dyrwan B V 55
dyszel K I 218
dziakło B V 55t.
dziegieć B V 55
dziura B V 58
galareta K II 200
gałka B IX 217
gawieź K I 218
gaworzyć 29
gawron B IX 217
gę 21
gęgać 21
gígel (trm.) B V 53

gil B V 53 IX 218
gilować B V 53
girsza B V 53
głos K I 217
gluszc B IX 217
gnębić B V 54
gomola 66
gomoly 66
grobla K I 217
gromada B VIII 203
grot 128¹³
grumada B VIII 203
gruszki 204
gruz K I 217
gryka B V 54, K I 218
ikra K I 218
indow(k)a B V 158
inej K I 218
jaje K I 217
jandowa B V 158
jandula B V 158
jantar B V 159
jarzqb(ek) B IX 216
jaz B V 215
jedza (s.) K I 217
jeż 15
jowia B V 58
kamzółka 205
kaw(k)a B IX 216
kęsy 109
kieście 69
klompie B V 61
klump B V 61
klunia B V 61
kniwa (trm.) B IX 218
kos 44
koszarka K II 200
kowsz B V 62
kozodój 11
krapsztać B V 62
kraska B IX 217
krejga B V 62
kruczka 206 209
kruk B IX 217

krusznia B V 62
krušnia B V 62
kudra B V 62
kuls(z)a B V 63
kump(iak) B V 63
kuropatwa B IX 217t.
kurp B V 64
kurs(t)ać B V 64
kusy 87 109
kusz(yk) (s.) B V 62
kwiczoł 48, B IX 217
lipa 14
liszka B IV 305
łempaty B V 65
łupa B V 64
łypa B V 64
macierzanka B XV 155
marginja B V 65
migać 61
morgienia B V 65
mur(d)za B VIII 211
murzać B VIII 211
murzyć B V III 211
murzyn B VIII 211
nawda B V 66
nawet B II 105
nor B IX 216
nur(ek) B IX 216
obżergać B V 59
orzeł B IX 216
otosa B V 48
pakuty B V 66
parsiuk B V 67
parszuk B V 67
pasznia B VIII 206
pejsować B V 67
peleda (trm.) B IX 218
pelgać 181
peło 134
pić tabakę K IX 207
pileda (trm.) B IX 218
plamiak MK 20
poisować B V 67
pojsać B V 67

porsuk B V 67
poszor B V 67
ptak K I 217
punia B V 68
pur B V 68
puszczyk 113
putra B V 149
ragojsz B V 149
rajtar K II 201
reja B V 151
rezginy B V 150
rougienia B V 149
rozpiór 146
róg 14
*rupić B V 150⁸⁴
rupieć B V 149
rymścić B V 150
sakal B V 49
schlud B V 153
skaracz B V 152
skilądz B V 156
sklut B V 153
słowik B IX 217
Sosnowo B V 215
sowa B IX 216
sroka B IX 216t.
stan 118
sterta B V 153
styrta B V 153
Syntowty B V 216
szakal(ik) B V 49
szaszek B V 155t.
szczyt 83
szeszek B V 155
sznur B V 216
szpak B IX 218
szulo B V 156
szurpa B V 157
szurpaty B V 157
szurpek B V 157
świren B V 153
świron(ek) B V 152
świrśnia B V 151
tabaki pić K IX 207

tańcować K IX 216
torp(a) B V 154
trupieć 85
trynica B V 154
trynit B V 154
tuńczyk MK 18
tutuń K IX 205
tyrsa B V 58
tytuń K IX 205
wabić K X 263
wadzić się B V 52
wagać B V 52
wąż 15
wicina B V 53
wieczór 14
wikswa B V 52
wilga B IX 218
własny K IX 217
wrona B IX 216t.
wróbel B IX 216t.
wyk B IX 217
wywiółga B IX 218
zapowietrzyć (się) 204
zażywać K IX 204
żergać B V 59
żlukta B V 60
żołna B IX 216
żuraw B IX 216

Polabą

pąpil B VIII 210

Lužičěnu (sorbu)

baba (a., ž.) B XV 155t.
babina duška (a.) B XV 155t.
babiš se (ž.) B XV 157
babulka (ž.) B XV 157
babuš(k)a (ž.) B XV 157
baby (a., ž.) B XV 155t.
bab(y)duška (a.) B XV 156
badoriš (ž.) B XV 158
bahno (a.) B XV 157

bamborič (a.) B XV 158
baraška (a.) B XV 157
beraška (a.) B XV 157t.
bjedro (a.) B XV 158
bluki (a.) B XV 158
bluzna (a.) B XV 158
blabiš (ž.) B XV 158
blada (a.) B XV 158
bledzič (a.) B XV 158
blobotač (a.) B XV 158
kós (a., ž.) 44
kuši (a.) 87
šćedrič (a.) 83

Čekų

bába B XV 157
babka B XV 156t.
báby B XV 156
bocán B IX 218
brukev 207
bukač B IX 217
cvrčala (s.) 48
čapa 33
čěpě (s.) 19
dehet B V 55
dívati se 62
dyjřit B V 57
hlušec B IX 217
hovor 29
jantar B V 159
kraska B IX 217
leknín B VIII 208
lekno (s.) B VIII 208
liknavý B VIII 209
liknovati se (s.) B VIII 209
mateřídouška B XV 155
mour B VIII 212
ševčlk B XV 156
tuňák MK 18
uchdáč B XV 156
vlha B IX 218
volavka 26

Slovakų

dana 56^a
decht B V 55
duliet' B V 57
durit' B V 57
golavica 26
habat' 67
hlavica 19¹
hlavka 19¹
jantár B V 159
kráska B IX 217
kúrit' B IX 218
lekno B VIII 208
materina dúška B XV 155
múr B VIII 212
vlha B IX 218
volavka 26
vriskala 48

Sen. slavų

běda K I 217
biti 98
brati (*borję*) 128
časati 70
děliti 60¹¹
dělo K X 263
govoro 29
gryzti K I 217
kolěno K I 217
kratokō 86
liti 131
poto 134
puchati K I 217
rěčb K X 264
rogō 14
sějbo K X 264
strěla 14
trupō 85
večerō 14
vrěti K X 263
žęti 66

Bulgarı

bábina dúšiča B XV 155
vécher 14
gálica B IX 217
ež 15
kos 44
кѡс 87
lipá 14
mácer(u)ka B XV 155
poč 14
янтáр B V 159

Serbu – chorvatı

bábina dúša B XV 155
búkáč B IX 217
gálica B IX 217
glúšač B IX 217
гомоѡа 66
jántár B V 159
кѡш B VIII 212
máčina dúšiča B XV 155
prevésti bábu B XV 157
hápъa 19

Slovenı

bábica B XV 157
gávec 30
glúšec B IX 217
jántar B V 159
máterna dúšica B XV 155
steber 77
střčiti 82
ščét 72
věg B I 193
věžiti B I 193
volga B IX 218

Germanı kalbos

Gotı

badi 70
beitan 108
dails K X 263

halts K X 263
kalds K X 264
laikan 55
lisan 12
rign K X 263
skaidan 83
spill 181
spillōn 181
wadi K X 264
wōrþjan K X 263
wrōhs K X 264

Sen. islandı

arinn B II 104²
berja 128
bíta 108
bragða 61
fley 12
héla 183
kumla 66
lesa 12
liðr B II 103
lind 14
linnr 15
mosi K X 263
rugr 14
salr K X 262
seiðr K X 264
skam(m)r 86
skeið 83
spelka 181
stuttr 87
svalr 183
varmr K X 263
veikja B I 193
vik B I 193

Norvegı

gara 128¹³
gare 128¹³
liga B VIII 209¹
maalfrost 47

stauka 82
sval 183

Švedų

sval 183
taltrast 47
väderfisk MK 17
üril (s.) B II 104^a

Anglų

a) sen.

ciegan 30
cran 18
ganot 21
hracca 82
röt K X 263
sceort 86
styltan 117
swelan 183
wāc B I 193

b) nauj.

butterfish MK 23
dodder LKK VI 297
hake MK 20
pollack MK 18
shatter 83
short 86
stalk 117

Olandų

bagger (v.) B XV 157
bruin 166
plomp B VIII 209^a
ruim 166
stelkeren 117

Vokiečių žemaičių

a) vid.

beitel 108
brūn 164 166

krön 18
rām 166
scholle 163
sēpe 173
sipolle 193
stekele 152
stolkeren 117
stoppe 87

b) nauj.

flink 181
kāl 210
lassfare 169
lassför 169
Löschke B IV 305
nēgenōge 153
Pungel 192
stille 117
Zibbel 192

Vokiečių aukštaičių

a) sen.

(*ana*)*bicchan* 98
bah 101⁹⁰ 102⁹¹
berjan 128
bic 98
bihal 98
bil, -*lles* 98
carron 18
gans 21
gikewen 30
igil 15
krano 18
lind, *lint* 15
linta 14
scīt 83
skamm(*ēr*) 86
speh(*t*) 47
stoc 82 87
strāla 14
warm K X 263
winchan B VIII 209

b) vid.

bern 128
bicke(l) 98
bicken 98
billen 98
dil(le) 12
glat 184
kran(e) 18
kruon 18
schiten 83
spellen 181
wit(t)ewal B IX 218
zipolle 193

c) nauj.

Aalmutter 176
Arröde (trm.) B V 48
baggern B XV 157
Beil 98
Bicke(l) 98
bicken 98⁴
Bille 98
Blänke 188
Blei 140 142
Bradde(n) (trm.) 133
Brätling (trm.) 173
Braunfisch 166³⁰
Brauser 158
Brucke (trm.) 207
Brüke (trm.) 207t.
Brunhövd (trm.) 166³⁰
Bukkis (trm.) B V 51
Butterfisch MK 23t.
Dainas 55⁶
Diele 12
diesel (trm.) K I 218
Dotter LKK VI 297
Drommel (trm.) 192
drummel (trm.) 192
Esse B II 104³
Fischreiher 26
Fischstecher 127
flink 61

Grick(en) B V 54
grqbe (trm.) K I 217
Grücken B V 54
Grutschke (trm.) 208
Jauge B V 59
Knurrhahn 158
Kohl 210
Kurp B V 64
kurz 86
Lachsfahre 169
Lachsfarth 169
Last B IV 304⁴⁴
lesen 12
Lischke B IV 305
Maifisch 144
Pakullas B V 66
Pant(e) (trm.) 132t.
Parpel 144
Pelk B V 67
Pelkegras B V 67
Perpel 144
Pfand 132
Pfuhl K X 263
picken 98⁵
Quappe 156
quellen K X 264
ragen 82
Rappuchen(-) (trm.) 207t.
Rap(p)uck(en) (trm.) 207 209
Rauch K X 263
Repuck(en) (trm.) 208t.
Rige (trm.) B V 151
Rije (trm.) B V 151
Sägespäne 12
Salat (trm.) 145
Schappala (trm.) 39⁴¹
Schellfisch 163
Schleie (trm.) 174
Schmuggel 192
Schnarre 48
Schnittkohl 210
Schulè 166
Schwertfisch 160 176
Seebull(e) 158t.

Seenadel 174
Seequappe 176t.
Seewolf 149
Speitzken 169
Sperber 39
Spore 140
Sporn 140
Sprott(e) 173
stolz 117
Strömling 147t.
Tabak trinken K IX 203 206
Tapar(re) (trm.) 155
Thunfisch MK 18
Topar (trm.) 155
Trommel 192
Trump (trm.) 169
trumpfen 93
Tschappel (trm.) 39^{a1}
Waldelster 126⁹
Wand 13
Wasserrabe 30^{a4}
Wengalle 164
Wenter 133, B V 52
Windfisch MK 17
Wit(t)inne B V 53
Wrucke (trm.) 207t.
Wrüke (trm.) 207
Zahnbrachsen 141
Zalat (trm.) 145
Zappe (trm.) 39^{a1}
Ziege 159t.
Ziegenmelker 11
Zinke(n) 163
Zinkulies (trm.) 163
Zipolle (trm.) 193
Zippe 47
Zippel (trm.) 192
Zirpulies (trm.) 163
zôgšpêner (trm.) 12

Keltų kalbos

Airių

a) sen.
bēimm 98
ben(a)id 98

bongid 101
dian 53
sciath 83

b) vid.
gemel 66
scoth 83
scothaid 83
snéid 86

Kimrų

clyd 183
garan 18
gryd 18
hud K X 264

Italikų ir romanų kalbos

Lotynų

anguis 15
ānser 21
ārea B II 104^a
beccu (galų) 98^b
caleō, -ēre 183
caprimulgus 11
carnivorus 35
coruscō, -āre 61
currō, -ere B IX 218
femur B XV 158
feriō, -ire 36 128
findō, -ere 108
finis 100t.
gemō, -ere 66
gentarum (v.) B V 159
grūs 22
lentus 15
lignum B VIII 207t.
micō, -āre 61
obliquus B VIII 209
pīca 47
pons, -tis 134^a
scomber MK 19
sparus 140

thunnus MK 18
thynnus MK 18
vas (vadis) K X 264
vesper 14
vibrō, -āre 61
vorō, āre 35

Prancūzu

becquer 98⁶
bout 100

Rumunu

daină 56⁶
doină 55t.⁶

Graiku

αίγιθαλλος 11
αίγοθήλας 11
ἀργός 61
βορός 35
βοτόν BV III 203
γέμω 66
γέρανος 18 22
γέρην 18
γοάω 30
γόγγρος 34⁴⁸
γογγύλος 34⁴⁸
δέατο 62
δημο-βόρος 35
δίσμαι 53
δίζημαι 53
δίνεω 53
δῖνη 53
διώκω 53
ἐχῖνος 15
ἐχις 15
ἰχθῦς 34⁴⁶
ῥόβιλλος B IX 217
σκεδάννυμι 83
σκυτάγη 83
σπάρος 140
στύπος 87

σχίζω 83
τρῦπάω 85t.
φιτροός 98

Albanu

bal'tē K X 263
bie 128
vorbē K X 263

Armēnu

bek 101
bekanem 101
bir 98
erku 14
jukn 34⁴⁸
kał K X 263
p'aylem 181
p'elk 181
šert 83
vařem K X 263

Indu—iranēnu kalbos

Sen. indū
ajagará- 35
árcati 182
bhanákti 101
bhaṅgaḥ 101
bhinádmi 108
dīdēti 59
dīyati 53
dvā 14
haṁsá- 21
jōgunē 30
phalgú- 181
rjráh 61
šārikā B IX 217
sētu- K X 264
śísira- 183
skauti 84
skunóti 84
sphuliṅga- 181
svárati 183

Avestos

aspōgar- 35
byente 98
vaēg- B I 193

Tocharų

polkā(m)ts (A) 181
rake (A) K X 264
reki (B) K X 264
wrauña (B) B IX 217

Pabaltijo suomių kalbos

Estų

kaalik(as) 210
kaaren 19^a
kaarna 19^a
laev 12
lasme 185t.

lumemees B XV 156
umememm B XV 156
piilu B III 234¹
re(h)e, -i B V 151
sein 13
sōstar 186
tuulekala MK 17

Lybių

ida 186
kārnos 19^a
kurp B V 64

Suomių

kurpponen B V 64
laiva 12t.
lānnys 15
lāntymys 15
seina 13

B altų kalbų darybos formantų rodyklė

(Be [kalbos nuorodos – lietuvių formantai])

-alas 30^a
-āns (la.) 37
-ara(s) 29 30^a 77
-ars (la.) 77
-as 97
-atvė B XI 98
-ausis (la.) 170
-auti 49t. 129^{1a}, K IX 217
-ava (la.) LKK VI 302
be- 63¹
-cis (la.) 164
-dnas 105
-dras 105
-ė 99
-ējs, -a (la., adj.) 171
-ėnai B V 215
-ene (la. kur.) 148
-enes (la.) 186

-enis (la.) 186
-era(s) 77
-ere (la.) 77
-eris (la.) 77
-ēt (la.) 93
-etis (-ė) 46
-ga(s) 118
-gė 118
-gis 118
-ikauti K IX 217
-imas B XI 99
-inėti 49t.
-inis, -e (la., dem.) 154
-inis, -ė 100 118
-(i)oti 129^{1a}
-yti (-ija) 202
-kas 108
-klas 127 129^{1a}

-las 129^{1a}
 -lis 46
 -manis (la.) 187
 -mė B XI 99
 -menis (la.) 187t.
 -minis (la.) 187
 -muo 187t.
 -nas 106t.
 -nieks (la.) LKK VI 301t.
 -ora(s) 77
 -oti 129^{1a}, K IX 217
 pa- (la., subst.) B III 234
 pa- (subst.) B III 234
 par- 123^a
 per- 122^a
 pie- (la.) B VIII 204
 -ras 106t.
 -se (pr.) 166
 -skas 108
 -smenis (la.) 187
 -(s)te (la.) 71t.

-(s)tė 71
 -(s)tis 71 94
 -(s)tra (la.) 71t.
 -(s)trs (la.) 71
 -šė 21 166
 -štas 96
 -ta(s) 119 128^{1a}
 -tava (la.) LKK VI 302
 -te (la.) 71t.
 -tė 46t. 71
 -tis 71 130tt.
 -tra (la.) 71t.
 -trs (la.) 71
 -ulė 41
 -ulis (-ulyš), -ė 41
 -uoti K IX 217
 -ura(s) 77
 -urs (la.) 77
 -uška K IX 215
 -žė 21

Reikšmių sambūvio (:) ir kitimo (> ar <) rodyklė

„ajeras“ > „švendas“ B V 60
 „aketė“ < „properša (atavaras)“ 186
 „aštuotė“ < „diršė“ B V 58
 „atkirstas“ > „trumpas“ 86–88
 „aukšlė“ > „saulažuvė“ 153t.
 „baigti“ < „mušti“ 100 103
 „baužas“ : „gniužulas (gumulas, luitas)“ 65t.
 „bukas“ : „trumpas“ 93 95; „b.“ : „velnias“ '96
 „dainuoti“ : „šok(inė)ti“ 54tt.
 „degimas (karštis)“ : „spindėjimas (žė-rėjimas)“ 182
 „deg(in)ti (kaisti)“ > „šalti (spiginti)“ 182t.
 „diršė“ > „aštuotė“ B V 58
 „drebėti“ < „šok(inė)ti“ 51
 „ėdimas (godus)“ : „gniužulas (gumulas)“ 67

„ėsti (greitai, daug)“ < „grūsti (kimšti)“ 67
 „galas (pabaiga)“ < „smūgis“ 100
 „garnys“ > „gužutis (gandras)“ 19 33;
 „g.“ < „žuvėdra“ 26t.
 „garsas (aukštas, intensyvus)“ < „spindėjimas (šviesumas)“ 181t.
 „gniužulas (gumulas, luitas, gumbas)“ : „baužas“ 65t.; „g.“ : „godus ėdimas (rijimas)“ 67; „g.“ : „kamavimas (varginimas)“ 65; „g.“ : „nerangumas, lebediškumas“ 65
 „godumas“ < „griebimas (glemžimas)“ 67
 „godus ėdimas (rijimas)“ : „gniužulas (gumulas)“ 67
 „godžiai (daug) valgyti“ > „norėti“ 68
 „godžiam būti“ < „daug valgyti (ryti)“ 68

- „graužti“ > „rūpėti“ B V 150⁸⁴
 „greitai judėti“ : „(skaidriai) spindėti“ 60t.
 „griebimas (glemžimas)“ > „godumas“ 67
 „grūsti (kimšti)“ > „(greitai, daug) ėsti“ 67
 „guba“ < „kulšis“ B V 62t.
 „gužutis (gandras)“ < „garnys“ 19 33
 „išdidus“ < „stangrus (sustingęs, nelankstus)“ 117t.
 „judėti (greitai)“ : „spindėti, šviesti“ 60t.
 „kablys“ > „lašišos patinas“ 168; „k.“ : „snapas“ 168
 „kamavimas (varginimas)“ < „gniužulas“ 65
 „karna“ < „liepa“ 15
 „karosas“ > „karpis“ 150
 „karpis“ < „karosas“ 150
 „karšis“ < „plakis“ 142 146
 „kartis (žalga)“ : „kyšoti (stūksoti, styroti)“ 82; „k.“ : „skelti (daužti)“ 82t.
 „ketera (gogas, kūbrys)“ : „kyšoti (stūksoti, styroti)“ 82; „k.“ : „skelti (daužti)“ 82tt.; „k.“ > „šelmuo (kraigas)“ 74 76
 „ketinti“ < „moti (skėsterti)“ 79
 „kyšoti (stūksoti, styroti)“ : „kártis“ 82; „k.“ : „ketera (gogas, kūbrys)“ 82; „k.“ : „skelti (daužti)“ 82; „k.“ : „šelmuo (kraigas)“ 82; „k.“ : „šeriai“ 82
 „kulšis“ > „guba“ B V 62t.
 „lašišos patinas“ < „kablys“ 168
 „lebediškumas (nerangumas)“ : „gniužulas (gumbas)“ 65
 „lenkti“ > „vengti“ B VIII 210
 „lenta“ < „liepa“ 15
 „liepa“ > „karna, lunkas“ 15; „l.“ > „lenta“ 15
 „luitas (grumstas)“ > „plekšnė“ 163
 „lunkas“ < „liepa“ 15
 „meilintis“ : „puoštis“ 51; „m.“ < „šok(inė)ti“ 53t.
 „moti (skėsterti)“ > „ketinti“ 79
 „mušti“ > „baigti“ 100 103
 „nerangumas“ : „gniužulas (gumbas)“ 65
 „norėti“ < „godžiai (daug) valgyti (ryti)“ 68
 „nupjautas“ > „trumpas“ 86t.
 „plakis“ > „karšis“ 142 146
 „plekšnė“ < „luitas (grumstas)“ 163
 „plėsti (skleisti)“ < „skelti (skirti)“ 84
 „properša (atavaras)“ > „aketė“ 186
 „puoštis“ : „meilintis“ 51; „p.“ : „žaisiti“ 51
 „ryti (daug)“ > „norėti“ 68
 „rūpėti“ < „graužti“ B V 150⁸⁴
 „saulaužuvė“ < „aukšlė“ 153t.
 „siekti (trokšti)“ < „vyti (persekioti)“ 53
 „skaidriai spindėti“ : „greitai judėti“ 60t.
 „skambus (skardus)“ : „skaistus (spindintis)“ 182
 „skelti (daužti)“ : „kartis (žalga)“ 82t.; „s.“ : „ketera (gogas, kūbrys)“ 82tt.; „s.“ : „kyšoti (stūksoti, styroti)“ 82; „s. (skirti)“ : „plėsti (skleisti)“ 84
 „slidus“ < „spindintis“ 184
 „smūgis“ > „galas (pabaiga)“ 100
 „snapas“ : „kablys“ 168
 „speigas (stiprus šaltis)“ < „spindėjimas (akinama šviesa)“ 183t.
 „spindėjimas (šviesa, žėrėjimas)“ > „aukštas, intensyvus garsas“ 181t.; „s.“ : „degimas (karštis)“ 182; „s.“ > „speigas“ 183t.
 „spindėti“ : „greitai judėti“ 60t.
 „spindintis“ : „skambus (skardus)“ 182; „s.“ > „slidus“ 184
 „stangrus (sustingęs, pastiręs, nelankstus)“ > „trumpas“ 88; „s.“ > „užsispyręs, išdidus“ 117t.
 „šalti (spiginti)“ < „deg(in)ti (kaisti)“ 182t.; „š.“ < „švitėti“ 183t.
 „šelmuo (kraigas)“ < „ketera (kūbrys)“ 74 76; „š.“ : „kyšoti (stūksoti, styroti)“ 82
 „šeriai“ : „kyšoti (stūksoti, styroti)“ 82

„šok(inė)ti“ : „dainuoti“ 54tt.; „š.“ >
„drebėti“ 51; „š.“ > „meilintis“ 53t.
„švendras“ < „ajeras“ B V 60; „š.“ <
„vilkadalgis“ B V 60
„šviesti“ : „judėti (greitai)“ 60t.
„švitėti“ > „šalti“ 183t.
„trešti (pūti)“ < „trupėti, trupinti (trinti)“
85t.
„trokšti (siekti)“ < „vyti (persekioti)“ 53
„trumpas“ : „bukas“ 93 95; „t.“ < „nu-
pjautas, atkirstas; nulaužtas, sudaužy-
tas“ 86–88 97; „t.“ < „stangrus (pa-
stiręs)“ 88; „t.“ : „trupėti, trupinti“
85–88; „t.“ : „velnias“ 96

„trupėti, trupinti (trinti)“ > „trešti (pū-
ti)“ 85t.; „t.“ : „trumpas“ 85–88
„užsispyręs, išdidus“ < „stangrus (su-
stingęs, nelankstus)“ 117t.
„valgyti (godžiai, daug)“ > „godžiam bū-
ti“ 68; „v.“ > „norėti“ 68
„velnias“ : „trumpas, bukas“ 96
„vengti“ < „lenkti“ B VIII 210
„vilkadalgis“ > „švendras“ B V 60
„vyti (persekioti)“ > „siekti (trokšti)“ 53
„žaisti“ : „puoštis“ 51
„žuvėdra“ > „garnys“ 26t.

Turiny

Pratarmė	3
Sutrumpinimai	5
Šaltiniai ir literatūra	5
Kalbos ir tarmės	9
Etimologija.	11
I. BENDRESNIO POBŪDŽIO BALTŲ LEKSIKOS GRUPĖS IR ŽODŽIŲ ŠEIMOS	
Baltų kalbų garnio pavadinimai	17
Keletas senovinių juodojo strazdo pavadinimų	40
Lie. <i>dėinauti</i> , la. <i>dīvelēt</i> ir jų giminaičiai.	48
Lie. <i>gomūs</i> , -l „norus, noringas, linkęs“, la. <i>gāma</i> „kas pernelyg daug valgo“ ir kiti giminiški žodžiai	62
Šaknies <i>*(s)ket-</i> žodžiai	68
II. LIETUVIŲ LEKSIKA	
Žodžio <i>trušpas</i> etimologija	85
Žodžio <i>trušpas</i> keleto tarminių sinonimų etimologija	95
Pirmasis lietuvių kalbos žodynas ir keletas jo retų žodžių	110
Lie. <i>žebėrklas</i> ir jo variantai	120
Lie. <i>lytis</i>	129
Lie. <i>pántas</i>	132
III. LATVIŲ LEKSIKA	
Kuršininkų žuvų pavadinimai	135
La. <i>spalgs</i> reikšmės ir kilmė	180
La. <i>lasmenis</i>	185
IV. SKOLINIAI	
Du skoliniai: lie. <i>aūlekom(i)sir</i> la. <i>zēmīlža</i>	190
Kelios baltų kalbų svogūno ir česnako pavadinimų aiškinimo smulkmenos	192
Nepastebėti Mažvydo slavizmai.	196
Lie. <i>sėtryti</i>	201
Lie. <i>grūčkas</i>	204
Baltische etymologische Studien (Zusammenfassung)	213
Rodyklės.	226

Urbutis V.

Ur 36 Baltų etimologijos etiudai.— V.: Mokslas, 1981.— 279 p.

Santr. vok. Bibliogr. sutrump., p. 5—9. Rodyklės: p. 226—278.

Knygoje nagrinėjama lietuvių ir kitų baltų kalbų leksinių grupių ar pavienių žodžių kilmė. Daugumos tiriamų žodžių patikima etimologija pateikiama pirma karta. Išryškinami baltų leksikos ryšiai su slavų leksika. Skiriama baltų bei kitų indoeuropiečių kalbų specialistams ir filologijos fakultetų studentams.

4602010000

BBK 81.2

4

4602010000

U 70101—064

M 854(08)—81 149—81

Видицас Видицович Урбутис. БАЛТИЙСКИЕ ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЭТЮДЫ. На литовском языке. Вильнюс, «Мокслас», 1981

Vincas Urbutis. BALŲ ETIMOLOGIJOS ETIUDAI. Redaktorė A. Sriubienė. Viršelio dailininkė N. Vilotienė. Meninis redaktorius R. Kepežinskas. Techninė redaktorė R. Bancevičienė. Korektorė M. Vaineikienė

IB Nr. 1402. Duota rinkti 1980.10.03. Pasirašyta spausdinti 1981.08.21. LV 09364. Formatas 60×84^{1/16}. Popierius — spaudos Nr. 1. Šriftas — 10 p. romaniškas. Spauda — iškilioji. 16,27 sp. l. 19,07 apsk. l. l. Tiražas 3000 egz. Užsak. Nr. 1080. Kaina 3,20 rb. „Mokslas“, Vilnius, Žvaigždžių g. 23. Spaudė K. Poželos spaustuvė, Kaunas, Gedimino g. 10